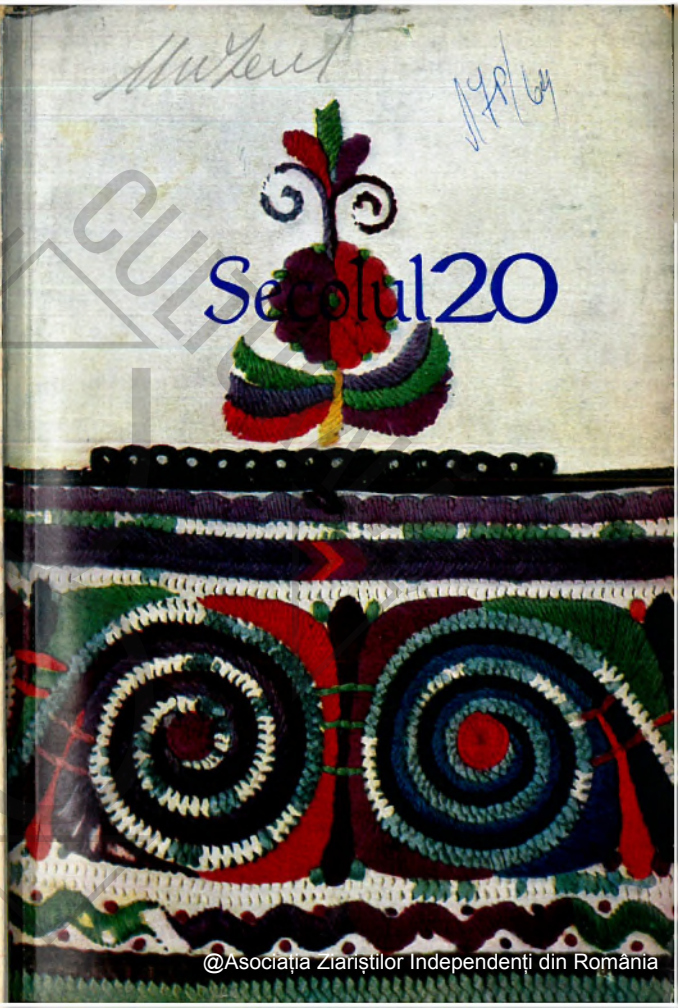

Secolul 20

4

1966

Mușerit

198/64

Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, MARCEL BRESLAȘU REDACTOR-ŞEF, ION BRAD,
OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA,
MIHNEA GHEORGHIU, DAN MĂULICĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, TATIANA
NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

4
1966

SUMAR

TUDOR ARGHEZI: Mai '66 • 3

RAȚIUNEA, CONȘTIINȚA ȘI ONOAREA EPOCII NOASTRE

Scriitorii lumii despre clasa muncitoare: Versuri — proză — eseuri
L. N. TOLSTOI, G. B. SHAW, ROMAIN ROLLAND, W. B. YEATS,
M. GORKI, JACK LONDON, C. SANDBURG, D. H. LAWRENCE,
THEODORE DREISER, MAIAKOVSKI, A. BLOK, R. ALBERTI,
ANTONIO MACHADO, M. HERNÁNDEZ, ANNA SEGHERS,
ST. SPENDER, CORRADO ALVARO, ROBERTO REBORA,
A. DE SAINT-EXUPÉRY, ELUARD, ANDRÉ MALRAUX,
K. TUCHOLSKY, TUÑÓN, E. WEINERT, ELVI SINERVO, ALBERTO
MORAVIA, DAVIDE LAJOLO, NAZIM HIKMET • 5

Copertele I și IV

Porc țărănesc din Oltenia
Detalii

(Fotografie de SORIN RADU)

SCRIITORI ROMÂNI ÎN PERSPECTIVĂ UNIVERSALĂ

VASILE NICOLESCU: *Mihail Sadoveanu, o mitologie limpede și blîndă* • 41 — I. D. BĂLAN: *Orizonturi europene în lirica lui Goga* • 45 — AL. PIRU: *Arghezi, poet universal* • 52 — GEORGETA HORODINCA: *Camil Petrescu sau condiția intelectualului* • 58

CORNELIA ȘTEFĂNESCU: *Literatura universală în publicațiile românești progresiste (1921—1944)* • 63

ANDREI VOZNESENSKI: *Monologul unui pescar; Odă cleveitorilor, versuri, în românește de Marin Sorescu* • 70

ELIO VITTORINI

Despre prietenul și scriitorul Elio Vittorini, convorbire cu Silvio Guarnieri • 75

ELIO VITTORINI: *Călătorie în Sicilia, roman, în românește de Elena Murgu* • 78

CERVANTES

«Homer și Dante al Spaniei»: *Cervantes în conștiința scriitorilor lumii* • 164

CERVANTES: *Judecătorul de divorțuri; Alegere de alcalde la Dalganzo, interludii, în românește de Ion Frunzetti* • 164

ION FRUNZETTI: *Un simbol al omului* • 190

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA: *Sinteză spaniolă și europeană* • 206

ȘTEFAN DELUREANU: *Don Quijote în viziunea lui Unamuno* • 211

Desene de GOYA, PICASSO și SALVADOR DALÍ

ECOURI ROMÂNEȘTI • 220

PREZENTAREA GRAFICĂ: GETA BRĂTESCU

1921
1966

Partidul comunist este continuatorul luptelor seculare duse de poporul român pentru neatinarea țării, pentru formarea națiunii române și a statului național unitar, pentru accelerarea progresului social și înaintarea României pe calea civilizației.

(Din expunerea tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU, secretar general al C.C. al P.C.R., la adunarea festivă închinată celei de-a 45-a aniversări a P.C.R.)

Statuia lui Mihail Sadoveanu din România

VIRGIL ALMĂȘANU:
«Pentru pace, pentru
prietenie».

(Fotografie de SORIN RADU)

1921

1966

Partidul comunist este continuatorul luptelor seculare duse de poporul român pentru neatințarea țării, pentru formarea națiunii române și a statului național unitar, pentru accelerarea progresului social și înaintarea României pe calea civilizației.

(Din expunerea tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU, secretar general al C.C. al P.C.R., la adunarea festivă închinată celei de-a 45-a aniversări a P.C.R.)

Mai '66

Primăvara cîntă . . .

Cîntă lumina, cîntă crîngul, cîntă preludiul vîntului de Mai. Trec păsările mari spre boltă și cele mici, vrăbiile noastre casnice, coboară din streșini la fereastră. Gospodina le-a pregătit firimituri și mei. Poftă bună, copii ai scorburei neștiute.

Se aude grunguritul turturelei. Să așteptăm și cucul întîrziat care-și are calendarul lui . . .

S-au legănat în fereastră drapelele verzi ale unui pom cu patru ramuri înalte, tremurîndu-le zilnic îmbrăcate mai bogat sau mai desfășurat. Ce voiau frunzele să-mi spuie îngînînd șoptit între ele? Se apropiiau de geam, așteptau, se depărtau, apropiindu-se iarăși. Două luni s-au jucat de-a v-ați ascuns. Ieșeau din desime, se speriau, se furișeau iarăși unele într-altele în desime.

— Cu cine stăteai azinoapte de vorbă?

— Cu pomul din fereastră, surioară. Îl rugam să-mi spuie ce și-a pus de gînd, uitîndu-se în bătaia

lunii la mine. Caut să-l înțeleg. Aș vrea să știu limba lui. Are graiuri fără cuvinte. Adesea cînd a vrabie, cînd a rîndunea și adineaori ofta suspinat ca privighetoarea. Să-l doară ceva? Auzi-l că geme lin... Nu știu de ce se frămîntă, săracul !

Într-o dimineață pomul s-a rostit întreg. Prin foile negre atîrnau candelă de aur împărecheate cîte două, cîte patru, cîte trei, din loc în loc. Le-am numărat de jos în sus, pe ramura cea mai suită peste streășină, drept. Cuiburi de caise...

Martor binecuvîntat al stăruințelor mele din chilie, tu ți-ai împlinit, fericitule, chemarea, destinul și datoria.

Primăvara cîntă peste oraș, în inimile oamenilor, în flori și în ape. Ea pregătește roadele anului care sînt ale pămîntului și ale oamenilor care au sădit. Ne pregătește fericire, bogăție și mulțumire. Primăvara noastră e și primăvara omeniilor.

Tudor Argheș

RATIUNEA CONȘTIINȚA ȘI ONOAREA EPOCII NOASTRE

**Scriitori ai lumii
despre
clasa muncitoare**

VERSURI
FRAGMENTE DE PROZĂ
ESEURI

VICTOR ROMAN — Eroul

L. N. TOLSTOI

Oamenii care vor munci pentru a împlini legea fericită a vieții lor, adică vor munci pentru a împlini legea care cere ca omul să muncească, se vor elibera de prejudecata proprietății generatoare de atâtea nenorociri. Și toate instituțiile care contribuie pentru a susține această proprietate se vor dovedi a fi pentru ei nu numai inutile, dar chiar incomode. Va deveni limpede pentru toți că toate aceste instituții nu sînt necesare, ci dimpotrivă aducătoare de prejudicii, inventate și false.

Pentru omul care va ajunge să nu mai vadă în muncă un blestem ci o bucurie, proprietatea, adică posibilitatea de a se folosi de munca altuia, va fi nu numai inutilă, dar incomodă.

Omul care va socoti că viața trebuie să fie muncă își va pune drept scop, pe măsură ce va cuceri deprinderi, agilitate și rezistență, o muncă din ce în ce mai mare care să-i umple din ce în ce mai mult viața întreagă. . .

Situația acestui om, atît în ce privește condițiile ei interioare cît și cele exterioare, va fi mai fericită decît a celui care își consacră viața acumulării de proprietate.

Va veni curînd vremea, de fapt ea se profilează deja, cînd va fi o rușine să mînci nu numai un prînz de cinci feluri servit de un lacheu, dar chiar un prînz pe care gazda nu l-a făcut ea însăși. Va fi o rușine nu numai să mergi cu o trăsura luxuoasă, dar chiar cu o birjă de vreme ce ai picioare. Să îmbraci în zi de lucru o haină, încălțăminte, mănuși în care nu poți munci. Va fi o rușine să cînti la un pian care costă 1.200 de ruble sau chiar 50 de ruble cînd alții muncesc pentru tine. Către asemenea concepție ne îndreptăm inevitabil și rapid.

(Ce-i de făcut? 1886)

GEORGE BERNARD SHAW

Ajunge ca acele două moralități să fie limpede exprimate pentru a se înțelege clar că o schimbare de la una la alta trebuie să fie revoluționară. Sistemul capitalist admite în chip aparent atît de mult progres, înct gînditorii superficiali se conving cu ușurință că el va ajunge în cele din urmă la socialism, dar aceasta nu se poate întîmpla fără a se face o totală volte-face.

Noi trebuie să ne gîndim la viitor, la importanța lui Lenin pentru viitor, iar importanța sa pentru viitor este atît de mare, încît, dacă experiența pe care Lenin a întreprins-o, experiența socialistă, nu va reuși, atunci civilizația modernă va pieri, tot astfel cum au pierit în trecut multe civilizații. Am aflat din istorie despre existența multor civilizații care, ajungînd la acel grad de evoluție la care a ajuns acum capitalismul occidental, au degenerat și au pierit. Nu o dată reprezentanții rasei umane au căutat să ocolească această piatră de încercare, dar au suferit de fiecare dată eșecuri. Lenin a creat o nouă metodă și a reușit să ocolească această piatră de încercare. Dacă și ceilalți vor urma metodele lui Lenin, se va deschide înaintea lor o eră nouă și noi nu vom mai fi amenințați cu pieirea și catastrofa, pentru noi va începe o istorie nouă, o istorie despre care acum nu ne putem forma decît o vagă imagine. Dacă viitorul e cu Lenin, ne putem bucura cu toții de aceasta, dacă în schimb lumea va continua să meargă pe vechea ei cale, voi fi silit să părăsesc cu tristețe această lume. . .

Am scris totdeauna pentru cei ce înaintează. Căci eu am fost mereu în marș și sper să nu mă opresc decât la moarte. N-ar fi fost nimic viață pentru mine, dacă nu era mișcare — bineînțeles, drept înainte !...

Pentru cine scriu? — Pentru acei care sînt avangarda armatei ce înaintează, pentru cei ce duc marea bătălie internațională, a cărei victorie trebuie să asigure întemeierea comunității omenesti fără frontiere și fără clase. Comunismul este, astăzi, singurul partid de acțiune socială, universală, fără gînduri ascunse și fără compromisuri; poartă acest drapel și ne îndreaptă, cu o logică pătrunzătoare și precisă, către cucerirea acestor înalte piscuri. Restul armatei va urma — mai la distanță și, poate, nu fără aminări sau baterii în retragere. Noi, scriitorii, să lansăm către cei rămași în urmă semnalul de regrupare. Dar să nu-i așteptăm. Să ne ajungă ! Coloana în marș nu se oprește niciodată.

1934

Biserica și statul

*Iată, poete, materie nouă,
bătrînului ev pe măsură;
Stat și biserică, amîndouă
sub pașii mulțimilor căzută.
Mai pur o să gîlgîie-al inimii vin,
și-n azima minții, dulcele mai plin.*

*Hai lasă-te de becnisnicul cîntat
și nu mai rătăci printre vise;
ce-o să se-ntîmple cînd Biserica și Stat
vor fi gloate strigînd la porțile-nchise !
La urmă vinul o să strepezească dinții
și acră o să fie azima minții . . .*

August 1934

În românește de MARCEL BRESLAȘU

Revoluția noastră are o profunzime uimitoare, o mare perspectivă, ea va reuși să formeze într-un timp foarte scurt în păturile înaintate ale masei revoluționare oameni dîrji, înțelepți. Revoluția noastră trebuie să se încheie cu o mare cucerire socială.

E prea mare zbuciumul ? Prea multă durere ?

Dragă prietene, să nu uităm că mama zămislește pentru prima oară libertatea, că fizicește ea nu e încă destul de puternică, iar copilul e mare, de aceea chinurile nașterii sînt atît de îndelungate.

Nu trebuie să ne pierdem încrederea în biruință, nu trebuie să uităm că trăim într-o epocă de revoluții. . .

Pretutindeni masele populare sînt izvorul tuturor posibilităților, sînt unica forță capabilă să faurească cu adevărat regenerarea vieții. În toate țările, masele populare sînt într-o stare de agitație febrilă pe care cu greu o putem afla în istoria trecutului.

1906

Astfel văd eu lumea. Privirile îmi sînt îndreptate spre vremea cînd omul va aspira către ceva mai demn și mai nobil decât propriul său stomac, cînd se va ivi un stimul ce-l va îndemna la acțiune, mai nobil decât cel de astăzi, stomacul. Îmi păstrez crezul în noblețea și valoarea omului. Sînt convins că frumusețea morală și altruismul vor răpune lăcomia meschină de astăzi. Și, în sfîrșit, cred în clasa muncitoare. După cum spunea un francez : « Scara timpului răsună mereu sub sabotul de lemn ce suie și gheata lustruită ce coboară ».

CARL SANDBURG

★ ★ ★

Oamenii cunosc sarea mării
și tăria vînturilor
biciuind cotloanele pămîntului.
Pentru ei pămîntul
e mormîntul odihnei și leagănu! speranței.
Cine, dacă nu poporul, vorbește de Familia Omului?
Ei se logodesc în armonii și cadențe
cu severele constelații ale legii universale.

(Din volumul *Poporul va viețui*)

În românește de TAȘCU GHEORGHIU

D. H. LAWRENCE

Comunismul nu se va bizui pe sărăcie, ci pe belșug, nu pe umilință, ci pe demnitate, nu pe sacrificiu, ci pe totala împlinire a tuturor dorințelor puternice, nu în cer, ci pe pămînt. Vom fi Fiii Soarelui care pășesc aici pe pămînt, nu porniți pe agoniseală sau stăpînire, pentru că știm că moștenim totul.

THEODORE DREISER

... Sînt deplin încredințat că poporul — și în primul rînd muncitorii Statelor Unite și lumii întregi — este apărătorul soartei sale și făuritorul propriului său viitor. Am încercat să trăiesc conform acestei credințe, să-i dau formă în cuvinte și simboluri, să-i cercetez întreaga semnificație pe care a avut-o și o are în viața bărbaților și femeilor.

... Credința în măreția și demnitatea Omului a constituit principul diriguitor al vieții și al activității mele. Logica vieții și activității mele mă determină să cer să fiu primit în rîndurile Partidului Comunist.

MAIAKOVSKI

★ ★ ★

Noi
în muncă vîrîți pînă-n gît sîntem,
rogu-te . . .
Ceru-i un steag de purpură-n soare.
Șoimii de-ațel — cu motoarele-n clocote —
veghează, vulturii să nu se strecoare.
Eu,
— faptă și sînge
și vers —
nicioînd, nimănuia unealtă,
slăvesc
ca pe-o roșie rachetă în mers
pîngărită de-ocări,
preamărită-n cîntări,
a lui Octombrie flămură-naltă !

În românește de CICERONE THEODORESCU

A. BLOK

Să transformăm totul. Să facem în așa fel încît totul să devină nou. În așa fel încît viața noastră mincinoasă, murdară, plicticoasă, îngrozitoare să devină dreaptă, pură, veselă și minunată.

Cînd asemenea idealuri care zac de veacuri ascunse în sufletul omeneșc, în sufletul poporului, rup cătușile și se avîntă în torente clocotitoare, sfărîmînd stăvilele, năruind malurile ce le stau în cale, avem o revoluție...

Revoluția este asemenea firii. . . Revoluția este ca un vînt, ca un viscol, aduce întotdeauna noul și neașteptatul. . .

Avîntul revoluției rusești. . . poate fi asemănat cu al unui ciclon mondial care aduce în țările troienite de zăpadă vînt cald și mireasmă gingașă de dumbrăvi de portocali, care vor înmprospăta stepele arse de soare cu ploaia răcoritoare a nordului.

«Pace și frăție între popoare» iată lozincă sub care se desfășoară revoluția rusă. Iată muzica pe care o auzim în torentul ce urlă. Iată muzica pe care trebuie s-o asculte cel ce are urechi de auzit. . .

Cu tot trupul vostru, cu toată inima voastră, cu toată conștiința voastră ascultați revoluția.

(*Intelctualitatea și revoluția*, 9 ianuarie 1918.)

RAFAEL ALBERTI

Renumitul și eroicul Regiment al V-lea și-a luat cu generozitate misiunea transferării la Valencia a tot ce aveau mai de preț literatura, știința și arta spaniolă. A venit ultima seară. S-au întrunit cu toții înainte de plecare, la o masă frățească, la un loc cu tinerii soldați ai poporului, împreună cu comandanții Modesto și Lister. Afară, ruinele Spaniei zvîneau în întineric. În cartierele mărginașe, alături de miliția populară și apărătorii spontani ai Madridului, Brigăzile Internaționale se acopereau de glorie. La sfîrșitul mesei, un om extraordinar, pîrînd mai bătrîn decît era, cu umerii drepti, atît cît îi îngăduia trupul său istovit, a mulțumit în cuvinte simple tuturor acelor nobili luptători pentru grija pe care o aveau de viața intelectualilor. Și-a afirmat încă o dată speranța și încrederea în poporul Spaniei. Nu-mi mai amintesc cu exactitate ce a spus Machado în seara aceea în scurta lui cîvîntare. Poate că se afla scrisă pe undeva. Dar din acel simplu bun rămas n-am putut uita și nu voi uita niciodată clipa în care don Antonio, cu o sinceritate care a făcut să ne dea lacrimile la toți, s-a îndreptat către Lister și Modesto și și-a oferit brațele — deoarece picioarele bolnave nu-l mai țineau — pentru apărarea Madridului. Cum au răsănat cuvintele acelea în Madridul nostru bombardat și părăsit ! Și astăzi, încă, atunci cînd ne simțim sufletul obosit, noi, spaniolii exodului și ai lacrimilor, ne sprijinim pentru a ne redobîndi

vigoarea, pe cuvintele maestrului : *În Spania lucrul cel mai bun e poporul. De aceea, apărarea plină de abnegație a Madridului care a uimit lumea, pe mine mă mișcă dar nu mă uimește. Întotdeauna a fost așa. În împrejurările grele, domnișorii invocă patria și o vînd; poporul nici măcar nu-i rostește numele, dar o cumpără cu propriul lui sînge.*

ANTONIO MACHADO

A scrie pentru popor — ce mi-aș dori mai mult? Doritor să scriu pentru popor, am învățat de la el tot ce mi-a stat în puțință, mult mai puțin, vezi bine, decît știe el. A scrie pentru popor înseamnă a scrie pentru omul neamului nostru, al pămîntului nostru, al limbii noastre, trei lucruri inepuizabile pe care niciodată nu le vom cunoaște îndeajuns. A scrie pentru popor e a te numi Cervantes în Spania, Shakespeare în Anglia, Tolstoi în Rusia. Căci dacă în Spania prejudecata aristocratică este aceea de a scrie pentru cei mai buni, ea poate fi acceptată și în acest al patrulea deceniu, întrucît «aristocrația» spaniolă, noblețea se află în popor; scriind pentru popor se scrie pentru cei mai buni. A-ți avea izvoarele de inspirație în viața poporului înseamnă a scrie despre umanitatea însăși pentru că, mai ales între spanioli, esențialul uman se găsește cu cea mai mare puritate și cel mai pronunțat relief în sufletul popular.

MIGUEL HERNÁNDEZ

Sudoarea

*În mare apa-și găsește edenul visat,
Iar sudoarea — orizontul, tumultul, penajul ce-i place.
Sudoarea-i un arbor exuberant și sărat,
tălăzuire vorace.*

*Din vîrsta cea mai străveche a lumii ea vine
să-i dea pămîntului cupa ce revărsînd*

strop cu strop, setea și sarea îi întreține,
viața iluminând.

Fică-a mișcării, soră a lacrimii, vară
a soarelui, ea lasă să curgă-n câmpii,
din april în octombrie, din iarnă în vară,
liane-aurii.

Cînd pleacă țărani în ziua abia răsărită,
scuturîndu-și odihna la coarne de plug și brăzdare,
se îmbracă într-o mută cămașă-aurită
de tăcută sudoare.

Veșmînt de aur sub care truda se-ascunde,
podoabă a minilor și-a ochilor de muncitori.
Împrăstie-n aer miroznel sale fecunde,
o ploaie de subțiori.

Dă-n pîrg și sporește aroma subpămînteană,
cad fulgii plînsorii trudnice și-nmiresmate,
mană-a bărbaților și a ogoarelor mană,
vin al frunții-nsetate.

Voi ce n-ați transpirat niciodată, voi ce stați nemișcați
în lene, fără cîntec și porî, fără brațe de faur
nu veți cunoaște cununa de porî destupați,
nici puterea de taur.

În românește de TEODOR BALȘ

ANNA SEGHERS

Răscoala pescarilor din Sankt Barbara

FRAGMENTE

Noaptea, culcat pe spate, Hull încercă să se gîndească la acele zile
de aprilie din Port Sebastian, după revolta de pe Alessia. Voiau să-l
transporte împreună cu tovarășii săi din închisoare la cazarmă; spîn-
zurătorile erau pregătite în curtea cazarmii, dar el o rupse la fugă; fu

ION VLAD: «Țărani din Oaș pleacă la Festival» (Fotografie de FLORIN DRAGU)
DUMITRU GHIAȚĂ: «La marginea tirgului» (Fotografie de SORIN RADU)

ION VLAD: «Țărani din Oaș pleacă la Festival» (Fotografie de FLORIN DRAGU)
DUMITRU GHIAȚĂ: «La marginea târgului» (Fotografie de SORIN RADU)

împuşcat în picior, căzu şi atunci mulţimea care stătuse în şiruri dese de-a lungul străzii, se puse în mişcare; oamenii făcură zid în faţa lui şi cânta şi ridicară făcându-l dispărut. Aşa începuse. În zilele următoare tot Port Sebastian era în fierbere. Societatea de navigaţie Bredel — trei sferturi din vasele portului îi aparţineau — îşi închise birourile (...). Portul şi halele zăceau ca moarte. Încă în cursul lunii aprilie, societatea încuviinţă cererile ridicare de pescari în ultimii zece ani. Mai târziu, cînd Port Sebastian se liniştise, prefectul instalează un regiment pe insula Margaretă, încă înainte de întoarcerea pescarilor de la Neufundland. Acum îl căutau pe Hull, dar el nu fusese pe vapor, se strecurase printre mîinile lor pe insulă. N-avea decît să bată din palme ca răscoala să izbucnească, şi pornind de la el, să cuprindă oraşul întreg, să treacă dincolo pe toată coasta, şi poate chiar peste graniţă.

Traficul între insulă şi St. Barbara era mai redus, fiindcă pe vapoare, exista teama de noi nelinişti. Totuşi, în linii mari, viaţa pulsa cu vioiciune. În portul de veliere, bărcile pescarilor se odihneau părăsite. Nu mai erau lucioase, oboşale şi trîndăvia parcă le munceau pe dinăuntru ca o boală sau ca o supărare.

Într-o zi, pe uşa birourilor Societăţii de navigaţie, apărură un afiş anunţîndu-se încheierea unui contract cu pescarii din Wyk, Ble, Elnor, etc. care au acceptat tarifele vechi, dar au obţinut un preţ mai bun de vînzare a peştelui. Afişul făcea apel la pescarii din St. Barbara, să accepte şi ei tarifele. Fusese lipit chiar pe uşa pe care o spărseseră pescarii. Acum era prevăzută cu bare de fier, ca o casă de bani, şi societatea trimisese alţi funcţionari, vlăjgani de nădejde. Pescarii rupseră afişul. Dar nici în familie, nici între ei nu vorbeau despre ofertă şi nici despre trădarea celor din alte localităţi. Seara, se răspîndi zvonul că cei din afară aveau să sosească a doua zi dimineaţă pentru a porni în larg peste două zile. A doua zi, pescarii din St. Barbara se adunară toţi în piaţa mare. Şi cei din alte localităţi se prezentară punctual. Crezuseră probabil că cei din St. Barbara o să fie şi ei de acord cu tarifele şi aflaseră adevărata stare a lucrurilor abia pe drum. Arătau exact la fel ca şi cei din St. Barbara: gîndul plecării neîntîrziată nu le înşeninasă trăsăturile aspre. Dădură din cap spre localnici în semn de salut, le adresară cuvîntul; că aceştia nu luau parte la pescuit şi se încăpătîneau era în definitiv treaba lor. Noii-sosiţi voiau să se îndrepte spre veliere; localnicii le făcură loc să se strecoare printre ei lăsînd liberă o potecă îngustă din piaţă pînă pe chei, aşa încît aceştia nu puteau trece decît cîte unul. Uitîndu-se la cele două ziduri de oameni printre care treceau, ochii lor căpătau o privire fixă

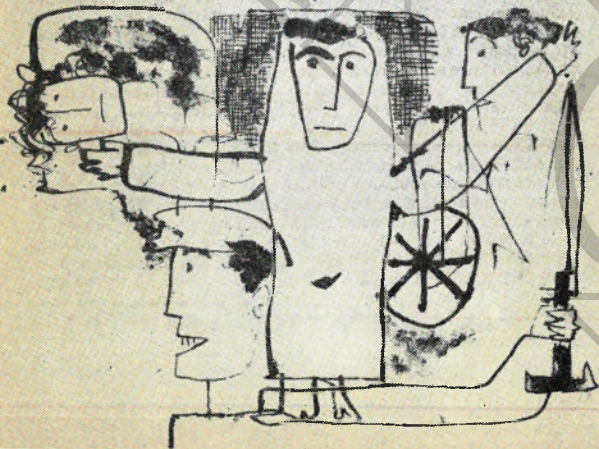
și apăsată. Mulțimea îi împingea îndepărtându-i de cheiuri, în sus, înspre colibe. Ar fi trebuit să-și croiască drum cu pumnii. Dar și cei din St. Barbara aveau pumni, și apoi noii-veniți observaseră că în acești pumni luceau cuțite. Se înțeleseră din ochi și se strânseseră laolaltă. Dar atunci și localnicii se adunaseră în jurul lor într-un cerc de fier, care-i împresura tot mai de aproape, alcătuind un cerc căptușit cu pumni și cuțite. Noii-veniți căutau să străpungă cerul, iar acesta se strîngea tot mai mult... Totul se petrecu într-o liniște desăvârșită, nu se auzea nici o răsufare, nici o icnătură. În cele din urmă, localnicii cedară. Plecară repede, fără a privi în urmă, toți deodată, spre sat. Abia acum se auziră strigăte de ajutor și sudălmă în mijlocul pieții.

A doua zi nu au loc nici o plecare în larg. Printre cei veniți din alte părți, majoritatea zăceau spintecați și zdrobiți în St. Barbara. Cei alții se întoarseră la casele lor.

Cum se crăpă de ziua, tot satul, bărbați, femei, copii, se adunară în port ca să împiedice plecarea velerului «Marie Farere». Deoarece armatorii se adresaseră prefectului și obținuseră ca «Marie Farere» să pornească în larg cu orice preț, se trimise o unitate de soldați ca să

apere la nevoie ieșirea din port. Soldații se postaseră de-a lungul cheiului. Oamenii din St. Barbara stăteau grămadă în piața mare. Soarele abia răsărise; sufla un vînt tăios, fluxul se apropia. Deși era atîta lume adunată, se auzea fișșitul valurilor. Cu cît vîntul bătea mai tare, cu cît săltau mai vioi scînteile de lumină a căror reflex se răspîndea peste port și peste acoperisuri, cu atît mai disperată devenea tăcerea. Deodată o voce din mulțime strigă o amenințare spre «Marie Farere». Cîteva voci subțiri, de băiețandri, vioase de a-și putea da drumul, reluă amenințarea.

Oamenii se apropiară de mal; o voce ascuțită le striga: «Oprîți», și se opriră. Dar apoi pescarii se adunară formînd o mică trupă și o porniră încet înainte. Hotărîseră să împiedice cu orice preț plecarea «Mariei Farere». Dar planul lor fusese cu totul altul: s-o oprească cu bărcile, dinspre dig, și ce făceau acum n-avea nici un rost. Paserela nu se ridicase încă, mai trebuia transportat ceva pe bord. În fața paserelei stăteau de pază doi soldați, la fel de înalți, la fel de drepti, ca doi frați. În dreapta și în stînga lor, înșirați în cîteva rînduri cît lungimea velerului, soldații. Pe unii dintre ei pescarii îi cunoșteau de prin cîrciumile de pe insula Margareta. Dar acum figurile lor erau țepene și străine. Poate că nici nu era adevărat, totul părea nesigur și fals, poate că niciodată

nu băuseră cu pescarii. Sigur și adevărat era numai că stăteau acolo. Din nou se auzi strigătul: «Oprîți-vă ! » și pescarii se opriră. Printre ei era și Kedennek. Se uita tot timpul la unul din soldații de lîngă pasarella, care tocmai ducea arma la ochi. Era convins că îl cunoștea. Apoi își aduse aminte exact unde mai văzuse obrazul acesta bronzat, tineresc. Kedennek continuă să înainteze, așa cum fusese stabilit, nu prea încet, cu pași mărunți, ușori. În spate simți deodată un gol ciudat: observă că ceilalți rămăseseră în urmă, că înainta singur, și-și dete seama și de faptul că soldatul avea să tragă. Căzu la mijloc de drum între soldați și pescari, la vreo opt metri de ei. Toată viața lui, Kedennek se gîndise doar la vele și motoare, la pescuit și la tarife, dar în timp ce străbătea acești opt metri avusese timp, în sfîrșit, să se gîndească la tot felul de lucruri. Ii trecură prin cap toate gîndurile pentru conceperea cărora e făcut un cap de om. Se gîndi și la Dumnezeu. Nu așa cum te gîndești la ceva ce nu există, ci ca la ceva ce te-a părăsit.

Oamenii de pe « Marie Farrere » începură să se agite. Cerură să se întoarcă în port. Autoritățile încercară să-i rețină cu de-a sila, dar ei se răzgîndiseră și-și puseră în aplicare hotărîrea cu încăpăținare . . .

Pe ușa biroului apărui un afiș: Cine vrea să fie angajat pe « Marie Farere », să se prezinte. Afișul fu smuls, apoi fu lipit altul, care și el fu smuls . . .

Andreas ieși la pescuit într-o barcă cu tînărul Bruyk. Era un băiat vesel, lui Andreas îi era simpatic. Știa glume și cîntece; asta-i plăcea lui Andreas: să fie veselie. Tînărul Bruyk care stătea în spatele său îi spuse: Ascultă, săptămîna viitoare se iese în larg: eu, tata și cutare și cutare. Hai și tu, mai e nevoie de unul.

Andreas nu pricepu numaidecît, se mai gîndi cîva timp. Smucele vislele ca ieșit din minți. Dar nu răspunse. Nici măcar nu întoarse capul: în felul acesta tînărul Bruyk — și nimeni pe lume — nu văzu ce expresie avea figura lui Andreas.

« Marie Farere » abia trecuse de stînci, cînd se întîmplă nenorocirea în urma căreia era să piară vasul și întregul echipaj. În cele din urmă velierul fu salvat, dar într-o stare lamentabilă, și scăpară și trei-patru

oameni. Nu se știa însă cum se petrecuse nenorocirea, dacă se defectase mașina și vasul se lovisse de o stîncă, sau dacă se lovisse întîi și apoi mașina n-a rezistat. Unii susțineau că un astfel de accident, în locul acela, nu i se putea întîmpla « Mariei Farere » și că fusese desigur la mijloc mîna unui om. Seara, tot satul vorbea numai de asta, femeile erau disperate. Erau învățate să-și vadă bărbații plecînd, să fie muncite de cumplitे presimțiri. Dar venise vara și risipise prevestirile rele. Și acum . . . De data asta certitudinea o căpăseră în aceeași seară. (. . .)

Printre cei salvați era și Andreas (. . .). Seara îl aduseră acasă. Trăia, deși rău hărtănit și scuturat de friguri. Marie Kedennek îl culcă în firidă și-i făcu o frecție cu rachiul. Apoi se așeză la masă. Și privi în gol. Andreas nu scosese o vorbă. Din cînd în cînd dădea cu piciorul în peretele firidei (. . .).

Deodată, în toilul nopții, Andreas spuse: — Scoală-te, adună tot ce mai ai, slănină și rachiul. Și hainele lui Kedennek. Trebuie să plec.

Nevasta lui Kedennek îl ascultă speriată. Andreas nu mai spuse nimic, dar se ridică. Ea crezu că alurează, apoi înțelese. Andreas vorbi din

nou: Ideea mi-a venit de la început. A fost simplu. Mi-am închipuit că o să fie greu, dar n-am avut nevoie decât de o șurubelniță și de un fierăstrău. A fost simplu de tot. Bine că au auzit toți cum te-ai rugat de mine să plec și eu, și cum te-ai descurajat deodată. Și e bine că ai plins de față cu toți, așa că părea c-am cedat în cele din urmă. Cu rost sau fără rost, oricum, dar când ne-am adunat la Hull, am fost cu toții de acord că nu trebuie să mai iasă nici un vas din port, așa că am făcut-o. Nu e deloc plăcut că am scăpat cu viața, nu-mi făcusem socotelile așa, dar acum, că-sa întâmplat, mă duc și eu în stînci, sub faleză, cum a făcut Kerduys pe vremuri. O să mă găsească probabil destul de curînd, și o să mă spînzure, dar poate că rezist două-trei săptămîni, dacă marea nu vine agitată, iar tu, du-te sus la Maria, de ea nu se sîchisește nimeni, și spune-i să vină peste cîteva zile, să lase ceva de mîncare în crăpătura de peste groapa caprei, știe ea unde, și să mai vină și altă dată, din cînd în cînd; e isteată, poate reușește să vină să se mai culce o dată cu mine; poate să și fure rachiul de la ăl bătrîn. Dă-mi legătura.

Trecu mai bine de o săptămîină pînă ce adevărul trecu prin desimea aerului încărcat al satului. Sătenii îl țineau ascuns în inima lor, așa cum o familie își păstrează pentru ea rușinea și mizeria. Dar acum se ordonase o anchetă, prefectul venise personal la St. Barbara (...).

Andreas, care cunoștea fiecare colț de stîncă, își alesese o vîgăună care era inaccesibilă în timpul fluxului, iar în timpul refluxului se afla la o înălțime ce trecea de un stat de om. Se obișnuia repede cu situația. A doua zi găsi disedimineată ceva de mîncare în crăpătură. Începu să se simtă bine. În ziua următoare se întîlni cu Maria și află de la ea ceea ce sperase: nimeni nu-l căuta, totul era să reziste cît mai mult (...).

Societatea «Armatorilor Reuniți Bredel» puse pescarii în fața alternativei: ori vapoarele societății vor ieși din port cu echipaje străine, ori oamenii din St. Barbara acceptă să plece în condițiile vechi. Pescarii se declarară dispuși să reia lucrul (...).

Într-o zi, Andreas se trezi, mai neliniștit... Hoinări, își făcu raita obișnuită, se cătără printre stînci și deodată urcă faleza. Era în amurg și ploua. Nu întîlni pe nimeni. Fără să stea pe gînduri, o porni drept spre coliba lui Kedennek și bătu la ușă. Dar nu era nimeni acasă. Alături se deschise o fereastră și apoi Katarina Nehr ieși în prag: — Ce cauți tu aici? Nu ești în toate mințile, de te-ai întors? (...) Și apoi: — E vorba

să iasă mîine din port... Toți bărbații sînt adunați acolo... Acuma du-te, că o să iasă prost. — Nu; mă duc și eu în port, răspunde Andreas. — Ce vrei să faci? — Nu știu încă, dar nu trebuie să plece. (...) Andreas îi întoarce spatele și o porni.

Mergea repede. În colțul străzii se întîlni piept în piept cu unul din soldații care patrulau noaptea. O clipă, amîndoi se opriră cu sprîncelele încruntate. Apoi Andreas grăbi pașii. Auzi în spate o șuerătură, dar nu înțelese ce legătură avea cu persoana lui. Voia să ajungă în port. Dar fu prins.

Întîi, nu se apăra. Când primi o lovitură în coaste, genunchii i se înmuieră, ca în apă, cînd te izbești de ceva. Un soldat îl ținea nu prea strîns, de un braț... Andreas mergea liniștit în grupul soldaților, fără a privi în urmă, cu capul în jos, cu trupul moale și pregătit de alte lovituri.

Cînd ajunseră însă în piață, poate din pricina luminilor întrezărite prin crăpăturile obloanelor, poate din pricina vocilor dinspre mal, Andreas pricepu deodată ce era în joc. Ridică fruntea și se smulse din strînsoarea soldatului. Traversă în fugă, coti brusc la stînga și alergă printre case înspre dune, apoi mai coti o dată, ca să ajungă pe pietriș. Soldații îl pierdură din ochi, dar apoi erau cît p-aci să-l ajungă din urmă.

Acuș aveau să-l prindă. N-avea nici un sens să alerge, dar era bine. După atîta așteptare, era plăcut să poți fugi, în sfîrșit, cu adevărat. Toată ziua, de fapt, în toate zilele, colo jos printre stînci, fusese ca năuc, abia acum, în timp ce alerga, își aduse aminte de toate. Hull nu avusese dreptate; nu mai era chiar atît de tînăr, cunoștea toate lucrurile, moartea mamei, moartea lui Kedennek, marea și tovarășii, trupul Mariei îmbrățișîndu-i trupul; ce lucru grozav mai avea de așteptat?

Auzi strigîndu-se: «Stai !» și încăodată: «Stai !». Kedennek, la vremea lui, avusese puștile în față. Andreas avea în față stînci ascuțite, vînt dinspre larg.

Mai auzi o dată: «Stai !» și alergă din răputeri; auzi și o pocnitură, care răsuna aidoma unor bătaii din palme: Înainte ! și alerga... de fapt căzuse, se rostogolise, se agățase de stînci, fața îi era zdrobită, de nerecunoscut, dar ceva în el alerga mereu înainte, alerga, alerga și se risipi în cele din urmă în tot văzduhul, cu o bucurie și o ușurință de nedescris.

În românește de MARIANA ȘORA

STEPHEN SPENDER

O, nu lăsați, tovarăși, pe cei care ne vor urma
— Dorita mîndră generație care va răsări din coasta noastră —
Să nu-i lăsam să știe de bancruta băncilor
Bancruta catedralelor și declarata nebulie a
falnicilor noștri suverani.

Nouă nu ne-a fost hărăzit izvorul springar al tigrului
Ori forța plantelor ce-ntind noi rădăcini spre apele țîșnind.
Dar prin fișile de pînză zdrențuită să lăsam
ca ochii lor

Trezi să contemple zorii explodînd ca un obuz
În jurul nostru, orbindu-ne cu o lumină de zăpadă.

(Din volumul După ce au ostenit)

În românește de TAȘCU GHEORGHIU

Mă găsii așadar într-un compartiment, între șase dintre acești muncitori cărora le cunoșteam dialectul și tonul vocii propriu călătoriiilor. Vedeam mîinile lor așezate pe genunchi ca niște unelte, cutele lăsate de gesturile muncii pe hainele lor, totul exact și necesar. Unul din ei ședea la fereastră și privea o pompă de apă care umplea cu trompa ei rezervoarele trenului. Se întoarse și spuse cu vioiciune: «E unul care bea !» De fapt era unul care își cufundase fața în șuvoiul acela de apă. «Bea ! Priviți-l !» Toți ceilalți apărură la fereastră, într-un singur impuls, mistuiți de aceeași sete ! Se rezemau de fereastră ca pentru a fi siguri, cu gîndul că trenul putea să plece dintr-o clipă într-alta. Unul spuse resemnat: «E atîta apă !». Avea gura arșă, ochii înfierbîntați. Dar numaidecît un altul se întoarse și zise: «la uitați-vă, e de lucru !» Într-adevăr se vedeau muncitori care nivelau terenul, cărau cu roabele, își aruncau cărămizile dintr-un car în timp ce un glas număra: «șasezeci, șasezeci și două, șasezeci și

* Clasa a treia — fragment din volumul *Settantacinque Racconti*

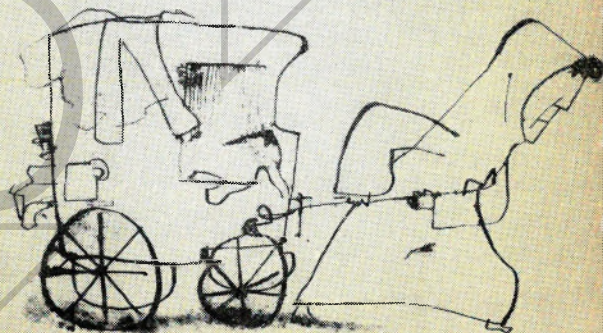
patru, șasezeci și șase . . . » Se simțea asprimea mîinilor care prindeau din zbor perechea de cărămizi uscate și sonore. Tovarășii mei de călătorie ședeau acum pe banchetă și priveau afară atrași de acel ritm de muncă: pămîntul răscolit, între atîția oameni care se osteneau parcă să-l adune și să-l acopere cu graba aceluia care așteaptă pe cineva, scripștii care coborau perpendicular. « Aici e de lucru », spuseră unul după altul. Cel care-și făcuse cel dintîi tovarășii atenți la scena aceea, privea cu ochii afară din orbite, fără altă expresie decît aceea a unei curiozități continue care te făcea să suferi. Aș fi vrut să-l văd dormind, închizînd ochii. Și privind, toți întindeau mîinile strîngînd pumnii cu o mișcare instinctivă, amintindu-și de gesturile muncii. Și eu mă simțeam stupid de inutil.

Ca să devin agreabil, spusei că le cunoșteam satele pe unde fusesem, și amintii cîteva nume, și torentul grandios, și oleandrii care vara cresc în albia uscată în care din cîte o baltă broască răspunde scurt țîrîritului lung al greierilor. Începură să rîdă. Unul zise: « Ceea ce spuneți dumneavoastră, e un sat, cel mai curios din toate, unde pe toți îi cheamă Papalia și Pizzata ». (Pizzata înseamnă acolo pline de grîu. Am revăzut satul strîmt și înnegrit ca un cuptor). Cel cu ochii zgîlți adăugă: « E un sat care are mereu de-a face cu noi. Nu le dăm niciodată răgaz prin munții acela. Rivalitate, se știe, rivalitate ». Știam. Deodată unul începu să dea din cap: fața lui era toată un nas lung și nevinovat, asemenea acelora pe care copiii le desenează pe ziduri, care e poate primul tip uman, și de obicei se vede în anumite imagini primitive de teracotă.

Trenul porni. Edificiile se rareau, și într-un spațiu rămas liber între o construcție și alta, o bucată de pămînt cu un pîlc de arbori, se văzu un țăran care mișca sapa cu gesturile acelea care apar nesăbuite celui care le vede de departe și nu aude nici opintire, nici icnet pe brazdă. Tovarășii mei de călătorie aveau gesturi prompte și vioale de oameni obișnuiți să răspundă cu toată ființa lor unei comenzi. De aceea odihna lor nu era odihnă, cînd se lăsau duși de tren. Omul muncii se odihnește numai cînd doarme. Și apoi, uitîndu-se chiar la orice lucru, atenția le era reținută doar de aspectele pe care ei le puteau recunoaște și care le erau familiare. Se vedea limpede unde căutăturile lor alunecau ca pe o suprafață netedă, și unde se opreau. « Ala », zise unul de lîngă mine, « sapă acum, apoi trebuie să semene, apoi să plivească; și să aștepte. Un an trebuie să aștepte înainte de a ști ce are ». Făcu un gest larg, ca unul care vede trecînd un an. Muncitorul înnăscut are un alt fel de a privi; el observă munca altora cu o uitătură care îi repetă toate gesturile vieții lui, o uitătură în care e măsura muncii și a meseriei. Aproape tot așa cum tovarășii mei de călătorie îl priviseră pe țărănul cu sapa lui.

Decorul din afara ferestrei se schimbă, și se vedea din nou pămîntul răscolit, camioanele răsucite în gropile în care nu se știe cum intraseră și cum o să iasă, brațele neostenite ale macaralelor. « Aici e de lucru. Mulți țărani de ai noștri sînt aici. Locuiesc în același cartier și se regăsesc. Important e să ai un cunoscut. Apoi de lucru se găsește. Aici va fi de lucru mîine, și mereu ». Cuvîntul « muncă » revenea mereu printre vorbele acestuia; tot pămîntul nu era pentru el decît muncă. Și el privea ca și cum, în ochii lui de țăran, pămîntul roditor ar fi fost acela răscolit în care se plantează edificiile, podurile, apeductele. Îl întrebai: « Unde vă duceți? » « În Piemont. Pe munte. Cică o să îngă curînd acolo sus. Noi om lucra cît om putea ». « Și străbateți toată Italia, de la un capăt la altul? ». « Și-au adus aminte de noi. Ne-au chemat pe neașteptate ». Încă o dată m-am gîndit că era vorba de țărani sau de ceva asemănător: totul era misterios pentru ei, chiar și chemarea.

Între pp. 16—25, litografii de GETA BRĂTESCU:
ilustrații la « Mutter Courage » de Bertolt Brecht.

Acum... e ascunsă

Văd o plină plină de sunet și spații,
de ritmii diurni, de odihnă.
S-a născut ca o iarbă de departe.
E cu poze și sînge. Mestecînd-o
ești fericit. Acum, e ascunsă.

În românește de ȘT. DELUREANU

ANTOINE DE SAINT EXUPÉRY

Există două sute de milioane de oameni în Europa a căror viață n-are nici un sens și ar vrea să se nască. Industria i-a smuls din viața strămoșească țărănească și i-a închis în aceste gheto-uri enorme care seamănă cu gările de triaj toxice de vagoane întunecate. Din adîncul cetăților muncitorești ei ar vrea să fie smulși. Există alții prinși în angrenajul tuturor meseriilor, cărora le sînt interzise bucuriile pionierului, bucuriile credinței, bucuriile savantului. S-a crezut că pentru a-l face oameni este suficient să-i îmbraci, să-i hrănești, să le satisfaci toate nevoile. Și s-a încetăținit încetul cu încetul în ei micul burghez al lui Courteline, politicianul nărdăvit al satului, tehnicianul închis la viața interioară.

Acum cîțiva ani, în timpul unei lungi călătorii cu trenul am vrut să străbat patria în acest cămin ambulant unde timp de trei zile m-am lăsat pradă aceluia zgomot asemănător freacății mării; și într-o noapte m-am trezit. Către ora unu dimineața am străbătut trenul în toată lungimea lui. Compartimentele cu pături erau goale. Vagoanele de clasa întâi erau goale. Însă vagoanele de clasa a treia adăposteau sute de lucrători polonezi conediați din Franța, care se reîntorceau în Polonia lor. Străbăteam culoarele

* Din volumul: Pămînt al oamenilor — Capitolul VIII — Fragment

trecînd peste trupuri. M-am oprit să privesc. În acest vagon fără compartimente, asemănător unui dormitor cu iz de cazarmă sau comisariat, am observat la lumina lămpilor o mulțime pestrîită de oameni zguduită de mișcările rapidului ca untul într-un putinei. Cufundată în coșmare, se întorcea la mizeria ei. Mari capete rase se rostogoleau pe lemnul banchetelor. Bărbați, femei, copii, toți se clătinau de la dreapta spre stînga, ca și cum toate aceste zgomete, toate aceste zguduituri le amenințau clipele de uitare. Nu-și găsiseră de fel ospitalitatea într-un somn binefăcător.

Acești oameni mi s-a părut că au pierdut o parte din condiția lor umană, azvîrliti de la un capăt al Europei la celălalt de curentele economice, smulși din nordul Franței, din căsuța cu grădiniță și trei ghivece cu mușcate, așa cum văzusem o dată la fereastra unor mineri polonezi. Nu luaseră cu ei decît vase de bucatărie, pături și perdele în baloturi prost legate și cu umflături ca niște hernii. Tot ceea ce mingiiseră sau îndrăgiseră, tot ceea ce reușiseră să domesticească în patru sau cinci ani de ședere în Franța — clinele, pisica sau mușcatele — au trebuit să le sacrifice și n-au luat cu ei decît aceste vase de bucatărie.

Un copilă sugea la sînul unei mame atît de istovită încît părea că doarme. Viața se transmitea în absurdul și dezordinea acestei călătorii. L-am privit pe tată. Un craniu greoi și pleșuv ca o piatră. Un trup chirchit într-un somn neliniștit, încorsetat în hainele de lucru numai gîuri și mototoliturii. Omul este asemenea unei grămezi de țărîină. La fel, noaptea în orașe, epave informe zac pe băncile halelor. Și mă gîndesc; problema nu constă de loc în această mizerie, în această murdărie, în această hidoșenie. Însă acești bărbați și aceste femei s-au cunoscut într-o zi; și firește bărbatul a sursit femei; fără îndoială, după orele de muncă, el i-a adus flori. Timid și stingaci s-a temut poate că va fi respins. Însă femeii, din cochetărie, sigură pe farmecul ei, îi plăcea poate să-l neliniștească. Și celălalt, care nu mai este astăzi decît o mașină care dă cu tirnăcopul sau șfarmă, simțea atunci încîntătoare neliniște. Misterul este cum s-au transformat în aceste grămezi informe de țărîină? Ce motiță înfiorătoare i-au schilodit astfel? Un animal care îmbătrînește păstrează grația. De ce însă acest frumos lut uman este lăsat pradă stricăciunii?

Și mi-am continuat călătoria prin această mulțime a cărei somn era agitat ca o casă de desfrîu.

Plutea zgomotul confuz al sforărilor, al gemetelor înăbușite, al scriștului bocancilor a celor care nu-și găseau locul. Și încontinuu, în surdina, același acompaniament neseacă al pietricelelor scaldate de valurile mării.

Mă așez în fața unei perechi. Între bărbat și femeie, copilul, de bine de rău, avea un culcuș și dormea. Doadă se întoarce și i-am văzut chipul în lumina lămpii. Ah! ce chip încîntător! Din perechea aceasta se năs-

cuse un fel de fruct auriu. Se născuse din aceste zdrențe umane o adevărată operă de farmec și grație. M-am aplecat deasupra acestei frunți netede, deasupra blândeî strîmbături a buzelor și mi-am spus: iată un chip de muzician, iată-l pe Mozart copil, iată o frumoasă făgăduială a vieții!

Micuții prinți ai legendelor nu se deosebeau deloc de el; ce-ar putea să devină acest copilăș dacă i s-ar da educație, dacă ar fi protejat și înconjurat cu grijă? Cînd, printr-o mutație, un nou soi de trandafir crește în grădini, grădinarii sînt emoționați. Se izolează trandafirul, se cultivă trandafirul, i se crează condițiile cele mai prielnice. Dar nu există nici un fel de grădinar pentru oameni. Mozart, copil ca și ceilalți ca el, va fi oprit în drum de aceeași mașină de modelat. Mozart va trebui să găsească cele mai mari satisfacții în muzica decadentă, în duhoarea cabaretelor. Mozart este condamnat...

În românește de ALEXANDRU BACIU

PAUL ELUARD

Tovarășilor mei tipografi

Aveam aceeași meserie
Care te ajută să vezi în beznă.
A vedea înseamnă a înțelege, a înfăptui.
Și a vedea înseamnă a fi sau a dispăre.

Trebuie să crezi în asta, trebuie
Să crezi că omul e destul de puternic
Să fie liber, să fie mai bun
Decît soarta ce i-a fost hărăzită.

Așteptam o mare primăvară
Așteptam viața desăvîrșită
Și ca limpezimea să se hotărăscă
Să poarte povara lumii toată.

(Din volumul *Poeme politice*)

În românește de A. B

ANDRÉ MALRAUX *

Încetul cu încetul, după un sfert de oră, întunericul se mai șterse de pe verticala pereților a căror cenușie zugrăveală începea să se arate. Agitat fără rost, Kassner se învîrtea prin celulă, reflectînd fără să știe la ce; își dădu seama, se opri. În preajma ușii, perețele era mai murdar; și către podea. Oare din pricina altora care, ca și dînsul, trecuseră pe-acolo? Praf însă — nici pomeneală. Celuia era de o curățenie nemțească; igienică... Igrasie? O! și începuse a înțelege că toate aceste întrebări erau mecanice; în vreme ce mintea îi umbla într-aiurea ca și trupu-i idiot («Trebuie să am din ce în ce mai mult aerul unui cal»), privirea i se opri; ochiul pricepuse înaintea creierului: jos, perețele era plin de inscripții.

Spre a se smulge de sub stăpînirea sa, gîndirea lui încerca să înșfăce orice-i venea la îndemînă. La ce să se gîndească? Odată recunoscut, nu mai era vorba decît să știe dacă vor veni curînd să-l ucidă în bății, să-l schingieie ori doar să-l deznoadă cu pumnii; mai bine să se gîndească la inscripții.

Multe erau, în parte, șterse. Unele, cifrate. («Dacă trebuie să rămîn aici, voi căuta cifrul »). Altele se vedeau bine. Își reluă mersul în jurul pereților interiori ai celulei, foarte încet, le dădu deoparte pe cele mai deslășite și, în timp ce se apropia, citi: *Nu vreau...* Continuarea, roasă. O alta: *Să mori pe stradă e oricum mai puțin greșit decît să mori aici.*

Kassner, de cînd era închis, își spusese în mai multe rînduri că majoritatea muncitorească, pe care ei n-o dețineau, ar fi putut-o cucerii chiar prin luptă; dar știa bine tot ce era romantism într-însul, și de asta se ferea din cale afară. «Nu se poate învinge numai cu avangarda», spunea unul din obsedantele texte ale lui Lenin.

De la întoarcerea lui în Germania, Kassner simțise că era cu nepuțință de creat o unitate muncitorească, fără a se acționa în syndicatele reformiste și catolice, că toată activitatea dusă în sînul sindicatelor, pentru ca ele să poată fi antrenate în luptă, era fără vlagă: muncitorii revoluționari — dați afară cei dintîi, siliiți la artizanat; în marile uzine nu milita decît a zecea parte a partidului. C-un an înainte fuseseră mai puține greve în Germania decît în Franța, decît în Anglia, decît în Statele Unite...

* Din romanul *Vremea Disprețului* — fragment

Kassner lucrase la organizarea sindicatelor roșii: peste trei sute de mii de membri la sfârșitul anului. Totuși, era prea puțin.

Acum, odată trecută puterea lui Hitler, era vorba de a organiza unirea tuturor forțelor internaționale chiar în interiorul uzinelor și de a cataliza aceste forțe într-o direcție legată de evenimentele cotidiene transmise cât mai repede posibil, totul plecând hotărât din inițiativele organizațiilor de bază. Kassner lucra, deci, din ianuarie, în serviciul de informații; era unul dintre cele mai primejdioase, și inscripțiile cele mai cîtețe — cele mai proaspete de pe pereți — fuseseră, fără îndoială, scrijelite aproape fără excepție de către membrii acestui serviciu. Kassner se apropie de o altă: *Părul meu e încă negru; și, ca și cum alegerea inscripției aceleia izvorise într-însul dintr-o anume forță, mai ascuțită, mai sigură decît propriu-i ochi, niște pași se făcuseră auziți. Mulți?*

Ecurile lor se-ncălecau: trei perechi, patru, cinci cel puțin, poate șase.

Șase S.A.-iști nu puteau veni la o asemenea oră, aici, laolaltă, decît ca să lovească.

Ușa unei celule mai îndepărtate se deschise și se închise în urma tropăitului de cizme, dintr-o dată înfundat în lîna liniștii.

Adevărata amenințare nu era nici durerea, nici asasinatul, ci sadica ingeniozitate a celor în urma cărora auzise ușa închizîndu-se. Cei ce aleg o asemenea meserie sînt, în toate țările, tot ce există de obicei mai mîrșav.

Călul are multe șanse să fie mai tare decît victima, datorită umilinței și durerii acesteia. « Dacă m-ar tortura să le dau informații pe care nu le am, n-ar fi nimic de făcut. Să presupunem, așadar, că nu le am. » Curajul său, într-acea clipă, se căznea să-l rupă de sineși, să-l despartă pe însul care peste cîteva minute avea să fie în puterea acelor amenințătoare bocăneli de cizme, de Kassner care va redeveni el apoi.

Forța închisorii era de așa natură, încît înșiși gardienii vorbeau acolo cu voce aproape scăzută. Un țipăt îi năpădi dintr-odată celula, prelung pînă la marginile puterii de a striga, înăbușit în fine, sufocat.

Trebuia să te înfunzi într-o absolută nepăsare, într-o iresponsabilitate a somnului și nebuliei; iar în același timp să te afli în gardă, păstrîndu-ți suficiența limpezime a gîndirii, ca să te aperi, spre a nu te lăsa distrus acolo, în mod iremediabil. A te smulge din tine însuși, pentru a nu da din tine decît ceea ce nu este esențial.

Țipătul reîncepu. Mai ascuțit. Kassner își îndesă degetele în urechi. Degeaba: mîntea lui sesiză îndată ritmul durerii ce se auzea urlînd, și surprindea țipătul chiar în clipa cînd el reîncepea. Făcuse războiul, dar pînă atunci nu auzise niciodată, într-un loc închis, urlînd un om tortu-

rat. Răniții de război gemeau, dar strigătele lor nu aveau nimic comun cu acest țipăt, înfricoșător mai cu seamă prin ceea ce era misterios într-însul. În ce chip îl făceau oare să sufere pe omul care urla și cum va fi sîoul de suferință sortit — cît de curînd — lui însuși? Tortura în aer liber i se păru dintr-odată o favoare.

Ușa se închise, pașii se îndreptară spre celula lui.

Își dădu seama că sta lipit de peretele vizuinei sale, cu capul înfundat între umeri. El era hotărît, dar genunchii lui nu erau. Exasperat de moliciunea picioarelor sale, părăsi peretele.

O a doua ușă se închise în urma tropăiturilor, de parcă le-ar fi capturat în trecere. Liniște revărsată peste furnicarul unor zgomote mărunte.

Reveni spre ușă: *Stahl ucis pe...* De data aceasta inscripția era neterminată, nu ștearsă; peretele nădușea de destine.

Își aminti de scrisoarea unei neveste de întemnițat: « Cum l-au mai bătut! N-am reușit să-l recunosc, Tereza, nu l-am recunoscut dintre alții... »

Cîți dintre ai săi nu vor veni, în urma lui, aici? Creionul încă nu-i fusese luat. *Sîntem cu tine, scrise.*

Ridicînd mîna, citi însă o altă inscripție: *În mai puțin de o lună îl voi uide pe Federwisch.* Fusese acela, odinioară, unul din șefii lagărului. Care din ei era mort, cel ce amenința sau cel amenințat?

în românește de ION CARAION

KURT TUCHOLSKY

După cinci ani

*Și totă și-un frate de-al meu sînt morți,
prizonier mai e celălalt încă;
și mama, aproape cerșind pe la porți;
dar ștengarii mei, ce mîncîncă?
Stăm așa, în pînositul vestmînt
și glîndim la ce s-a-ntîmplat pe pămînt,
cu ură.*

Da ! Acel spirit prusac îl urim,
care ne-nșelă și ne supuse
cu trufașe porunci. De pe-acest tărîm
azi, vulturul lor se duse.
Privim rămășița lăsată-n dar:
un trai pîngărit, un cuib murdar
și mulțimea-n mizeria-i sură,
cu ură.

Ascultă-mă, frate, ce mai aștepți?
Te-au ținut și pe tine-n poziție de drepti
orgații și băgăreții.
Te-au dus la război ca pe-un miel la jertfit.
(Ne ard tîmplele și pometai. . .)
Trezește-te acum, destul ai bolit,
doar n-o să zaci, așa, la nesfîrșit !
Privește de mult împlinită măsură,
cu ură.

Cu rădăcini cu tot, zbucnește mereu
și-opucă cerul, cu-ndrăzneală.
Pătura sus-pusă — nu atîrnă prea greu !
și va pieri-n învîlmășeală.
Nici mil, nici nevoi, nici noroi, nici sînge
inima din noi n-au putut-o frînge !
Cu ne-mpăcată ură să izbijm !
Iubim !

în românește de MARCEL BRESLAȘU

RAÛL GONZÁLEZ TUÑÓN

Epitaf pentru mormîntul unui muncitor

O pată de sînge rămase pe drum și două țigări populare alături.
Și o broșură căzută din sac, pămînt căutînd spre-a-nflori ca o plantă.
Flutură fustele verii în parc, străvezii.
Pustoaicele trec prin fața bărbatilor.

L-au îngropat polițiștii ca pe-un spînzurat.

Nimeni nu l-a cerut ca să facă o experiență.

L-ar fi putut cere doar ca să facă o revoluție.

Mai mare a fost reculegerea lumii retrase-n bordeie, -n suburbii, a
lumii stînd cățărâtă pe schele de case-n construcție, cărămidă peste cără-
midă, în jurul cuștii de fier.

Asudînd cu bustul gol pe buza înaltelor coșuri, asudînd în uzine, în
fabrici stridente.

Mai mare a fost durerea măicuței, durerea surorii, durerea soției.

Mai mare decît durerea-mi au fost.

Și lupt să recapăt salopeta pe care-o purta bunicul meu, Manuel Tuñón,
în vechea Turnătorie de Bronz Snockel.

Dar mă gîndeam la muncitorul căzut și inima mea se rupea de durere.

Și inima mea rămînea întredă și încrezătoare ca inima fratelui meu
Enrique.

Și inima mea era croită din aventuri și din vise magnifice.

Și-aproape că inima mea era sumptuoasă.

Cum l-au ucis — mă gîndeam — cînd în preajma naltelor coșuri se
revoltase.

Se poate deci spune că el și cu ceilalți cîntau.

Cum l-au zvîrlit — mă gîndeam — pe masa de marmoră-a Margii,
și firul subțire de sînge prelins peste lespezi, pe jos.

Cum l-au vîrît în sicriu și cum l-au tîrît — de ură păzit — la groapa
proaspăt săpată.

Așa mă gîndeam cînd mi-am amintit de poezii iubite, de poezii, care-au
cîntat pentru ei, muncitorii, de Whitman, de Heine, de pildă.

Pentru că lumea a fost clădită de ei, muncitorii.

Așa mă gîndeam și simțeam că turbare-mi stîrnesc spirocheteii politici,
păduchii politici și toți acei care vor să distrugă această minune ce e cu
putință, adică lumea.

Da, mă gîndeam să recapăt, căci trebuie,-acea salopetă, să ies — mă
gîndeam — pe stradă și trebui, cu voce scăzută, să-ncep să vorbesc la-ntru-
niri sindicale și la-nmormîntări de săraci.

Și să intru în rînd, dintr-odată, cu tovarășii mei.

Aici zace-un om, muncitor, asasinat de o clasă în clatin ce vrea să-și
grăbească sfîrșitul.

Și el nici măcar nu se poate-nrola și nu poate să strige:

— « Hei, domnii mei ! Peste-o sută de ani, veți fi toți rași și tunși ! »

Din volumul Todos bailan (Toți dansează) — 1934

în românește de ROMULUS VULPESCU

Cîntecul pietrelor pe caldarîm

Dormirăm ca recele, mortul granit
în pacea milenară.

Cu dinamită ne-au urnit
și-n marfă ne schimbară.

Gemea în cariere robul încins,
îi scăpărau scînteii sub daltă —
și sudoarea și sîngele lui prelins
noi le-am sorbit laolaltă.

Pe-o stradă, cu maiul, ne-au bătucit
— tot robul făcea povarea —
picurata sudoare, ea, s-a zbicit,
dar s-a-imbibat în piatră sarea.

Căruțe și-apoi mașini de lux
a trebuit să cărăm în spate,
dar sîngele robului în repede flux
il simțeam, în piatră, cum bate.

Și-ntr-o zi bubuiră-ntr-un singur pas
pe străzi, uriașele coloane.
La cîntecul robilor am răspuns într-un glas
cu frunțile de piatră-n broboane.

Și frunțile noastre sub plumbii cei grei
cu scînteii și noroi împroșcară.
Cu sînge și creeri ne-mproșcară și ei
și sînge băurăm iară.

Atunci ne-au zmulz robii din caldarîm
prefăcîndu-ne-n baricadă;
cu un vuiet venit ca de pe-un alt tărîm
își încărcară puștile-n stradă.

Și din nou țîșniră noroi și scînteii.
Pe frații din spița umană
i-am păzit cu pieptul nostru de stei
și-am zdrobit năvala dușmană.

În piatră ciocănește roșul șuvoi,
ni-l soarbe inima, iar și iarăși.
Vom fi monumentul izbînzii, noi,
pe mormîntul căzuților tovarăși.

În românește de MARCEL BRESLAȘU

ELVI SINERVO

Șuvoiul de fier

Tot ce se întîmplă în aceste zile și după aceste zile
treacă prin mine asemenea unui șuvoi de fier,
ca focul și ghiața.

Astfel încît, întotdeauna să spun numai adevărul,
mai mult: ceea ce mă atinge pe mine însumi.
Astfel încît, atunci cînd plînea o împart, copiilor mei,
să nu-i pot uita pe cei cărora ea le lipsește.

Astfel încît — dacă azi viețuiesc liniștit în căminul meu
să nu-i uit niciodată pe cei urmăriți de ucigașii legii.
Astfel încît, în palmele mele străine muncilor grele
în fiecare clipă să simt palmele fraților mei muncitorii,
așa cum le-am simțit pe vremi de restriști, palmele
grele, harnice, bune, care nu s-au întîlnit în zadar.

Astfel încît, ochii mei să nu zboare cu rîndunelele și cu norii,
ci să năzuiască s-ajungă la tot ce se întîmplă, la tot ce e trainic,
cercetînd uriciunea din timp, ceea ce diminează creează.

Astfel încît, ceea ce oamenilor li se întîmplă în timpul vieții mele
mi se întîmplă și mie și mă inundă ca un șuvoi de fier
și mă face adevărat și pur.
la fel cum adevărată și pură
e lupta pentru plîne și pentru libertatea omenirii.

În românește de PETRE STOICA

Condiția muncitorească e fundamentală și exemplară în lumea modernă. Există clase, categorii, familii sociale care sînt interesante prin mai multe aspecte; nici unul din aceste grupuri n-are însă un caracter atît de universal cum are clasa muncitoare, în sensul de a amplifica așemenea unei cutii de rezonanță toate problemele care sînt proprii societății moderne luate în ansamblul ei. Fapt este că lumea în care trăim e lumea revoluției industriale și tehnologice și problemele muncitorilor sînt problemele revoluției industriale și tehnologice și numai ele, pe cînd celelalte clase și categorii se pot amăgi că au alte probleme care nu sînt însă, în realitate, decît reflexe și ecouri indirecte ale acelora care îi frămîntă pe muncitori. În alți termeni, condiția muncitorească a devenit aproape sinonimă cu condiția umană; și aceasta nu atît pentru că toți oamenii încep să devină muncitori, cît pentru că în mediul muncitoresc își arată lumea modernă chipul ei cel mai autentic și mai esențial...

Lumea modernă se dezvăluie tot mai mult ca o lume în care «alienarea» omului s-a extins de la clasa muncitoare la întreaga societate...

Ce este alienarea omului în lumea modernă? Este degradarea lui la rangul de mijlocși, în același timp, înălțarea la rangul de scop a ceea ce ar trebui să fie dimpotrivă mijloc. În lumea modernă omul tinde să fie considerat tot mai mult mijlocul indispensabil pentru a menține în mișcare ciclul producție-consum; și acest ciclu e înfățișat la rîndul lui omului ca scop. Urmează de aici că omul se găsește în mod automat proiectat în afara istoriei, în spirala unui proces fără cap nici coadă, scop sieși și deci absurd, care ca și procesele biologice ar putea să dureze la infinit, făcînd societatea umană să devină foarte asemănătoare cu aceea a furnicilor și cu a altor insecte înzestrate cu instincte sociale. În concluzie, lumea modernă e fundătura în care omirea s-a putea găsi mîine închisă, fără scăpare și pentru totdeauna. Într-o lume astfel orînduită, care produce pentru a consuma și consumă pentru a produce, lume disperată, mecanică și inumană, condiția muncitorească a devenit sinonimă cu condiția umană, întrucît clasa muncitoare se găsește vădit mai aproape decît oricare alta de centrul ciclului producție-consum. Muncitorul are mai mult decît oricare alt om al muncii conștiința că produce numai pentru a consuma

* Condiția muncitorului: Din prefața la cartea lui Giovanni Carrocci: *Anchetă la Fiat* (Cercetare asupra unor aspecte ale luptei de clasă în complexul Fiat).

și consumă numai pentru a produce: între producția și consumul muncitorului raportul e într-adevăr strîns și nemijlocit, lipsit de travestiri și înfrumusețări; și producția nu e înnoibilă de nici o demnitate socială, așa precum consumul nu e determinat de nici un criteriu cultural.

... El nu se poate sustrage în nici un fel, precum am spus, conștiinței caracterului absolut circular și disperat al lumii moderne. De aceea, în alienarea generală, el e cel mai alienat dintre toți.

... A rezolva problema condiției muncitorești ar însemna nici mai mult nici mai puțin decît a o rezolva pe aceea a condiției umane.

DAVIDE LAJOLO*

Războiul de partizani s-a terminat cu ultimele împușcături pe acoperișurile din Torino pentru a scoate din birlog pe țițașii fasciști care stăteau ascunși pe după coșuri și încercau să ne tragă ultimele lovituri în spate.

Ne-am înîlțit cu clasa muncitoare, cu armata puternică de la Fiat. Nu eram singurii care ne băteam pentru țara noastră. De aceea am învins. Acum, cînd văd chipurile muncitorilor, care înaintează în coloane pe străzi, care sînt de la Fiat Mirafiori, de la Fiat Lingotto, de la Spa, de la Fonderie, acum îmi dau seama că acest popor va conduce Italia înainte.

Un muncitor de la Fiat Mirafiori din Torino a venit să mă caute la comandamentul zonei Asti. Nu vorbește. Deschide portofelul jerpelit și-mi arată o fotografie mică, format legitimăție. Recunosc chipul partizanului meu mort la Mombaruzzo.

— E fiul meu, îmi spune. — Și-mi aruncă brațele pe după gît. — Să nu-mi spui nici o vorbă. Eu înțeleg. Sînt un partizan al libertății de atîta ani, sînt unul din acei antifasciști care au fost cu Gramsci. Știu ce înseamnă lupta de atunci. Am vrut să viu să te caut numaidecît, fiindcă știu că îl iubeai pe fiul meu și te iubea și el.

Mai are o mîină pe umărul meu, o clipă rămîne în tăcere și mă privește intens. Apoi reia:

— Am fost și la-nchisoare cu Gramsci, cînd fiul meu era încă un copil. Voi ați făcut să se adeverească profeția lui Gramsci. Atunci cînd eu am auzit-o din gura lui, nu credeam. Ne mutau dintr-o închisoare într-alta. Eram legați împreună de mîini și prin zăbrelele vagonului de cale ferată am văzut într-o piață defîlind mii de tineri fasciști. I-am spus lui Gramsci: «Iată, Italia de mîine va fi tot fascistă, fiindcă ăștia au știut să-i otrăvească

* Din romanul *Contigential* 1912 — fragment.

sîngele ». Şi Gramsci mi-a răspuns cu glas liniştit, cu privirea aţintită către tinerii aceia care mărşăluiau în pas de paradă: « N-o să fie aşa, dragul meu. Va depinde de munca pe care noi vom şti să o ducem printre ei, şi dacă vom lucra bine, tinerii aceia vor fi cu noi şi ne vor ajuta să transformăm Italia ». — Muncitorul de la Fiat Mirafiori avea acum ochii roşii.

— N-aş fi crezut niciodată că tocmai fiul meu avea să confirme cuvintele lui Gramsci.

Războiul de partizani s-a terminat. Oraşele şi satele au redevenit libere, respiră aerul nou. Partidul Comunist Italian mă cheamă să lucrez la redacţia ziarului *Unità* din Torino.

NAZIM HIKMET

Fraţii mei,
poemele noastre trebuie să se înhame
la carul boilor slabi,
ele trebuie să se scufunde pînă la genunchi
în nămolul cîmpurilor de orez,
ele trebuie să pună toate întrebările,
să aducă toată lumina,
poemele noastre trebuie să împodobească toate drumurile
aiudoma pietrelor kilometrice,
ele trebuie să fie semnalul de alarmă
cînd se apropie duşmanul,
trebuie să bată în junglă tam-tamul.
Şi atîta timp cît pe întinderea pămîntului
mai trăieşte-n sclavie
o singură ţară sau numai un om,
şi atîta timp cît pe cer mai rămîne
chiar şi un singur nor radioactiv,
poemele noastre trebuie să dea cu trup şi suflet
tot ce au — libertatea.

În româneşte de DANIEL POPA

GEORGE APOSTU: Portret ►

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SCRIITORI ROMÂNI ÎN PERSPECTIVĂ UNIVERSALĂ

A-l situa pe scriitor în contextul timpului său, a-i stabili coordonatele formației spirituale, lecturile, influențele — atât ale propriei culturi, cât și ale celor străine — a devenit aproape un reflex nu numai pentru istoricul literar, ci și pentru criticul prezent în actualitate.

Mai puțin obișnuită, însă, e încercarea în cealaltă direcție: de la literatura română spre cea europeană sau universală, căutarea punctului unde scriitorul român se poate insera în circuitul cel mai larg al valorilor.

De aceea, revista «Secolului 20» — răspunzând unuia din rosturile sale — a luat inițiativa publicării de articole și eseuri menite să fie tot atâtea proiectări ale celor mai importante personalități ale literaturii române contemporane pe fundalul literaturii universale. Firește, fără pretenția de a formula judecăți definitive, urmărindu-se mai mult o stabilire prealabilă de posibile puncte de contact, o conturare de învecinări și afinități.

Suita unor astfel de eseuri se deschide cu pagini despre Sadoveanu, Goga, Arghezi și Camil Petrescu, continuându-se în numerele viitoare cu cercetarea altor opere reprezentative. Inițiativa aceasta, pe care o considerăm stimulatoare pentru studiile comparatiste, se inspiră din îndemnul exprimat de tovarășul Nicolae Ceaușescu la cel de al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, îndemn pe care-l așezăm ca motto la începutul acestor pagini:

«MANIFESTAREA TOT MAI INTENSĂ A ȚĂRII NOASTRE
ÎN CONCERTUL CULTURII ȘI ARTEI UNIVERSALE»

VASILE NICOLESCU

Mihail Sadoveanu

O mitologie limpede și blândă

Prejudecata curentă conform căreia naturile artistice autentice ar fi totuși cele elementare, eruptive, preocupate mai puțin sau deloc de expresie și mizând pe efectul spontanității, al inspirației, devine printr-o sumară raportare la creația sadoveniană — violent caducă și derizorie. Nu-mi pot imagina, în literatura noastră, o mai copleșitoare și torențială revărsare de viață, o mai elementară — în sensul superior al cuvântului — și inepuizabilă forță narativă ca proza sadoveniană. Dar totodată nu-mi pot închipui o proză mai artistică, mai subtil și sferoidală șlefuită, izvorită dintr-un mai mare instinct muzical și plastic decît cea a autorului *Dumbrăvii minunate*, *Baltagului* sau *Hanul Ancuței*. Indiferent de treptele, de vîrstele ei interioare, de îmbogățirea mijloacelor artistice, proza sadoveniană, are, pe toată întinderea ei, semnele unei aspirații firești și permanente către desăvîrșire și unicitate. Miracolul ține de marea vocație a scriitorului de a sublima înfinicul uman din istoria și natura patriei sale, de a-l ridica la armonie și inefabil poetic, de a-l face, cu alte cuvinte electrizant, comunicabil peste spații și timpuri. Opera lui M. Sadoveanu, scria G. Călinescu¹, este o « harfă eoliană, o

¹ Omagiu lui Mihail Sadoveanu, E.S.P.L.A., 1956.

țiteră uriașă, cu mii de strune, toate acordate cu grijă timp de jumătate de veac pentru ca nici o surpriză cacofonică să nu fie cu putință. Toate gîndurile, privescările, figurile sînt puse pe portativ, virgulele cîntă și ele, punctele așteaptă risipirea ecorurilor ».

Inspirație și tehnică savantă, revîrsare de clocot interior și înfloritură de desen persan, abur mitologic și precizie de cronicar sînt atribuțiile acestei proze eufonice, de seducție aproape oraculară, și sublim cristalină. Din acest punct de vedere M. Sadoveanu e un Walter Scott declamat la orgă de un cantor poet. Sonoritățile în cavalcadă, izbucnirile abrupte de sunete, aglomerațiile cu linii melodice readuc în spiritul nostru epopeul, legendarul creației sadoveniene. Dar declamația narativă e adînc întreruptă, uneori părăsită, autorul revenind cu neînsfîșite variații, reluînd motive, idei, exemplificîndu-le, nuanțîndu-le, modificînd polifonia epică după cadentele interioare ale ființei sale contemplative. Căci Mihail Sadoveanu e înainte de toate un mare contemplativ și ca orice contemplativ un îndrăgostit într-o foarte mare măsură de spațiile, lumina și elementele între care se mișcă sau există lumea sa. Poetul lese din cadrul narației pure introducînd în frenezia unor tablouri de luptă, vînațoare, călătorii etc. turburătoare intermedii lirice, de colorism impresionist. Numai că impresionismul sadovenian e suav și dramatic, solar și halucinatoriu, transparent și dens, intim consonant cu mișcările sufletului omenesc, cu agitația și febra lumii înconjurătoare. Culoirile și sunetele prozei sadoveniene se înlanțuiesc, se întrepătrund, se combină unele cu altele, se desfac după o dialectică proprie și se exprimă apoi reciproc, într-o sinteză cromatică uimitoare, cucerind un ritm fundamental.

Perspectiva subiectivă a artistului devine în mod firesc mai adîncă și mai amplă. Cuvîntul sadovenian se încarcă cu noi valori picturale și implicit cu imense posibilități de individualizare a imaginii artistice. Situat de criticul T. Vianu în interiorul marelui curent european al prozei de evocare inițiat de autorul lui *Atala*, M. Sadoveanu este considerat, prin raportare la proza noastră de aceeași factură, urmaș al unor Alecsandri, Delavrancea și Macedonski, subliniindu-se aportul indiscutabil al originalității sale: « Dar pe cînd evocările acestora au mai mult o valoare decorativă, autorul *Șoimilor* animă imaginile sale și le acordă o individualitate, devenită exemplară pentru toată evoluția mai nouă a prozei românești »¹.

Capacitatea de comunicare sporește indicii prin forța de sugestie pe care o presupune această tehnică naturală, organică, lipsită de orice crispări și efort vizibil. Mihail Sadoveanu așază subtil, cu mișcări aproape disoluate, punți misterioase între om și natură, între culori și sunete, între văzută și nevăzută. Efectul unei astfel de proze e natural, te învluie concentric. Pictor impresionist al naturii, cum spunea un mai recent comentator al său², « Sadoveanu diferențiază culoarea, lumina, sunetele după anotimp și oră, cu o acuitate și precizie a senzațiilor cutremurătoare. Senzațiile nu sînt seriale, ci structurate polifonic, așa încît o metaforă înconjoară senzații analitice, vizuale, tactile, chimice, afective, compuse într-un tot organic. Și e într-adevăr unică această expresie o abstractului prin bogăția concretului sensibil » (s.n.).

Fără a subestima convenția epică propriu-zisă — de foarte mare prestigiu însă la un Scott sau Stenkiwicz — Sadoveanu și-a în schimb prin această particularitate o adîncime poetică și sufletească eroilor săi puțin obișnuiți. Peisajul românesc devine astfel ei însuși erou, sinteză de culoare și vibrație a sufletului nostru popular. Sursele de incantație ale frazei sadoveniene vin din această putere excepțională a prozatorului de a auzi vibrația muzicală a luminii mereu schimbătoare, a culorilor, a materiei în genere, a variației lor infinite. Acuitatea aceasta ține de naturile artistice excepționale. Chateaubriand compune solemn, desenînd perfect cadrul unei naturi convulsive

dar austere, oarecum deja știute. Autorul lui *Salammbô* scoate efecte plastice uimitoare prin acumulare (ospățul fabulos din grădina lui Hamilcar e inegalabil în felul lui), dar virtuțile sale de giuvaergiu stilistic fac din numeroase pasaje adevărate acvarii sticloase și reci, cu stelele impietrite.

Anatole France introduce rafinamentul metaforic, imaginea sîdefată, și oricit ne-ar mișca frumusețea curtezanei Thais, delirul tragic blasfemator al lui Paphnuce înșelat de divinitate, onirismul chinovit, de reprezentări umorist-senzuale din *Le puits de Sainte-Claire*, impresia de lucru superior compus nu poate fi îndepărtată. Ironia blasfemă, puțin sceptică și cu răsfîrîngeri de lirism ușor vetust e principala pirghie care insufletește papiusurile « registe » ale prozei franciene: « Clartés du jour l'ombres arctées de la nuit, astres, cieux, arbres aux cimes tremblantes, bêtes sauvages, animaux familiers, âmes anxieuses des hommes, n'entendez-vous pas ? Thais va mourir ! ».

Tudor Vianu observă la Sadoveanu capacitatea sesizării acelei clipe unice, esențiale și irepetabile din natură, înfățișările diverse ale acesteia: « Din cînd în cînd apare însă cineva care le descoperă în vibrația lor nelincătată, în minuna transformării lor în orice clipă, în pulsațiile vieții universale care le înconjoară din toate părțile și le poartă pe valul lor nelincătat. Acest cineva este artistul, este poetul ». Și citează revelatoria mărturisire sadoveniană: « Se înșală cine crede că o priveliște e aceeași văzută în aceleași condiții, că răsăriturile, amiezile și amurgurile se repetă, că clipele curg monotone. Cine e atent vede și aude pururi altceva; fiecare fracțiune a vieții își schimbă perspective necontenit — și în sine și în raport cu noi. Noi înșine sintem alții într-una... M-a interesat întotdeauna orice peisaj în orice împrejurare și în orice clipă a vieții, fără să mă plictisesc, m-a interesat nu cu voința mea, ci numai printr-un fenomen de participare, osmoză și simbioză... Iepurele care parnește de pe un hot, cu urechile dote pe spate, și se salvează în spinării și-n rîpi, aruncîndu-mi o privire piezișă, a luat cu sîcîntea acelei priviri ceva din ființa mea pentru totdeauna ». (s.n.)³

Sadoveanu e creatorul unei mitologii limpezi și blînde, încălzite de suflul generos al inimii povestitorului. În acest sens autorul *Zodiei cancerului* e înrudit cu blîndețea visătoare a unui Turgheniev, creator de tipuri umane vii, străbătute de lirism și grație, de mister și căldură sufletească. Poezia naturii la Turgheniev ca și la Sadoveanu sporește într-un mod foarte original dimensiunea umană a eroilor. Și o mărturisire în această direcție a lui Sadoveanu asupra povestitorului rus are darul să illumineze din interior propria sa creație cînd se referă la unele piese din *Povestirile unui vîntător* cum sînt: *Kasian de la Kravitsia Mecii*, *Ermolai și morăria*, *Lgov*, *Intîlnirea*, *Cîntăreții*, *Izvorul Malinei*, *Lunca Bieișii*, considerate drept niște « poeme, unele pline de mister și poezie. O ceață ușoară plutește asupra oamenilor și privescilor, toate se adîncesc ca într-o legendă din trecut. Sufiul lor liric are uneori accente profunde... Această ceață ușoară, dulce poartă a trecutului și a lucrurilor fugare ale vieții se regăsește și în unele romane — în *Asia*, în *Ape de primăvară*, în *Fum 2* ».

Pagini de epopee cum sînt cele din *Neamul Șoimăreștilor*, *Nicoară Potcoavă*, evocări ale pămîntului și minunilor străbune, ale timpurilor de bejanie și împilări, de suferințe înăbușite și luptă au, datorită forței poetice care le însufletește, respirația turburătoare a lucrurilor « fără pereche în eternitate ». În solemnitatea liturgică a codrului în care șoaptele sînt absorbite de frunzele întunecate, liniștea muzicală se transformă subtil într-un forte asurzitor și halucinant în același timp, sporind vraja poetului a pămîntului ca în *Zodia cancerului* cînd Alecu Rușet și abatele de Marenne turbă pășunea zimbrilor: « Dar, dintr-odată, brusc, ca și cum s-ar fi tras o perdea, codrul

¹ T. Vianu, *Figuri și forme literare*, Ed. Casa Școalelor, 1946.

² P. Gheorgescu, *Părerile literare*, E.P.L., 1964.

³ T. Vianu, *Probleme de stil și artă literară*, E.S.P.L.A., 1955

⁴ Mihail Sadoveanu, *Mărturisiri*, E.S.P.L.A., 1960

Orizonturi europene în lirica lui Goga

se desfăcu în dreapta și-n stînga și, în lumina lunii atîrnate de cer, sclipi o poiană largă din toate ierburile ei udate de ploaie. Izbucniră mugete. Umbre se mișcară năpraznic, și, cu salturi agile, pieriră sub bolțile de întineric în partea dimpotrivă». Poezia cea mai muzicală și muzica cea mai poetică, orchestrate cu finețe, supuse permanent mișcărilor nebănuite, meru altele, ale sufletului uman, fac din proza sadoveniană acel monument de puritate unic în literatura noastră. Lipsa de artificii și de deghizare poetică se simte pretutindeni. Palpitațiile naturii sînt palpitațiile inimii omenești ca în acest pasaj memorabil din *Cîntecul amintirii*: «Lumina nopții creștea, vîntul mîna negurile apei și movila parcă se depărta... Pe dinaintea ochilor parcă-mi trecea flăcăul de altădată, parcă se oprea înaintea-mi bădița Mihalache, tăcut și trist; într-un tîrziu cu oftările vîntului, mi s-a părut că vin pînă la mine plîngerile de bucurie: cîntecul amintirii. Cîntarea tremura sfîșietoare, ca într-un pustiu de moarte, și parcă se oprea în stîlp de neguri, adunate la morminul cel vechi, lîngă apă». Alteori paritura sufletească a unui erou, suferind de dragoste și boală (Ivancu Leul) e sugerată de corzi grave, zbucumate cumplit: «Vîntul plîngea afară cu modulații sălbatice și bătea ca o flintă vie în geamuri».

Tehnica folosirii imperfectului în narațiune sau descriere, asociată cu cadențarea cea mai firească a cuvîntului, atmosfera poetică imprimă caracterul elegiac de neuitat al multor povestiri. *Cîntecul de dragoste*, *Cosma Răcoara*, *Haja Sanis*, *Județul sârmanilor*, *Bulboane lui Vălines*, *Cîntecul amintirii* ca să cităm numai cîteva, la întîmplare, din nolanul de povestiri sadoveniene trăiesc — alături de alte numeroase virtuți care țin de arta narațiunii propriu-zise, de evocare, de zugrăvire a psihologilor simple, umile, nostalgice sau suferinde după lumină și fericire — prin această forță poetică.

Pesagist neîntrecut, țesător de ferii magice (*Dumbrava minunată*), concentrat, expresiv, Mihail Sadoveanu construiește o lume multidimensională; «Într-o luncă de tamarix înflorită ca cerul, cîntau într-un amurg prîvighetelor. În adîncul umbrei, în dosul acestui strălucitor decor, miile de păsări și animale, trăiau o viață neînfrîntă. Și sub ele, în apa fierbinte și miul cald, altă viață a gîngănilor fără număr, fără sfîrșit, multiplă și fabuloasă, isvorită din veșnicie».

Epos concentrat, hrănit cu vîltoarele luptelor, de eroismul anonim, poem al naturii și istoriei patriei, străbătut de minți justițiare și surisuri senine, opera sadoveniană e desăvîrșit incantatorie. Sentimentele care o străbat, și în primul rînd cel de proslăvire a frumusețelor pămîntului românesc — iradiază peste generații cu puterea aolanului construcții muzicale ample și nepieritoare în care sălășluiește flîntă impalpabilă, visătoare și gravă a întregii umanități.

Poet național în toată puterea cuvîntului, expresie a unor realități istorice și sociale concrete, din Transilvania înrobîtă imperiului austro-ungar, Goga a fost considerat multă vreme de numeroși istorici și critici literari, cu exclusivitate, un poet al acestei provincii, cu un trecut atît de zbucumiat și de tragic. S-au auzit chiar voci pesimiste în ceea ce privește destinul creației sale, socotind că poezia lui, reducibilă la cerințele trecătoare ale momentului, se va perina odată cu înfăptuirea idealului național. Era o eroare gravă pe care timpul, judecătorul drept și sever al artei, a infirmat-o cu prisosință pe parcursul a șase decenii.

Poetul Goga n-a fost doar poetul vates al unei provincii, n-a exprimat în scrisul său, ca un oarecare cronicar liric, doar problemele trecătoare ale clipei istorice, ci a prins în oglinda clipei structură psihică a poporului din care făcea parte, a concentrat în ea un îndelungat trecut istoric și a tăiat din perspectiva momentului respectiv, cu mari fascicule de lumină, o alea către viitor. Prin substanța poeziei sale, prin inovațiile prozodice, prin puternica sa personalitate creatoare, Goga marca, pe toate planurile, un moment nou în evoluția poeziei românești. Continînd tradițiile glorioase ale literaturii noastre populare și culte, Goga s-a arătat deosebit de deschis înnoirilor în artă, lăsînd să pătrundă, peste un fond de poezie tradițională, romantică și sămănătoristă, semnificative influențe simboliste, mai cu seamă în ultimele sale volume. Dacă cu cârpile de versuri Poezii (1905) și *Ne cheamă pămîntul* (1909), *Cîntec fără țară* (1916) Goga se afirmă ca un poet al maselor, preocupat în chip exclusiv de cîntarea unor realități naționale și sociale, în volumele *În umbra zidurilor* (1913) și postumul *Din larg* (1939) are loc o deplasare a centrului de interes, o largire sensibilă a registrului său artistic, poetul înțîlnindu-se acî cu obsesii și motive familiare poeziei moderne simboliste și post-simboliste, centrate în cea mai mare și semnificativă parte a ei pe exprimarea dramei alienării artistului: *În mine se petrece o agonie / Ca într-o tristă casă solitară / În sufletu-mi bătut de vijelie / Eu văd un om ce-a început să moară. / Un biet pribog cu rusal de la țară / Se duce acum și n-o să mai invie / Cu chipul lui senin de-odinioară //*

Poetul se mărturisise obosit și biruit, deși simte o împăcare cu orașul blestemat în tînerete (*Paris*). În multe poezii apare simbolul vieții desarte, stăruie o notă depresivă (*Tristia, Isus pe valuri*), și o atmosferă agonizantă, specific simbolistă: *Umbrele amurgului de vară / Mirosul toate-a moarte și-a otrăv...*; poetul e des cercetat de mister, inima lui ca și natura e bolnavă; în jurul Stejarului, care-l simbolizează pe artist, e gol, e frig, e groază...; sufletul îi e ca o casă din care-i dus un mort (*În nopțe*). Tristetea și însingurarea îi sînt atribute inalienabile, cum se poate observa din poezii ca: *Înviere, Toamnă nouă, Coboară toamna, Sonet, Singur*, unde înțîlnim acea sfîșietoare mărturisire:

Pustietate orsă mi-e sufletul acuma, / Se plimbă risul morții și-mi strigă din țărână...
 Multe din poeziile lui Goga se împlinesc acum pe structura unui simbol. Individul e simbolizat printr-o barcă, viața prin mare sau ocean. Metaforele fac des apel la culori cu funcții simbolice, limbajul poetului solicită mai insistent neologismul. Universul poetului e adevărată sinteză, nu numai a creației marelui poet, ci a întregii lirici simboliste, cu universul ei bolnavicios, cu verbul ei. Incantatoriu, după principiul lui Verlaine « de la musique avant toute chose », cu cromatică ei bogată, cu acel spleen chinător și cu nevrozele epocii, cu sentimentul poetului « maudit » și cu obsesia morții:

Am recitesc o pagină bolnavă
 Din spleen-ul tău încercat în rime,
 În noaptea asta plină de otrăvă,
 Când nu mai rid că nu mă vede nime. . .

Am recitesc și filă după filă,
 Par niște triste galbene petale,
 E pretutindeni brumă fără milă
 Și-atita toamnă-n versurile tale. . .

Cum stînd așa, cu coatele pe masă,
 Uritu-ncing frunța mea de ceață
 Iar noaptea grea asupra mea deasă:
 O lespede pe-o poezie funerară. . .

Goga simțea o atracție deosebită față de poezia franceză modernă, manifestînd reticențe față de cea romantică: « N'am putut să am nici o afinitate specială cu romanticii francezi de la începutul veacului al 19-lea, căci în grandilocvența lor vedeam mai mult retorică decît sinceritate și spontaneitate. M-am apropiat mai mult de Baudelaire și Verlaine. Ca înregistrare sufletească, aș putea accentua legătura mea cu poezia franceză de la Verlaine și Baudelaire încace ». (*Frag. autobiografice*, 22)

Temperament vulcanic și pasionat, de o uimitoare disponibilitate, Goga nu s-a închis niciodată în perimetrul culturii naționale, pe care a venerat-o, manifestînd în același timp o curiozitate maximă pentru alte culturi. A cunoscut de mic literaturile maghiară și germană, apoi, cu trecerea anilor, pe care franceză, italiană, engleză și rusă; a făcut prin călări respective călătorii și și-a notat fugare impresiile care denotă o cunoaștere temeinică a istoriei acestor popoare și a culturii lor. Notele de drum din Spania, Italia și Franța, rămase în manuscris, pînă la publicarea lor în *Gazeta literară* (1965, 8.IV), de către poetul Tiberiu Utaș, sînt deosebit de revelatoare în acest sens. Goga avea credința că « rățirirea în largul lumii te individualizează. Devii cu oarecum centru în univers. Ți se pun în față probleme care te ridică deasupra frecărilor din microcosmosul tău de acasă. Când îți vezi pe toți din toată lumea rătăcind în jur — tu singur între ei — pipăi pîmîntul și ți se pare că oți unde te-ai duce ești frate cu luna, cu soarele. . . » Nutridind asemenea concepții, Goga nu s-a izolat niciodată, nu numai în perimetrul propriei provincii, dar nici numai în cel al românității. . . Identificat cu destinul satului transilvănean, trăindu-i dramele și aspirațiile, cunoscîndu-i producțiile spirituale, el nu le reducea la o simplă experiență particulară. Într-un sat din Transilvania credea că se concentrează sub raportul tipologiilor umane toate figurile reprezentative ale literaturii universale. « Dacă s-a gîndi cineva — scria Goga în *Fragmente autobiografice* — să-și ia asupra lui sarcina ca să caute la sat toate

figurile pe care le-au eternizat marile literaturi, le-ar găsi desigur, într-o formă rudimentară, dar le-ar găsi acolo. Există la țară și Hamlet și Tartuffe; există Avarul lui Molière, există Othello; toate figurile complicate și toate marile pasiuni clocotesc jos în adîncime ». Iată deci că Goga stabilea corespondențe firești între orizontul rural al cărui cîntăreț era și între cel al literaturii universale, în care aspira să intre tocmai prin notele particulare ale locului și momentul istoric. « Eu am crezut de la început în specificul național — scrie el în același *Fragmente autobiografice* — adică am crezut că nu se poate intra în universalitate decît pe poarta ta proprie. Am crezut în dreptul de a trăi al valorilor autohtone, ca o completare a principiului de universalitate. Am zis că a prima o manifestare de particularism local, sufleteș, înseamnă a fura din marile tezaur al umanității ». Goga era, firește, poetul unei provincii, al unui popor, dar cu conștiința universalității care decurge din « crășturi specifice românești ». Coordonatele caracteristice ale poeziei lui Goga sînt, neîndoiel, produsul unor realități socio-istorice, dar modul lor de expresie, nuanțelor lor filozofice e determinată și de anumite influențe literare. Sentimentul dezrădăcinării, nevoia pe care o resimțea de a se reîntoarce în puritatea morală a satului era impusă în primul rînd de luptele românilor pentru eliberare națională și socială, dar s-a plămădit și sub influența unor lecturi. Goga realizează în lirica noastră un fel de esențialism avant la lettre, prin regretul de a fi rășădit satul, prin neputința de a se integra orașului cu civilizația lui modernă și modernitatea lui, prin acel sentiment de vinovăție față de cel rămas în urmă « cu umeri gîrboși de povară ».

Cum spuneam, această stare de spirit o generează o situație obiectivă, dar înlînțirea cu anumite lecturi din Dostoievski și J. J. Rousseau, care, pe la vîrsta de 20 de ani a poetului, l-au determinat să-și revizualizeze radical concepția de viață: « Atmosfera de mesianism, scormonirea durerilor, tendința aceea de mister care plănăzează peste capul chinuitorilor scriitorilor rusi, în Rascolnikov, și-au înfipt gîharele în sufletul meu, din primul moment, și mi-au dat o adevărată zguduire de nervi, care m-a ținut aproape un an de zile. M-am pomenit, m-a dus într-o adevărată criză de conștiință și care m-a făcut să trec printr-o revizuire a problemelor morale și să-mi schimb cu totul concepția de viață. . . Așa de mult m-a influențat Dostoievski, prin această carte, încît, și sub influența lui J. J. Rousseau, am început să-mi elaborez, la vîrsta de 20 de ani, o întreagă teorie de ordin moral. Mi-am zis: civilizația e putredă, e bolnavă. Înțelegeți mai bine protestarea care mă stăpînea, cînd vă dați seama că această civilizație, cu care luam contact, era agresivă la adresa mea, era vinovată, fiindcă tînea să mă desființeze. Și atunci civilizația fiind vinovată, datoria mea era să mă desfac de ea; și am făcut o întreagă teorie. . . de reșărinire ». (*Fragmente autobiografice*, p. 17) — Ideea aceasta, însoțită de sentimentul dezrădăcinării, constituie una din coordonatele liricii lui Goga, cu forme specifice și nuanțate, în raport cu alți poeți, mai cu seamă sămîntătoriști, care au dat glas, adeseori fals, acestei stări de spirit.

Prin formația lui, începînd chiar cu lecturile din copilărie, Goga a avut, ca și alți poeți transilvăneni, Iosif Vulcan, Cosbuc, St. O. Iosif, Lucian Blaga, Beniuc, legăturile cele mai strînse cu literatura germană. « Trebuie să spun — preciza el — că eu am mai mult în legătură cu literatura germană, de la Goethe și Schiller începînd, pînă la poezia germană antebelică, care se sfîrșea cu Richard Dehmel.

De ce? Pentru că am găsit mai mult reflecție, înclinare spre filozofie și acel impuls spre mister, pe care îl au mai mult popoarele de la Nord decît popoarele latine. Am avut o mare admirație și un sentiment de respect față de poezia germană din veacul al 19-lea. Toate tendințele ei de abstracție, de reflecție și toate tendințele de mister, care se degajează din ea, au avut mai mare repercusiune asupra mea decît nota retorică a poeziei franceze, pînă la Verlaine ». (*Fragmente autobiografice*, p. 122)

Multe din atributele pe care le sesizează Goga în poezia germană, mai cu seamă impulsul spre mister, sînt prezente și în poezia sa, cu particularitățile ei proprii, sub forma aceluia vag sibilinic, a celui cu misterios și frîmțat în simboluri încerte și răscolitoare, sub forma unei jelanii grave cu implicații filozofice care dau poeziei sale o notă atît de distinctă în ansamblul literii românești. Poate părea surprinzătoare reacția vehementă față de retorismul poeziei romantice franceze la un poet care el însuși era vădit un spirit retoric în versurile sale avîntate, mesianice, romantice și revoluționare. Dar retorismul lui Goga este organic, firesc, ținește direct din temperamentul său focos și ipostazele retorice îi sînt intime. Retorica sa n-are nimic exterior, cum de altfel nu are nici marea poezie franceză, pe care o condamnă totuși prea nediferențiat.

O influență directă mărturisește Goga că a resimțit « pe urma contactului cu literatura italiană » și remarcă în special « o înrudire cu poezia Adei Negri, care însemnează o răscolire de frîmțări a sufletului italian, o răscolire a tuturor elementelor care reprezintă principiul de suferință și de muncă: *Tempesta* și *Fatalità* ». Este, într-adevăr evidentă o anumită înrudire între poezia Adei Negri, *Vaticinio* (Profeție) și *Clăcașii* lui Octavian Goga. Ideea fundamentală și simbolul sînt nelîndosiv aceleași. La Ada Negri, un copil născut din rîndul proletariatului exploatat, rămas orfan, va suferi cu poporul și va deveni într-o zi poet al maselor chinute, îndurerate și batjocorite și prin gloria poeziei sale revoluționare îi va izbăvi pe proletari cu tot cortegiul lor de suferinți.

Pe aceeași idee poetică, Goga a realizat, cred, o capodoperă. Înlocuind soarta proletarilor din uzinele italiene cu aceea a clăcașilor din Transilvania, el reușește să creeze o atmosferă de la noi, de pe Tirnave, aș zice, unde latifundiarii exploatau munca proletarilor agricoli români. La el, forța artistică sporește mult, puterea evocării plastice și sugestive se amplifică spre o profundă generalizare. Imaginea clăcașilor istovii de muncă e concretă ca o creație picturală. Surprinde arta compoziției, simțul mișcării grave, anevoioase a grupurilor care se tirăsc parcă cu lanțuri la picioare.

La Ada Negri imaginea proletarilor e mai stearsă, mai abstractă. Foarte apropiate sînt, în schimb, în cele două poezii simbolurile. Și la Goga apare mama care alăptează pe o brazdă un prunc. Clăcașii sînt văzuți, astfel, în perspectiva izbăvirii, a răsvîrării înfricoșate, simbolizată de copilul alăptat în cumpănul amiezii. La Goga nădejdea aceasta e întruparea unui simbol biblic, băiatul apărînd, nu ca un poet-prophet, ci ca un adevărat Mesia al celor oropșiți:

*Că fălul ăst-al patimii amare,
Călul dorului ce moare-n așteptare
E solum sfînt... înfricoșatul crainic
Izvăbitor durerilor străbune.*

*Azi ochii lui ascund în adîncime
Măreția taină nepătrunsă mie
A ceasului cel poruncit să vie,
Să sfărîme jalea din vîitorime.
El cel frumos și frate bun cu glia,
Nou întrupatul suflet de Mesia,
Va fi județul ceasului de mine,
Ce-ntr-un zoric aprins de dimineată,
Cu mina lui vitează, îndrăzneată,
Zdrobi-va cartea legilor bătrîne.*

*El va-ntrupa în strigăt de chemare
Cuvîntul sfînt ce azi adăpostește,
În lăcării de tainice altare,
Biserica năddădîurii noastre.
Și strigătul într-arîbat va crește,
Prin plaiuri, largi, prin munți pîrînd cuvîntul,
Și va trezi din somnul lui pămîntul
Și rumeni-va zările albastre.*

*Atunci în ziua mare a învierii,
Acești ostași cu fețele-afiliate,
Cu zimbet mort, cu suflute tridute
S-or ridica... etc.*

Simbolul asemănător cîștigă evident alte dimensiuni în poezia lui Goga; capătă accente sociale mai energice și un suflu liric mult mai pronunțat. În aceeași raporturi se găsește, poate, și poezia *Oitul*, cu *Alle fonti del Clitumno* a lui Giosuè Carducci din volumul *Odi barbare* (1878). Și la unul și la altul cele două riuri simbolizează istoria poporului român și respectiv italian. Înruirile de motiv și unele asemănări de procedee nu afectează, ca și-n cazul de mai sus, originalitatea lui Goga. Dimpotrivă, îi scot în relief marile sale resurse lirice. *Oitul* lui Goga intruchipează, ca și *Clitumno* la Carducci, istoria zbucimată a poporului său. Personificarea celor două riuri înlesnește celor doi poeți exprimarea contrastului dintre trecutul glorios și prezentul ingenușiat și umilit. Deosebirile de viziune și de realizare artistice sînt, însă, structurale. Carducci e acî un neoclasic, Goga e un romantic mesianic.

Personificarea, la Carducci, e mai mult de ordin mitologic, neincadrîndu-se prea mult în cordonatele naționale și sociale. Clitumno e oarecum detașat, rece, trufaș chiar, mai mult un zeu care se plasează undeva deasupra istoriei și a oamenilor. *Oitul* lui Goga e istoria noastră însăși cu toate dramele, luptele și eșapele ei fundamentale. Personificarea lui, e mai individualizată, căci, la urma urmel, el o refacă numai o istorie națională, ci și povestea de fiecare zi a omului simplu de la noi. Deși sporul de solemnitate și de ritual e evident la Goga, *Oitul* său e mai uman, mai prietenos, se integrează mult mai firesc în rosturile intime ale vieții și ale istoriei noastre. Și ceea ce mi se pare și mai interesant este faptul că deși Clitumno al lui Carducci are mai mult alura unei zeițe, el este totuși mai ușor încadrabil în datele calendaristice ale istoriei, pe cită vreme *Oitul* lui Goga trezește în noi senzația eternității, pare că vine din *totdeauna* și curge spre *totdeauna*, dincolo de hotarele timpului istoric.

Lucru firesc, Goga s-a apropiat întotdeauna de acele spirite din culturile străine cu care și-a găsit înrîndiri sufletetești, sau comuniuni de aspirații și de viziune și dacă nu cunoștea limba respectivă se folosea de numeroase traduceri existente în germană, franceză sau maghiară. De pildă, pe Ada Negri a citit-o în traducerea gemană a lui Paul Heyse, poetul care a tradus și pe Leopardi și pe alți scriitori din literaturile neolatine. A citit-o, de asemenea, în revista maghiară din Budapesta, *Uj Idék*, unde apăreau numeroase traduceri din ea. Legăturile cele mai bogate le-a avut însă, Goga cu literatura maghiară, pe care a cunoscut-o perfect și din care a tradus magistral. Era de așteptat ca un cunoscător atît de profund și un traducător din limba maghiară atît de înzestrat să fie prețuit de literați și scriitorii maghiari. De aceea o prestigioasă Societate literară din Budapesta l-a ales membru al ei și numeroși scriitori unguri au tradus din versurile sale.

E graitoare aprecierea pe care, la moartea marelui poet, N. Banffy o dă lui Goga: «... E datoria noastră să-l amintim ca pe traducătorul celor mai mari poeți ai noștri»...

Traducerile sale sînt într-adevăr fără pereche. Le-ai crede stihuri noi, dacă n-ar urma cu o precizie uimitoare nu numai linia de gândire și ritmul originalului, ci toate imaginile, chiar toate cuvintele. Numai un mare poet poate traduce astfel. Dar numai aceasta n-ar fi de-ajuns, oricît de rar și dumnezeiesc ar fi darul de a te naște poet. Se mai cere și dragostea. Dragoste adîncă, armonie intimă cu opera originală; armonie cu lumea ideologică pe care vrea să o tălmăcească. Iubirea fanatică a tot ce este artistic. Și această mare însușire, dragoste de cultură, l-a călăuzit venic. În toate chestiunile de artă l-am întîlnit todeauna osîrda și ajutorul».¹

Octavian Goga a știut să facă, mai întotdeauna, distincția între poporul maghiar opresit, pe care l-a stimat și l-a iubit, între cultura sănătoasă maghiară, între scriitorii legați de popor, și între politica statului exploatare, oprimator al popoarelor. Faptul acesta îl exprimă răspicat Octavian Goga în nota care însoțește traducerea tabloului I din *Tragedia omului* a lui Madách Imre în revista *Lucașfalu*, subliniind necesitatea cunoașterii reciproce a celor două popoare pe care istoria le-a hărăzit de secole să trăiască alături de apropiat.

Cînd — prin 1904 — au început să apară, în revista *Lucașfalu* de la Sibiu, primele cîntări în excepționala versiune românească a lui Octavian Goga, poemul dramatic al lui Madách era cunoscut în peste douăzeci de limbi: latină, franceză, italiană, germană, engleză, sîrbă, cehă, slovacă etc. Tipăritura lui mai tîrzie în limba română e neîndoișor compensată de faptul că traducerea datorită lui Octavian Goga depășește — după opinii autorizate — prin afinițai, prin întuirea spiritului originalului, prin viziune și mijloace artistice pe oricare dintre traduceri realizate în alte limbi. Nici nu e de mirare. Goga era un strălucit cunoscător al limbii și culturii maghiare, era un spirit frămîntat el însuși de problemele vitale ale omului, un poet de larg răsufu liric, un pasionat al ideilor filozofice. Ori prin problematica lui social-filozofică, poemul lui Madách corespundea perfect sufletului agitat, mereu în furtună și bîntuit de patimi al poetului de la Rășinari. Mai trebuie observat că în structura ei intimă, poezia lui Goga e o poezie a trăgîmislui și pe această coordonată își găsește afinițai multiple cu aceea a lui Madách. În plus, nu se poate uita înclinația spre genul dramatic a lui Goga.

Tragedia omului, în care marele scriitor maghiar s-a încumetat a fi în același timp poet vizionar, doctrinar politic, filosof, teolog și istoric, firește frămîntat de numeroase contradicții și întrebări eterne, urmărește într-o largă desfășurare istorică destul înșuși al omenirii, ca și rîstul « minunatului glob de văpaie » care e planeta noastră, în nemărginita armonie cosmică. Preocuparea, redusă la scară națională, nu lipsește nici din creația poetului « pătimirii noastre ». Destinul individului și mai ales al colectivității e mereu prezent în versurile lui Goga. *Olta*, *Plugarii*, *Noi* și alte poezii arătau și ele o « tragedie » a omului simplu din Transilvania.

Poemul lui Madách, început a fi redactat prin 1859 și adus în situația de a fi publicat prin 1861, este, ca și *Memento mori* al lui Eminescu, o amplă frescă a istoriei universale. Amîndouă sînt, cum observa odată Tudor Vianu, « poeme ale omenirii văzute prin speranțele, înfrîngerile și luptele popoarelor ». Goga a intuit acest lucru, căci în traducerea sa — cum arăta G. Călinescu — « E limba și chiar stîlul lui Eminescu potrivit vremii noastre și e tocmai interesant să se vadă un poet clasic care izbutete să fie plastic prin vorbe, pentru ureche, nu prin colorism ».²

¹ Erdélyi Helikon, 1938, nr. 6, p. 380

² G. Călinescu: O. Goga « Tragedia omului » după Madách, în *Adevărul literar artistic*, seria III, nr. 737, 20 ian. 1934 p. 10.

Înzestrat cu un disciplinat simț al construcției epice și dramatice, Madách a înfîlșat, în cincisprezece capitole armonios articulate între ele, pe o idee filozofică unică, o adevărată enciclopedie lirico-dramatică a idealurilor umanității, strînsă nu o dată în obezile grele ale istoriei. Există oare un progres real în istorie? Care sînt cele care răsună de a exista a omului, scopul și rîstul vieții sale biologice și sociale? Există oare o răsplătă a faptelor nobile, dăruite omenirii? Cunoaște oare cineva adevărata nemurire? Acestea sînt cîteva dintre întrebările puse și dezbătute în poemul filozofic al lui Madách în cele cincisprezece scene.

Poemul are o construcție dramatică — a fost mult jucat pe scenele diferitelor teatre din Europa.

Deși apăsător neconștient pe latura tragică a istoriei omenirii, dintr-o viziune teologică, poemul lui Madách, prin esența lui obiectivă, subliniază ferm capacitatea omului de a lupta pentru îmbunătățirea soartei sale, pentru cucerirea libertății popoarelor și pentru demnitatea umană. Un asemenea mesaj se întîlnește, neîndoișor, cu acela din opera lui O. Goga. Prin viziunile atît de plastice asupra diverselor epoci istorice, pe care Adam le repudiază, Madách lasă să se întrezărească ideea că, prin eforturile sale continue, omenirea va ajunge să cucerească într-o zi adevărata ei istorie, despre care cititorii de astăzi al lui știu că începe o dată cu socialismul.

Excelenta traducere a lui Octavian Goga, care se identifică incim cu valorile originalului, este un act de înaltă prețuire pentru Madách, prețuire la care s-au asociat și se asociază astăzi cu atît mai mult cititorii de la noi. Traducerea *Tragediei omului* în limba română a constituit unul dintre momentele cele mai importante care au punctat strălucit străvechile relații culturale româno-maghiare, îmbogățind incommensurabil patrimoniul traducătorilor din literatura română, ilustrate de personalități ca Iosif Vulcan, G. Coșbuc, St. O. Iosif și alții.

Și prin aceasta Octavian Goga și-a consolidat dimensiunile pozitive ale personalității sale contradictorii și și-a afirmat încă o dată acele afinițai asidui cu spiritul de libertate al literaturii maghiare, care-l făcea să dea o prețuire atît de înaltă « sufletului curat » al lui Petőfi, poeziei revoluționare a lui Ady Endre și *Tragediei omului* a lui Madách pe care o socotea « una din cărțile mari ale veacului trecut ».

Firește, n-am putut cuprinde în spațiul acestui articol decît cîteva, și poate nu întotdeauna pe cele mai importante aspecte prin care poezia și, în general, personalitatea lui Octavian Goga a stabilit relații cu literatura și cultura universală. Cîmpul cercetării este mult prea vast și greu epuizabil. Ceea ce am dorit să sugerăm însă este mai mult un lucru de ordin practic și încă actual: poetul profund național și original în contactul lui cu orizonturile largi ale spiritului uman, exprimă experiența sa proprie, personală și națională, aducînd o sensibilitate nouă și originală care este și a poporului din care face parte.

Arghezi, poet universal

Universalitatea unui poet, altceva desigur decât notorietatea sau voga la un moment dat, înseamnă transcenderea limitelor țării și timpului care l-au produs și recunoașterea lui de către întreaga umanitate. Condiția pentru aceasta nu este ca poetul să înceteze a fi național, ci, dimpotrivă, să vorbească lumii despre un component al ei cu o voce proprie. Numai poetul care a exprimat caracterul specific al poporului său are toate șansele de a deveni pretutindeni inteligibil, întrucât se adresează colectivității în numele unei colectivități.

Arghezi este al doilea mare poet român după Eminescu, poetul prin excelență național. Acest lucru, spus încă cu jumătate de gură, a ajuns cu timpul un clișeu al criticii literare. Pe vremea sa, Eminescu era într-adevăr singurul mare poet, dar după el s-au ivit mai mulți poeți mari, începând cu Macedonski. Când Arghezi a publicat primul său volum de versuri, *Cuvinte potrivite*, în 1927, atenția era reținută de Blaga, Barbu, Minulescu, Bacovia, Adrian Maniu, Voiculescu. Fiecare dintre aceștia e poet mare în felul său, reprezentativ, specific. Blaga merită cu prisosință calificativul de poet național. Barbu ilustrează, cum s-a spus, latrarea balcanică a specificului național, Minulescu are dispoziția de a întoarce totul pe partea umoristică, Bacovia, invers, dispoziția de a contempla tragedia cotidiană, Maniu vede specificul din perspectiva picturii, Voiculescu din aceea a sculpturii.

Cu Arghezi revenim în literatura română marile probleme ale meditației, raportul între ființă și absolut, nemurirea sufletului, cauza și rostul creației, dualismul între carne și spirit. Poezia e rezultatul efortului unui lung șir de generații, a unei mutații care a intervenit pe scară antropologică într-un moment al istoriei:

*Ca să schimbăm, acum, iniția oară,
Sapa-n condei și brazda-n câlămară,
Bătrînii-au adunat, printre plâvani,
Sudoarea muncii sutelor de ani.*

Arta lui Arghezi, caracteristică locului (punct cosmic al unei verticale), își are estetica sa cu atât mai complicată cu cât e rezumată în formula intraductibilă «cuvinte potrivite»: «... Le titre pour un français (scrie Luc-André Marcel în introducerea la al său *Choix de textes*, apărut la Seghers în 1963) comme le soulignait le poète Claude Sernet dans une étude remarquable sur Arghezi dans les *Cahiers du Sud*, a ceci de fâcheux qu'il n'est pas traduisible: paroles assorties (ce qui est hideaux), paroles appareillées (ce qui est tortueux), ou encore, ce à quoi finalement je me tiens, tout en donnant, comme Sernet, ma langue au chat, mots ajustés (Heu !). Dar poetul explică transmutația sa de limbaj, căreia, același comentator, după ce o echivalează pentru literatura franceză cu momentul *Les Fleurs du mal*, îi găsește izvorul în arta sculptorilor în lemn, țărani din Oltenia (s-ar putea natural face o analogie și cu sculptura în piatră a lui Brâncuși). Versul lui Arghezi s-a ivit dintr-o lungă modelare a graiului păstorilor. Din îndemnuri pentru vite a făcut «visuri și icone», din zdrește «muguri și coroane», din venin «miere», din ocară îmbiere sau înjurătură,

din mușcături, noroi și bube, «frumuseți» de preț. Fructul are un miez amar pentru că a crescut din minie, se justifică nu mai puțin ca un fenomen natural, ca punct al unui proces genetic:

*E-n dreptățirea ramurei obscure,
Ieșită la lumina din pădure
Și dind în vîrf, ca un ciorchin de negi,
Rodul durerii de vecii întregi.*

A reuși categoriile pe care logica mentală le discriminează este unul din secretele poeziei argheziene care, cum același comentator străin pomenit mai înainte observă, a realizat un adevărat sistem solar verbal, cu legile, planetele, circuitele și fazele lui. Arghezi își populează poezia «cu tot ceea ce, după el, lipsește în literatura țării sale. Ca și cum o nevoie de completitudine l-ar vedea și tot așa pășunea de a lărgi regulile unui mare joc. Aceasta face din el, oricît nu l-ar trece prin gînd, un poet național, fiindcă în el covârșește o națiune».

Proprietatea naturii de a prolifera continuu, încolțirea în regnul vegetal și cristalizarea în cel mineral, compenetrarea dintre lumea spirituală și cea materială, spiritul manifestînd tendințe de degradare, iar materia luînd forme himerice sînt alte teme ale liricii argheziene în care cunoașterea este ca în poezia lui Claudel o naștere împreună (cu-naștere). Un peisaj străniu în care oamenii au devenit făpturi reale ne întîmpină în *Vint de toamnă*:

*E pardosită lumea cu lumină
Ca o biserică de fum și de rășină.
Și oamenii, de ceruri beți,
Se leagănă-n stihare de profeți.*

Să mai vorbim de bogăția lexicală a întîiului ciclu, de care un lăbrăleu era și scandalizat și uitim? E adeapăt în cea de a doua culegere din 1931, *Flori de mușcat*, încă mai argheziian decât prima, operă explorînd mediul inedit al deliciențelor, unde pitorescul e de substanță, iar vocabularul se încarcă de savori, fie că este vorba de expresii de mahala, fie de termeni argotici. «Nous n'avons pas en France un livre équivalent à celui-ci» — recunoaște Luc-André Marcel, făcînd analogie cu Lorca (pentru G. Călinescu limbajul dialectal din *Flori de mușcat* e asemănător celui napoletan al lui Salvatore di Giacomo sau celui roman al lui Cesare Pascarella). Autenticitatea salvează anecdotică, iar seriozitatea viziunii, aspectul hilar al tipurilor de outlaw, precum Pătru Marin cel apucat de streche, Lache falsificatorul, făcălul tilhar de drumul mare, Tina și Rada.

Cărtică de seară (1935) este poemul tandreței și intimității, o nouă cîntare a cîntărilor cu imagini de neprefăcută cîndare și puritate (Mirele):

*Pășunea mea tu să fi
Cu păpădi.
Eu să fiu bou! tîu alb și nevinovat
Care te-aș fi pădăcut și te-aș fi rumegat,
Pe inserate,
Pe copitele ingenucheate.
În jugul brațelor tale
Aș urca greul cerurilor goale*

Și munții lunii pînă-n pisc.
Am rămine în lună, pe disc,
Să arăm văile de tibișir,

Să semănăm lămiță și calomfir.
Culcă-mite trîndăv pe coarne,
Fă-te jugul meu de carne,
Stăpîna mea, frumoasă ca aurul,
De care tremură tourul.

Acest epitalam specific e făcut să aibă o audiență tot așa de largă ca și poemul biblic al lui Solomon.

Era de așteptat ca autorul actelor înnoiri să apese neconștient pe fondul său prim, poezia populară. Noul ciclu, în 1939, *Hore*, nu conține, cum s-ar putea crede, piese pentru un poem coregrafic, ci cîntece în care asistăm la o altă cosmogonie, din perspectiva copilului (la carea universul nu este, de fapt, indeletnicirea oricărui poet). Arhitectul universului e un ins fără învățătură:

N-aș vrea nici altă sîlă supăr
Cît pipêrul de enupăr,
Dar o să vă spu ceva:
Nici carte nu prea știa.
Orîșice învățasel
Știa mult mai mult ca el.
El, care făcuse toate,
Nu osea certificate.
Cîtu-i Dumnezeu de mare
N-avea trel clase primare,
La citit se-mpiedică,
Nu știe-aritmetică.

Întreținerea ar putea eșua în manierism, dar Argehi dispune permanent de o fină malțio, care nu ezită să se îndrepre și asupra propriului meșteșug. Bine înțeles, victima sa rămîne moș Pitrag, hitrul nemulțumit de tot ce faurul meșteștește în vatra lui cu foc de soare și stelu.

Pînă la 23 August 1944, Argehi posedă o operă poetică de valoare excepțională, prin care merita din plin un loc în literatura mondială alături de cei mai mari poeți. Neîntreruptul conflict cu oficialitatea, accentuat în anii războiului prin opoziția față de invadatorii germani, au făcut ca recunoașterea să se mărginească chiar și în propria țară la un cerc restrîns de intelectuali, difuzarea publică a operei fiind continuu împiedicată. Cînd la 66 de ani poetul venea cu o culegere de 101 poeme se abătura asupra lui alte acuzații penibile. Poemele, unele de rezistență împotriva fascismului, altele de lagăr (de care Argehi n-a fost scutit), reprezentau mai ales rodul anilor 1939 — 1945, o etapă încă prea puțin discutată, se înțelege, cu nimic mai prejos decît cea anterioară. Înzestrat cu o admirabilă vitalitate și neîntrerupîndu-și de fapt nici un moment activitatea, Argehi își redobîndea primul loc în poezia românească în 1955 cu *Cîntare omului*. Situaarea acestei opere în seria tematică a poemelor sociogonice (Hesiod, Lucrețiu, Virgiliu, Ovidiu, Dante, Milton, Pope, Voltaire, Volney, Hugo, Leconte de Lisle, Madach, Eliade Rădulescu, Eminescu) a făcut-o într-un excelent studiu de literatură comparată Tudor Vianu (*Argehi poet al omului*, 1964). Într-o vreme cînd posibilitățile poeziei epice și didactice erau socotite minime, Argehi s-a avîntat cu

curaj asupra temei și, înfrîntînd dificultăți crezute insurmontabile, a compus o operă care se adresează contemporanilor cu farmecul vechimii poemelor clasice. Adevărate « laude » sînt dedicate momentelor capitale din evoluția omului, aflării graiului, ridicării pe verticală, descoperirii cerului și nemărginirii, găsirii focului și uneltelor, navigației pe mări, artei manuale, dreptului gingiilor, marilor invenții printre care și descifrarea tainei atomului. Dacă în literatura universală *Cîntare omului* se înscrie ca o piesă cu neputință de ignorat, în literatura română semnifică el e cu aîte mai mare, cu cît e prima încercare artistică de acest fel dusă pînă la capăt. (Eliade Rădulescu a lăsat neterminată *Anatolida*, Eminescu n-a desăvîrșit poemul *Memento mori*, N. Davidescu dă în *Cîntecul omului* o producție trunclă, abstractă).

Cîntare omului beneficiază de luminile concepției materialist-dialectice, după cum poemul 1907, subintitulat *Peisaje* (1956) are la bază concepția materialist-istorică. Aici, ca și în culegerile următoare, *Șihuri peșterile* (1957), poetul își verifică încă odată ascuțitul deloc tocit al satirilor. Ultimela versuri publicate după vîrsta de 80 de ani în volumele *Frunze* (1961), *Poeme noi* (1963), *Cadențe* (1964) și *Silabe* (1965) înscrisi în activitatea lui Tudor Argehi o etapă nouă, surprinzătoare nu prin calitate, care era de așteptat de la vechiul și impecabilul artist al cuvîntului, cît prin bogăția și diversitatea rezervelor de lirism. Ne aflăm în fața unui adevărat univers poetic, a unor surse de energie lirică nepuizabile.

Ajuns pe culmile artei sale, poetul se compară cu un « pîrete îngreuiat de nimburi și smaralde », cu un stîhar de voevod țesut de minile întregului popor, și medicînd mereu alte avaturlor, învoacă forțele elementare, focul și apa, în ipostazele de lumină și ploaie, pentru a pune în mișcare puterile ascunse înăuntrul ființei :

Deșteaptă-te în sufletul meu, soare,
Ca-ntr-o făclie pădării
Străbate-mă cu sărbătoare
Și dă-mă-n leagăn cu vulturi.

În locul unei poezii la frenetizii dionisiace, Argehi alege în această etapă « frăgezimea cordelor înșeninate », într-un alt « cîntec de seară », oscilînd între jubilație și melancolie, dar optînd în cele din urmă pentru melancolie, fiindcă toamna frumoasă i-a înflorit pridoarele și ferestrele, i-a inundat cu soare, cărțile îi surid, viața renaște și palpită în jurul său, lufecerii scîlcesc noaptea pe cerul « ca o coadă deschisă de pînă », singurătatea a devenit familiară în casa unde olarul își modelează ulcioarele lui, însă bucuria n-ar putea fi percepută fără alternarea tristeții :

Nu mi-e clădită casa de șașă peste Trotyș,
În pașștea cu crînguri ? De ce-aș fi trist ? Și totuși.

De altfel, emoția poetului e inefabilă ca și actul creației asemuit cu somnul (visul) și amintirea, ori cu o desfrunzire de care pomul însuși nu-și dă seama. Inspirația, un har sosit fără știre, de la sine, iar poema o trăsărire în fața fenomenelor, imposibil de lucrat ca o floare cu acul, de negăsit în cărți, ușoară, « ca un ghiers de flaut » sau ca un cîntec de leagăn fluierat de o mierlă :

Poema ce-o visez tresore
De mult în sufletul, deschiș
Oricîrui dăsrîd de soare
Și-oricîrui început de vis.

Multe din versurile adunate în *Poeme noi* sînt de dragoste, cîntă « năluca » evanescentă a femeii cu senzația pe care o încearcă îndrăgostitul cînd vrea să-și evoce chipul iubit. Poetul notează regretul unei despărțiri inevitabile (« De ce-ai plecat? De ce-ai mai fi rămas? »), așteptarea unei logodnici pierdute, ecurile lăsate de o prezentă corporală, setea și foamea de trupul streinei trecătoare, amintirea unui colocvii tăcut. Tinguirea erotică produce vibrațiile cele mai adînci ale liricii lui Arghezi, exprimate cu metafore incomparabile:

De cînd nu mai trece streina
Rămîne pustie grădina.
Lăstunii se-ntorc să mă vadă
Căpoc desfrunzit în livadă,
Rotindu-se stol—
Și cîntînd și vîntul a gol.
Dar vîntul, zăbov,

Răspunde-îi bolnav.
Șoptește prin spini o-nțrebare:

Ce are? Ce-l doare?
Că nici el nu știe,
Nătîng între foi de hîrtie,
Dar crinii-mbrăcați în panglici,
Pe cîrji de irozi și vîlădici,
Se roagă-n sobor pentru mine,
În isonul maicilor schivnice — albine.

Regăsim duioșia franciscană a lui Arghezi pentru vrăbii rămase iarna desculțe și-n cămașe, pentru vulturii « scrișiți în plisc », pentru cătelandrul din dosul zăbrelelor și dulăul rău din curte, pentru « făptura de petală » a femeii, pentru călugărițele pe care o balerină sosită la minăstire le trezește brusc la viață.

Văzută ca o asceză, poezia e în *Cădențe* captarea unui moment de eternitate, o clipă mult așteptată de noroc, abandonare în spontaneitate, o « înginare » a demiurgului.

Respectînd neconștient legile firii, poetul continuă să guste dragostea, fugind totuși de ceea ce ar putea-o distruge, de solicitările impure:

M-am prefăcut că nu-îneleg
Ca să rămiți ce ești, și eu întreg,
Și te-am jîgnit cu voie, să mă ierți,
Poți să blestîmi și să mă cerți,

Din depărtarea care îți ascunde,
Cu plînșii ochi, și coapsele rotunde.

De la natura care risipește mîrgăritare în vișin și portocale în cals, poetul învață să se înalțe desăfîcut din lut spre azur, cu riscul de a cădea ca fluturile ucis de visul său fanatic de lumină (fluturile e altădată un « echer plînd » de « catifea solară », un « pui al luminii », adică un precipitat de scare).

Dacă, prin urmare, capacitatea poetului de a contempla și imagina universuri e mai investită ca orîcînd cu prospețime a senzației și viziunii, dacă sensibilitatea și

reflecția sa descoperă neîncetat raporturi noi între fenomene și idei, nu mai puțin impresionantă este participarea intensă la tot ceea ce se petrece în jurul său, solidaritatea cu victoriile vieții noi în « mama-tară », ca și cu mîhnirile provocate de dispariția cite unui vrednic oștean pe tărîmul social sau cultural. Memorabilă e o *Cantilena* din *Șilabe* scrisă, dacă nu mă-nșel, la moartea lui G. Călinescu:

E frig în suflet, sufletu-îi sărac
Și nu pot ști cu ce să-l mai îmbrac.
Mi-e mîntea înghețată.
Am fost cîndva și n-am fost niciodată?
Măritule, blajinule, tu poți
Să mi-îi ucizi în parte, ca eu să-l țin pe toți.

Nu mai în parte cunoscută peste hotare prin traduceriile lui Rafael Alberti și Maria Teresa León, Alfred Margul Sperber, Illyes Gyula, Szemler Ferenc, Mario de Micheli, Vojtech Jestráb, Charles Moïsse, Luc-André Marcel, și alții, poezia lui Tudor Arghezi este una din culmile literaturii universale contemporane. « Pușini alți poeți ai generației lui, scria Tudor Vianu în 1960, îi pot sta alături prin energia expresivă, prin fecunditatea fanteziei, prin caracterul atît de uman al mesajului poetic, adresat unuia popor întreg și menit să sprijine luptele acestuia pentru libertate și dreptate ». Fără îndoială că acest mesaj nu este numai național, ci, prin marea lui amplitudine și semnificație, universal.

Camil Petrescu sau condiția intelectualului

Camil Petrescu a reprezentat în literatura română dintre cele două războaie un tip de intelectual care a fost întrucât în Occident cu el răsunet — datorat în parte și unor condiții mai prielnice în contactul cu publicul — de scriitorii ideologi ca Malraux, Sartre, Camus, promotorii ai unor răzvrățiri filosofice împotriva lumii burgheze, înțers din tranșeele primului război mondial, Camil Petrescu s-a angajat într-un lung război, de astă dată intelectual, care, în condiții mai puțin vitrege, ar fi putut face din el un adevărat îndrumător al conștiinței publice, un « *directeur des consciences* », așa cum au fost considerați după cel de-al doilea război mondial, în Franța, și Sartre și Camus. Avea toate însușirile unui mentor spiritual, dar Telemac s-a lăsat îndelung așteptat. Abia târziu, după 1944, consacrarea operei sale a devenit o evidență împotriva căreia mediocritatea și impostura culturală a numeroșilor săi adversari, în mare parte maturați de valul revoluționar, nu mai puteau lupta. În momentul acela însă, evenimentele social-politice aduseseră în prim plan clasa muncitoare, concepția ei despre lume; trecuse epoca revolvelor filosofice, societatea românească intra în era prefacerilor revoluționare, iluzia unei regenerări prin eforturile culturale ale intelectualității, iluzie pe care o nutrise îndelung și cu patimă inventatorul *noocrației necesare*, apărea clar depășită de istorie. Ratându-și destulul utopiei, Camil Petrescu doborâse în schimb perspectiva unei împliniri în cadrul istoriei însăși. A fost unul dintre primii intelectuali care s-au alăturat politiciii partidului comunist român; a creat figura de neuitat a revoluționarului Nicolae Bălcescu, mătura unei înțelegeri noi, superioare, asupra răspunderilor intelectualității față de popor.

Este evident efortul lui Camil Petrescu de a da activității sale, încă de la început, o fundamentare teoretică. Opera sa literară se naște și se consolidează concomitent și în aceeași ambianță de idei cu gândirea filosofică și cu opera critică, alcătuind o unitate vie și organică. Personalitate remarcabilă și în multe privințe precursore a unor tendințe care, în Occident, se vor preciza abia după al doilea război mondial, Camil Petrescu se realizează — și aceasta în mod conștient — la confluența puterilor spontane creatoare cu o cerebralitate mereu trează și vigilență. Într-o frază pe care o autoteitază des spune că: « intelectualitatea mărește senzația de voluptate cu mărește atenția durerii de dinți ». În această afirmație este foarte bine precizată formula unui tip creator pe care l-a produs în special secolul nostru, după cum stau măturile exemplare ilustrate ca Marcel Proust sau Thomas Mann. Dar Camil Petrescu se gîndea fără îndolală la sine însuși scriind și repetind insistențios această frază din care ar fi putut face o emblemă. În locul antinomiei tradiționale dintre sentiment și idee, dintre organic și spiritual, dintre trăire și înțelegere ei, îi aflăm acum pe cei doi factori îmbrățișați într-o dialectică necesară. Dar ce altceva este opera lui Petrescu dacă nu o continuă apropiere de

concret, de particularitatea senzațiilor, a sentimentelor, prin sporirea atenției intelectuale și a posibilităților ei de disecție? Radiografia intelectuală a stărilor afective amplifică vibrația lor, cerebralitatea acestuia scriitor mărește neliniștea lui existențială. Camil Petrescu îl prețuia atât de mult tocmai pentru că simțea mari afinități cu asemenea spirite care s-au orientat cu egală convingere spre concretul subiectivității — « unitatea fenomenului vital » — și spre formularea unei viziuni generale asupra lumii, ruinind orice incompatibilitate teoretică sau practică între aceste două țeluri. Oricît de « informat », de prolixă, de zadarnic minuțioasă, li s-a părut opera lui Proust primilor cititori, proporțiile ei monumentale au devenit tocmai curînd vizibile, impunînd totodată concepția unei perpetui transformări a timpului pierdut în timp regăsit, prin intermediul frînturilor de eternitate care este arta. Astfel dublul aspect al revelației proustiene care ține concomitent de artă răbdătoare a detaliului chinezesc și de arhitectură catedralor gotice, de concretul fenomenului vital și de marile construcții vizionare, a devenit evident. Camil Petrescu a fost sedus de ceea ce numea el « revoluția proustiană » tocmai pentru că ea venea în întîmpinarea preocupărilor sale filosofice și în sensul năzuințelor sale artistice. Nemulțumit de vechiul raționalism, schematic, uscat, dar totodată ostil iraționalismului și încrezător în puterea inteligenței, deși conștient de primejdiiile care o pîndesc, Camil Petrescu năzua spre o concepție care să rețină esența fenomenului fără să-l încremenească într-o formulă moartă, ceea ce explică preferința sa pentru fenomenologia lui Husserl. Caracterul, așa cum era conceput de clasicism și cum supraviețuia în diverse tipare literare puse în circulație de psihologia romantică sau pozitivistă era pentru el dovada unei gândiri dogmatice în artă ca și în psihologie. Detestînd asemenea « caractere », psihologiile « farmaceutice sistematizate », Camil Petrescu se entuziasmează pentru psihologiile în devenire, vădînd fluiditatea stărilor de spirit, reacțiile spontane ale personajelor și nu cele antestabilite de scriitor potrivit unui anume tip pe care vrea să-l illustreze. Se arată receptiv față de Schopenhauer, în măsura în care acesta a reprezentat o reacție împotriva raționalismului dogmatic, și admirator al lui Nietzsche, în a cărui « reacție vitalistă » vedea de asemenea « o întoarcere spre rădăcinile și misterele vieții însăși », o răzvrătire împotriva carcaserilor goale ale unui raționalism care sacrifică adevărul vieții pentru a da dreptate demonstrațiilor matematice. În această ordine de idee opera lui Proust reprezenta proba zdrobitoare a triumfului « noii structuri » în filosofie, în psihologie, în artă, el fiind tocmai tipul de artist care utilizează forța de organizare a inteligenței fără să distrugă, dimpotrivă reliefind, unitatea stărilor afective. Camil Petrescu însuși recomandă romancierului metoda « dosarelor de existențe » — o confruntare de mărturii subiective, unilaterale, parțiale, fascicule de lumină provenind din unghiuri diferite, la întretăierea cărora se realizează zona cea mai intens luminată, cea mai susceptibilă a fi adevărul obiectiv. În *Putul lui Proust* a realizat cu mult înaintea lui Lawrence Durrell un roman alcătuit dintr-un cîrteț de mărturii.

Dar, în apropierea de concret, scriitorul român era întodeauna atent la menținerea acestuia în cadrul unor structuri și este semnificativ că în timp ce se arăta atât de receptiv față de fenomenul Proust, pentru că la Proust amănuntul « semnifică », îl respingea categoric pe James Joyce, șuvoiul monologului interior fărîmitat, discontinuu, aparîndu-i ca o neașteptare a intelectului uman și a artei. Definind noua orientare filosofică în *Noua structură și opera lui Marcel Proust* scria: « Atenția cugetătorului nu mai e orientată spre causalitatea exprimată matematic, ci spre morfologia organică, spre instinct, spre inconștient, spre inefabil, spre unitatea fenomenului vital... Nu e, cum greșit s-a spus, o cotropire a iraționalului (cîci asta ar fi un non sens, și dacă s-a întîmplat, s-a întîmplat numai la periferia științei și a filosofiei), ci mai curînd o eliminare a determinismului mecanicist... » iar într-o notă de subsoală adăuga: « În orice caz, pentru a delimita cît e necesar modalitatea culturii europene

(...) propunem termenul de *Nouă structură* care ar indica doar o depășire a vechiului raționalism, nu o scufundare în irațional... » Reticiențele pe care le avea față de Husserl, altfel una din marile sale admirații, erau de aceeași natură: « Mărturisim — scrie Camil Petrescu — că această întreprindere « esențială », această « Wesenschau » ni se pare prin iraționalul ei « neîntemeiat », punctul slab al filosofiei lui Husserl... » E o poartă deschisă spre toate interpretările dintre care cele quasi magice n-au lipsit... » (...) Rațiune și intuiție nu se opun chiar atât de categoric. » Și Schopenhauer și Nietzsche erau de asemenea adepți de din din aceleși principii. Critica raționalismului desuet nu se solda la Camil Petrescu cu abandonarea rațiunii. Dimpotrivă, în relația dintre intelect și elanul vital, rolul primordial îl are inteligența. Este ale valorarea supremă, Ariadna în stare să călăuzească individul printre meandrele difuze ale propriei sale subiectivități și omeneria printre numeroasele ispite ale iraționalului. Va comite chiar eroarea de a socoti că cerebralitatea poate acoperi perfect sfera afectivă a personalității umane: « Câtă luciditate atita dramă », în focul polemicii sale împotriva spiritului practic al burgheziei afirma primatul valorilor intelectuale cu atita patimă, încăl excludere orice posibilitate de elevată simțire în afara « condiției intelectului ». Acuitatea propriei sale sensibilități o descria în volumul de *Versuri* din 1923 ca pe o consecință a unui intens proces intelectual:

*Eu sunt dintre acei
Cu ochii halucinați și mistuiți lăuntric
Cu suflul mdrir
Căci am avut idei.*

Primatul inteligenței ca forță magică în jurul căreia trebuie să se ordoneze particulele risipite la întimplare ale vieții noastre devine totodată și principul coordonator al activității sale. De aceea, spre deosebire de Proust, care menține echilibrul dintre reverie, afectivitate și intelect, Camil Petrescu se va orienta spre teatru, modalitate artistică mai propice conflictului ideologic, cionintru spectaculoase de idei. Dramaturg, va deveni mai mult un scriitor ideologic, foarte asemănător lui Sartre, ale cărui opinii în privința caracterului în teatru sînt de altminteri atât de asemănătoare cu ale sale. Respinge cu hotărîre atit rigiditatea caracterului de tip cartezian, dar prevede și pericolul dizolvării personalității umane în cazul cînd această critică se face în numele unui « teatru opus plenitudinii personalității, antipodic tensiunii în conștiință... » Cit de actual sună astăzi această opinie, astăzi cînd teatrul absurdului tinde să distrugă personalitatea, răsăvînd pînă la desmembrare psihologia umană! Păreră sa este că «... o dramă nu poate fi întemeiată pe indivizi de serie, ci axată pe personalități puternice, a căror vedere îmbrățișează zone pline de contradicții. Urmează de aci o consecință poate surprinzătoare. Tocmai din pricina acestei ample și deci dialectice reflectări a lumii în conștiință, personajele de dramă nu pot fi « caractere », în înțelesul normal al teatrului, și iată de ce Hamlet nu e un « caracter ». Un caracter nu este în funcție de acte de cunoaștere, ci prezintă o forță unitară neinfluențabilă. Andrei Pietraru nu este nici el un caracter, așa cum sînt de altfel cei din jurul lui, căci o dramă absolută trimitează al doilea plan crearea de caractere, ceea ce nu înseamnă că el este lipsit de voință. »

Revenind însă la primatul inteligenței, trebuie să remarcăm că aceasta îi apărea drept singura forță care ar putea organiza lumea în conformitate cu exigențele umanității; intelectualul devenea astfel în mod logic agentul principal al noocrației, după cum devenea eroul principal al operei sale literare. Activitatea de doctrinar a lui Camil Petrescu avea de aceea în centrul preocupărilor de a realiza o solidaritate a intelectualității, un partid al inteligenței care să procedeze la o nouă organizare a socie-

tății după principii raționale și morale, prin perfecționarea individului. Substituirile eselui *Despre noocrație* necesară conțin programul unei ofensive filosofice împotriva citadelei burgheze: « Primatul spiritului »... « Modalitatea persoanei »... « Dar condiția intelectualului »... Idealist în plan filosofic, pe tărîm social Camil Petrescu era înclinat spre soluția revoluțiilor prin cultură, care decurgeau din « primatul spiritului; » o asemenea revoluție nu putea fi concepută decît prin voința indivizilor izolați, nu a unei clase, prin liberul lor consimțămînt, « modalitatea persoanei » indicînd în același timp și factorul și scopul acestei acțiuni: individualitatea socialmente indeterminată recrutată după un singur criteriu: « condiția intelectualului ».

Asedind cetatea burgheză în numele valorilor spirituale desconsiderate de ea, Camil Petrescu se înșela desigur în privința intelectualității care, ca pătura neomogenă, nu constituia o forță socială hotărîră în lupta de clasă și cu atit mai puțin una revoluționară pînă la capăt, dar nu se înșela deloc atunci cînd combată în spiritul burghez plat și obuz, prizonier al tuturor prejudecăților, și în special, al celor vulgare pozitive, împotrivă în dîlșee și deplin satisfăcut de el însuși, dusmanul adevărat al culturii și al oricărei înnoiri. În această privință el se integra perfect noii orientări literare și al cărei protagonist considera că este Proust: această literatură era făcută de intelectualul despre intelectual, și judeca lumea din punctul de vedere al acestui vesnic ofensat. « Revoluția proustiană » l-a fascinat prin multiplele ei revelații dintre care una, neamintită în *Noua structură* și *opera lui Marcel Proust* dar nu cea mai neglijabilă, este aceea privitoare la destinul intelectualului autentic în mijlocul lumii moderne. Oriceitru mediocritate, suficiența, spiritul diletant, improvizatia inconsistentă vin în concurență cu intelectualitatea autentică, aceasta din urmă este inevitabil silită să cedeze pasul așa cum este eclipsat Swann în salonul doamnei Verdurin de verva zgomotoasă a unui prostănec. Gheorghidlu, Ladima, Gelu Ruscănu, Andrei Pietraru sînt cu toții ulcerati de aceeași umilință la care e supus inteligenta, sînt în aceeași măsură conștienți de superioritatea lor indiscutabilă și deznădăjduți de triumful mîngîririi, al imposturii sau al spiritului de castă. Scrierile poetului care s-a sinucis, citite într-o după-amiază toridă de august de către un amant ocazional în patul unei prostituate... Ce fapt mai dezolant din istoria înfrîngerilor suferite de inteligență ar putea fi invocat ca mai multă îndreptățire?

Subiectul pieselor lui Camil Petrescu este unul singur: exilul interior al intelectualului. Toți eroii care poartă flacăra ideilor dragi scriitorului suferă de o mistuitoare nostalgie, simțindu-se expulzați din patria esențelor (o eroină a lui Camus va țînji mai tîrziu după o țară în care « lucrurile sînt ceea ce sînt »), au sentimentul că trăiesc un destin ce nu-i al lor, trăiesc cu aspirația perpetuă de a înlătura decalajul dintre abstracți și precaritatea existenței, se sinucid decepțiuni de iremediabilă distanță care-i separă de patria ideilor pure.

Gelu Ruscănu din *Jocul ielelor* este eroul care trăiește cu cea mai mare intensitate drama inteligenței înfrînte de compromisiurile existenței. Poziția sa are dezavantajul de a fi teoretic discutabilă. Oricînd putem aduce explicații și invoca scuze în favoarea vieții care nu se lasă încorsată de geometria ideilor lui Platon. De altfel, ultima frază rostită de Prăida pectului este ca o concluzie destinul acestui om care s-a făcut vinovat de păcatul suprem, păcatul lui Lucifer: « A avut trufia să judece totul... S-a depărtat de cei asemeni lui care erau singurul lui sprijin... ». Era prea inteligent ca să accepte lumea așa cum este, dar nu destul de inteligent pentru ceea ce voia el. Pentru ceea ce năzua el să înșele, nici o minte omenească nu a fost suficientă pînă azi... ». L-a pierdut orgoliul lui nemăsurat. Și totuși nevoia de absolut nu este o aberație, dovadă că de la Hamlet la eroii lui Sartre această aspirație dinamizează necontenit istoria spiritului uman. Mai mult decît atât, este una dintre cauzele mai greu de desrădăcinat. Și, într-un fel sau altul, istoria îndrăgostiților de absolut este istoria unei

«sinucideri suplicate», cum spune Camus despre eroul său Caligula, și afirmația i se potrivește lui Hamlet ca și dămnul de Merteuil, ca și lui Gelu Ruscanu. Pentru că, dintre toate otrăvurile pe care le secretea sufletul omesc, una dintre cele mai primejdioase este decepția. Literatura cunoaște celebre transferuri de psihologie la antipod, provocate de șocul unei deziluzii. Doamna de Merteuil era o tandră femeie îndrăgostită de un viconte ușuratic înaintea de a deveni curtezană infernală a unui secol bigot. Psihologia eroului lui Camil Petrescu trebuie prețuită și ea ca elan tragic spre ideal și integritate. Decepția care-l aștepta răbdătoare la capătul drumului nu e pedeapsa meritată aplicată unui «orgoliu nemăsurat» — am judeca prea creștinește — ea este fatalitatea unei lumi în care «totul e coruptibil». Înfrângerea elanurilor inteligentei care fixează elevate teluri în cursa vieții nu se datorează numai erorilor ei, ambiției exagerate de a atinge valori intangibile. Proiecția omului spre ideal este în firea lucrurilor, fără ea viața înșală ar fi mai săracă. Și este de observat că împotriva absolutului, compromisul triumfă adesea pentru că e compromis, numai rareori pentru că e necesar. De aceea, cu toată deosebirea care există între Gelu Ruscanu, cavalerul idealurilor abstracte, și Nicolae Bălcescu, intelectualul care militează pentru un ideal social-istoric, există între ei o comuniune de substanță. Arde în ei aceeași flăcără ascetică, aceeași mistuitoare dorință de a contopi existența cu idealul. Făcându-se ecoul năzuințelor populare spre libertate și dreptate socială, Bălcescu purta spre adevărata biruință flămura pe care Gelu Ruscanu și Camil Petrescu însuși o apărau în elanul lor spre absolut. De aceea pe patul morții, în exil, uitat și singur, eroul revoluției de la 1848 care avea să-și afle locul de veci în groapa comună a săracilor din Palermo, era atât de sigur că reprezintă o verigă în istoria intelectualității românești : « Va ști un scriitor din neamul meu, peste un veac, va ști clipa asta ... cum a fost. »

Nu este greu să descoperim astăzi limitele vechii concepții sociale a lui Camil Petrescu, cînd avem la îndemînă argumentul unei întregi evoluții care s-a împlinit și al cărui principal factor este clasa muncitoare; dar, prin puterea viziunii și a convingerilor sale, scriitorul român era la vremea aceea contemporan cu spirite ilustre ca Proust și Bergson, se situa la nivelul gîndirii intelectuale europene, participa la opera de edificare a romanului modern, elaborînd conștient și paralel teoria noli structuri pe care voia să o creeze, și anticipa prin *Jocul leilor*, a cărei primă versiune urcă — dacă e să dăm crezare mărturisirilor sale — pînă în anul 1916, cu treizeci de ani, problematica dramaturgiei lui Jean-Paul Sartre. Mișcarea pentru judecata de valoare în critică împotriva Impresionismului diluant, pentru ideea de substanță în artă, respingînd calofilia, scrisul frumos și inconsistent, remarcă funcția de cunoaștere a literaturii și impunea primatul dramaturgiei în teatru; afirma autenticitatea emoției drept criteriul fundamental în arta scriitorului ca și în aceea a actorului, identificînd cu precizie emoția artificial provocată și subliniind « inferioritatea ei față de cea pornită din centrul de gîndire și afectivitate ». Printro-o activitate desăfurată concomitent pe mai multe planuri, exercita o mișcare de încercuire a specificității muncii intelectuale și artistice, încercînd să-i delimiteze strict substanța și să se mențină permanent în interiorul esenței. A fost unul dintre intelectuali de vază ai timpului său; dacă împrejurările i-ar fi fost mai puțin potrivnice, ar fi putut găsi în plan universal o audiență care ar fi făcut cîinste literaturii române.

CORNELIA ȘTEFĂNESCU

„Un scriitor înseamnă acțiune...”

Literatura universală
în publicațiile noastre
progresiste (1921 — 1944)

După hiatusul reprezentat de primul război mondial, revistele de cultură cu orientare de stînga care apar la noi reiau tradiția deschisă la sfîrșitul secolului trecut de *Contemporanul* în ceea ce privește, între altele, informarea cititorilor asupra mișcării literare europene.

Literatura occidentală a vremii evidențiază două tendințe principale care intensifică mișcarea literară de la noi, cit și lupta social-politică a maselor. Se impunea, pe de o parte, linia progresistă a unor scriitori militanți ca Romain Rolland, H. Barbusse, L. Aragon, care se declarau deschis alături de proletariat; pe de altă, literatura unor mari căutători ca Mallarmé și Gide care, prin viziunea lor adesea pesimistă, subminau mitul unor așa-zise adevăruri eterne ale societății burgheze.

Continuînd tradiția mișcării muncitorești de la noi din secolul trecut, publicațiile progresiste românești au știut să detecteze aceste tendințe protestatere ale literaturii occidentale, să le promoveze prin traduceri și comentarii critice competente.

Modestă ca prezență în lumea publicisticii literare românești în general, dar firească pentru anul 1920 cînd a apărut, *Viața socialistă*, revistă care se voia o călăuză marșistă a cititorului la acea dată, anunța reluarea legăturilor cu literaturile străine prin recenzarea cel mai multor cărți apărute peste hotare care din cauza condițiilor specifice create de război n-au putut ajunge pînă la noi. Nota redacției socotea procedeul ca cel mai potrivit pentru « a înădi pe deăncetul la locuiri pe care l-a rupt războiul ». Proiectul nu a putut fi realizat. Revista își înceta apariția după al doilea număr apucînd să publice în traducere un fragment din *Capitalul* și cîteva scene, nescurte de naivități, din viața unor muncitori bătrîni, scrise de un prozator francez de mîna a doua.

În aceeași perioadă, *Chemarea*, cotidianul condus de N.D. Cocea, prelua tradiția *Faclei* dinaintea de război, de două ori suspendată pînă atunci pentru conținutul ei neîngăduitor față de politica oficială a timpului. Fără să-și înscrie în program popularizarea literaturii străine, obiectiv care intră în vederile *Faclei* literare din 1923,

condusă tot de Cocea, *Chemarea* publică, la intervale relativ scurte, fragmente traduse din opera unor scriitori ca Gorki și Barbusse, care încorporează în text sugestive înțelesuri, întru totul corespunzătoare planului de propagandă agitatorică a publicației. Dacă *Revolta sclavilor* de Maxim Gorki a apărut fără modificări, câteva luni mai târziu textul lui Barbusse *Datoria socialistă* este îmbucătățit, cu pete albe indicând promptă intervenție a cenzurii. *Chemarea* nici nu ajunge ultimele zile ale anului și este din nou suspendată. Reapare însă, avînd aceeași conducere, dar cu titluri schimbate: *Chemarea roșie*, *Facța*, *Torța*, *Revolta*, *Clopotul*, pentru a propaga cu aceeași ardore, înfrîntînd riscuri, ideile avansate ale epocii.

Pe Gorki, Barbusse, Romain Rolland, îl citează tot în 1920 și *Umanitatea* din Iași, „revistă literară, socială și științifică”, la care au colaborat, în efemera ei existență, savantul C.I. Parhon și scriitorii ca: I. Slavici, T. Argezei, J. Barbu, I. Vinea, F. Aderca, B. Fundoianu. «A fost o epocă de adevărat eroism a presei românești», scrie N. D. Cocea în *Rampa* din 1931, referindu-se la eforturile sociale a anilor 1919–1921, adică perioada dinaintea grevelor generale din 1920 pînă la înființarea Partidului Comunist. După această dată orientarea spre o literatură realistă și democratică, corespunzătoare noii conștiințe sociale în dezvoltare este tot mai evidentă în presa de partid și în cea legată indirect de activitatea agitatorică și propagandistică a partidului.

Spirit polemic neobosit, Cocea dădea în 1923, în noua revistă pe care o conducea, o replică literară articolelor politice și pamfletelor din *Chemarea*. Foarte personal, el își impune la *Facța literară* preferința pentru cărțile lui Zola, Mirbeau și Guy de Maupassant, promovînd, prin traduceri, o literatură cu tendință, căci naturalismul francez are un conținut cert de denunțare realistă a unor stări de lucruri cu caracter de implus tragic.

Traducerile nu se fac întotdeauna în chip premeditat, metodic. Sumarul seriei a II-a a *Cuvîntului liber* din 1924–1926 cuprinde un număr redus față de beletristica originală. *Facța literară* îl publică, de exemplu, pe Victor Marguerite alături de Anatole France și Romain Rolland.

Cu toate acestea, alegerea de către reviste de orientare socialistă a textelor traduse nu stă mereu sub semnul întâmplării, ci este dictată în cele mai multe cazuri de conținutul lor combatant, de faptul că semnatarii lor răspund sensibil unei evidente solicitări istorice. În *Omul liber*, publicație social-literară, condusă de Ion Pașă între 1923–1925, la care colaborau Camil Baltazar, F. Aderca, Ion Călugăru, Lotar Rădăceanu, Bacovia, se traduc din Anatole France, Maxim Gorki, George Brandès, Zola, H. Mann.

Cultura proletară, revistă apărută sub directă îndrumare a partidului la cîteva timp după scoaterea acestuia din legalitate, are însemnătate pentru mișcarea de idei a vremii pentru că precizează, în parte, din punctul de vedere al proletariatului, pozițiile referitoare la cultură, fapt care nu rămîne fără urmări în dezvoltarea ulterioară a literaturii noastre.

În cele șase numere apărute în intervalul de timp dintre septembrie 1926 pînă în august 1927, revista care și-a înscris în program popularizarea științei după modelul *Contemporanului* în vederea «emancipării clasei muncitoare», face apel, pentru împlinirea acestui program, la cărți cu semnificație socială de peste hotare, aparținînd unor scriitori ca Maxim Gorki, Anatole France, Henri Barbusse, Jack London, Gerhard Hauptmann, Leopold Kampf, Knut Hamsun, din a căror operă sînt alese mai cu seamă paginile de tensiune umanitarist patetică.

Cel mai la îndemînă mijloc de popularizare a unei literaturi, în afară de traduceri, rămîne recenzia, directă, succintă, strict informativă, și cronică, exprimînd judecăți sintetice asupra unei creații. Cîteodată, micile medaloane, artistic sugestive,

sînt în stare să capteze esențialul unei personalități. Găsim în *Cuvîntul liber* portretul lui Byron, «cîinărul care și-a împrăștiat existența debordantă și fantazia supra-romantică pe toate meridianele»; dar nu numai portretul lui. Pe Unamuno, cronicarul îl surprinde într-un moment grav al vieții, atunci cînd este exilat: lui Zola îl evocă actul de curaj al denunțării și acuzării afacerii Dreyfus; pe J. H. Fabre îl distinge ca pe un erou al culturii.

Revista *Omul liber* aduce informații de ordin biografic, reproduce după o revistă franceză jurnalul intim al Anel Dostoevski, a doua soție a scriitorului, lărgeste posibilitățile de cunoaștere a intensiei vieții culturale de peste hotare cu știri culese din cele mai diverse publicații străine ale epocii.

Merită subliniat faptul că aceste reviste nu se mulțumesc să facă un simplu act de informare relativ la literatura universală, ci vin și cu opinii personale, exersînd și o rafinare a expresiei critice. Semnificativ, printre altele, în cadrul problemei familiarizării noastre cu literatura europeană (și prin literatura europeană trebuie înțeles, în cazul particular al culturii noastre, literatura franceză) este poziția manifestată de Camil Petrescu în numărul din decembrie 1924 al *Cuvîntului liber*. Scriitorul recunoaște importanța influenței franceze la noi, dar se ridică totuși împotriva înțelegerii literaturii noastre în raport de vasalitate față de ea franceză. Printre-o asemenea lucrare de atitudine, Camil Petrescu adoptă punctul de vedere enunțat în articolul program al *Cuvîntului liber*, intitulat *Gîndul nostru*: «Dacă e vorba de o afirmare, noi nu vedem dedic una activă și productivă: afirmarea geniului și ființei noastre specifice în forme de cultură europeană...»

Un punct de vedere ca acesta, cît și procedul de însușire a creației universale de către reviste de stînga nu se diferențiază aproape cu nimic de opera paralelă și nesistematică a traducătorilor și a comentariilor de autori străini care se face în ansamblul preselor literare de după primul război mondial, de la reviste literare cu vechi tradiții realiste și democratice ca *Viața românească* și *Adevărul literar și artistic*, pînă la reviste tradiționaliste de dreapta ca *Gîndirea*, de orientare moderat modernistă ca *Sburătorul*, sau chiar extremist moderniste cum au fost *Contemporanul* lui I. Vinei și celelalte efemere de avangardă literară.

După 1930, viața literară de la noi și, implicit, activitatea ziarelor și revistelor de cultură reflectă accentuarea treptată a pozițiilor ideologice în funcție de antagonismul tot mai dramatic pronunțat pe scena istoriei europene între forțele progresist-revoluționare și cele reacționar-fasciste.

Față de ascensiunea ideologiei fascizante manifestată în literatura vremii prin ceea ce G. Călinescu numește în *Istoria literaturii române*, privitor la tendințele de la noi ale generației anului 1933, «filozofia neliniștii» și a «aventurii», reguparea forțelor de stînga pentru cucerirea unor poziții importante și pe plan cultural artistic era nu numai firească, ci și imperioasă în acest al patrulea deceniu al secolului nostru.

Încă din 1931 partidul inițiază cîteva periodice legale, iar numărul publicațiilor progresiste crește simțitor după Congresul al V-lea al Partidului Comunist, ca urmare a hotărîrii de a reorganiza și încări munca de agitație și propagandă. Obiectivul firesc pe care și-l propun de la început aceste publicații este definirea unui concept de literatură angajată. În paginile lor apar idei despre arta proletară, analize literare ale operelor apărute între cele două răboaie mondiale, luări de poziție ale scriitorilor progresiști față de tendințele decadente și reacționare din cultură. Găsim colaborarea lui Al. Șahia la *Bluze albastre* și *Voc nouă*, de care numele publicistului și scriitorului este nemijlocit legat. Alșahia optează pentru promovarea unei arte militante și se declară împotriva mitului artei pure. La *Facța*, unde conducea pagina de literatură și artă, aduce precizări teoretice în lumina idealurilor clasei muncitoare și dă o definiție a literaturii proletare. În 1935, la *Cuvîntul liber*, își expune pe larg părerea despre scrii-

torul epocii sale, relatând atent convorbirea lui cu Henri Barbusse la Moscova. Autorul romanului *Focul* infirma teza apatiei politice a intelectualilor: « În primul rând, scriitorul trebuie să fie legat în mod strâns de complexul social în care trăiește, să fie viu în mijlocul colectivității. Un scriitor nu poate să trăiască străin de fenomenul economic și politic care animă întotdeauna masele largi. Scriitorul epocii noastre trebuie să fie un mare luptător social... Un scriitor înseamnă acțiune ».

Articolele despre Ilya Ehrenburg și despre Maiakovski denotă o anumită pondere teoretică a criticii literare de la *Ero nouă*, orientarea revistei spre represiunea individualismului și pledoaria pentru legătura criticului cu masele, introducerea criticii în miezul realităților sociale. Intervențiile lui Miron Radu Paraschivescu din *Cuvîntul liber* și *Reporter* vorbesc de necesitatea participării active a artistului la viață. Sînt pagini scrise cu franchețe, strălucite de orice poză pretențioasă, așa cum se potrivește unor luptători pe cîrîmul ideologic. Căci revistele de stînga, de fapt reviste de agitație și propagandă, trec brusc, de la articolul politic la analiza literară, făcînd între ele o sinteză neașteptată. Nu de puține ori curajul lui antifascist este transpus în stilul strict al unei cronică sau al unui text tradus din opera unui scriitor prezent « pe baricadele războiului pentru dreptatea socială », după cum sună rîndurile redacționale care însoțesc în *Ero nouă* celebrul *Imn* al lui Heine « Eu sînt spada, eu sînt făcără ».

Înmulțirea publicațiilor progresiste constituie un simptom al nevoii de a se accentua o luare de poziție. Alături de *Facla* de după 1930, revistă de îndelungată tradiție de luptă democratică, și de seria a III-a a *Cuvîntului liber*, « tribună liberă a stîngii pentru combaterea mentalității de dreapta », cum își precizează singură misiunea, au apărut succesiv la București în 1932 săptămînalul *Veac Nou* și revista *Bluze albastre*, ambele continuînd intens și organizat, după *Cultura proletară*, promovarea unei literaturi angajate. *Manifest* (1934–1936) și *Ero nouă* (1936) sînt periodice legale ale partidului. După ce a avut ani de zile o orientare larg democratică, eclectică, similară celei de la *Cuvîntul liber*, *Reporter* devine, din noiembrie 1937, o publicație îndrumată de partid. În 1939 seria a II-a a revistei *Cădran* este ultima publicație legală cu caracter literar contrară de partid. Răsfoindu-le pe ele cit și alte reviste din capitală și provincie, cu vîrstă foarte scurtă, repede înăbușită de cenzură, se pot cunoaște valorile europene vehiculate în epocă. În războiul ideologic nu de puține ori s-a făcut apel și la contribuția unor scriitori și cameni de cultură progresiști străini. În mod firesc exista afinitate pentru literatura angajată a lui Gorki, Maiakovski, Ostrovski, Gladkov, Șolohov, Ehrenburg, Romain Rolland, Aragon, Barbusse, George Duhamel, Gide, Malraux, Katherine Mansfield, Rafael Alberti, Nordhal Grieg. Căci îndrumarea partidului se simte în această permanentă năzuință spre o literatură realist-revoluționară. Pentru sprijinirea ei sînt aduse exemple din mișcarea literară internațională. *Cuvîntul liber* recenzează în 1934 revista franceză *Commune*, mai cu seamă pentru că este inițiată de către Louis Aragon, secretarul ei de redacție, o anchetă printre scriitorii cu tîma « pentru ce scrieți? » Scopul, total deosebit de acel al anchetei cu aceeași temă a scriitorilor suprarrealiști din 1921, este de a face cunoscut, « rolul istoric al artei » și « bazele sociale ale literaturii », într-un moment cînd « interesează extrem de mult să știi pentru cine lupți, alături de cine lupți ».

Cu toată politica oficială de suprimare a revistelor și a ziarelor de stînga, intelectualii progresiști au continuat să scrie în periodice cu ținută antifascistă cum au fost *Clopotul*, *Atlas*, *Societatea de mîine*, *Dacia nouă*, *Toră nouă*. Li se adăugă și periodice inițiate și conduse de unele personalități progresiste ale literaturii române, ca *Biletele de popagol*, cunoscuta revistă a lui Tudor Arghezi, *Jurnalul literar* al lui G. Călinescu, *Săptămîna muncii intelectuale și artistice*, *Cetatea literară*, editate de Camil Petrescu. *Viața românească* și *Adevărul literar și artistic*, receptive față de ideile cele

mai înaintate ale timpului, mobilizează pe timp de aproape două decenii condeiele celor mai variate pentru a răspîndi într-o ținută artistică deosebită literatura universală, librăreanu, la *Viața românească*, a fost cel dintîi care a arătat cum trebuie înțeleasă o carte străină. Paginile lui despre Tolstoi, Turgheniev, Anatole France cuprind judecăți esențiale asupra operelor lor. Atenția la ceea ce este profund și autentic în scrisul lui Proust, Gide, Romain Rolland, Rilke, Th. Mann, în lirica modernă engleză și americană, scriitori ca M. Ralea, G. Călinescu, Al. A. Philippide, M. Sebastian, Tudor Vianu, Paul Zarifopol, Ion și Octav Botez au depus o adevărată pasiune în explicația complexă a fenomenului artistic contemporan.

Un fapt merită relevat. Pe lîngă scriitorii francezi, ruși, englezi, spanioli, italieni, norvegieni, care, combatînd fascismul, au ieșit în arenă alături de comunisti, sînt luați în considerație în mod deosebit scriitorii emigrați din Germania celui de al treilea Reich, unde nu se puteau manifesta în nici un fel. Romanul lui Thomas Mann *Muntele vrăjit* este definit, într-o recenzie din revista *Șantier*, ca o « operă care rezumă plastic și sintetic spiritul tăcut al unei epoci, conținînd totodată și un semnificativ document social ». Cronică literară din *Atlas*, publicație politico-economică și socială din 1936, socotește cartea *A treia existență* a lui Joseph Kerkhoven de Iacob Wassermann « testamentul spiritual al scriitorilor germani refugiați din Germania nazistă ». *Facla* inaugurează în 1932 rubrica de foliolete pe tema « războiul în literatură » cu cartea lui Ernst Johannsen *Vier vom der Infanterie Westfront*. În existența limitată doar la patru numere, *Veac Nou*, revistă care a avut rolul său în orientarea realităților democratice militante a literaturii române, are în vedere, în mod cu totul special, pe scriitorii germani contemporani. Aici apare în traducere *Moartea unui șomer* și poemul *Piatra* de Johannes Becher, cit și comentariul pe marginea romanului *Războiul* de Ludwig Renn. Numele lui Johannes Becher este frecvent în mai toate publicațiile progresiste, ca și ale lui Lion Feuchtwanger, Erich Maria Remarque, Egon Erwin Kisch, Bruno Frank, Heinrich și Thomas Mann.

Camil Baltazar face o prezentare pe larg în *Cuvîntul liber* cărților lui Thomas Mann, iar Miron Constantinescu comentează în *Ero nouă* romanul Annei Seghers *Drum de Februarie*, socotindu-l « o nouă victorie a realismului socialist ». Al. Philippide scrie la *Viața românească* despre « Scriitorii germani de azi ».

Din bogatul fond de traduceri din literatura rusă și sovietică enumerăm cîteva doar pentru exemplificare. În *Reporter* s-a publicat *Așa s-a călît oțelul*. Revista *Șantier* prezintă o baladă de Gorki, compoziție din tinerețea scriitorului, iar *Facla* — fragmente din *Front unic* de Ilya Ehrenburg. Poeziile lui Esenin, în traducerea lui Zaharia Stancu și G. Lesnea, apar în *Viața românească* și *Cuvîntul liber*. Tot la *Viața românească* este tradus, între anii 1923 și 1926, romanul *Obolom* de Gonciarov. Un repertoriu al prozatorilor ruși contemporani se găsește în *Facla*; alte reviste ca *Șantier* și *Cuvîntul liber* comemorează prin articole și traduceri 25 de ani de la moartea lui Lev Tolstoi.

De la ideea lui Lenin din cartea *Ce-i de făcut?* de a nu simplifica, de a nu transforma literatura pentru mase, pe temeiul accesibilității, într-o literatură cu nivel artistic coborît (idee reluată și valorificată ulterior cu diferite prilejuri de către Al. Sahia, N. D. Cocea, G. M. Zamfirescu, Miron Radu Paraschivescu, Zaharia Stancu) revistele de stînga dau o largă circulație cărților lui André Malraux. Se traduce mai ales *Nădejdea*, romanul-reportaj într-un sens, sublimat la modul superior artistic al trăirii autorului ca martor combatant de partea roșilor în războiul civil din Spania. *Reporter*, îndată după venirea lui N. D. Cocea ca director, publică fragmente din romanul amintit al scriitorului francez, cărora le sînt asociate explicațiile redacției: « romanticul Malraux și-a dat mina cu Malraux combatantului pentru a ne oferi una din rarele cărți ale timpului nostru, în care se împletesc orizonturi nesfîrșite cu cele mai crude realități. André Malraux, romanticul furtunos și poetul de rare accente, este din nou

printre noi». Citeva numere mai târziu, apare în *Reporter* prefața la romanul *Vremea disprețului* după textul din *La Nouvelle Revue Française*. Citeva fragmente din același roman apar și în *Critica* din 1935, titlul dat aici de traducător fiind *Timp ofusit*. În 1938, la *Dacia nouă*, V. Iliu însoțește impresiile asupra cărții *Nădejdea* de un portret moral al autorului ei.

Este deci cît se poate de clar că a existat tot timpul preocuparea de a lărgi într-un sens progresist conștiința estetică a cititorilor despre a cărui nevoie de lectură pome-neste Sahia în articolul *Bluze albastre din Facia*. În scopul de a promova frumosul, de a le înnoia gîndirea « sub semnul marilor și etern omenescilor adevăruri », după cum scrie G. M. Zamfirescu în articolul *Tot ce putem spune acum . . . din Cadran 1934*, sînt deschise porțile spre marea literatură. Sahia propune drept cărți de căpătîi *Cimentul* de Gladkov, în stare să răspundă întrebărilor vitale ale muncitorilor, dar privirile li scrutează și alte zări. Mărturie stau traducerile din revistele pe care le editează în 1932 și faptul că puneă în circulație unele texte ca cel al lui Valéry *Îi spuneam odată lui Stéphan Mallarmé*, chiar dacă o face cu un scop critic. Cu acest prilej, într-o argumentație strînsă, în stilul polemic al autorului *Revolte în port*, revista *Bluze albastre* ia atitudine împotriva literaturii concepută ca artă pentru artă, ca și împotriva tendin-țelor de ermetism. Ceea ce demonstrează că totul este făcut cu seriozitate, pentru că, așa cum scria Cocea în *Era nouă*, progresul muncitorilor « coincide cu progresul general al umanității ».

Apelul insistent la valorile literaturii universale poate fi privit ca o vastă respi-rație simbolică a muncitorimii (« închinată pînă la tipă », după cum spunea Sahia, « dar dornică de libertate și cultură »). Ceea ce nu îndreptățește însă o prelulare necritică a tot ce vine de peste hotare. Dacă pînă în 1930 exista un eclecticism în modul de selec-ționare, traducîndu-se de la Anatole France și Barbuse la Pierre Loti și de la el la Victor Marguerite și D. H. Lawrence, anii imediat următori au însemnat afirmarea unei literaturi angajate cu teme din imediata contemporaneitate, legate de frămîn-tările istorice ale zilei.

O critică bine orientată era acuz necesară nu numai pentru combaterea tendințelor de fascinare a culturii, ci și pentru formarea gustului în vederea prelucrării literaturii reale acit ale literaturii autohtone cît și ale literaturii universale. Această critică a existat în publicațiile noastre de sînga.

În cazul acit de la îndemîna al relațiilor noastre culturale cu Franța, relații de îndelungată tradiție, nu de puține ori a fost discutată influența literaturii franceze asupra literaturii noastre. Anton Holban scria despre rolul lui Proust în dezvoltarea romanului românesc, comentînd *Moartea lui Bergotte* în revista *Floarea de foc* din 1936. *Cuvîntul liber* salută « scrisul francez menținut cu fermitate pe linia democrației » de precursorii Revoluției din 1789 pînă la scriitorii grupați în jurul revistelor *Europe* și *Commune*. Un critic al revistei *Floarea de foc* lua în schimb atitudine, nu contra afirmațiilor unor cercetători avizați ca Holban ori Camil Petrescu, ci contra exage-rărilor la care se putea ajunge prin prelucrarea în bloc a orice se importa din Apus. Articolul *Agonia romanului francez* denunță « paștișarea tehnicii și metodei pur scrip-tică a unor însemnate capete, în afară însă de timp și istorie: Proust, Gide, Alain-Fournier » de către unii scriitori contemporani. Cu alt prilej, o cronică literară din *Critica actualității*, revistă apărută în 1935, încearcă să găsească locul potrivit unor scriitori la modă în acea vreme, ca Proust și Rilke: « Noi îi vom așeza la locul lor, așa cum își au locul fixat scriitorii antici, sau cei din epoca Renașterii, sau romanticii. Și îi vom prețui în vremea noastră de liniște dacă o vom apuca și dacă ne va permite atunci noua noastră construcție sufletească ».

Am zăbovit asupra acestor pasaje pentru că ele ilustrează tipul de critică literară spre care tindeau colaboratorii revistelor progresiste de la noi. O critică ce ocotea

rătăcirea în hășișul analizelor mărunte, nesemnificative, tocmai în scopul de a desco-peri calea solidă a interpretării directe, rezultată din detectarea unor probleme esen-țiale. Îi demonstrează însuși faptul că scriitorii intervin în rezolvarea celor mai acute întrebări ale umanității, intrînd, fără ocolișuri, în linia de bătaie a frontului, ca Ostrovski ori Malraux, ori în toila luptelor duse pe tărîm ideologic, în congrese internaționale, din care multe conștiințe au depășit impasul moral rezultat din necunoașterea adevă-ratului scop al unei existențe superioare. Cînd Louis Aragon și Georges Sadoul au abandonat tagma suprarealiștilor după Congresul de la Harkov ținut în 1931, cînd artiști de cele mai diverse atitudini sociale au manifestat, de la tribuna Congresului din vara anului 1935 de la Paris, pentru apărarea culturii, solidarizîndu-se împotriva valului de intoleranță hitleristă, cînd reprezentanții negri, la Congresul scriitorilor americani de la New York, au participat la discuțiile care s-au extins de la probleme de literatură asupra problemelor fascismului și ale războiului, înseamnă că, așa după cum spunea Gorki în 1934 la intrîntrirea scriitorilor revoluționari de la Moscova, într-o epocă « de enorm tragism », oamenii de cultură au învățat ce înseamnă « angajarea conștientă » fără de care orice operă își pierde viabilitatea. Este exemplul evoluției acitor intel-ctuali ce și-au depășit condiția de individualități izolați pentru a intra în luptă alături de forțele progresiste, exemplul pe care-l descoperim citat de revistele noastre. La comemorarea a 70 de ani de la nașterea lui Romain Rolland, o cronică din *Era nouă* amintește de această angajare a intelectualilor. Romain Rolland nu se găsește singur « ca *pelerin* pe noul drum; stau lîngă el André Gide, André Malraux, J. R. Bloch, Th. Dreiser, John Dos Passos, Waldo Frank, Heinrich Mann, Thomas Mann, Alfred Kern, Bertolt Brecht și alții alții, cohorte de scriitori ieșiți din rîndurile aceleiași civilizații și clase burghize, pentru care însă schimbarea la față a idealurilor n-a fost prea tîrzie ».

Cu asemenea largi și multiple preocupări, presa noastră de sînga, care se voia la curent cu tot ceea ce era manifestare pilduitoare pe frontul cultural mondial, se așază firesc în rîndul tradițiilor progresiste ale literaturii române. Ele aduc la lumină o mișcare profund revoluționară care a existat la noi între 1930—1940 și a continuat nu mai puțin activ, dar deghizat din cauza împrejurărilor, în întunecații ani al răz-boiului care a urmat.

O sinteză a modului de a capta o conștiință estetică activă într-un sens organic, în complexitatea de manifestări a literaturii mondiale din acest secol, are loc abia în zilele noastre. Acum, printr-un vast plan organizat de traduceri a capodoperelor de cele mai diverse viziuni și stiluri din patrimoniul literar universal și printr-o acțiune de punere în valoare critică a acestora, pe baza unor puncte de vedere evoluat marxiste, neosocializante, se traduce în fapt încercările valoroase făcute de revistele noastre progresiste din anii 1920—1940.

ANDREI VOZNESENSKI

Monologul unui pescar

Desigur, orator nu sînt,
nici filozof, doamne ferește,
dar dați-mi voie acum
să pledez
pentru acei care prind pește.

Ați fost cîndva pe marea noastră ?
cel mai magnetic magnet !
Cînd fulgerele-și storc pe ea lămîia,
Adîncul îi e vînat-violet.

Și bărcile astea cu motor,
ce vuit !
Apa e foc spre-al lumii ax.
Munca !
Muncă !
Restul — vax !

La treabă noi, în jurul capului
purtăm aureolă, dumnezește,
Pe bord,
pe bord
aprimem grozave
lampioane de pește.

Trăiască deci libertatea;
dintre toate cea mai necesară e ea !
Și cheful de lucru, ah,
Ca un spărgător de ghiață duminica.

Munca, munca . . .

Și așa ca și tine nu dorm
Avioanele
care urlă printre stele.
Pline de funingine trenurile de noapte aleargă
Cu mecanicii înfipti,
ca niște cuțite, pînă la prăsele.
Iar undeva,
peste furtuna ce fumegă,
Cu mutra lui rumenă,
Vadim Klimenko, fizicianul,
Îți socotea clipele — parcă le rumegă.
Cumsecade, ca un săritor cu prăjina —
dar să nu-l atingi, aoleu,
că n-o să-ți rămînă datornic.
Zborul cometelor, calculul pădurilor, al orașelor
la mina lui de uriaș
tremură mecanism de ceasornic,

Nu schizofrenii,
fizicienii —
ai timpului nostru eroi.

Dimineța . . . tu cu iubita,
voi doi . . .
Ea a mai visat un vis
și ți-l spune-alint.
Tu, prin pori, simți ozonul dînd buzna
Cu acele lui de argint.
Dar iată, bat cîmpii,
flecari,
în barcă
băieții m-așteaptă-n zadar.

Așa ridea, clipind din ochi.
Farul turna pe mare lapte,
Sau, cum se aprindea și se stingea
ziceai:
un solz
pe burta miezului de noapte.

Oadă cleveților

Glorific cheia broaștei, ea
Pentru clevețitori
Cea mai bună găselniță.
Reputație nu-i în cale să-i stea.
Patul pentru trei persoane
Troznește
Ca o virtelniță.

Ah, clevețitorii ! Ah, ale lor baliverne !
Mi-s dragi gurile lor foarte
sparte,
Versiunile se prelucreează
cu-nfrigurare
În ale urechilor laboratoare.
La vila unui scriitor, cică
Toți porumbeii i-a păpat o pisică.
Lumea artistică e-n fierbere, deoarece
Cetățeanul A
A fost descoperit în ridichi
Cu balerina B.

Eram, mi se pare, la Novosibirsk
Cînd birfa despre tine
Își desfăcea bobocul.
Telefoanele, mitraliere,
Își reglaseră spre sufletul meu
focul.

Cîte un glas mirosind a vanilie:
« Iarăși se ține de prostii » — zicea —
« Admiratorul e focos,
deși roșcovan,
În brațele lui se topește ca fulgul de nea ».

Mă întorceam acasă, ca pămîntul.
Pe Volhonka
Apa și vîntul.
Și totul pîn' la urmă — o glumă.
O vină întru totul inventată.

Iar tu zgribulită în haina de blană
Miroseai a zăpada cea mai de sus,
ninsă din slava cea mai curată.

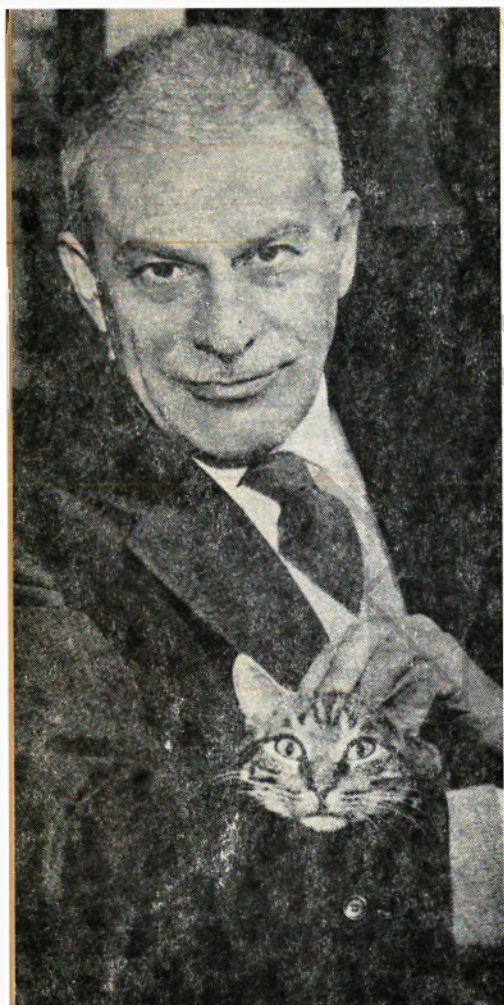
Iubito, Natașa, minune,
Tu între clevețiri ca un crin.
Cu cît ele răbufnesc mai funebre,
Cu atît tu strălucești mai deplin.

Strigați așadar, draguților,
din fundul rărunchilor
Dați afară fîntîni de noroi.
Trăiască clevețitorii, și — gădăuților —
Toți oamenii de nimic în frunte cu voi.

Dar oare
Ce-nseamnă liniștea asta ?
Cît jur-împrejurul de mare ?

Nimeni nu se mai împiedică de tine, pardon,
Iar telefoanele nu mai au ton . . .

În românește de MARIN SORESCU

ELIO
VITTORINI

Cu SILVIO GUARNIERI

despre prietenul și scriitorul

ELIO VITTORINI

și despre romanul

CĂLĂTORIE ÎN SICILIA

Una din personalitățile literare cele mai autorizate să vorbească astăzi despre Elio Vittorini este fără îndoială Silvio Guarnieri, care, pe lângă faptul de a se fi ocupat îndeaproape de opera vittoriniană în volumul *Cinquant'anni di narrativa in Italia* (Cincizeci de ani de proză în Italia), a fost legat printr-o strînsă, neîntreruptă amicizie de autorul *Călătoriei în Sicilia*. Profitînd de prezența în București a lui Silvio Guarnieri — venit să țină un ciclu de prelegeri universitare pe marginea literaturii italiene contemporane — l-am rugat pe distinsul eseist și prozator să evoc, într-o scurtă convorbire, figura neuitatului său prieten, dispărut prețimuriu (la numai 58 de ani) în luna februarie a acestui an.

Guarnieri l-a cunoscut pe Elio Vittorini la Florența, în 1930, cînd acesta — tînr debutant în domeniul literelor — izbutise să intre în redacția revistei «Solaria», mediu de elevată ținută literară și intelectuală și, în același timp, redută a antifascismului. În urma lui, Vittorini (născut la Siracusa, în Sicilia, în 1908, iulie 23) nu lăsează decât o copilărie destul de zbuciumată, cîteva clase de școală medie tehnică și unul sau două articole publicate în ziarul «La Stampa». Așa cum avea să mărturisească ulterior el însuși, Vittorini s-a apropiat de literatură mai mult din instinct: «... Eu sînt opusul a ceea ce în Italia se înțelege prin om de cultură. Eu n-am studii universitare. N-am nici măcar studii liceale. Aproape că aș putea spune că n-am deloc studii. Nu știu grecește. Nu știu latinește. Amîndoi bunicii mei au fost muncitori, iar tata, angajat la căile ferate, abia a avut mijloace cu care să mă țină la școlile ce odinioară se numeau tehnice». Pe acest Vittorini, tînr și plin de farmec, cu o mare pasiune pentru literatură, l-a cunoscut Silvio Guarnieri în timp ce își făcea studiile de filologie, la Florența.

— Elio Vittorini a venit în capitala Toscană prin 1929, angajîndu-se, în schimbul unui salariu foarte modest, la «Solaria» — revista condusă de Giansiro Ferrata, astăzi cronicar literar la «Rinascita» — și completîndu-și «bugetul» prin munci de corector în redacția ziarului «La Nazione». A fost perioada cea mai vie a «Solariei», care grupa în jurul nucleului redacțional poeți și prozatori ca Eugenio Montale, Arturo Loria, Alessandro Bonsanti, Carlo Emilio Gadda, Salvatore Quasimodo (cu care Vittorini a fost o vreme cumanat). Îndeosebi, Vittorini s-a atașat de Montale care ne-a fost — atît lui, cît și mie — un adevărat dascăl de antifascism, stimulîndu-ne impulsurile de revoltă.

Interesant de observat, însă, e faptul că Vittorini mai avea și o a doua viață: scria la «Bargello», o revistă a fasciștilor toscani, dar numai spre a-și bate joc de ei. Astfel, Vittorini a atacat violent a carte de exaltare musulmanilor cum a fost L'amico del vincitore (Amicul biruitorului) de Vitaliano Brancati, sicilian și el, pe care-l poreclește, ironic, Brancalione Petitto (într-o traducere aproximativă Piticul Labă-de-leu). Dar, performanța cea mai interesantă din acest sens, Vittorini a realizat-o cu prilejul războiului civil din Spania, când, pentru o bucată de timp, și-a convins cititorii fasciști că tocmii republicani spanioli sînt cei care luptă pentru cauza dreptății și că Franco e o figură demnă de tot disprețul. Această «propagandă» era făcută de Vittorini și oral, printr-o tineri mai ales, una din trăsăturile fundamentale ale caracterului și temperamentalului său fiind neîncrederea, gustul de a sta mereu de vorbă cu cineva, de a fi mereu printre oameni. Era un sicilian cu o mare căldură sufletească și de extremă generozitate. (Îmi aduc aminte că, într-o iarnă, și-a dat poltă lui Vasco Pratolini, care suferea de plămîni).

În orice caz, războiul din Spania îl cristalizase definitiv poziția antifascistă, iar din acțiunile imperialeiste ale fascismului italian în Africa și în Spania izvorăscu Calatorie în Sicilia, o carte explozivă, revoluționară, pentru momentul în care a apărut, 1939, o carte pe care autoritățile fasciste — după ce s-au dăruit — au condamnat-o la totală ignorare.

În același an, Vittorini se mută la Milano, unde intră în contact nemijlocit cu mișcarea antifascistă, întîlnindu-și acțiunile în timpul războiului și al ocupației naziste. Nu era un «viteaz», dimpotrivă, era un timid, dar izbutea prin eforturi de voință să-și stăpînească propriile ezitări. Mi-a mărturisit că i-a fost de foarte multe ori frică: de exemplu, transportînd într-o servietă grenade pentru partizani, înlînea patrula nemțești și trăia spaima de a fi prins. De altfel, a și fost arestat și închis, dar pentru el faptul cel mai important a fost acela de a nu fi dezertat nici o clipă, de a nu fi părăsit Milano.

Îl întrerup pe Silvio Guarnieri pentru a-l arăta o pagină din cîntecul lui Fabrizio Onofri, *Esame di coscienza di un comunista* (Examenul de conștiință al unui comunist), unde autorul își amintește cum Vittorini — care era «legătura» grupului de rezistență din Roma cu centrul Partidului comunist — l-a vorbit despre comuniști: «O să vezi că de mult îți priește să-ți cunoști pe acești vecini tovarăși. Încerci imediat senzația că comunismul e un lucru serios, străvechi, că nu l-ai născocit noi astăzi...»

— Observația e justă și pot spune că Elio Vittorini a simțit întotdeauna nostalgia unor asemenea raporturi umane, chiar și atunci cînd a rămas în afara rîndurilor P.C.I. Ori-decît ori venea la Feltre, în orașul meu natal, îmi cerea să-l duc printr-o tovarăși, printr-o muncitori, printr-o tîrni, cu care simțea mereu nevoia să stabilească noi prietenii... Dar să reînnoim firul întrerupt. Vittorini a trăit călărie îngrozitoare, a străbătut o perioadă deosebit de aspră — în timpul Rezistenței — ducînd la bun sfîrșit sarcini importante, înfruntînd primejdii grave. Îmi aduc de asemenea aminte că, tot la Feltre, cînd venea la mine acasă, cerea să doarmă cu usa camerei deschisă și uneori se trezea din somn urînd. Războiul și ororile trăite l-au făcut să nu mai poată dormi singur, avea coșmaruri. Din astfel de coșmaruri a luat naștere și cartea Uomini e no (Oameni și neoameni), apărută, din cîte știu, și în românește.

După război, în 1946—47, Vittorini editase «Il Politecnico», cea mai importantă revistă italiană după «La Voce». Importantă, și pentru că poginile ei se ocupau nu numai de literatură, ci și de problemele mai largi ale culturii, de politică.

Aș vrea să remarc un anume lucru. În Italia, Vittorini a cîntat multă vreme, împreună cu Cesare Pavese, ca traducător și propagator al literaturii americane. Dacă Pavese poate fi realmente socotit ca atare (îi aparține, de exemplu, traducerea lui Moby Dick), Elio Vittorini — precizarea e absolut necesară — a fost cel care a introdus în Italia literatura americană rooseveltiană, operele lui Hemingway, Steinbeck sau Caldwell. Mai mult:

neputînd scrie așa cum ar fi vrut, traducîndu-i pe americani, Vittorini adăuga întotdeauna ceva de la el, accente polemice, sublinieri de ton, ceea ce imprima textului tălmăcit un plus de incisivitate față de original.

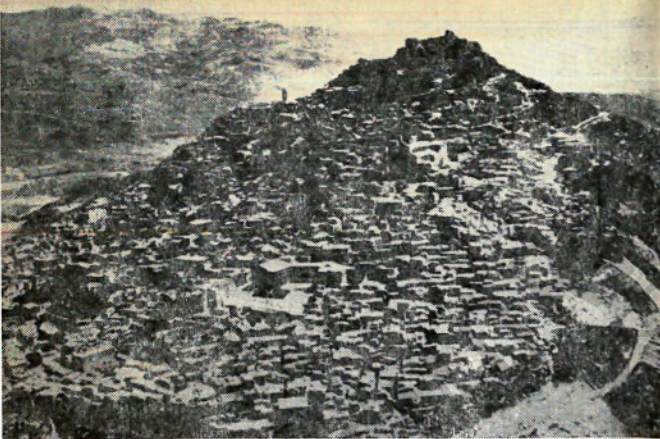
Spuneam că Vittorini n-a putut — pînă la Eliberare — să scrie așa cum ar fi dorit. Faptul acesta apare cu evidență și în Conversazione in Sicilia (Căldătore în Sicilia). N-aș vrea să spun că e o «carte mare», în schimb a fost o carte apărută la timpul potrivit. Ea a catalizat cele mai multe glasuri și cele mai multe vrier antifasciste, transformîndu-se într-un veritabil manifest de luptă. Mai ales prima parte, unde autorul — repet, sîntem în 1939 ! — atacă problemele mizeriei sociale, cheamă la solidaritate umană și la revoltă împotriva asurpirării, zelemisește aparatul de stat și polițienesc al fasciștilor. Desigur, prin însăși forța lucrurilor, limbajul acestui roman e «cifrat», la ora aceea neputîndu-se spune lucrurilor pe nume. Importantă, însă, mi s-a părut atunci și mi se pare și acum încredințarea de umanism, încrederea în viață și entuziasmul pentru oameni. Spre deosebire de un Moravia, de pildă, cu atîtundinea lui mereu negativă în fața vieții, cu «scriba» lui post-naturalistă — Vittorini a fost mereu un scriitor generos, deschis, de o amenie caldă și trează.

O ultimă intervenție: îl întreb pe Silvio Guarnieri dacă acest roman, Căldătore în Sicilia, poate fi socotit autobiografic.

— Nu. Vittorini deforma realitatea: nu avea forța intelectuală necesară unei riguroase fidelități în raport cu faptele narate, așa că le deforma, le modifica. Faptul e evident mai ales în finalurile cântecilor sale: și în Calătore în Sicilia, și în Oameni și neoameni, și în romanul de tînerțe Garofala roșie, sfîrșitul e evaziv și evazionist, pentru că autorul nu avea maturitatea rațională, nu avea pregătirea culturală și filozofică pentru ca să poată postula un adevăr viabil. De aceea, și în Conversazione in Sicilia, prima jumătate mi se pare cea mai semnificativă, datorită caracterului ei polemic, denunțator, datorită îndignității energice care ajunge pînă la sarcasm. Toate acestea — și altele judecîți încă mai severe — i le-am spus lui Vittorini în înfîințirile noastre periodice și, firește, le-am scris: nu s-a supărat niciodată, ci dimpotrivă, a rămas același prieten tandru și afectuos, cu inima și cu mintea dornică, gata să seră în ajutorul celorlalți.

Așa l-am regăsit cu o lună înainte de a muri, cînd l-am vizitat la Milano, cu imaginea acestuia m-am desprins de el și o păstrează: imaginea unui prieten drag, a unui scriitor valoros, de o cinste exemplară, a unui mare iubitor de oameni.

FLORIAN POTRA

ELIO VITTORINI

Călătorie în Sicilia

PARTEA ÎNȚIA

I. Eram, iarna aceea, în prada unor furii abstracte. Nu voi spune care, nu despre asta m-am apucat să povestesc. Dar trebuie să spun că erau abstracte, nu eroice, nici vii, furii, întrucâtva, pricinuite de omenirea amenințată de pierzanie. Asta de multă vreme, și eram cu capul plecat. Vedeam tipătoare afișe de ziare și plecam capul; întâlneam prieteni, pentru o oră, două, și stam cu ei, fără să scot o vorbă, plecam capul; și aveam o iubită, sau soție, care mă aștepta, dar nici cu ea nu schimbam un cuvânt, și când eram cu ea plecam capul. Și ploua, și treceau zilele, lunile, și eu aveam pantofii rupți, apa intra în pantofi, și nu mai era nimic altceva decât asta: ploaie, masacre în afixele ziarelor, și apă în pantofii mei rupți, prieteni muți, viața în mine ca un vis surd și deznădejde, liniște.

Asta era cumplit: liniștea în deznădejde. Să consider speța umană pierdută și să nu am energia de a face ceva împotriva, dorința de a pieri, de exemplu, odată cu ea. Eram frământat de furii abstracte, pe care nu le simțeam în sine, și eram liniștit, n-aveam chef de nimic. Nu-mi păsa că iubita mă așteaptă; o întâlneam sau nu, sau răsfoiam un dicționar, pentru mine era același lucru: mergeam să-mi văd prietenii, sau altă lume, sau rămâneam în casă, mi-era totuna. Eram liniștit, eram ca și cum n-aș fi trăit niciodată, ca și cum n-aș fi gustat niciodată fericierea, ca și cum n-aș fi avut nimic de spus, de afirmat sau de negat, nimic de-al meu de pus în joc, și nimic de ascultat, nici o dispoziție de dat sau de primit, ca și cum niciodată, în toți anii mei de existență, n-aș fi mâncat pline, n-aș fi băut vin sau cafea, nu m-aș fi culcat niciodată cu o fată, niciodată n-aș fi avut copii, niciodată n-aș fi luat la pumni pe careva, sau n-aș fi crezut toate astea posibile, ca și cum niciodată n-aș fi avut o copilărie în Sicilia, între nopalii și printre minele de pucioasă, în munti; dar mă frământam în sinea mea, pradă unor furii abstracte, și socoteam speța umană pierdută, plecam capul și ploua, nu spuneam un cuvânt prietenilor, și apa îmi intra în pantofi.

II. Atunci sosi o scrisoare de la tata.

Recunoscuti caligrafia de pe plic și nu-l deschisei imediat, zăbovii cercetându-l și recunoscuti că fusesem copil, că avusesem, totuși, într-un anume fel, o copilărie. Deschisei scrisoarea, și scrisoarea zicea:

«Dragul meu băiat,

Tu știi și voi toți știți că am fost totdeauna o tată bun, și pentru mama voastră un soț bun, în sfârșit, un om bun, dar acum mi s-a întâmplat ceva, și am plecat, dar voi nu trebuie să mă judecați rău, am rămas același om bun de mai înainte, și pentru voi toți același tată bun, un bun prieten pentru mama voastră, și, pe deasupra, voi putea fi un bun soț pentru această, să zicem așa, nouă soție a mea, cu care am plecat. Copiii mei, eu vă vorbesc fără sfială, ca de la o mamă la o mamă, și nu cer iertare voastră. Știu că nu fac rău nimănui. Nici vouă, care ați plecat cu toții mai înainte de a pleca eu, nici mamei voastre, căreia nu-i răpesc, de fapt, decît neplăcerea tovărășiei mele. Cu mine sau fără mine o totuna pentru ea, care va continua să cînte și să fluiera în casa ei. Plec, așadar, fără remușcări pe drumul meu cel nou. Să nu vă faceți griji pentru bani sau pentru altceva. Mama voastră nu va duce lipsă de nimic; va primi, lunar, întreaga mea pensie de fost feroviar. Eu voi trăi din lecții particulare, realizînd în felul acesta un vechi vis de-al meu pe care mama voastră m-a împiedicat totdeauna să-l realizez. Totuși, vă rog, acum că mama voastră e singură, duceți-vă din cînd în cînd pe la ea. Tu, Silvestro, aveai cincisprezece ani cînd ne-ai părăsit și de-atunci, la revedere, nu te-ai mai arătat. De ce, de opt decembrie, în loc să-ți trimiți obișnuita carte poștală cu urări de ziua ei, n-ai lăsat trenul și nu te-ai duce să-i faci o vizită? Te îmbrățișez, împreună cu iubita ta soție și cu copiii și crede-mă al tău mult iubitor tată.

Costantino ».

Văzui că scrisoarea venea din Veneția, și înțeleses că el ne scrisese la toți cei cinci fii împrăștiati prin lume, cu aceleași cuvinte, un fel de circulară. Era extraordinar: recitai scrisoarea și-l recunoscuti pe tata, fața lui, vocea lui, ochii lui albaștri și felul lui de a fi, și mă simții pentru o clipă copil, aplaudindu-l în timp ce declara din Macbeth, într-o sală de așteptare a unei gări mici, pentru feroviarul de pe întreaga linia S. Cataldo-Racalmuto.

Îl recunoscuti pe el, recunoscuti că fusesem copil și-mi veni în minte Sicilia, munții ei. Dar memoria mi se strezii doar pentru atît: să-l recunosc, să mă regăsesc copil aplaudindu-l, pe el și străii lui roșu, în Macbeth, vocea lui, ochii lui albaștri, de parcă în clipa asta ar fi declarat din nou pe o scenă numită Veneția, și din nou s-ar fi cuvenit să-l aplaud. Nu se trezi, așadar, decît doar pentru atît și adormi la loc, iar eu redeveni liniștit în dăznădejeia mea, ca și cum n-aș fi avut nicodată cincisprezece ani de copilărie, și de Sicilia, de Napoli, de pucoșia, de Macbeth, în munte. Alții cincisprezece ani s-au scurs după aceea, la mii de kilometri de acolo, de Sicilia și de copilărie, și aveam aproape treizeci de ani și parcă n-aș fi avut nimic, nici cel cincisprezece ani de la început, nici cel care au urmat, ca și cum n-aș fi mîncat nicodată pline, și nu m-aș fi îmbogățit cu atîtea și atîtea lucruri, gusturi, sentimente în atîta amar de vreme, ca și cum n-aș fi fost nicodată viu, ci aș fi fost gol, așa eram, ca și cum aș fi fost gol, gîndindu-mă la speța umană pierdută, și liniștit în dăznădejde.

Nu mai aveam chef să-mi privesc iubita în față, răsfățam dicționarul, singura mea carte pe care de acum încolo aș mai fi fost în stare să o citesc, și începu să simt în mine o tînguire, ceva ca un fluier care răsuna jalnic. Mergeam la lucru în fiecare dimineață, eram tipograf-linotipist, stăteam apăsată ora pe zi la linotip, în căldura apăsătoare a plumbului, sub viziera care-mi apăsa ochii, și un fluier răsuna în mine și răscolea în mine șoareci, și șoareci, care nu erau chiar amintiri.

Nu erau decît șoareci, negri, diformi, treisuteazeicizicinci și alți treisuteazeicizi și cîinci, șoareci negri ai anilor mei, dar numai ai anilor mei în Sicilia, în munte, și-i simțeam răscolindu-se în mine, șoareci și șoareci, pînă la de cincisprezece ori treisuteazeicizicinci, și fluierul răsuna în mine, și așa mă năpădi o sumbră nostalgie de a-mi retrăi copilăria. Luai și citii din nou scrisoarea de la tata și privii calendarul: eram în șase decembrie; ar fi trebuit să scriu pentru data de opt obișnuita carte poștală cu urări pentru mama, aș fi fost incalificabil să uit de asta acum, cînd mama era singură acasă.

Și scrisesî cartea poștală de urări, mi-o strecurai în buzunar, era sîmbătă de la sfîrșitul chenzinei și-mi încașai salariul. Mă dusei la gară s-o expediez, trecui prin fața intrării principale, era scaldată în lumină, și afară ploua, apa îmi intra în pantofi. Urcai în lumină scările de la intrare, pentru mine era totuna să merg prin ploaie spre casă sau să urc scările acelea, așa că urcai în lumină, văzui două afișe. Unul era al unui ziar, tipind în legătură cu noile măsuri. Celălalt era al Companiei Italiene de Turism: *Vizitati Sicilia*, cîncezici la sută reducere, din decembrie pînă în iunie, 250 lire pentru Siracusa, dus și întors, clasa a treia.

Mă găsii atunci, pentru o clipă, ca la răsplînta a două drumuri: unul care ducea spre casă, abstracție făcînd de acele mulțimi masacrate, și mereu în liniște, în dăznădejde, celălalt care ducea spre Sicilia, spre munte, în tînguirea fluierului meu interior, și în ceva care ar fi putut chiar să nu fie o liniște atît de întinută și o speranță atît de cerdă. Miera de fapt indiferent dacă porneam pe sus sau pe altul, speța umană era oricum pierdută, și aflai de un tren care pleca spre Sud la ora șapte, decît peste zece minute.

Fluierul răsuna puternic în mine și-mi era totuna dacă plecam sau nu, cerui, un bilet, douăstecincizeci de lire, și-mi rămaseră, din chenzina abia încașată, alte o sută de lire în buzunar. Intrai în gară, printre lumini, printre locomotive înalte și hamali gălăgioși, și începu o lungă călătorie nocturnă care pentru mine era același lucru cu a mă afla acasă răsfoind dicționarul, sau în pat cu soția-iubita.

III. Călătoream, și la Florența, spre miezul nopții, schimbai trenul, iar dimineața următoare, pe la șase, schimbai încă o dată, la Roma Termini, și către prînz ajunsei la Napoli, unde nu ploua, și expediai un mandat telegrafic de cincizeci de lire soției mele.

Îi transmisesi: «Mă întorc joia ».

Poi călătorii în trenul de Calabria, începu iar să plouă, să se facă noapte, și recunoscuti drumul, mă revăzui copil în numeroasele mele escapade de acasă și din Sicilia, hoinărinind încoace și încolo prin țara aceea de fum și tuneluri, și fantastice suierături de tren oprite în noapte, la poalele vreunui munte, în fața mării, cu nume de vise antice, Amantă, Marathea, Gioia Tauro. Și astfel, deodată, șoarecele din mine nu mai era un șoarece, era miros, gust, cer și fluierul răsuna o clipă melodos, pierindu-mi gîndirea. Adormii, mă trezii, adormii iar, pentru că iar să mă trezesc, în sfîrșit, ajunsei pe bordul vaporului-bac de Sicilia.

Marea era neagră, iernatică și, în picioare, pe puntea înaltă, pe platforma aceea înaltă, mă regăsi din nou copil sfîrșit în bătaia vîntului, scrutînd cu lăcomie marea cînd spre una cînd spre cealaltă dintre cele două coaste cu ruinele lor, în dimineața ploioasă, orașe, sate îngîrmadite la poale. Era frig și mă regăsiu copil fiind-mi griji, și totuși rămăsei cu încăpăținare pe platforma aceea înaltă, în vînt, pînă pe linia de plutire și pe mare.

De altfel, nici n-aveai cum să te miști, vaporul era plin de sicilienii amărîți de clasa a treia, infometați și răbdători la frig, fără palton, cu miștile în buzunarele pantalonilor, cu gulerul hainei ridicat. Cumpărasem la Villa S. Giovanni ceva de mîncare.

pline și brînză, și mîncam pe punte, pline, caș proaspăt, brînză, cu plăcere și poftă, pentru că recunoșteam gusturi străvechi din munții mei, ba chiar și mirosuri, ciopoare de capre, fum de pelin, în brînză aceea. Bieții sicilienii, încovoiați, cu umerii în băta vîntului și minile în buzunare, se uita la mine cum mîncîm, aveau fețe întunecate dar blînde, cu barba de patru zile, muncitori, zileri de prin livezile de portocali, feroviar cu chipuri cenușii și firet roșu, din echipele de întreținere. Și eu, mîcînd, le zîmbeam și ei mă priveau fără să zîmbească.

— Rar brînză ca a noastră, spusei.

Nici unul nu-mi răspunde, totuși mă priveau, femeile, de o feminitate voluminoasă, așezate pe saci mari plini cu tot solul de lucruri, bărbații în picioare, mărînduși și pîrlîți parcă de vînt, cu minile în buzunare. Și eu zisei din nou:

— Rar brînză ca a noastră.

Pentru că deodată mă entuziasmasem ceva, brînză aceea, pe care o simteam în gură, amestecată cu pline și aer proaspăt, gustul alb și totuși aspru, și străvechi, cu boabe de piper ca niște neașteptate boabe de foc în fiecare îmbrăcătură.

— Rar brînză ca a noastră, zisei pentru a treia oară.

Atunci, unul dintre sicilienii, cel mai amărît și mai firav, și în același timp cel mai întunecat la față și cel mai pîrlit de vînt, îmi zise:

— Sînteți sicilian, dumneavoastră?

— De ce nu? Îi răspunde.

Omul dădu din umeri și nu mai zise nimic; lîngă el se află o fetiță, așezată pe un sac, la picioare, și se aplecă asupra ei, și cu o mină mare, roșie, care-i apăru din buzunar, o atinse ușor, mîngîind-o parcă, potrivindu-i totodată șalul ca să nu-i fie frig.

Ceva în gestul acela mă făcu să cred că fetița nu-i era fiică ci nevastă, și între timp Messina se apropia, nu mai era o îngrămădire de ruine la marginea mării, ci case și clădiri mari și tramvale albe și șiruri de vagoane negricioase pe porțiuni întinse de cale ferată. Dimineața era o ploaie dar nu ploaia, totul era umed pe puntea înaltă, și vîntul sufla umed și fluierături răsunau umede, și ca niște șuierături de apă ajungeau dinspre țărîm șuierăturile locomotivelor, dar nu ploaia, și de cealaltă parte a coșurilor se ivi deodată, în mijlocul iernii marine, turnul farului plutitor, foarte înalt, navigînd spre Villa S. Giovanni.

— Rar brînză ca a noastră, spusei eu.

Toți sicilienii, în picioare, se întoarseră către balustradele punții să privească, chiar și femeile care ședeau pe saci își întoarseră capul să privească. Nimeni nu se mișcă însă spre puntea de jos, ca să se pregătească de debarcare; mai era timp! Mi-amîntam bine că de la rar la debarcadere făceam peste cincisprezece minute.

— Rar brînză ca a noastră, zisei.

Și între timp terminam de mîncat, și bărbatul cu soția-fetiță se aplecă încă o dată, ba chiar îngenunchie, avea un coș la picioare și, sub privirea ei, începu să mesterească ceva la coș. Acesta era acoperit cu o bucată de pînză cerată, cusută pe margini cu sfoară, și, încet, încet, deslușu un capăt de sfoară, băgă mîna sub pînză și scoase o portocală.

Nu era mare, nici prea arătoasă, avea o culoare cam ștearsă, dar era o portocală sub, în tăcere, tot în genunchii, i-o oferii soției-fetiței. Fetița mă privi, eu fi zării ochii sub gluga șalului, și-apoi o văzui clătînd din cap.

Bietul sicilian părea disperat, și rămase în genunchii, cu o mină în buzunar în cealaltă cu portocale. Se ridică în picioare, și rămase așa, cu vîntul care-i frămînta cozorocul moale al șepcii izbîndu-l de nas, cu portocala în mîna, ars de frig, fără pălton, și disperat, în timp ce pe sub noi treceau, în dimineața ploioasă, marea și orașul.

— Messina, zise tîngitor o femeie, și eu un cuvînt fără rost: doar un soi de tînguire; și eu observai că bietul sicilian cu soția-fetiță descosea disperat portocala și o

mîncă cu disperare, cu furie și frenezie, fără nici un chef, fără să mestece, înghițind și parcă blestemînd, cu degetele ude de suc de portocală în frig, adus puțin de spate în bătaia vîntului, cu cozorocul moale al șepcii pe nas.

— Un sicilian nu mîncă niciodată dimineața, zise el pe neașteptate.

Adăugă:

— Dumneavoastră sînteți american?

Vorbea cu disperare și totuși cu blîndețe, cum tot blînd fusese și în disperarea cu care coșea portocala și în disperarea cu care o mîncase. Ultimele trei cuvinte le rosti iritat, cu un ton strident vîdînd încordare, ca și cum i-ar fi fost necesar, pentru liniștea sufletească, să mă știe american.

— Da, zisei eu, înțelegîndu-l. Sînt american. De cincisprezece ani.

IV. Ploaia pe digul Gării Maritime ude micul tren pe care urma să-l iau așteptat și, din mulțimea de sicilienii coborîți de pe bac, parte pleacă, cu gulerul hainei ridicat, cu minile în buzunare, străbîntînd piața prin ploaie; parte rămăseră, cu femeii și sacii și coșuri, ca și mai înainte pe bord, nemîșcați, în picioare, sub acoperșul peronului.

Trenul aștepta să fie completat cu vagoanele care trecuseră marea pe vapor; și asta era o manevră lungă; și mă pomenii din nou lîngă bietul sicilian cu soția-fetiță, care din nou stătea pe sac la picioarele lui.

Văzîndu-mă, de astă dată îmi zîmbi, deși era disperat, cu minile în buzunar, în frig, în vînt, dar zîmbi, de sub cozorocul de postav care-i acoperea jumătate de față.

— Am niște veri în America, zise. Un unchi și niște veri...

— A, da, zisei eu, și în ce loc? La New York sau în Argentina?

— Nu știu, răspunde el. Poate la New York. Poate în Argentina. În America.

Așa zise și adăugă: Dumneavoastră din ce loc sînteți?

— Eu? Zisei. M-am născut la Siracusa.

Și el spuse:

— Nu... Din ce loc sînteți din America?

— Din... din New York, zisei eu.

Un moment rămăserăm tăcuți, eu cu mîncîna asta, uitîndu-mă la el, și el uitînduse la mine cu ochii săi ascuși sub cozorocul șepcii.

Apoi, aproape prietenos, mă întrebă:

— Cum e la New York, e bine?

— Nu te înmăgătești, răspunde.

— Ce contează asta? Zise el. Poți să o duci bine și fără să te înmăgătești... Ba chiar e mai bine...

— Cine știe, zisei eu. E și acolo șomaj.

— Și ce contează șomajul? zise el. Nu totdeauna de la șomaj și se trage răul... Nu e asta... Eu nu sînt șomer.

Mi-arată pe ceilalți sicilienii amărîți din jur.

— Nici unul dintre ei nu e. Lucrăm... La livezi... Lucrăm.

Se opri și, pe alt ton, adăugă:

— Dumneavoastră v-ați întors din pricina șomajului?

— Nu, zisei eu. M-am întors pentru cîteva zile.

— Așa, zise el. Și mîncați dimineața... Un sicilian nu mîncă niciodată dimineața.

Și întrebă: În America toată lumea mîncă dimineața?

Așa fi putut să spun nu, și că, de obicei, nici eu nu mîncam dimineața, și că știam atîta care nu mîncau poate mai mult de o dată pe zi, și că în toată lumea era la fel, etc., dar nu puteam să-i vorbesc de rău o Americă în care nu fusesem, și care, după

toate astea, nici nu era măcar America, nimic real, nimic adevărat, ci o idee a sa despre împărțirea cerurilor pe pământ. Nu puteam; n-ar fi fost drept.

— Cred că da, răspunsei. Într-un fel sau altul...

— Și la prînz? Întrebă el atunci. De America mîncîncă toți la prînz?

— Cred că da, zisei eu. Într-un fel sau altul...

— Și seara? Întrebă el. Mîncîncă toți seara în America?

— Cred că da, spusei eu. Bine sau rău...

— Pline? zise el. Pline cu brînză? Pline cu legume? Pline cu carne?

Îmi vorbea plin de speranță, iar eu nu-i mai puteam spune nu.

— Da, zisei, pline cu ceva.

Și el, biet sicilian, rămase un timp amuțit în speranță, apoi privi la picioarele sale soția-fetiță care stătea nemîncată, posomorîtă, tăcută, pe sac, și îl cuprinsese disperarea, cu și disperare, ca și mai înainte pe vapor, se aplecă și desfăcu un capăt de sfoară la coș, scoase o portocală și, disperat, o oferă, stînd tot aplecat, soției, și, după refuzul ei mut, se simți umilit pînă la disperare cu portocala în mînă și începu s-o cojească pentru el, și s-o mîncînce, înghițind cu lăcomie, de parcă ar fi înghițit blesteme.

— Se mîncîncă făcute salată, zisei eu, la noi aici.

— În America? Întrebă sicilianul.

— Nu, zisei eu, la noi aici.

— La noi aici? Întrebă sicilianul. Salată cu untdelemn?

— Da, cu untdelemn, spusei eu. Și cu un cătel de usturoi și cu sare.

— Și cu pîine? zise sicilianul.

— Sigur, răspunsei eu. Cu pîine. Mîncam mereu salată de asta acum cincisprezece ani, copil...

— A, mîncăți așa ceva? zise sicilianul. O duceți bine? și atunci dumneavoastră?

— Așa și așa, răspunsei eu.

Și adăugai: Dumneavoastră n-ați mîncat niciodată salată de portocală?

— Da, cîteodată, zise sicilianul. Dar nu totdeauna ai untdelemn.

— Tocmai, spusei eu. Nu totdeauna e recoltă bună... Untdelemnul poate să fie scump.

— Și n-ai totdeauna pîine, zise sicilianul. Dacă nu-ți vinzi portocalele n-ai pîine. Și trebuie să mîncînci portocale... Așa, vedeți?

Și își mîncă portocala disperat, cu degetele de suc de portocală, în frig, privind la picioarele sale soția-fetiță care nu putea portocale.

— Dar sînt foarte hrănitoare, zisei eu. Ați putea să-mi vindeți cîteva?

Firavul sicilian îsprăvi de mîncat, își șterse degetele pe haină.

— Într-adevăr? exclamă el. Și se aplecă spre coșul său, cotrobăi înăuntru, sub pînză, îmi întinse patru, cinci, șase portocale.

— Dar cum? Întrebai. E așa de greu să vinzi portocalele?

— Nu se vînd, zise el. Nimeni nu le vrea.

Între timp trenul era gata, completat cu vagoanele care trecuseră marea.

— În străinătate nu le vor, continuă sicilianul. Parcă ar fi otrăvite. Portocalele noastre. Și proprietarul așa ne plătește. Ne dă portocale... Și noi nu știm ce să facem cu ele. Nimeni nu le vrea. Venim la Messina, pe jos, și nimeni nu le vrea... Mergem să vedem dacă nu le vrea cineva la Reggio, la Villa S. Giovanni, și nu le vrea... Nimeni nu le vrea.

Răsuna țîșnalul șefului de tren, locomotiva fluieră.

— Nimeni nu le vrea... Umblăm încocă, încolo, plătim drumul pentru noi și pentru ele, nu mîncăm pîine, nimeni nu le vrea... Nimeni nu le vrea.

Trenul porni. Sării la o ușă.

— Rămii cu bine!

— Nimeni nu le vrea... Nimeni nu le vrea... De parcă-ar fi otrăvite... Blesmate portocale.

V. Abia mă trîntisem pe bancheta de lemn, în trenul care pornise, că auzii două voci pe culoar discutînd despre cele întîmplate.

Nu se întîmplase nimic ce-ar fi putut trece drept o adevărată întîmplare, nici un fapt, nici măcar un gest; doar un om, acel biet sicilian, îmi strigase ultimele sale cuvinte, sîrșitul povestirii sale, cînd nu mai aveam timp să-l ascult și trenul pornise. Atît: cuvinte. Și iată două voci discutînd despre întîmplare.

— De fapt ce voia tipul ăla?

— Părea că protestează...

— Avea el ceva de împărțit cu cineva.

— Aș zice că avea cu toată lumea...

— Asta aș zice și eu; era un lîhnit...

— Dacă-aș fi fost jos l-aș fi înhățat...

Erau două voci de fumători, puternice, tărăgînînd dulce cuvintele în dialect. Vorbeau în siciliană, în dialect.

Scosei capul pe culoar și îi văzui la fereastră: doi bărbați zdрави, spătoși, cu pălărie și palton, unul cu mustață, altul fără, doi sicilienii, semănînd a căruțași, dar bine îmbrăcați, prosperi, cu ceafă și spinare de oameni îmbulbiți, și totuși avînd ceva prefăcut și stingaci care poate, în fond, era timiditate.

«Doi baritonii», îmi zisei. Și unul, de fapt, cel fără mustață, avea o voce ca de bariton, cîntă, și unduioasă.

— Nu ți-ai fi făcut decît datoria, zise el.

De sub mustață, vocea celuiălalt era doar răgușită, din pricina tutunului, dar dulce în dialect.

— Firește, zise el. Nu mi-aș fi făcut decît datoria.

Îmi retrăsei capul în compartiment, dar rămăsei atent imaginîndu-mi, după cum alternau vocile, baritonala și răgușita, cele două mutre, fără mustață, cu mustață.

— Asemenea tipi trebuie totdeauna înhățați, zise Fără Mustață.

— Intocmai, zise Cu Mustață. Nu se știe niciodată.

— Orice lîhnit e un om periculos, zise Fără Mustață.

— Cum să nu, în stare de orice! zise Cu Mustață.

— Să fure, zise Fără Mustață.

— Asta se-înțelege de la sine, zise Cu Mustață.

— De crime, zise Fără Mustață.

— Fără îndoială, zise Cu Mustață.

— Ba chiar și de delictе politice, zise Fără Mustață.

Se priviră în ochi, își zîmbiră, văzui asta după fața unuia și după spinarea celuiălalt; și continuă astfel să vorbească, Fără Mustață, Cu Mustață, despre ceea ce înțelegeau ei că ar fi un delict politic.

Părea că prin asta ar fi înțeles lipsa de respect, de considerație, așa ziseră, și acuzară, fără ranchiună, întreaga omenire, spuseră că omenirea era făcută pentru a comite delictе.

— Din orice clasă... Din orice pătură... zise Cu Mustață.

Și: Fără Mustață:

— Fie ignoranți... Fie instruiți...

Și Cu Mustață:

— Fie bogați... Fie săraci...

Fără Mustăț:

— Nici o deosebire.

Cu Mustăț:

— Negustori...

Fără Mustăț:

— Avocați...

Cu Mustăț:

— Băcanul meu, la Lodi...

Fără Mustăț:

— Și la Bologna, un avocat...

Se priviră în ochi din nou, din nou își zîmbră, văzui asta din nou după fața unuia și după spinarea celuilalt, și îi auzii, în zgomotul trenului ce gonia printre portocalii și mare, povestindu-și despre băcanul de la Lodi și despre avocatul de la Bologna.

— Vezi, zise Cu Mustăț, n-au respect.

— N-au considerație, zise Fără Mustăț.

Și Cu Mustăț:

— La Lodi, bărbierul meu...

Și Fără Mustăț:

— Proprietarul meu, la Bologna...

Și-și povestiră despre bărbierul de la Lodi, și despre proprietarul de la Bologna, iar Cu Mustăț spuse că o dată îl înghățase pe bărbierul acela al lui și-l ținuse trei zile la răcoare, iar Fără Mustăț spuse că la iel făcuse și el cu un măcelar de-al lui de la Bologna, și își dădu seama, după vocile lor, că erau satisfăcuți, emoționați de atîta satisfacție și gata-gata să se arunce unul de gîtul celuilalt în comuna satisfacție de a ști ce pot face: să înhațe și să bage la zdup.

Își povestiră și alte lucruri mărunte, tot fără ranchiună, tot văicărindu-se, satisfăcuți în cele din urmă, după care se arătară surprinși și se întrebă de ce, după toate astea, lumea n-avea ochi să-l vadă.

— Fiindcă sîntem sicilienzi, zise Cu Mustăț.

— Asta e, fiindcă sîntem sicilienzi, zise Fără Mustăț.

Vorbiră despre traiul lor ca sicilienzi la Lodi și traiul lor ca sicilienzi la Bologna, și deodată, Fără Mustăț, scoțind parcă un strigăt de durere, spuse că acasă, în Sicilia, era și mai rău.

— En, da! E și mai rău, zise Cu Mustăț.

— Fără Mustăț:

— Eu, la Sciacca...

Și Cu Mustăț:

— Eu, la Mussumeli...

Spuseră de ce era mai rău la Sciacca și la Mussumeli și Fără Mustăț zise că măica-sa nu spunea nimănui ce era el, îi era rușine și spunea că era funcționar la Cadastru.

— Funcționar la Cadastru! zise.

— E o idee preconcepută, spuse Cu Mustăț.

— Știu... Vechi prejudecăți, zise Fără Mustăț.

Și vorbiră despre neputința de a trăi acasă.

Trenul gonia, cu zgomot asurzitor, printre portocalii și mare, și Fără Mustăț zise: «Ce portocalii!», și Cu Mustăț zise: «Ce mare!», și amîndoi povestiră cit era de frumos prin părțile lor, la Sciacca și la Mussumeli; dar spuseră încă o dată că acolo nu se putea trăi.

— Eu nici nu știu ce caut acolo, zise Cu Mustăț.

— Parcă eu știu? zise Fără Mustăț. Soția mea e boloneză, copiii bolonezi...

Și totuși...

Și Cu Mustăț zise:

— De-abia îmi iau concediu și-i lucru sigur în fiecare an...

Și Fără Mustăț:

— Sigur... Mai ales în luna asta, de Crăciun.

Și Cu Mustăț:

— Mai ales în luna asta de Crăciun. Și la urma urmei, pentru ce?

Și Fără Mustăț:

— Ca să ni se întoarcă mațele pe dos...

Și Cu Mustăț:

— Ca să-ți faci singe rău...

Aici ușa compartimentului fu închisă cu putere, trîntită aș spune, de cineva care ședea în fața mea.

Vocile se stînsă, retezate dintr-o dată, în zgomotul trenului. Și trenul zbura printre livezi de portocalii, la poalele muntilor, la vînt mării. Apărea și dispărea o zăpadă înaltă, departe; cerul era senin, măturat de vînt, fără urme de ploaie, deși nu răsărise încă soarele; și eu recunoscu drumul, observai că eram la calea jumătate dintre Messina și Catania. Și nu mai auzeam cele două voci de afară; mă uitai în jur dornic de alți sicilienzi.

VI. — Nu simțeați duhoarea? zise omul din fața mea.

Era un sicilian, voinic, un lombard, sau un normand, poate din Nicosia, tot tip de căruțaș ca și cele două voci de pe culoar, dar autentic, desehis, și înalt, cu ochii albaștri. Nu tînar, la vreo cincizeci de ani, și mă gîndii că tata semăna poate acum cu el, deși pe tata nu mi-l aminteam decît tînar, zvelt, slab, jucînd în *Macbeth*, îmbrăcat în roșu și negru. Era, desigur, din Nicosia sau din Aidone; vorbea în dialectul încă și astăzi aproape lombard, cu acel u lombard, de prin părțile acelea din Val Demone; Nicosia sau Aidone.

— Nu simțeați duhoarea? zise el.

Avea o barbă scurtă, piper cu sare, ochii albaștri, fruntea olimpiacă. Sta fără haină, în compartimentul friguros de clasă a treia, semănînd a căruțaș numai din pricina asta poate, și nu din alta, și strîmba din nas deasupra celor citeva fire de păr din mustați și din barbă, altfel pletos ca un om de treabă, fără haină, într-o cămașă cu pătrate mici de culoare închisă, și cu o vestă imensă, cafenie, cu șase buzunărașe.

— Duhoarea? Ce duhoare? Întrebai eu.

— Cum? N-o simțeați? zise el.

— Nu știu, îi răspunsei. Nu înțeleg despre ce duhoare vorbiți.

— Oh! zise el. Nu înțeleg despre ce duhoare vorbesc.

Și se întoarse către ceilalți din compartiment.

Ceilalți erau trei.

Unul, tînar, cu o șapcă de stofă subțire, și înfășurat într-un șal, gâlbejit la față, slab, pîmpernic, stătea în colțul opus, lîngă fereastră.

Altul, tot tînar, stacoiu, zdărvan, cu părul creț și negru, cu gîtul negru, un orașan simplu, desigur un catanez; ședea la capătul celălalt al băncii mele, în fața bolnavului.

Al treilea era un bătrînel mărunț fără un fir de păr în barbă, și pîmîntiu, cu pielea tăbăcită, un fel de soizi pătriți, ca de broască țestoasă, și neînchipuit de mic și de stădîrit: o frunză uscată. Se urcase la Roccalumera și ședea, dacă se poate spune că ședea, pe marginea banchetei, între marele lombard și bolnav, cu bratul de lemn al banchetei, pe care ar fi putut să-l ridice și nu-l ridicase, înfîpt în spate.

Lui în special i se adresează marele lombard, când se întorsese spre ceilalți.
— Nu înțelege despre ce duhoare vorbesc i zise Marele Lombard.

Se auzi un sunet ca o răsunare, ca un început de fluierătură, mort, imaterial:
«Hi...». Era bătrinelul care râdea. Dar el nu râdea de acum. Râdea, cu ochii, chiar din clipa când se urcase; cu ochii ageri, vii, rîzind într-una, uitându-se în fața lui, la mine, la banchetă, la tinărul catanez, și rîzind: fericit.

— De necrezut! Nu înțelege despre ce duhoare vorbesc, zise Marele Lombard.
Toți mă priveau, și erau veseli, bolnavul cu o veselie palidă, tăcută, de bolnav.
— Ah! i zisei, înveselindu-mă și eu. Într-adevăr, nu înțeleg... Nu simt nici o duhoare...

Atunci interveni catanezul.

Se apleacă, stacojiu, cu capul lui mare și creț, cu coapsele și brațele groase, cu pantofii enormi, și zise:

— Domnul vorbește de duhoarea care venea de pe culoar.

— Venea vreo duhoare de pe culoar? zise eu.

— Dar cum? E de necrezut! strigă Marele Lombard. Nu o simțeați? Și catanezul zise:

— Domnul vorbește de duhoarea celor doi...

— Celor doi? zisei eu. Celor doi de la fereastră? Puteau? A ce puteau?

Auzii din nou sunetul mort, imaterial, al bătrinelului pipiriu, și-i văzui gura ca o crăpătură de pușculiță. Îi văzui pe bolnav, imposibil în veselia lui tăcută, înfășurat în sal; și-l văzui pe Marele Lombard, aproape furios, dar cu o expresie veselă în ochi, care păreau ochii albaștri ai tatii.

Înțelegi atunci despre ce duhoare era vorba și risei:

— Ah, duhoarea! zisei. Duhoarea!

Toți fură bucuroși și satisfăcuți, împăcați, dar pe culoar, cei doi se întorceau pe unde fuseseră copii, în tinuții lor.

— E ciudat, zisei. Nu există loc pe lume unde să fie mai rău tăcută ca în Sicilia. Și totuși, în Italia, cei care fac meseria asta sînt aproape toți sicilieni.

— Toți sicilieni? exclamă Marele Lombard.

— Da, da, zisei eu. De cincisprezece ani colind Italia... Am trăit la Florența, am trăit la Bologna, la Torino, și acum trăiesc la Milano, și oriunde am întîlnit un sicilian asta-i era meseria...

— Așa e, și vărul meu care e voiajor tot așa spune, observă catanezul.

Și Marele Lombard zise:

— Eh, de altfel e de înțeles... Sîntem un popor trist.

— Trist? zisei eu, și mă uitam la bătrinelul cu fețișoara rîzătoare, cu ochii plini de veselie.

— Foarte trist, spuse Marele Lombard. Ba chiar lăgubru... Mereu gata, toți, și vedem lucrurile în negru...

Eu priveam fețișoara bătrinelului, nu spuneam nimic, și Marele Lombard continua:

— Mereu nădăjduind altceva, mai bun, și mereu pierzînd nădejdea că l-am putea dobindi... Mereu descurajați. Mereu abătuiți... Și mereu purtînd în noi ispită de-a ne curma zilele.

— Da, e adevărat, zise cu seriozitate catanezul.

Și porni să-i examineze virfurile pantofilor enormi. Și eu, fără să-mi deslișec privirea de pe fețișoara bătrinelului, spusei:

— S-ar putea să fie adevărat... Dar ce legătură are asta cu a te apuca de meseria lui?

Și Marele Lombard zise:

— Cred că are, într-un anume fel... Cred că are. Nu știu cum să explic, dar cred că are. Ce face omul cînd îi e lehamite de tot? Cînd își pierde orice nădejde și se crede pierdut? Face lucrul pe care-l urăște cel mai mult... Cred că asta e... Cred că e de înțeles de ce aproape toți sînt sicilieni.

VII. Apoi Marele Lombard povesti despre el, venea de la Messina, unde fusese să-l vadă un specialist pentru o anume boală de rinichi, și se întorcea acasă, la Leonforte, era din Leonforte, din sus de Val Demone, între Enna și Nicosia, era proprietar de pămînt, avea trei fete frumoase, și zise, trei fete frumoase, și un cal cu care mergea să-și vadă pămînturile, și cînd îl încaleca se simtea ca un rege, altfel era de înalt și mîndru calul acela, dar nu i se părea că asta ar fi totul, să te crezi rege cînd încaleci un cal, și ar fi vrut să dobindească un alt fel de cunoaștere, așa zise, să dobindească un alt fel de cunoaștere, și să se simtă altfel, cu ceva nou în suflet, ar fi dat tot ce avea, chiar și calul, pămînturile, numai să se simtă mai împăcat cu oamenii, ca unul, așa zise, ca unul care nu are nimic să-și reproșeze.

— Nu fiindcă eu așa avea ceea ce deosebit să-mi reproșez, zise. Nici pomeneală. Și nici măcar nu vorbesc în sensul bisericesc... Dar nu mi se pare că aș fi împăcat cu oamenii.

— Ar fi vrut să aibă o conștiință nouă, așa zise, nouă, și care să-i ceară să îndeplinească alte îndatoriri, nu cele obișnuite, altele, îndatoriri noi, și mai înalte, față de oameni, fiindcă îndeplinindu-le pe cele obișnuite n-ai nici o satisfacție, și rămîi ca și cum n-ai fi făcut nimic, nemulțumit de tine, dezamăgit.

— Cred că un om se desăvîrșește prin altceva, spuse. Nu numai prin a nu fura, a nu ucide etc., și prin a fi un bun cetățean... Cred că se desăvîrșește prin altceva, prin alte îndatoriri, noi. Asta e ceea ce se simte, cred eu, lipsa celorlalte îndatoriri, a altor lucruri, de îndeplinit... Ceva de făcut pentru conștiința noastră, într-un sens nou.

Tăcu și vorbi catanezul.

— Da, domnule, zise el.

Și își privea virfurile enorme ale pantofilor.

— Da, zise, cred că aveți dreptate.

Și își privea pantofii, stacojiu, plin de sănătate, dar cu o tristețe de animal viguros, nemulțumit, cal sau bou, și din nou zise: «Da», convins, pătruns, ca și cum i s-ar fi ghicit o boală, și nu mai zise nimic, nu povesti despre el, ci numai adăugă, întrebînd:

— Dumneavoastră sînteți profesori?

— Eu profesor? exclamă Marele Lombard.

Și bătrinelul de lingă ei scoase acel «hi», de frunză uscată, imaterial. Parcă ar fi vorbit o surcică uscată.

— Hi! I făcu. Hi!

De două ori. Și avea ochii vii, care-i rîdeau tot timpul, în fețișoara tăbăcită și pămîntie, ca o carapace uscată de broască țestoasă.

— Hi! făcu din nou, cu gura ca o crăpătură de pușculiță.

— Nu e nimic de ris, buniuțute, nu e nimic de ris, zise, întorcîndu-se spre el Marele Lombard, și din nou povesti despre el, de la început, despre călătoria lui la Messina, despre pămînturile lui de dincolo de Leonforte, despre cele trei fete ale sale, una mai frumoasă decît alta, așa zise de astă dată, una mai frumoasă decît alta, și despre calul său înalt și mîndru, și despre el, care nu se simțea împăcat cu oamenii, și despre cum credea el că se cerea o nouă conștiință și noi îndatoriri de îndeplinit ca să se simtă mai împăcat cu oamenii, totul de astă dată spus exclusiv pentru bătrinelul care-l privea și rîdea și făcea «hi», ceva ca un început de fluierătură, imaterial.

— Dar de ce, zise Marele Lombard la un moment dat. De ce stați atât de incomod?
Asta se poate ridica.

Și ridică brațul de lemn de la spatele bătrinelului care stătea pe marginea banchetei.

— Asta se poate ridica, zise Marele Lombard.

Și bătrinelul se întoarse și privi brațul de lemn ridicat, și din nou făcu «hi», de câteva ori, dar sezu mai departe tot chinut, pe o dungă, sprijinindu-se cu minile tăbăcite într-un baston de lemn noduros, înalt cam cât el, cu măciuca ca un cap de șarpe.

Cînd s-a întors să privească brațul banchetei, am văzut capul de șarpe și tot atunci am văzut ceva verde în gura capului acela de șarpe, trei frunzulițe pe o rămurică de portocal, și bătrînul mă văzu și din nou făcu «hi», și luă rămurica de portocal și-o băgă în gură, în gura lui ca o crăpătură de pușculiță, cap de șarpe și el.

— Ah, cred că e chiar așa, zise Marele Lombard, adresîndu-se acum tuturor, în general. Nu mai găsim multumire în îndeplinirea îndatoririlor, a îndatoririlor noastre... Ne e indiferent dacă le îndeplinim. Oricum nu aflăm mulțumirea. Eu cred că e tocmai din pricina asta... Fiindcă sînt îndatoriri prea vechi, prea vechi și prea ușoare, fără nici o semnificație pentru conștiință...

— Dar într-adevăr nu sînteți profesor? zise catanezul.

— Era stacojiu, un bou, și cu o tristete de bou îți privea mereu pantofii.

— Eu profesor? zise Marele Lombard. Am aer de profesor? Nu sînt un ignorant, pot să citesc o carte, dacă vreau, dar nu sînt profesor. Am fost la Salesseni, cînd eram copil, dar nu sînt profesor...

Și așa ajunserăm la ultima stație înainte de Catania, chiar în suburbiile marelui oraș de piatră neagră, și bătrînelul care făcea «hi» ca o surcea uscată, coborî; apoi ajunserăm la Catania, era soare pe străzile de piatră neagră, străzi și case, piatră neagră, prăbușindu-se parcă sub tren, și ajunserăm în gara Catania, și catanezul coborî, coborî și Marele Lombard; apropiindu-mă de fereastră, văzui că și Cu Mustăț și Fără Mustăț coborisera.

Pe scurt, coborî tot trenul și eu îmi continuai drumul doar cu vagoanele goale în soare, și mă întrebai de ce n-oi fi coborî și eu.

Aveam, oricum, bilețul de Siracusa, continuai călătoria în vagonul gol, în soare, peste cîmpia pustie. Întorcîndu-mă de pe culoar în compartiment, fui surprins să găsesc, nemiscat la locul lui, înfășurat în șal, cu șapca de stofă subțire pe cap, pe tînarul cu fața gâlbejită, de bolnav, și cu el, uitîndu-ne unul la altul, fără un cuvînt, dar mulțumit că sîntem împreună, mersi și mersi, în soare, prin cîmpia pustie, pînă cînd cîmpia se acoperi de verdele mlaștinilor malarice, și ajunserăm la Lentini, la poalele unor lungi povirnișuri înverzite de portocal și de mlaștini malarice, și tînarul înfășurat în șal coborî pe peronul pustiu, și amorți de frig la soare, topit de malarie.

Rămăsei, așadar, singur, și cîmpia deveni stîncosă spre Siracusa, pe coasta mării, apoi ridică ochii și afară îl văzui pe Fără Mustăț, nemiscat, în picioare, pe culoar, privindu-mă.

VIII. Îmi zîmbi.

Stătea pe culoar cu spatele la soare, la cîmpia stîncosă și la mare, și eram noi doi, eu și el, în tot vagonul, poate în tot trenul, în goana peste cîmpia pustie. Îmi zîmbi cu fața lui de fumător de trabuc, fără mustăț, voluminos în paltonul de culoarea vinetei, pălărie de culoarea vinetei. Intră, se așeză.

— Îmi dați voie, da? spuse după ce se așeză.

— Ce naiba, răspunsei eu. Sigur că da.

Și el fu mulțumit că putea să șadă cu învoirea mea, mulțumit nu atât pentru faptul în sine de a ședea, avea un vagon întreg unde să se așeze, cît pentru faptul de a se așeza acolo, unde eram eu, un altul, un om.

— Mi s-a părut că v-am văzut coborînd la Catania, observai eu.

— Ah, m-ați văzut? zise el mulțumit. Mi-am însoțit numai un prieten la trenul de Caltanissetta. M-am urcat din nou în ultima clipă.

— Așa, așa, zisei eu.

— M-am urcat în ultimul vagon.

— Așa, așa, zisei eu.

— Abia l-am mai prins.

— Așa, așa, zisei eu.

— Și era un vagon de-a întâia și de-a doua la mijloc, spuse el. Și a trebuit să rămîn acolo, departe de geamantanele mele.

Și eu zisei:

— Așa, așa.

— Dar la Lentini am coborî și am venit aici, zise el.

Și eu din nou zisei:

— Așa, așa.

Iar el nu mai zise nimic, rămase un moment tăcut, mulțumit, satisfăcut de a fi lămurit totul. Apoi suspină, zîmbi și spuse:

— Duceam grija geamantanelor!

— Cred, zisei eu, nu se știe nicodată...

— Adevărat, nu? spuse el. Nu se știe nicodată... Cu haimanalele astea care umblă încoace și încolo.

— Așa e, zisei eu. Cu haimanalele astea...

— Ca ăla care a coborî la Lentini, zise el. L-ați văzut?

— Care? zisei eu. Ăla înfioșat?

— Da, zise el. Ăla înfioșat... N-avea o figură de delicvent?

Eu nu răspunsei, și el oftă, se uită în jur, citi toate plăcuțele smălțuite din compartiment, apoi privi cîmpia pustie, arcuită, parcă alergînd, și mereu aceeași, cu stîncile golașe de-a lungul mării, zîmbi și, în sfîrșit, zise:

— Sînt funcționar la Cadastru.

— A, zisei eu. Într-adevăr? Și... Ce faceți? Mergeți acasă în concediu?

— Da, răspunse el. Merg în permisie... Mă duc la Sciacca, acasă.

— La Sciacca, zisei eu. Și veniți de departe?

— De la Bologna, răspunse el. Sînt funcționar acolo. Soția mea e boloneză. Și copiii la fel.

Era mulțumit. Iar eu zisei:

— Și vă duceți la Sciacca pe partea asta?

— Da, pe aici, zise el. Siracusa, Spaccalorno, Modica, Genisi, Donnafugata...

— Vittoria, Falconara, zisei eu. Licata.

— Ahaaa! zise el. Gigenti...

— Mă rog, Agrigento, zisei eu. Dar nu v-ar fi convenit să mergeți prin Caltanissetta?

— Ba da, îmi convenea, zise el. Și economiseam opt lire. Totuși pe aici ești tot timpul de-a lungul mării...

— Vă place marea? Îl întrebai eu.

— Nu știu, răspunse el. Cred că-mi place. În orice caz, țărîmul îmi place...

Și suspină, și zîmbi, apoi se ridică și zise:

— Îmi dați voie?

Se duse în compartimentul vecin și se întoarse cu un coșuleț din cele în care țși
țin copiii mîncarea, dar din rafie, și-l puse pe genunchi, pe picioarele lui scurte,
îl deschise, scoase o bucată de pîine și zîmbi.

— Pîine, zise. Eh! Eh?

Apoi scoase o omletă mare și din nou zîmbi.

— Omletă! zise.

Îi zîmbii, drept răspuns. Și el, cu un briceag, tăie omleta în două bucăți, și-mi
oferi o bucată.

— Oh! mulțumesc! zisei eu, ferindu-mă de mîna înarmată cu omleta.

El se posomorî.

— Cum? zise. Nu vreți să luați?

— Nu mi-e foame, zisei eu.

Și el:

— Nu vă e foame? Cînd călătorești, totdeauna ți se face foame.

Și eu:

— Dar nu e încă nici mîncar unu. O să mîncînc la Siracusa.

Și el:

— Bine. Începeți acum. La Siracusa o să continuați.

Și eu:

— Mi-e imposibil. Mi-aș strica pofta de mîncare.

Și el se întinsec și mai mult. Stăruia.

— Oh! Sînt funcționar la Cadastru! l spuse el încă o dată. Și apoi:

— Nu mă jigniți. Atîtea insistențe...

Acceptai și mîncai cu el omletă, iar el era mulțumit, și într-un anumit fel eram
și eu mulțumit de a-l fi mulțumit pe el, într-un anumit fel, mîncînd omletă, și murdă-
rindu-mă pe mîini de omletă, ca și el. Și între timp trecuse Augusta, cu muntele ei
de case ruinate în mijlocul mării, printre hidroavioane și nave, și printre saline, în
soare, și se apropia Siracusa; călătoream, prin cîmpa pustie, de-a lungul mării
Siracusei.

— O să mîncăți cu mai multă poftă la Siracusa, zise el. Și adăugă: Vă opriți aici?

— Mă opresc aici, răspunsei eu.

— Locuiți aici? zise el.

— Nu, răspunsei eu. Nu locuiesc aici.

— N-aveți pe nimeni la Siracusa? zise el.

— Nu, răspunsei eu.

— Atunci mergeți cu treburii, zise el.

— Nu, răspunsei eu. Nu.

El se uită la mine nedumerit, mîncînd omletă, privindu-mă cum mîncînc omleta
de la el, și eu zisei:

— Aveți o voce frumoasă de bariton.

Se înroși imediat.

— Oh! zise.

— De ce? Nu știți? zisei eu.

— Oh, de știți, știu, zise el, roșu și mulțumit.

Și eu:

— Fără îndoială. N-afi fi putut să trăiți pînă acum și să nu știți. Păcat că sînteți
funcționar la Cadastru în loc să cîntați...

— Ei, da, zise el. Mi-ar fi plăcut... În *Falstaff*, în *Rigoletto*... Pe toate scenele
Europel.

— Sau chiar și pe stradă, ce contează? Oricum e mai bine decît să fii funcționar,
spusei eu.

— Oh, da, poate... zise el.

Și tăcu, puțin descumpănit, și rămase tăcut, mestecînd, și după curba pe care
o făcea cîmpia stîlcoasă apărui, în fața mării, stîlca Domnului din Siracusa.

— Iată-ne la Siracusa, zisei eu.

Se uită la mine și zîmbi.

— Așa că ați ajuns, observă el.

Ne salutăm, trenul intră în gară.

— Cred că o să am imediat legătura, zise el.

Și eu coborîi la Siracusa, locul unde mă născusem și de unde plecasem cu cîinci-
sprezece ani în urmă, o haltă din viața mea. Din nou, coborîndu-și valizele, prețin-
sul funcționar la Cadastru, pe scurt Fără Mustăț, mă salută.

— La revedere, îmi zise. Dar ce faceți la Siracusa?

Eram deja departe, destul de departe ca să nu-i mai răspund și nu-i răspunsei,
și mă îndreptai spre ieșire și nu-l mai văzui.

Și eram la Siracusa.

Dar ce aveam să fac la Siracusa? De ce venisem la Siracusa? De ce luasem bilet
tocmai pentru Siracusa și nu pentru altundeva? Sigur că-mi fusese indiferent pentru
unde îl iau. Și sigur că a mă găsi la Siracusa sau aiurea, mi-era indiferent. Pentru
mine era același lucru. Eram în Sicilia. Vizităm Sicilia. Puteam chiar să mă urc din
nou în tren și să mă întorc acasă.

Dar îi cunoscusem pe omul cu portocale, pe Cu Mustăț și pe Fără Mustăț, pe
Marele Lombard, pe cataneze, pe bătrînelul cu vocea de surcea uscată, pe tînarul
maleric înfășurat în șal, și mi se păru că nu-mi era, poate, indiferent să fiu la
Siracusa sau în altă parte.

«Ce prost», îmi zisei. «De ce nu m-aș fi dus mai bine să-mi văd mama? Cu ace-
iași bani, același timp, în munți...»

Și mă trezii tînînd în mîna cartea poștală cu urări pentru mama, neexpediată, și
mă gîndii că eram în opt.

«Fînar să fie! mă gîndii. Biata bătrînă! Dacă nu i-o duc eu, n-o mai primeste
în cursul zilei». Și mă îndreptai spre ghișeu! Linilor Secundare, să aflui dacă îmi
ajungeau banii pentru a continua călătoria pînă la mama, în munți.

PARTEA A DOUA

IX. Pe la trei, sub soarele de decembrie, în spațele mării care răbufnea înfundat,
trenul cu mici vagoane verzi intră într-o strîmtoare stîlcoasă și apoi în pădurea de nopali.
Era linia secundară a Siciliei, de la-Siracusa, prin munți: Sortino, Palazzolo, Monte
Lauro, Vizzini, Grammichele.

Începură să treacă, una cîte una, stațiile, gherete de lemn cu soarele pe chipiul
roșu al șefilor de gară, și pădurea de nopali, înalți ca niște spînzurături, aci se lărgea,
aci se îngusta. Erau de piatră albastrie, toți nopali, și de înălțimea vreun suflet era un
copil care se ducea sau venea de-a lungul liniei, ca să strîngă fructele înconunate de
spini, ce creșteau, coral, pe piatra nopallilor. Striga la tren în timp ce trenul îi trecea
pe dinainte.

Vîntul sufla prin vîgăunile pădurii; Îl auzai suierînd în stații, ca mai adineori
marea, un vîntuleț cu răbuniri scurte. Apoi flutura o fișie de steguleț roșu, sosiri
și plecări. Și printre nopali se iveau case; trenul se oprea pe arcadele unui pod și
de pe pod înconjură acoperişurile în scară; străbătea tunelul, din nou printre

nopali și șiruri de stinci, și iar nu mai întîlnea picior de om afară de vreun copil.

El striga, striga la tren pe cînd trenul îi trecea pe dinainte; și soarele era deasupra strigăului lui, pe stegulețele roșii, pe chipiele roșii ale șefilor de gară.

Apoi, dintr-odată, un chipiu roșu, un steguleț roșu, un strigăt de copil, rămaseră fără soare, și sub nopali se făcu întuneric, apoi se ivi o lumină. Un măgar cenușiu trecu prin vadul unui fir de apă; iar sușurii, iar tuneluri, și se văzură lungi spinări de munte, și la opriri, jos într-o vale, patru lumini, cinci lumini, șatele.

Se auzi apoi un vîiet de torent și o voce zise:

— Sîntem la Vizzini. Și vîietul torentului se lipi de tren, ne opriserăm, coborîrăm de-a lungul apei în puterea nopții, și de o parte erau munții, iar de cealaltă, cerul.

Era Vizzini, și acolo îmi petrecui noaptea. Într-o odăie de han ce mirosea a roșcove. Ne-aveam cursă în direcția găsit, și eram nedormit de două nopți, și mi-era frig, și nu mă interesa că n-am măsă cursa, nu mă interesa decît să dorm, și dormii acolo, profund, ca sub pămînt, în mirosul acela de roșcove. Mă sculai a doua zi, ca făcut și din roșcove, cu mîreasma aceea în mine, în lumina care intra prin ferestre, fără obloane, și călătorii, ca într-o prelungire a somnului, în cursă, de-a lungul torentului, de sus de la Vizzini peste trei vîi tot mai în sus prin munți, timp de trei ore, pînă cînd unul zise: « Zăpădă », și ajunserăm.

X. « Iată, sînt la mama ! », îmi zisei, cînd coborîi din cursă la picioarele lungului șir de trepte care duceau spre casele de sus ale satului în care era mama.

Numele satului era scris pe un zid ca pe cărtile poștale, ce le trimiteam în fiecare a mamei, iar restul, urcușul acela în trepte printre case vechi, munții împrejur, petele de zăpădă pe acoperișuri, mi se înfățișau așa cum dintr-odată îmi amintii că fusese într-un rînd sau două în copilăria mea. Și mi se păru că nu mi-era indiferent că mă aflam acolo și eram mulțumit că venisem, că nu rămăsesem la Siracusa, că nu luasem trenul pentru Italia de Nord, și că nu-mi terminasem călătoria. Acesta era lucrul cel mai important, găsindu-mă acolo; că încă nu-mi terminasem călătoria; mai mult, că poate abea o începam; pentru că, cel puțin, așa simteam privind urcușul acela lung în trepte, și deasupra casele și cupolele și povîrnișurile cu stînci și case, și acoperișurile departe în vale, și fumul vreunui coș, petele de zăpădă, șirele de paie, și sărmana gloată de copii sicilieni desculți, pe gheața care acoperea pămîntul. În soare, împrejurul fîntinii de fontă.

« Iată, sînt la mama », îmi zisei din nou, și găseam neașteptat faptul de a fi aici, cum la fel de neașteptat te regăsești într-un punct al memoriei, și tot atît de ireal, și parcă aș fi început să călătoresc într-o a patra dimensiune. Era ca și cum n-ar fi fost nimic, sau doar un vis, un joc al gîndului, între a fi la Siracusa și a fi aici, și că a mă afla aici ar fi efectul hotărîrii mele, al unei mișcări a memoriei mele, nu a corpului, și tot astfel și dimineața în care mă găseam aici, și frigul munților, și plăcerea de a fi aici; și nici măcar nu regretam că a putusem să ajung cu o seară mai înainte, de ziua mamei, că și cum lumina aceea ar fi fost încă a zilei de opt, nu a zilei de nouă, sau poate a unei zile dintr-o a patra dimensiune.

Știam că mama locuia în partea de sus, îmi aminteam că mai urcasem drumul acela în trepte cînd veneam la bunici, în copilărie, și începui să urc. În fața unor case, pe trepte, erau legături de surcele, și urcai, și din cînd în cînd apărea cite un tiv de zăpădă, și în frig, în soarele dimineții, aproape amiază acum, ajunsei, în sîrșit, și sus, deasupra nemărginitului ținut al munților și al văilor pătate de zăpădă. Nușă se vedeau oameni, doar copii desculți cu picioarele degerate, și mă învîrtii printre casele de sus din jurul cupolelor marii biserici Chiesa Madre, pe care de asemenea o recunoașteam străveche în memorie.

Mă învîrtii cu cartea poștală de urări în mînă, pe ea aveau numele străzii și numărul casei în care locuia mama, și puteam să merg drept acolo foarte ușor, călăuzit în căutarea mea de cartea poștală, ca un poștaş, dar puțin și de memorie. La o băcănie înfîntă în drum, cu saci și butoale, ținui să întreb, și astfel ajunsei în vizită la doamna Concezione Ferrauto, măică-mea, căutînd-o ca un poștaş, cu cartea poștală de urări în mînă, și numele, Concezione Ferrauto, pe buze. Casa era ultima de pe strada indicată, într-o grădiniță, cu o mică scară exterioară. Urcai, în soare, mă uitai încă o dată la adresa de pe cartea poștală, și mă găsi la mama, recunoscuî pragul, și nu mi-era indiferent că sînt aici, era împlinirea călătoriei mele în cea de-a patra dimensiune.

Împinsuîșa, intrai în casă și dintr-altă cameră o voce zise: « Cine e ? » Și recunoscuî vocea aceea după călăuzirezece ani de cînd nu mi-o mai aminteam, era aceeași cu aceea călăuzirezece ani, astăzi cînd mi-o mai aminteam: puternică, limpede și parcă o auzam pe mamă vorbindu-mă în copilărie dintr-o altă cameră.

— Doamna Concezione, zisei.

XI. Doamna apărui, înaltă, cu fata senină, și-mi recunoscuî perfect mama, o femeie înaltă cu părul castaniu aproape blond, cu bărbia aspră, nasul aspru, ochii negri. Avea pe umeri un șal roșu care-i ținea de cald.

Risei.

— Așadar, la mulți ani, zisei.

— Oh, e Silvestro, zise mama și veni lîngă mine.

Eu o sărutai filial pe obraz, ea mă sărută pe obraz și zise:

— Dar ce naiba te aduce prin părțile astea?

— Cum de mai recunoscut? zisei eu.

Mama rîdea.

— Mă întreb și eu, zise. Veni un miros de heringi fripiți și mama adăugă: Hai la bucătărie... Am un hering pe foc!

Trecurăm în camera de alături, unde soarele bătea în tablile negre ale patului de fier, și de acolo în mica bucătărie unde fiecare lucru era bătat de soare. Pe jos, un scăunel de lemn pe care era așezat un vas de aramă plin cu jăratec. Heringul se frigea deasupra, fumegînd, și mama se aplecă să-l întoarcă.

— Ai să vezi ce bun e, zise.

— Da, spusei eu, și respiram mirosul de hering, și nu-mi era indiferent, îmi plăcea, recunoșteam mirosul mîncărilor din copilărie.

— Îmi închipui că nu există nimic mai bun, zisei. Și întrebai: Mîncam așa ceva cînd eram copil?

— Cum să nu, zise mama. Iarna heringi, și vara ardei. Era mîncarea noastră din totdeauna. Nu-ți amintesti?

— Și bob cu cardamă, spusei eu amintindu-mi.

— Da, zise mama, bob cu cardamă. Erai nebun după bob cu cardamă.

— Ah, zisei eu, eram nebun după asta?

Și mama:

— Da, totdeauna ai mai fi vrut încă o farfurie... Și, de asemenea, lînte gătită cu ceapă, cu roșii uscate, și cu slănină...

— Și cu o crenguță de rosmarin, nu? zisei eu.

Și mama:

— Da... Și cu o crenguță de rosmarin.

Și eu:

— Și din asta aș mai fi vrut totdeauna o farfurie?

Și mama:

— Mai e vorbă ! Erai ca Esau . . . Te-ai fi lipsit de dreptul de întâiul născut pentru încă o farfurie de linte . . . Parcă te văd întorcându-te de la școală, pe la trei, patru, după prînz, cu trenul . . .

— Așa e, spusei eu, cu mărfarul, în vagonul de bagaje . . . Mai întâi eu singur, apoi eu și Felice, apoi eu, Felice și Liborio . . .

— Toți ca niște pui de vrăbie, zise mama. Cu capetele voastre cu o claie de păr, cu botul negru, cu minile tot negre . . . Și imediat întrebați : « Azi avem linte, mama ? »

— În cantoanele acelea de cale ferată unde locuiam, zisei eu. Coboram din tren în stație, la San Cataldo, la Serradifalco, la Acquaviva, toate locurile acelea pe unde am cîtreerat și trebuia să faci un kilometru sau doi pe jos ca să ajungi acasă.

Și mama :

— Da . . . Chiar și trei kilometri, uneori. Trenul trecea și eu știam că sînteți pe drum, de-a lungul liniei, și puneam lintea la încălzit, heringul la fript și apoi vă auzeam strigînd : pămînt, pămînt.

— Pămînt ? Cum adică pămînt ? întrebai eu.

— Sigur că da, pămînt ! De la un joc de-al vostru, spuse mama. Apoi, o dată, la Racalmuto, cantonul era așezat într-o pantă și trenul trebuia să încetinească, și voi învățaserăți să coborîți din mersul trenului și vă dădeai jos în fața casei, și mie mi-era cumplit de frică să nu nimeriți sub tren, și vă așteptam afară cu reteveul.

— Și ne băteați ? zisei eu.

Și mama :

— Ba bine că nu ! Nu-ți amintesti ? . . . Vă rupeam picioarele cu reteveul ăla. Iar citeodată nu vă mai dădeam nici de mîncare.

Se ridică cu heringul în mînă, ținîndu-l de coadă și cercetîndu-l pe o parte și pe alta ; și eu văzui în mirosul heringului fața ei, aceeași de pe vremea cînd fusese o fată tînră, cum îmi aminteam acum că fusese, cu ceva în plus, pe care i-l adăugase vîrstă. Asta era mama ; amintirea celei care fusese acum cincisprezece ani, acum douăzeci de ani, cînd ne aștepta să sărim din marfar, tînră și neîndulcecată, cu reteveul în mînă ; amintirea, și vîrstă întregii depărtări, cu plusul de astăzi, în sfîrșit, de două ori reală. Cerceta heringul ținîndu-l sus, pe o parte și pe cealaltă, fără să fie ars nicăieri, și totuși fript în întregime, și chiar și heringul tot asta era : amintirea și plusul de astăzi. Și asta era fiecare lucru : amintirea și plusul de astăzi, soarele, frigul, vasul de aramă din mijlocul bucătăriei, și pătrunderea în conștiința mea a aceluia loc din lume în care mă aflam ; fiecare lucru era tot asta, de două ori real ; și poate de aceea nu-mi era indiferent să mă simt acolo, călătorind, din pricină că era de două ori adevărat, chiar și drumul de la Messina în jos, și portocalele de pe vapor, și Marele Lombard din tren, și Cu Mustăț și Pără Mustăț, și verdele malariei, și Siracusa, Sicilia înșiși, în sfîrșit, totul real de două ori, și în călătorie, a patra dimensiune.

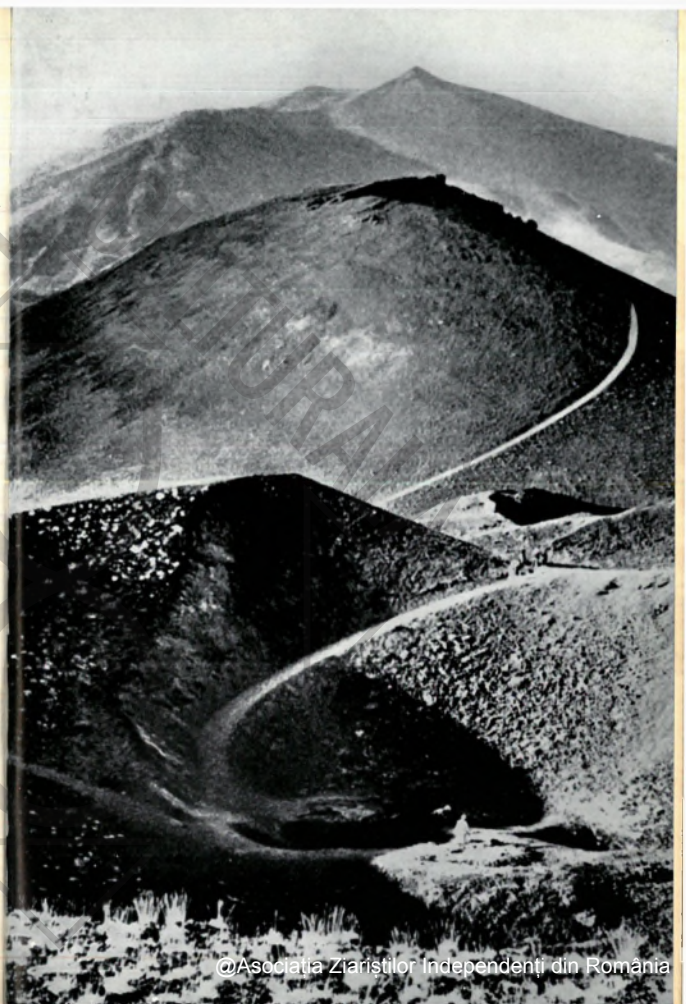
XII. Heringul fu curățit, pus pe o farfurie, cu undelemn pe deasupra, iar eu și mama ne așezarăăm la masă. În bucătărie, zic ; cu soarele în fereastră, în spatele mamei, înfășurată în șalul roșu și cu părul castaniu foarte deschis. Masa era lîngă perete, iar eu și mama așezăți unul în fața celuilalt, cu vasul de aramă dedesubt, și farfuria cu heringul deasupra, aproape plină cu undelemn. Și mama îmi așvîrli un șervetel, îmi întinse o farfurioară și o furculiță, scoase din sertar o plină mare, aproape uscată.

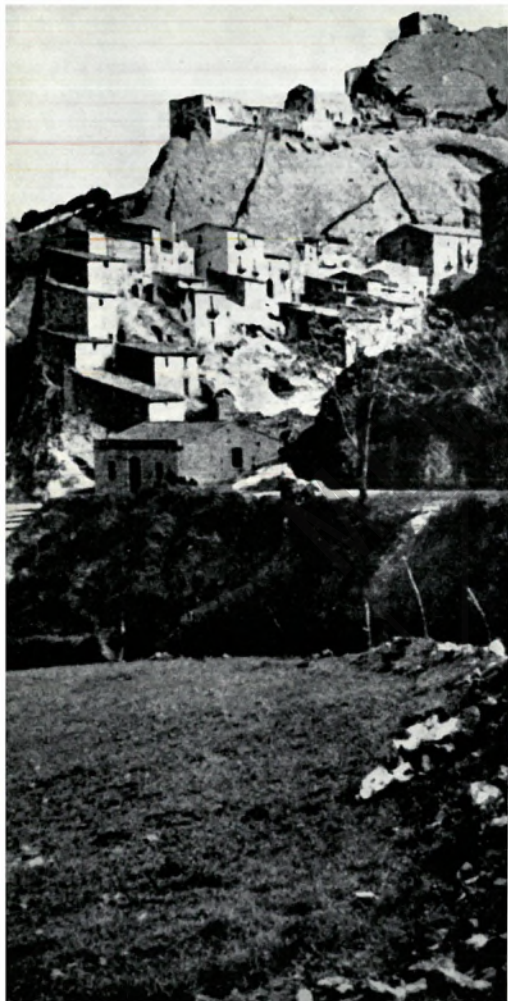
— Te superi dacă nu ținînd fața de masă ? întreba.

— O, nu, spusei eu.

Și ea :

— Nu pot să spăl în fiecare zi . . . Acum sînt bătrînă.

Dar totdeauna, pe vremea copilăriei mele, se mîncase fără faţă de masă, afară de duminici şi de sărbători: totdeauna mama spusese că nu putea să spele în fiecare zi, îmi aduceam aminte. Începui să mîncîc hering cu pîine şi întrebai:

— Cum de nu ai ciorbă?

Mama mă privi şi zise:

— Parcă ştiam că o să vii?

O privii, o întrebai:

— Dar eu vorbesc de tine. Pentru tine nu faci ciorbă?

— Vorbeşti de mine? zise mama. Eu n-am mîncat aproape niciodată ciorbă în viaţa mea... Găteam pentru voi şi pentru tatăl vostru, cît despre mine asta mi-era mîncarea: heringi iarna, ardei copti vara, mult udelemn, multă pîine...

— Mereu numai asta? Întrebai eu.

— Mereu, de ce nu? spuse mama. Şi măsline, se înţelege, şi cîteodată carne de porc, cîrnaţi, cînd ţineam porc...

— Țineam porc? Întrebai eu.

— Da, nu-ţi aminteşti? spuse mama. Țineam porc în cite un an, cînd şedeam la cantoane, îl creşteam cu nopalii, apoi îl tăiam...

Îmi veni atunci în minte cîmpia din jurul unui canton, cu linia trenului, şi nopalii şi guiţurile de porc. Se trăia bine la cantoane, mă gîndii. Toată cîmpia aceea doar pentru zburdat, necultivată, fără ţărani, doar cu cite o oale şi cu oamenii care se întorceau de la minele de pucioasă noaptea, cînd noi eram de mult în pat. Se trăia bine, mă gîndii, şi întrebai:

— Aveam şi pui, nu?

Mama spusese că da, aveam cite unul, fireşte, şi eu zisei:

— Se făcea şi muştar...

Şi mama:

— Se făceau tot felul de lucruri... Roşii uscate la soare... Prăjituri de nopal. — Se trăia bine, zisei eu, şi o şi crezui, eu, gîndul la roşile puse la soare, la uscat, în după-amiezele de vară fără un suflut de om pe toată întinderea cîmpiei. Era o cîmpie uscată de culoarea pucioasei şi îmi amintii zumzetul aprins al verii, cu revărsări de tăcere, şi din nou mă gîndii că se trăia bine.

— Se trăia bine, zise. Aveam plase de sîrmă!

— Îndeobşte erau locuri bînuite de malarie, zise mama.

— Malaria aceea cumplită, zisei eu.

Şi mama:

— Cumplită, într-adevăr!

Şi eu:

— Cu greeri!... Şi-mi amintii pudreria aceea de greeri de dincolo de plasele metalice de la ferestre, de la verandă, în pustietatea soarelui, şi spusei:

— Eu credeam că greerii erau malarie!

— Ha! Ha! rise mama. Poate că de asta prindeai atîţia?

— Îi prindeam? zisei. Dar eu credeam că Țîritul lor era malarie, nu ei... Îi prindeam?

— Cum să nu! zise mama. Douăzeci, treizeci, de fiecare dată.

Şi eu:

— Îmi închipui că-i luam drept altceva. Şi întrebai: Ce făceam cu ei?

Mama rise din nou:

— Cred că-i mîncai, zise.

— Îi mîncam? exclamai.

— Da, zise mama. Tu, împreună cu fraţii tăi.

Ea rîdea şi eu eram descumpănit.

— Cum se poate? întrebai.
 Eu îi mama zise:
 — Poate că vă era foame.
 Și eu:
 — Ne era foame?
 Și mama:
 — Poate că da.
 — Dar o duceam bine, la noi acasă! protestai.
 Mama mă privi:
 — Da, zise. Taică-tău lua bani la fiecare sfârșit de lună, și atunci, timp de zece zile, trăiam bine, ne învâduia toți, țărani și oameții de la minele de pucioasă... Dar după zece zile ajungeam ca ei. Mîncam melci.
 — Melci? zisei eu.
 — Da, și cicoare sălbatecă, spuse mama.
 Și eu întrebai:
 — Ei nu mîncau decît melci?
 Și mama:
 — Da, toți săracii mîncau numai melci, de obicei. Și noi eram săraci în ultimele douăzeci de zile ale fiecărei luni.
 Și eu:
 — Și mîncam melci timp de douăzeci de zile?
 Și mama:
 — Melci și cicoare sălbatecă.
 Mă gîndii la asta, zîmbii, apoi zisei:
 — La urma urmel, cred că erau buni.
 Și mama:
 — Foarte buni... Se pot găti în multe feluri.
 Și eu:
 — Cum, în multe feluri?
 Și mama:
 — Numai fierți, de pildă. Sau cu usturoi și roșii. Sau dați prin făină și prăjiți.
 Și eu:
 — Ce idee! Dați prin făină și prăjiți? Cu cochilie cu tot?
 Și mama:
 — Se înțelege! Îi sugi din cochilie... Nu-ți amintești?
 Și eu:
 — Mi-amintesc, mi-amintesc... Plăcerea cea mare era să sugi cochilia, mi se pare.
 Și mama:
 — Trec ceasuri întregi sugînd...

XIII. Timp de două sau trei minute nu mai scoaserăm o vorbă, mîncînd heringul, apoi mama începu din nou să vorbească, explicîndu-mi cîteva feluri în care se puteau găti melcii. Aș fi putut să o învîț și pe nevastă-mea, îmi zise. Dar eu îi spusei că nevastă-mea nu gătea melci. Și mama vru să știe ce gătea nevastă-mea de obicei, și eu îi povestii că, în general, gătea rasol.
 — Rasol? Din ce? exclamă mama.
 — Rasol de carne, zisei eu.
 — De carne? Din ce fel de carne? exclamă mama.
 — Din carne de vacă, zisei.
 Mama mă privi îngrețoșată. Mă întrebă ce gust avea. Și eu îi spusei că nu avea nici un gust deosebit, ci că era supă cu paste.

— Și carnea? mă încrebă mama.
 Eu îi spusei că, într-adevăr, de obicei, după ce mîncai zeama, nu găseai nici un fel de carne. Pe scurt, îi explicai totul: că se punea morcov, țelină, și o bucată de os, așa-zisa carne; totul cît mai lămurit, pentru ca ea să priceapă că în Italia de Nord se trăiește mult mai bine decît în Sicilia, cel puțin astăzi, în orașe cel puțin, și că, într-un anume fel, se mîncă omeneste.
 Mama mă privea într-una cu silă.
 — Oh! exclamă. În fiecare zi asta?
 Și eu zisei:
 — Sigur! Alară de duminică. Măcar atît cît mai muncim și mai cîștigăm ceva! Mama era descumpănită.
 — În fiecare zi! Și nu vi se urăște? zise.
 — Ție nu ți se urăște de heringi? zisei eu.
 — Dar heringul e gustos, zise mama. Și se porni să-mi povestească despre toți heringii pe care credea că-i mîncase în viața ei, îmi spuse că, în privința asta semăna cu taică-său, cu bunicul meu, adică, era în stare să mînce în într-una heringi.
 — Cred că heringii au ceva bun pentru creier, zise. Îți dau și o culoare frumoasă. Însă tot ceea ce credea că ar avea bun heringii pentru organism, și declară că probabil bunicul meu fusese un mare om tocmai datorită heringilor.
 — Era un mare om bunicul? întrebai eu. Mi-amintii vag de a fi crescut, în anii cei mai îndepărtați ai copilăriei mele, cu o umbră asupra mea; trebuie să fi fost umbra măreției bunicului meu; și întrebai:
 — Era om mare bunicul?
 — Nici vorbă! Nu știai? spuse mama.
 Spusei că da, că știam, dar o întrebai ce faptă mărească făcuse el și mama strigă că fusese mare în totul. Adusese pe lume fete zdravene și frumoase, toate fete, strigă, și-și făcuse casa aceea în care trăia ea acum, fără să fie zidar, cu propriile lui mîini... Era un mare om, zise. Era în stare să muncească optzeci ore pe zi și era un mare socialist, un mare vînător și măreț cînd mergea călare la procesiunea Sfîntului Iosif...
 — Călare la procesiunea Sfîntului Iosif? zisei eu.
 — Cum să nu! Era un mare călăreț, mai iscusit decît toți cei din satul ăsta, ba chiar și decît cei de la Piazza-Armerina, spuse mama. Cum ai fi vrut să se facă o cavalcadă fără el?
 Și eu:
 — Dar era socialist...
 Și mama:
 — Era socialist... Nu știa nici să scrie, nici să citească, dar înțelegea politica și era socialist...
 Și eu:
 — Cum putea să călărească, ținîndu-se după Sfîntul Iosif, dacă era socialist? Socialiștii nu cred în Sfîntul Iosif.
 — Ce prostuț ești! zise atunci mama. Bunicul tău nu era un socialist ca toți ceilalți. Era un mare om. Putea să creadă în Sfîntul Iosif și să fie socialist. Avea cap pentru mii de lucruri la un loc. Și era socialist fiindcă înțelegea politica... Dar putea să creadă și în Sfîntul Iosif. Nu zicea nimic împotriva Sfîntului Iosif.
 — Dar preoții mi-nchipui că-l socoteau totuși potrivnic, zisei eu.
 Și mama:
 — Ce-i păsa lui de preoții?
 Și eu:
 — Dar procesiunea era o treabă de-a preoților!

— Ești un mare prost ! exclamă mama. Procesiunea era alcătuită din cai și oameni călare. Era o cavalcadă.

Se ridică și se duse la fereastră, și înțelesei că trebuia s-o urmez.

— Uite, zise. Fereastră dădea spre povârnișurile acoperișurilor, și, mai departe, spre văile largi, spre torentul și pădurile scăldate în soarele iernii, spre munții din față, cu stâncile pătate de zăpadă.

— Uite, zise mama. Și văzui și mai bine acoperișurile acelea cu hornuri fără fum, și torentul, și pădurile de roșcovi, petele de zăpadă, cu și mai multă intensitate, adică de două ori real; și mama spuse :

— Cavalcada pornea de acolo din față, în direcția stîlpului acela de telegraf . . . Se afla acolo o bisericuță care nu se vede, pe muntele acela, dar o luminau pe dinăuntru și pe dinăfară și devenea ca o stea și cavalcada pleca de la biserică, cu felinare și zurgălăi, și cobora muntele. Totdeauna se făcea noaptea, se înțelege. Se vedeau felinarele și știam că tata era în frunte, un mare călăreț, și toți așteptau jos în piață sau pe pod. Și cavalcada intra în pădure, felinarele nu se mai vedeau, se auzeau doar zurgălăii. Asta dura ceva, și apoi cavalcada apărea dintr-odată pe pod, cu toată larma zurgălăilor și cu felinare, și cu el în frunte, de parcă-ar fi fost un rege . .

— Parcă-mi amintesc, zisei eu. Și într-adevăr mi se părea că visasem, măcar, ceva asemănător, larmă de cai cu zurgălăi și o stea mare pe creasta muntelui, în puterea nopții; dar mama zise :

— Aș, pe naiba ! N-aveai decât trei ani când ai văzut-o prima și ultima dată.

Și eu privii din nou Sicilia aceea de afară, apoi pe mama înfăsurată din cap până-n picioare în šalul ei roșu, și băgai de seamă că purta bocanci bărbătești, niște bocanci vechi de-ai tatii, de cantonier, înalți și probabil cu înțite, cum îmi aminteam că avea ea obiceiul să poarte prin casă, ca să-i fie mai comod, sau să se simtă, într-un anumit fel, împlănită în bărbat, și puțin bărbat, coastă de bărbat.

XIV. Ne întoarserăm la masă și cum eu o priveam fără să vorbesc, îmi zise :

— De ce mă privești ?

Și eu zisei :

— Nu pot să te privesc ?

— Eh, zise mama, dacă vrei să mă privești, privește-mă, dar isprăvește de mîncat . . . Țăia o altă felie de pîine, care era tare și cu coaja albă de parcă n-ar fi fost bine coaptă, și zisei :

— Dar ce i-a venit tatii să plece cu alta femeie, acum, la bătrînețe ?

Mama păru surprinsă, ba chiar jignită, și parcă ar fi avut ceva de obiectat la fiecare cuvînt de-al meu.

— Ce știi tu despre asta ? strigă.

— Mi-a scris el, zisei.

— Ah, lașul ! strigă mama. Ți-a scris că a văzut o altă femeie și m-a părăsit și a plecat cu ea ?

Eu zisei da, că asta înțelesesem eu, și ea strigă :

— Ce laș !

Și eu zisei :

— De ce ? Nu-i adevărat ?

Și mama :

— Cum vrei să fie adevărat ? Nu-ți mai amintești ce laș era ?

— Laș ? zisei eu.

— Da, strigă mama. După ce mă bătea, se pornea pe plîns și-mi cerea iertare . . .

Eu scosei o exclamație.

— Oh ! zisei. Se vede că-i părea rău.

— Îi părea rău ! strigă mama. Ca și cum eu n-aș fi știut să mă apăr, și nu i-aș fi tras și eu vreo două . . . Poate că de asta îi părea rău.

Risei. Ha, ha, ha ! risei și-mi amintii de el, tata sprinten ca un băiețas, cu ochii albaștri, și ea greoaie, puternică, cu bocanci, ei doi la încăierare, cînd deveneau fiare și se loveau lovind totul în jur, din fund cu picioarele în scaune, cu pumnii în geamuri, cu bîta în mese, și noi rîdeam și aplaudam.

— Ha, ha, ha ! risei. Și mama îmi zise :

— Ți dai seama cît era de laș ? Și cînd năsteam plîngea. Pe mine mă cuprindeau durerile, dar nu plîngeam, și el plîngea. Aș fi vrut să-l văd pe tata în locul lui !

— Cred că-i părea rău cînd te vedea suferind.

— Îi părea rău ! strigă mama. De ce să-i pară rău ? Nu eram pe moarte. Ar fi făcut mai bine să-mi dea o mîna de ajutor decât să plîngă . . .

Și eu :

— Ce-ar fi putut face ?

Și mama :

— Cum, ce-ar fi putut face ? Tu nu faci nimic cînd naște nevastă-ta ?

Și eu :

— Bine, o țin . . .

— Vezi că tot faci ceva ? zise mama. Dar el nici măcar nu mă ținea. Eram singuri în pustietățile alea, și atîta treabă de făcut, de pregătit apă caldă, dar el nu știa decât să plîngă . . . Sau alegea la cantonul vecin să cheme femeile de acolo . . . Asta-i plăcea, să aibă alte femei în casă. Dar ele nu veneau niciodată imediat, și eu aveam nevoie de ajutor, îl strigam să mă ajute, să mă țină, să mă sprijine la mers, și el plîngea. Nu voia să vadă . . .

— Ah ! exclamai eu. Nu voia să vadă ?

Mama mă privi puțin cruciș :

— Nu, nu voia să vadă, zise. Apoi adăugă : Cred că mai mult vedeai voi decât el, leșeați . . .

Eu o întrerupsei.

— Vedeam mai mult noi decât el ? zisei.

Și mama :

— Da, voi voiati să vedeți . . . Leșeați din camera voastră și veneați lîngă el, dar el nu ridica ochii, iar voi îi țineai holbați. Vă uitați la el cum plîngea, la mine cum mă străduiam să umblu ținîndu-mă de mobile, și atunci eu strigam la el să vă alunge de acolo, dar el nici măcar asta nu era în stare să facă . . . Aș fi vrut să-l văd pe tata în locul lui !

— Pe tatăl tău ? zisei.

— Sigur că da ! strigă mama. El era un mare om, un mare călăreț și un tîran care putea să sape pămîntul optsprezece ore pe zi, și avea curaj, și cînd năstea mama, îl făcea totul . . . Așa că aș fi vrut să-l văd pe tata în locul lui. Ii spuneam să vă alunge, și el nimic, nu înțelegea, nu ridica ochii din pămînt, îi era frică să privească. Și eu îl făceam laș, îi spuneam să mă țină fiindcă aveam dureri, și el știi ce-mi zicea ? Îmi zicea : așteaptă să sosească.

— Cine trebuia să sosească ? zisei eu.

Și mama :

— Vorbea de femeile pe care le chemase . . . Dar femeile nu ajungeau totdeauna la vreme, și eu, o dată, am simțit capul copilului afară, era al treilea dintre voi, și m-am trîntit pe pat și i-am zis :

— Hai iute că a ieșit !

— Și noi eram acolo și priveam ? zisei eu.

Și mama:
— Sigur că da... El nu vă dăduse afară. Dar erai foarte mici, tu și Felice, tu de doi ani și jumătate, și Felice de un an, un an și ceva, copilul era al treilea după voi... Văzui că avea tot capul afară...

Și noi eram acolo și ne uitam? zisei eu.
Și mama:
— Da, da! Chiar și copilul era acolo și privea, cu tot capul afară și cu ochii deschiși, era un copil frumos, și eu râcnam la tăică-tău, să dea fuga să-l tragă. Și știi ce-a făcut? A ridicat brațele la cer și a început să-l invoce pe Dumnezeu, ca atunci când îți juca tragediile lui...

— Oh! zisei eu.
Și mama:
— Da, asta a făcut... Și copilul mă privea, se învântește la față, era un copil frumos, eu nu voiam să moară sugrumat...

— Bănuiesc că atunci a venit cineva, zisei eu.
Și mama:
— De unde! Era pe la două noaptea și n-a venit nimeni... Am înfășcat însă sticla cu apă de pe măsuta de noapte, mă cuprinsese o furie cumplită, și i-am aruncat-o în cap lui tăică-tău.

— L-ai lovit? zisei eu.
Și mama:
— Ce dracu, ochiesc bine! L-am nimerit și atunci s-a hotărât să mă ajute. Și m-a ajutat, mi-a tras afară copilul viu și nevătămat, de parcă-ar fi fost alt om și nu el, dar se înțelege, mai mult am împins eu decât a tras el, avea fața plină de sânge și de sudoare...

— Vezi că nu era laș? zisei eu. Nu-l lipsea curajul. Avea mai degrabă ceva în plus care a dispărut de îndată ce i-a dat sângele.

— Ceva în plus? exclamă mama, și se uită în farfuria rămasă goală. Ce-ai fi vrut să albă în plus? Nu era un om ca tata.

Apoi se ridică de la masă, se duse într-o încăpere întunecoasă din spatele bucătăriei, poate un pod, și era ciudat cât de ușor mergea în bocancii ei.

XV. — Unde te duci? îi strigai în urmă.
Vocea ei îmi răspunde înăbușită, ca de sub o pătură de pulbere.
— Iau un pepene! Și ai văi siguranța că dincolo era o încăpere pustie, cu acoperișul lăsat, un pod.

— Așteptai, și se terminase heringul din farfurii, și nici în bucătărie nu mai mirosea a hering. Și mama se întoarce, ținând în mână un pepene lunguieț.

— Vezi ce frumos e? zise. Un pepene de iarnă!
Zimbea, și era o apariție, ea însăși și amintirea ei, de două ori reală, cu pepenele în mână, ca, dincolo de copilărie, în casa de la canton.

— Aveam și iarna pepeni? zisei eu.
Și mama:

— Da, îi țineam în paie, în cotet. Acum îi țin aici, în pod. Mai am vreo zece. — Îi țineai în cotet? zisei eu. Era un mister unde-i țineai! Nu izbuteam niciodată să aflăm. Parcă-i țineai ascunși în tine. Și din când în când, duminica, scoateai câte unul. Plecai ca și cum și te întorceai cu un pepene... Era un mister...

Și mama:
— Mi-nchipui că scotoceai peste tot.

Și eu:
— Ba bine că nu. Dacă ar fi fost în cotet, i-am fi găsit.

Și mama:
— Și cu toate astea acolo erau. Dar într-o groapă săpată în pământ, cu pale pe deasupra.

— Ah, așa! zisei eu. Și noi care credeam că-i ascundeai cumva în tine.

Mama zîmbi.
— De-asta îți ziceai voi Mama Pepene?

Și eu:
— Îți ziceam Mama Pepene?

Și mama:
— Sau poate Mama Pepenilor... Nu-ți amintești?

— Mama Pepenilor! exclamă eu.
Pepenele fu pus pe masă, și se rostogoli încetitor spre mine, o dată, de două ori, cu coaja groasă, verde, încrustată fin cu aur. Mă aplecai să-l miroso.

— El e, zisei.
Și aroma tare nu era numai a lui; o aromă veche, ca de vin, a iernii singuratice în munți, lângă linia singuratică, și a sufrageriei, mici, cu tavanul scund, de la canton.

Mă uitai în jur.
— Nu mai e nici o mobilă dintr-ale noastre? zisei.

Și mama:
— Nici o mobilă. Mai aveam niște vase și alte lucruri de bucătărie, dintr-ale noastre...

Și cuverturile, rufăria. Mobila am vindut-o când am venit încoace...

— Dar cum v-ați hotărât să veniți aici? zisei.

Și mama:
— Eu am hotărât. Asta e casa tatei și nu plătim chirie. A clădit-o el puțin câte puțin, duminica...

— Unde volai să ne ducem?

Și eu:
— Nu știu... Dar aici linia ferată e atât de departe! Cum poți trăi fără să vezi măcar linia?

Și mama:
— Ce importanță are să vezi linia?

Și eu:
— Ziceam... Fără să mai auzi trecând un tren!

Și mama:
— Ce importanță are să auzi trecând un tren?

Și eu:
— Credeam că ar avea importanță pentru tine... Nu ieșai tu cu fanionul în fața barierei când trecea trenul?

— Da, când nu trimeteam pe vreunul din voi, zise mama.

Și eu exclamai:
— Ah! Ne trimeteai și pe noi câteodată?

— Dar nu mă mai interesă răspunsul. Îmi ausesi aminte de mine și de tren într-o relație deosebită, ca într-un dialog, ca și cum aș fi stat de vorbă cu el, și o clipă simții în mine strădania de a-mi aminti ceea ce-mi spusese el, ca și cum m-aș fi gândit la lume, așa cum aș fi învățat de la el, în convorbirile acelea ale noastre.

Zisei:
— Era un loc aproape de gară. Serradifalco, mi se pare... Nu-l vedeam, dar auzeam vagoanele de marfă izbindu-se unul de altul în timpul manevrelor...

Îmi venea în minte iarna, singurătatea imensă a cîmpei, fără copaci, fără iarbă, și pământul care răspindea o mireasmă de iarnă, ca un pepene; și zgomotul acela.

— Măsur plăcea să aud zgomotul acela! zisei.

— Tăie pepenele! strigă mama.

Străpunsei coaja tare și cuțitul pătrunse adnc. Mama adusese în timpul asta vin și pahare. Și vinul nu era cineștie ce, dar pepele stătea tăiat în mijlocul mesei și sorbirăm mireasma iernatică de pepe.

XVI. Apoi zisei:

- Și atunci?
- Care atunci? Întrebă mama.
- Da, atunci, zisei eu. Ce s-a întâmplat atunci cu tata?
- Mama păru din nou iritată.
- Ce să mai vorbim de asta, mormăi ea. Cu el sau fără el mi-e tot una... Și dacă și lui îi e tot una fără mine, puțin îmi pasă de el.
- Așadar e adevărat că a plecat cu alta? zisei.
- Și mama:
- Plecat? Pe naiba, plecat. Eu l-am alungat. Asta e casa mea.
- Și eu:
- Vai, mamă! Te plictiseși de el și l-ai alungat?
- Și mama:
- Chiar așa. L-am răbdât ani de zile, și acum era prea de tot, nu puteam răbda să-l văd îndrăgostit, în vîrsta lui...
- Cum de se îndrăgostise? zisei.
- Și mama:
- Totdeauna a fost așa cu femeile. Simțea tot timpul nevoia să aibă alte femei în casă și să facă pe cocoșul printre ele... Știi că scria poezii. Pentru ele le scria...
- Nu era nimic rău în asta, zisei eu.
- Și mama:
- Nu era rău? Și că ele mă priveau de sus auzindu-se numite regine în poeziile alea ale lui, tot nu era rău?
- Le numea regine? zisei eu.
- Și mama:
- Sigur că da. Ba chiar «albine-regine!», pe nesălatele alea de neveste de cantonieri, învătătoare, sau neveste de șefi de gară... «Albine-regine»!
- Și eu:
- Dar de unde știau că era vorba de ele?
- Și mama:
- Asta e bună! Cînd una îl vedea plin de atenții cu ea, și închinînd paharul la sărbători pentru cea mai frumoasă uitîndu-se la ea, și cîntînd apoi poeziile alea cu brațele deschise spre ea, ce-i trebuia mai mult, ca să știe?

Risei:

- Ah, sărbătorile alea! Petrecrele alea!
- Era un mare nebun, zise mama. Nu putea trăi fără tărăboi... La fiecare șase, șapte zile trebuia neapărat să pună ceva la cale. Să chema feroviarii de pe toată linia cu nevestele și cu fetele lor, și să facă pe cocoșul printre ele. Erau vremuri cînd se petrecea în fiecare seară, fie la noi, fie la alții... Ba dans, ba joc de cărți, ba teatru... Și el în mijlocul tîmbălăului, cu ochii scăpărători...
- Îmi veni în minte tata, cu ochii lui albaștri și scăpărători, în miezul copilăriei mele, și al Siciliei, în singurătatea munților, mi-o amintii și pe mama, departe de a fi nefericită, făcînd pe gazda, turnînd vin celor din jur, și strălucitoare, rîzînd, nîc de cum nefericită din pricina unui sot atît de cocoș.
- Era nemăpomenit în privința asta, continuă mama. Niciodată nu obosea la dans și nu pierdea un tur. Se termina plaja, fuga s-o schimbe, și se întorcea, înșfăcă o parteneră și dansa. Conducea cadrulul ca nimeni altul, cu cîte o glumă la fiecare

figură... Și știa să cînte la armonică, și chiar din cimpoi. Era cel mai iscusit cîntăret din cimpoi de pe tot cuprinsul munților și avea o voce puternică de răsuna vîile. Ah! Era un mare om, ca un războinic de odinioară... Și vedeai că se simțea ca un rege pe calul său. Iar cînd apărea cavalcada pe pod, cu felinare și zurgălăi, și cu el în frunte, ca un rege, noi strigam trăiască... Trăiască tata, strigam!

- De cine vorbești? întrebai eu.
- Vorbesc de tata, de bunică-tău, zise mama. De cine credeai că vorbesc?
- Și eu:
- Vorbeai de bunicul? Bunicul era cel care pune gramofonul să cînte?
- Și mama:
- Nu, nu el... Asta era taică-tău... Punea gramofonul să cînte și schimba plăcile. Da fuga și schimba plăcile tot timpul. Și dansa tot timpul. Era un mare dansator, un mare curtezan... Și cînd mă lua pe mine parteneră și mă învîrtea mă simțeam parcă din nou fetiță.
- Te simțea fetiță lîngă tata? zisei eu.
- Și mama:
- Nu! Spun lîngă tata, bunicul tău... Era atît de înalt și de voinic, și atît de mîndru, cu barba blondă și albă!
- Și eu:
- Atunci bunicul era cel care dansa.
- Și mama:
- Și tătă tău dansa. Cu gramofonul și cu toate femeile alea pe care mi le aducea în casă... Dansa chiar prea mult. Ar fi vrut să danseze în fiecare seară. Și cînd eu n-aveam chef să merg la cîte o petrecere la vreun canton prea departe, mă privea de parcă i-aș fi furat un an din viață. Dar n-aveai totdeauna chef să mergi la petrecrele la care se ducea el...
- Care el? zisei eu. Bunicul sau tata?
- Și mama:
- Bunicul, bunicul...

XVII. Un timp mama vorbi și vorbi despre bunicul, sau despre tata, sau despre alții, care or fi fost ei, despre bărbat, în sfîrșit, și mă trezii gîndindu-mă că trebuia să fi fost un fel de Marele Lombard.

Nu-mi aminteam nimic despre bunicul meu, mi-aminteam doar mîna lui care mă ținea, copil de trei ani, ori de cinci, purtîndu-mă încoace și-ncolo pe drumurile și pe treptele acelea din satul lui. Dar puteam să mi-l închipui ca un fel de Marele Lombard, mă refer la omul din tren, cel cu claia de pînă, cu barba albă tăiată scurt, care vorbea în tren despre un cal de-al său și despre fetele sale, și despre alte îndatîrituri.

- Cred că a fost un Mare Lombard, zisei.
- Terminașem de mîncat și pepele, și mama se ridicase să strîngă masa.
- Ce-i aia un Mare Lombard? zisei.
- Ridicăi din umeri. Nu știam, într-adevăr, ce să răspund, și zisei:
- E un om...
- Un om? zise mama.
- Și eu:
- Un om înalt, voinic... Bunicul nu era înalt?
- Și mama:
- Era înalt. Un om care e înalt se numește Mare Lombard?
- Și eu:
- Nu, nu de asta, nu. Nu din cauza staturii...

Și mama:
— Atunci de ce crezi că ar fi un Mare Lombard?
Și eu:
— Așa! Bunicul nu era blond și cu ochii albaștri?
Și mama:
— Asta înseamnă un Mare Lombard? Unul care e blond și are ochii albaștri? E ușor să fii un Mare Lombard!
— Bine, zisei eu. Poate că e ușor, poate că nu...
Mama se Împlintase în fața mesei, își Încrucșase brațele sub sîni-i bătrîni și mă privea puțin cruciș, înfășurată în salul roșu.
— E ușor că unul să fie blond și să aibă ochii albaștri, zise.
— Asta da, zisei eu. Dar un Mare Lombard poate să nu fie blond.
— Îmi veni în minte tata care avea ochi albaștri, fără să fie blond, și cum mi-l închiuiam și pe el un fel de Mare Lombard, în *Macbeth*, și în toate tragediile jucate de el pe mesele de prin gări, pentru ferovieri și cantonieri, zisei:
— Poate să fie și numai cu ochi albaștri.
— Și atunci? zise mama.
Eu mă gîndeam cum era Într-adevăr Marele Lombard, omul din tren care vorbea despre alte Îndatoriri, și mi se păru, cuprins de dorul lui, că nu avea ochi albaștri, că nu era dect un om cu mult păr.
— Bine, zisei, un Mare Lombard e un om cu o clăie de păr. Bunicul avea păr mult?
— Păr mult? zise mama. Nu, nu avea mult. Avea o barbă mare, albă și blondă. Dar n-avea păr în creștet... Nu era un Mare Lombard!
— Ba da! zisei eu. Era un Mare Lombard oricum.
Și mama:
— Cum putea să fie dacă zici că un Mare Lombard e un om cu o clăie de păr?
El nu prea avea păr...
Și eu:
— Ce contează părul? Sînt sigur că bunicul a fost un Mare Lombard... Trebuie să se fi născut Într-o localitate lombardă.
— Într-o localitate lombardă? exclamă mama. Ce-nseamnă localitate lombardă?
Și eu:
— O localitate lombardă e o localitate cum e Nicosia. Cunoști Nicosia?
Și mama:
— Am auzit vorbindu-se de ea. E acolo unde se face pîinea cu alune pe deasupra...
Tata nu era din Nicosia.
— Mai sînt și alte localități lomarbe, zisei eu. E Sperlinga, e Troina... Toate localități din Val Demone sînt lomarbe.
Și mama:
— Dar el nu era din Val Demone. Nu era un Mare Lombard!
Și eu:
— Chiar și în afară de Val Demone mai sînt localități lomarbe. Aidone nu e în Val Demone, și totuși e o localitate lombardă.
Și mama:
— E o localitate lombardă, Aidone? Am avut odată un ulcior din Aidone. Dar el nu era din Aidone.
— De unde era? Întrebai eu. Cred că era din Valle Armerina... De prin părțile astea... E o localitate lombardă și în Valle Armerina.
— Era din Piazza, zise mama. S-a născut la Piazza și apoi a venit aici. E o localitate lombardă Piazza Armerina?

Tăcui o clipă, mă gîndii, apoi zise:
— Nu, nu cred că Piazza e o localitate lombardă.
Și mama triumfă.
— Vezi că nu era un Mare Lombard? zise.
— Și cu toate astea sînt sigur că era! exclamai eu. Nu se putea să nu fie!
Și mama:
— Dar dacă nu era dintr-o localitate lombardă?
Și eu:
— Ce contează locul? Chiar dacă s-ar fi născut în China sînt sigur că era un Mare Lombard...
Atunci mama Începu să rîdă.
— Ești un Încăpățînat! zise. De ce îți morțiș să fi fost un Mare Lombard?
Risei și eu, o clipă. Apoi zisei:
— Așa cum vorbești tu de el pare că trebuie să fi fost. Pare că trebuie să se fi gîndit la alte Îndatoriri...
Lucrul acesta îl spusei foarte serios, fiindu-mi dor de Marele Lombard cunoscut în tren, și de alți și alți oameni care să-i semene, de tata în *Macbeth*, de bunicul, de un aidoma lui.
— Pare că trebuie să fi gîndit la alte Îndatoriri, zisei.
— Alte Îndatoriri? zise mama.
Și eu:
— Nu spunea că aceste Îndatoriri ale noastre de acum sînt prea vechi? Că sînt putrede, moarte și că nu ai nici o satisfacție îndeplinindu-le?
Mama era descumpănită.
— Nu știu. Nu cred, zise.
Și eu:
— Nu spunea că se cer alte Îndatoriri? Îndatoriri noi nu tot cele obișnuite?... Nu spunea așa?
— Nu știu, zise mama. Nu știu. Nu l-am auzit spunînd...
Acum mi se păru că iar mi-era indiferent de a mă afla acolo la mama, în călătorie sau mai degrabă, în viața mea de fiecare zi, dar mereu cu gîndul la Marele Lombard, Întrebat:
— Era mulțumit de sine? Era mulțumit de sine și de lume, bunicul?
Mama mă privi o clipă, descumpănită, gata să spună ceva. Se răzgîndi însă și zise:
— De ce nu? Apoi mă privi din nou, și eu nu-i răspundeam, și mă privi, mă tot privi, și din nou se răzgîndi și zise:
— Nu, de fapt nu era.
— Ah, nu era? zisei eu.
Și mama:
— Nu, de lume nu era.
— Și de el era? zisei eu. De lume nu era mulțumit, dar de el era?
Și mama:
— Da, cred că de el era...
— Nu se gîndea la alte Îndatoriri? zisei eu. Era mulțumit?
Și mama:
— De ce n-ar fi fost? Se simțea ca un rege pe calul său, la cavalcadă... Și ne avea pe noi, trei fete frumoase! De ce n-ar fi fost?
Și eu:
— Bine. Poate că tu nu știi dacă era sau nu...

XVIII. Apoi mama se apucă să spele vasele. Nu era apă curentă așa că le spăla într-un lighean de pământ plin cu apă caldă, și spălându-le începu să fluiera.

— Îmi dai o mână de ajutor? zise, când scoase din apă caldă prima farfurie. Eu mă ridicai s-o ajut, și ea presără puțină cenușă pe farfurie, mi-o întinse și-mi arătă o găleată cu apă rece, îmi spuse să clătesc farfuria în găleata aceea și apoi s-o șterg. Continuam, în felul acesta, cu celelalte farfurii și tacâmuri, și ea fluiera și cânta, iar eu o priveam.

Cânta, zic, dar încet, vechi melodii fără cuvinte, când lălăind, când fluierând, și la răstimpuri, câte-un trîl; era de-a dreptul caraghioasă la cei cincizeci de ani ai ei sau ceva mai puțin, cu fața încă tânără, uscată de ani, dar nu bătrână, ba dimpotrivă, tânără, cu părul castaniu aproape blond, cu șalul roșu pe umeri, cu bocancii tăci în picioare. Îi văzui mîinile, și erau mari, vîlguite, noduroase, cu totul deosebite de față, pentru că puteau să fie și de bărbat care taie copaci sau lucrează pămîntul, în vreme ce fața îi era, într-un anume fel, de odalișcă. « Femeile astea ale noastre » îmi zisei, și nu mă gîndeam la siciliene, ci, în general, la femeile cu mîini lipsite de gingășie în timpul nopții, și poate, uneori, nefericite din pricina asta, geloase și sălbatice din pricina asta, care n-aveau și mîini de odalișcă așa cum aveau totuși inima și fața și care nu puteau să-și țină bărbații legați de ele și prin mîini. Mă gîndii la tata și la mine, la toți bărbații, cu nevoia noastră de mîini moi și crezui că-am înțeles ceva din neli-niștea pe care ne-o dau femeile; cum de se făcea că eram gata să fugim de ele, de femeile noastre cu mîini dibace și grosolane, aproape bărbătești, aspre în timpul nopții și cum de ajungeam să cădem în sclavie numind regină, odalișcă o femeie care era femeie cînd îi simțeam atingerea. De aceea, mă gîndii, iubim ideea unei lumi strălucitoare, a întregii societăți civile-militare, ierarhiile, dinastiile, principi și regii, chiar și în povești; iubim ideea de femeie care-și deprime mîinile cu gingășia. Era de-ajuns să știi de existența lor, să poți ști că undeva erau, aceste femei, și să le vezi dincolo de lumea ta, stemele și eunucii lor; de aceea, cugetai, iubim atît de mult strălucirea serărilor și seraiurile, chiar și pe bărbații lor, trompetele, stemele și ne prindem în joc, întorcîndu-ne privirea de la femeile și fetele noastre căutînd altele, eu, tata, fiecare bărbat, și căutînd altceva în altele fără să bănuim niciodată că nu căutam decît mîngîierea unor mîini moi. Așa gîndii și zisei cît de lași sîntem, privind mîinile mamei, diforme și gîndindu-mă la picioarele ei diforme și ele în bocancii aceia vechi bărbătești, și pe care trebuia să le ignori ca pe niște părți dintr-o altă natură a ei, Josnice. Dar mama cânta, și era pasăre cîntătoare, lălăituri, fluierături și la răstimpuri cîteun trîl, iar mîinile ei, picioarele ei nu contau, și nici măcar anii ei nu contau, conta numai că ea cânta, că era pasăre, mama-pasăre a văzduhului, și prin ouăle ei mamă a luminii care dă lumină.

— Bine, zisei, cred că așa îți petreci vremea cînd ești singură.

— Cum așa? zise mama.

— Da, zisei eu. Cîntînd.

Mama ridică din umeri, vrînd să spună poate că nici nu-și dăduse seama de asta. Și eu adăugai:

— Nu-ți pasă că ești singură?

Atunci ea mă privi cu uitătura aceea puțin crucișă a momentelor ei de uimire, apoi își încruntă fruntea și spuse:

— Dacă tu crezi cumva că ar trebui să simt lipsa tovarășiei lui taică-tău, te înșeli . . .

Ce te face să crezi asta?

— De ce? zisei eu. Nu-ți ținea o bună tovarășie? Mi-nchipui că te ajuta și la treburile casei.

Și mama:

— Asta nu înseamnă că ar trebui să mă simt singură fără el . . .

Și eu:
— Dar tata era un bărbat draguț!
Și mama:
— Oh! I nu trebuie să îți în casă un bărbat draguț! Asta a fost nenorocirea mea, că era un bărbat draguț...
Și eu:
— Aș vrea să-ți explic mai bine...
Și mama:
— Vezi, bunicul tău nu era draguț... Nu le numea pe femei regine, nu le scria poezii...
— Bănuiesc că nu-i plăceau, zisei eu.
Și mama:
— Nu-i plăceau? Îi plăceau de zece ori mai mult decât lui taică-tău... Dar nu simțea nevoia să le numească regine. Când îi plăcea vreuna, o ducea în vale. Mai sînt multe prin părțile astea care-și amintesc și acum de el. Și multe și la Piazza...
— Și tu te plîngi de tata zisei eu. Cred că ar fi fost și mai rău pentru tine, cu firea ta, dacă ai fi fost soția bunicului, de pildă.
— Mai rău? exclamă mama. Cum mai rău?
— Bine, zisei eu. Bunicul și le ducea în vale, pe cînd tata le scria poezii. Cred că escapadele alea din vale îți s-ar fi părut mai rele decât poeziile...
Și mama:
— Ba de loc! Partea rea erau poeziile, cu taică-tău... Aș fi fost mulțumită dacă și le-ar fi dus numai în vale.
Și eu:
— Cum? Le ducea în vale și apoi le scria poeziilor?
Și mama:
— Firește... și le numea regine și se purta cu ele de parcă ar fi fost regine. Era un bărbat draguț. Și dacă vreuna mai avea și un nume draguț, ca de pildă Manon, parcă înnebunea, un adevărat caraghiosic la vîrsta lui.
— Pe care o chema Manon? întrebai eu.
Și mama:
— Asta a fost călăreata de la circ. Din pricina ei l-am alungat... Fiindcă o chema Manon. Dar cu toate se purta de parcă ar fi fost regine. Era un bărbat draguț.
Se făcu o pauză fără ca eu să răspund, și mama părea că așteaptă. Așa că zisei:
— Era un bărbat draguț.
Și mama:
— Asta era partea rea. Aș fi fost mulțumită dacă și le-ar fi dus numai în vale...
În schimb el venea și-mi spunea: «Draga mea, dacă ai fi o fetiță ar putea să te cheme Manon».
— Și asta era rău? zisei eu.
Și mama:
— Rău era că se purta cu ele de parcă ar fi fost regine și nu niște vaci împuțite. Și că le lăsa să-și închipuie cine știe ce. Asta era rău. Eu nu puteam să le privesc de lăsa.
— Ah! zisei eu. Nu puteai să le privești de sus? Și între timp îmi ziceam: «caraghioasă femeie!»
Și mama zise:
— El le dădea de înțeles că ar fi cine știe cine și ele mă priveau de parcă ar fi fost cine știe cine... Îmi veneau în casă, nevaste de ferovieri, tărânci, și erau nerușinate, nepăsătoare, nu-și plecau ochii, mă priveau de parcă ar fi fost cine știe cine. Și eu nu puteam să le privesc de sus!
«Caraghioasă femeie!», îmi zisei.

Și mama zise:
— Asta era partea rea! El le dădea de înțeles că ar fi mult mai grozave decât mine! Și ele mă priveau de parcă ar fi fost mult mai grozave decât mine! Fiindcă le zicea regine! Nu le făcea să înțeleagă că sînt doar niște vaci împuțite. Și eu nu puteam să le privesc de sus.
Așa vorbea, și eu îmi ziceam: «caraghioasă femeie! caraghioasă femeie!» și în sinea mea aproape rîdeam. Știam cum sîntem noi bărbații, poate lași, tata, eu, însumi, dar drept, la urma urmei, în entuziasmul nostru cu ele și în a le da de înțeles că ar fi cine știe ce, și în sinea mea aproape rîdeam.

XIX. Acum mama pusese mîna pe mătură și mătura împrejur, și era din plin mamă și femeie, și eu, în sinea mea, aproape rîzînd, mă gîndii că și ea ar fi putut să fie una dintre cele pe care le numea vaci împuțite; regină, în ciuda minilor ei grosane, pentru alții bărbați, plină de mister, și albină-regină și inspiratoare de pasiuni. De ce nu? mă gîndii.

Era prea din belșug mamă ca să fi fost doar o soție, și să se fi consumat, meschină, nenorocită, din pricina entuziasmelor bărbatului ei pentru alte femei. Avea prea mult din miera de odinioară în ea, mișcîndu-se acum prin bucătăria aceea, așa înaltă și cu părul aproape blond, cu salul roșu pe umeri. Prea mult din miera de odinioară avea în ea. Nu se putea să fi fost nenorocită.

Și, în sinea mea aproape rîzînd, zisei:

— Ești o femeie caraghioasă! Ai fi vrut ca ele să se fi simțit vaci?

— Aș fi vrut, zise mama. Aș fi vrut să rîd de toată povestea...

— Ești o femeie caraghioasă! zisei eu. Ai fi ris de toată povestea?

Și mama:

— Sigur că da. Nu m-ar fi interesat nimic! Aș fi ris. Dar el nu le socotea vaci...

Și eu:

— De ce ar fi trebuit? Aveau un soț ca și tine, copii ca și tine.

Și mama:

— Bine! Nimeni nu le obliga să facă pe vacile.

Și eu:

— Era chiar atît de murdar ceea ce făceau? Nu făceau același lucru pe care-l făceau și tu cu el? Sau făceau cine știe ce altceva?

— Altceva? exclamă mama.

Și o clipă se opri din măturat.

— Cum altceva? zise. Făceau același lucru, firește. Ce puteau să facă altceva?

— Și atunci? zisei eu. Aveau un soț ca și tine. Aveau copii ca și tine. Și nu făceau nimic altceva mai murdar decât ceea ce făceau și tu cu el... De ce ar fi trebuit să le trateze ca pe niște vaci împuțite?

Și mama:

— Dar el nu era bărbatul lor, era al meu...

— Asta e deosebit! zisei eu. Și în sinea mea rîdeam. O vedeam uimită în mijlocul bucătăriei, cu mătura în mînă, fără să mai măture, și în sinea mea rîdeam.

— Nu înțeleg cum judeci, zisei.

Și, rîzînd în sinea mea, mă hotărîi să risc o lovitură:

— Nu înțeleg cum judeci, zisei din nou. Și apoi: Tu erai o vacă împuțită cînd făceai lucrul ăsta cu alți bărbați?

Mama nu roși. Ochii i se aprinseră, gura i se strînsese, aspră, și întreaga-i făptură se făcu aspră, mai înaltă, tulburată în miera ei de odinioară, dar nu roși.

Și eu, rîzînd în sinea mea, îi zisei:
 — Încă presupun că vei fi fost și tu în vale... Eram mulțumit că o tulburam în miera ei de odinioară și în sinea mea rîdeam, devenisem vorbăreț.
 — Nuvei fîstat totdeauna într-o bucătărie I zisei. Vei fi fost totuși în vale cu vreunul.
 — Oh I zise mama. Era de piatră în mijlocul bucătăriei și răscolită în miera ei de odinioară, dar nu roși, nu se rușină. « Oh ! » zise, privindu-mă de sus în jos.
 Și, spunînd asta, era mai mult decît mama, mamă-pasăre, mamă-albină, dar miera de odinioară era prea veche și se potoli în ea, se răsplîndi, cu răutate, și la urma urmelor eu eram un fiu de douăzeci și nouă de ani, aproape treizeci, și-l eram străin prin jumătate din mine, de cincisprezece ani, un om oarecare prin jumătate din mine, așa că ea zise apucîndu-se iar de măturat:

— Bine, și fii sigur că și-a meritat-o dacă am fost cu alți bărbați o dată sau de două ori !

Și eu mă gîndii, rîzînd în sinea mea: « Ah ! vacă bătrînă ! »

Și zisei:

— Sigur că și-a meritat-o.

Apoi întrebai:

— De multe ori? Cu mulți bărbați?

— Oh ! exclamă mama, crezi oare că m-am dat în vînt după bărbați?

Și eu:

— Nu, nu ! Voiam să știu dacă s-a întîmplat cu un bărbat sau cu doi...

Și mama:

— Cu unul ! Cu unul ! Pentru că altă dată a fost o greșeală și nu mai contează.

— O greșeală ? zisei eu. Cum o greșeală ?

Și mama:

— A fost ceva cu un cumătru pe cînd eram la Messina. După cutremur... A fost o greșeală, în sfîrșit, eram foarte tînără și nimeni n-a mai vorbit despre asta.

— la te uită ! zisei eu. Și cu celălalt ?

Și mama:

— Oh ! Cu celălalt a fost din întîmplare !

— Era și el tot un cumătru de-al nostru ? zisei eu.

Și mama:

— Nu. Era unul pe care nu-l cunoșteam.

— Era unul pe care nu-l cunoșteai ? exclamai eu.

Și mama:

— Ce găsești de mirare ? Nu știi cum s-a întîmplat.

Și eu:

— Mi-nchipui că ai fost forțată.

Și mama:

— Forțată ?

Eu risei în sinea mea pentru tonul cu care mama spusese asta, apoi, observînd-o ca dintr-un alt punct al pămîntului, nu de acolo din propria ei bucătărie ci din Sicilia ei, întrebai:

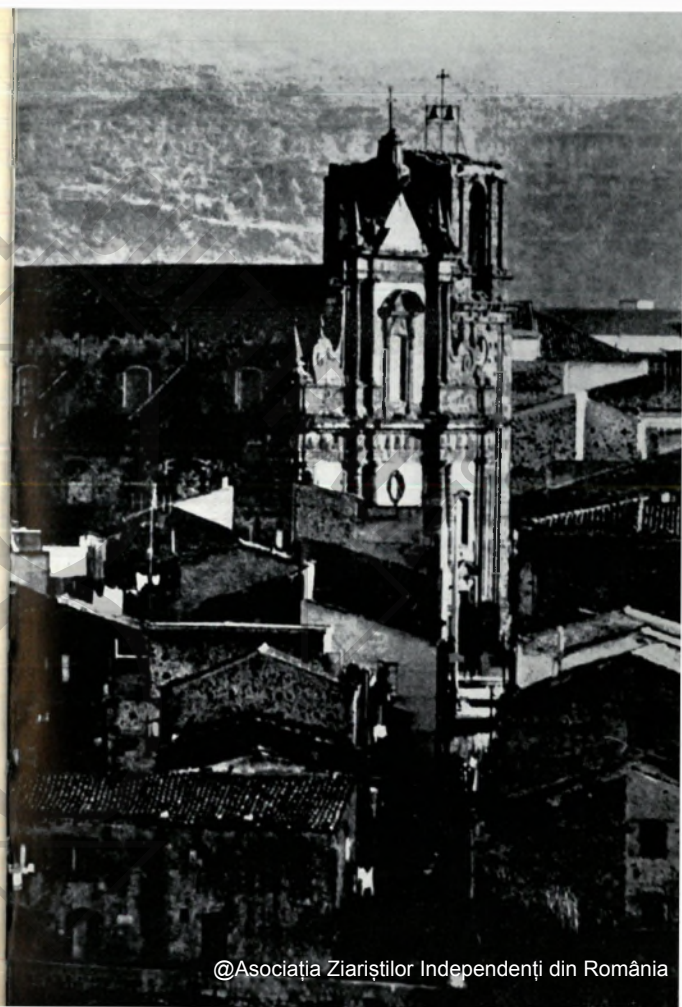
— Dar unde a fost asta ? Locuiam la cantoane ?

XX. — Eram la Acquaviva, zise mama.

O ascultam acum dintr-un alt punct al pămîntului și îmi imaginaî Acquaviva foarte departe în spațiu, o pustietate la poalele unui munte. Totuși, zisei:

— Dar la Acquaviva eram totîi mari. Era după război.

— Și ce e cu asta ? spuse mama. Ai fi vrut să vă cer vouă voie fiindcă erați mari ? Tu aveai unsprezece ani. Vă duceați la școală, vă duceați la joacă...

Așa era în acele pustietăți, la Acquaviva, San Cataldo, Serradifalco, copii la școală, plecați cu un mărfar, sau la joacă prin crăpăturile cîmpiei rotunde, bărbatul la lucru cu lopata, mama la spălatul rufelor sau la altceva, fiecare cu ale lui sub cerul pustietăților.

Era minunat, atât de departe în spațiu, și mama zise că era o vară cumplită. Asta însemna că în nici un torent pe sute de kilometri împrejur nu mai era nici un firicel de apă și în fața ochilor nimic altceva decât mîriști, de unde răsărea soarele și pînă unde apunea. Pe douăzeci, treizeci de kilometri nu vedeai o casă, exceptînd, de-a lungul liniei, cantoanele strivite la pămînt de pustietate; și că era o vară cumplită însemna nici un ptec de umbră pe toți kilometri aceia, greeții răzlețiți sub soare, melcii secați de soare, fiecare lucru pe lume preschimbat în soare.

— Era o vară cumplită, zise mama.

Terminase de mîsurat, se învîrtea prin bucătărie așezînd fiecare lucru la locul lui, și nu povestea, răspunea la întrebările mele.

— Era o dimineață, era o după-amiază? Întrebai eu.

Și ea:

— Cred că erau o după-amiază. Nu erau vespri, nu erau muște, nu era nimic... Trebuie să fi fost după-amiază.

— Și tu ce făceai? Întrebai eu.

Și ea:

— Făcusem plîne...

Deci așa era: pe kilometri și kilometri miros de șarpe mort la soare, apoi, deodată, în jurul unei case, miros de plîne caldă.

— Făcusem plîne, zise mama.

— Și apoi? Întrebai eu.

Și mama:

— Spălam. Aveam o albie afară, lîngă bazin, și trebuie să fi fost după-amiază, că umbra era chiar de partea cu albia... Spălam totdeauna după-amiază.

Era după-amiază, așadar, și în jurul unei case miros de plîne caldă, și un bazin, și apa adusă cu trenul în vagonul cisternă, o femeie care spăla. Dar mama nu povestea, răspunea la întrebările mele, și eu o întrebai:

— Și atunci ei?

— Era un drumet, zise mama.

— Un drumet? exclamăi.

— Da, unul care mergea pe jos, zise mama.

Și eu:

— Pe toți kilometrii aceia fără un firicel de apă... fără sate...?

Și mama:

— Da. Cu o trăistuță cu lucruri de schimb și îmbrăcat militar, fără steluțe, cu o pălărie de secerător pe cap. Se descălțase și își ducea pantofii, legați unul de altul, pe umăr...

— Venea de departe? Întrebai eu.

Și mama:

— Cred... Mi-a povestit că trecuse prin Pietraperzia, Mazzarino, Butera, Terranova și alte o sută de locuri. Dar părea că vine drept de unde se terminase războiul. Se purta tot militar, cu toate că n-avea steluțe.

— Tot drumul pe jos? zisei eu. Prin Terranova, Butera, Mazzarino, Pietraperzia...?

Și mama:

— Pe jos... În ziua aceea se împlineau patruzeci și opt de ore de cînd nu întîlnise nici sat, nici picior de om.

— Și nu mîncase de patruzeci și opt de ore? Nu băuse de patruzeci și opt de ore? zise eu.

Și mama:

— De mai mult... Ultimul loc pe unde trecuse era o fermă, și cîinii nu-i lasă pe drumuși să se apropie de ferme. Așa-mi povesti și între timp băuse o găleată de apă. Se opri, ca și cum n-ar mai fi avut nimic de spus, și eu întrebai:

— Nu voia decît apă?

— Ar fi vrut și altceva dacă i s-ar fi dat, zise mama. Nu cerea, e drept, dar eu îi dădui o plîșoară pe care o scoasesem din cuptor cam cu un ceas mai înainte și i-o unsui cu untdelemn, îi presărai sare și măghiran, iar el adulmea aerul, mirosul de piine, și-l binecuvînta pe Dumnezeu.

Mama se opri din nou, nu povestea, răspundea la întrebările mele, și eu întrebai ceva, nu mai știu ce, și mama-mi răspunde că omul acela se uita la ea în timp ce îl binecuvînta pe Dumnezeu și mîna plîșoară. Și eu iar o întrebai ceva, nu mai știu ce, și mama-mi spuse cum înțelesese că omul ar fi fost înfometat și însetat și de altceva și nu cerea, binecuvîntîndu-l pe Dumnezeu, dar voia și altceva de i s-ar fi dat. Și eu din nou o întrebai nu mai știu ce, și mama spuse că ar fi vrut ca omul să nu rămîna înfometat și însetat de nimic, și că ar fi vrut să-l vadă mulțumit, că i se părea creștinește și milostiv să-l mulțumească și în foamea și setea lui de altceva. Și mă gîndii: « Binecuvîntată vacă! » și zisei:

— Dar, în sfîrșit, și asta a fost ceva trecător!

— Nu, zise mama, omul s-a mai întors și în alte după-amieze.

Și eu:

— Era de prin părțile acelea, așadar? Nu era un drumet?

Și mama:

— Era un drumet. Se ducea la Palermo și străbătuse toată Sicilia.

Și eu:

— Se ducea la Palermo? S-a dus la Palermo?

Și mama:

— Se ducea, dar nu s-a dus. S-a dus pînă la Bivona și acolo a găsit de lucru la o mînă de pucioasă, s-a oprit acolo.

— La Bivona? zisei eu. Dar Bivona e departe de Acquaviva...

Și mama:

— E peste munte. Vreo cincizeci de kilometri... Toate satele sînt cam la cincizeci de kilometri de Acquaviva.

— Nu, zisei eu. Casteltermini nu e la cincizeci de kilometri, e mai aproape. Cum de nu s-a oprit la Casteltermini?

Și mama:

— Poate că la Casteltermini nu era de lucru. Sau poate că voia să-și continue drumul spre Palermo, și a ajuns la Bivona, și aici a luat o altă hotărîre.

— Și făcea cincizeci de kilometri pe jos ca să vină la tine? zisei eu.

Și mama:

— Cincizeci la venit, cincizeci la întors. Era un drumet... Și într-o șasea zi din după-amiaza aceea a revenit.

— A revenit de multe ori? zisei eu.

Și mama:

— De mai multe ori. Mi-aducea mici daruri. Odată mi-a adus un fagure de miere proaspăt, care a înmiresmat toată casa...

— Oh! exclamai eu. Și zisei: Cum de nu mai revine?

— Uite, zise mama. Și parcă ar fi vrut să continue, dar mă privi și mă întrebai:

— Nu mă întrebă dacă nu era un Mare Lombard?

— Oh! exclamai eu. De ce? Ce legătură are?

— Cred că ar avea, zise mama. Cred că se gîndea la alte îndatoriri. Mare Lombard nu e unul care se gîndește la alte îndatoriri?

— Se gîndea la alte îndatoriri? exclamai eu. El? Drumetul?

— Da, zise mama. Către iarnă a fost o grevă la minele de pucioasă și țărani se răsculară și ei, trecură trenuri încărcate cu trupe regale...

Acum mama povestea, nu mai trebuia s-o întreb eu.

— Feroviarii n-au făcut grevă, zise. Au trecut trenuri încărcate cu trupe regale. Și-au murit mai bine de o sută la Bivona; nu dintre soldați; dintre ceilalți...

— Și crezi că a fost și el printre cei morți? zisei.

— Așa cred, zise mama. Altfel de ce n-ar mai fi venit?

— Ah! zisei eu. Și mă uitai la mama, văzui că nu mai avea nimic de făcut în bucătărie și că era calmă, liniștită, și cu mîna își netezea rochia pe picior, și din nou îmi zisei: « Vacă binecuvîntată! »

PARTEA A TREIA

XXI. Din după-amiaza de afară veni un behăit jalnic, și nu se stinse, se înălță, deveni o muzică: erau cimpoale.

— Acum încep novelele, zise mama, apoi adăugă: trebuie să merg să-mi fac turul. Și se așeză pe un scaun să-și schimbe încălțămintea, își scoase bocancii acela bărbătești, își trase o pereche de cizmulețe de damă care stăteau sub masă.

— Turul tău? Ce tur? întrebai eu.

— Te iau cu mine, răspunde mama.

Se sculă, cu cizmulețele în picioare, și deveni mai înaltă și mlădioasă, și trecind în odaie să se îmbrace, îmi vorbi de acolo. În muzica cimpoalelor, îmi spuse că începuse să facă injecții. Știa, zise, că nu putea să aștepte nimic din partea tatii și se apucase să-și cîștige singură existența în folul ăsta, făcînd injecții.

Îmbrăcată într-un palton negru, și cu o geantă mare, ca de spălătoreasă, trecută pe sub braț, mă conduse afară în soarele rece, și călătoria în Sicilia avu un nou început.

XXII. Trecurăm prin spațele casei, pe o stradă care cobora, și mergînd printre ziduri de grădini, ajunserăm la o ușă și bătămur. Ușa se deschise.

Înăuntră era întuneric, și în băgai de seamă că ne deschisese. Nu era nici o fereastră; doar în partea de sus a ușii, un oblon cu un geam negricios, și nu mai văzui nimic, n-o mai văzui nici măcar pe mama.

O auzeam totuși vorbind.

— Sînt cu băiatul meu, zise. Apoi întrebă: Ce face bărbatul dumneavoastră?

— Tot așa, Concezione, răspunde o voce de femeie.

Și exclamă:

— Ce băiat mare aveți!

Și din fund o voce de bărbat, zise:

— Sînt aici în pat, Concezione.

Era subpămînteană, și continuă:

— Acela-i băiatul dumneavoastră?

— E Silvestro, spuse mama.

Vorbeau departe de mine, toate cele trei voci, și erau ale unor ființe invizibile. Vorbeau și de mine.

— La-ți făcut mare cît dumneavoastră ! spuse vocea de femeie.
Ma vedeau și erau nevăzuți : erau ca niște duhuri. Și ca un duh mama făcu injecția, intr-o beznă desăvîrșită, vorbind de ac și de eter.

— Trebuie să mîncăți, zise. Cu cît mîncăți mai mult cu atît vă vindecați mai repede.

— Ce ați mîncat azi?
— Am mîncat o ceapă, răspunde vocea de bărbat.
— Era o ceapă bună, zise vocea de femeie. I-am copt-o în spuză.
— Bine, zise mama. Ar trebui să-i dați și un ou.
— Duminică i-am dat, zise vocea de femeie.

Și mama zise :
— Bine.

Din fundul întinericului strigă la mine :
— Să mergem, Silvestro.

Eu mîngiam pîrul cald al unei capre din fața mea. Făcusem cîtiva pași pe pămîntul gol, vîlurit, al odăii, și dibuind cu minile înțlinsesem un pîr cald, mă opriseam, în întinericul înghețat, să-mi încălzesc minile în pîrul acela viu.

— Să mergem, repetă mama.

Dar vocea bărbatului, din fund, o mai opri un minut.

— Cîte injecții trebuie să mai faci ? întrebă.

— Cu cît o să faceți mai multe, cu atît o să vă vindecați mai bine, răspunde mama.

— Mai am încă cinci, spuse vocea.

Și vocea soției zise :

— Credeți că o să se vindece cu astea cinci pe care le mai are ?

— Totul e cu puțință, răspunde mama.

Atunci se deschise ușa și o văzui lărași pe mama, cu geanta ei de spălătoareasă pe braț, în prag.

Îlesărm și pornirăm iar la drum, printre ziduri de grădini, spre o altă casă, cotirăm într-o stradă care mergea sub cea dinfîi. În coborîș. În fața, dincolo de hăul vălii, se afla muntele acoperit de zăpadă ; de o parte, niște case mici răsăreau din grădinile lor, spre cerul și muntele îndepărtat ; de cealaltă parte, în soarele strălucitor și totuși stins, erau gangurile unor locuințe săpate în stîncă, sub cocioabele și grădinile de deasupra. Grădinile erau foarte mici ; privindu-le de mai sus, printre acoperișuri, păreau niște coșuri cu zarzavat ; și pe drum erau capre tolanite la soare ; în aerul înghețat, muzică de cimpoale și clinchet de tălăugi de capre. Era o biată Sicilie îngrozită, de mosmoni și de țigile, de găuri în stîncă, de pămînt negru, de capre, cu muzică de cimpoale care rămînea departe în urma noastră, și devenea nor sau zăpadă. În văzduh.

O întrebai pe mama :

— Ce boală are omul acela ?

— Ce au și alții, răspunde mama. Unul are un pic de malarie. Unul un pic de oftică.

XXIII. Nu meraserăm decît un minut sau două, și mama bătu la o altă ușă, și din nou mă pomenii în beznă, pe un pămînt gol, vîlurit, în miros de puț părăsit.

— Sînt cu băiatul meu, zise din nou mama.

Și din nou auzii vorbind despre mine, oameni pe care nu-i vedeam, și printre glasuri desluși o voce firavă de copil.

— Aveți fiolele ? zise mama.

— Le avem, răspunde o voce de bărbat.

Alte voci vorbiră laolaltă.

— Aprinde focul, Teresa.

— Adu paie.

Și vocea bărbatului vorbi cu vocea copilului. Era vocea unui bărbat care ținea un copil, de un an sau doi, în brate. Mama spuse ceva în legătură cu injecția, și bărbatul îi răspunde, trase un serton, făcu zgomot, cu vocea pitigăiată a copilului în brațe.

Apoi, în întunecimea adîncă de puț, licări o lumină de chibrit, văzui minile mamei și, după ce trecu clipa aceea de lumină pe minile ei, îi auzii vocea întrebînd :

— Ei, așadar ?

De două trei ori întrebă : « Ei, așadar ? »

Întrebă :

— Cum merge ?

Și vocea bărbatului întrebă tare împreună cu vocea ei :

— Concezione întreabă cum merge.

— Hă ? fu atunci răspunsul.

Și mama întrebă :

— Ce i-ați dat de mîncare ?

— O să-i dăm cîcoare, astăseară, răspunde vocea care era a bărbatului.

Urmă apoi întrebarea : cîte alte injecții mai trebuie făcute, și lăsarăm duhurile acelea, plecărăm, mama zise că era un noroc să fie bolnavă femeia și nu bărbatul, fiindcă nu conta dacă era bolnavă femeia, pe cînd, dacă era bolnav bărbatul, adio...

— Cum adio ? zisei.

— Nu mai au ce mîncă nici iarna nici vara, zise mama.

Și spuse că, în general, femeile nu știau ce să facă atunci cînd se îmbolnăvea bărbatul ; nu erau în stare nici mîncar să meargă în vale și să culeagă o mînă de cîcoare, nici mîncar să se ducă și să caute melci prin pîrloage ; nu știau să facă altceva decît să se așeze și ele în pat împreună cu bărbatul.

XXIV. Muzica cimpoalelor era departe pe culmea satului, cu desăvîrșire nor sau zăpadă și din fundul văii se înălța acum un urlet de torent.

Intrărăm într-o beznă unde se sufocai. Era beznă și fum ; și cu toate astea vocile celor nevăzuți vorbiră liniștite ca și în celelalte case. Chiar și vocea mamei vorbi nestingherită de fum.

— Sînt cu băiatul meu, zise.

Purtă aceeași discuții ca și în celelalte rînduri ; vorbi de mine, apoi de fiole, de ac ; și pentru o clipă lumina de chibrit licări pe minile ei.

Cînd clipa de lumină trecu, întrebă :

— Așadar, cum merge ?

Răspunsul fu :

— Eh !

Și mama întrebă :

— Ce i-ați dat de mîncare ?

— Acum o să mîncăm, fu răspunsul.

— Facem acum mîncare, se mai auzi.

Erau multe voci.

Așa că leșirăm din nou, și mama îmi înfățișă lucrurile tocmai pe dos decît data trecută. Spuse că era nenorocire acolo unde era bolnavă femeia, mama. Era mai bine unde era bolnav bărbatul, zise, și așa bărbații nu lucrau iarna, și nu erau buni la nimic, dar dacă se îmbolnăvea femeia, adio... Fîlindă femeia, zise, putea oricînd să meargă în vale să culeagă cîcoare sau să caute melci prin pîrloage. Femeia, mama, era cea care nu lăsa casa să se ducă de răpă.

Și din nou intrăram într-o întunecime, din nou mama se făcu nevăzută, vorbi nevăzută.

Vorbi de mine:

— Sînt cu băiatul meu.

Apoi vorbi despre fiole și despre ac, făcu injecția la o făcărui de chibrit care-i lumină o clipă minile. Întrebă apoi dacă bolnavul mîncase și i se răspunse că ceva ar fi urmat să mînce în seara aceea sau mîne, și ieșirăm, mama se văzu din nou și vorbi totmai pe dos de cum vorbise data trecută, spuse că atunci cînd era bolnav bărbatul, adio...

Și iarăși coborîrăm prin șanțul negru al drumului, fără o rază de soare acum, cu totul în umbră, în clinchetul tălăngilor de capre și-n urlet de torent, și-n frig, și iarăși intrăram în locuri de beznă și miros de puț, beznă și miros de beznă, ori beznă și fum, și mama vorbea de mine, ca introduce, vorbea de fiole și de ac, puneă întrebări în privința mîncării, și mereu, cînd să plecăm, era cîte o mică oprire pricinuită de o voce îngrijorată, care voia să știe cîte alte injecții mai trebuiau făcute ca să se vindece, și dacă nu cumva trebuia să facă mai mult de un anumit număr, cum ar fi cinci sau șapte sau zece.

Cutrelerăm în felul acesta prin acea sărmană Sicilie îngrădită; cu moșmoni și țigle și urlet de torent, afară; cu duhuri, înăuntru, în frig și-n beznă; și mama era pentru mine o ființă stranie, care părea vie și cu mine în lumină, și cu ceilalți în beznă, fără să se tulbure niciodată așa cum mă tulburam eu, puțin, de fiecare dată cînd intram sau ieșeam.

De fiecare dată, ieșind, ea spunea totmai contrariu a ceea ce spusese mai înainte. O dată zicea că atunci cînd era bărbatul bolnav, adio... Și o dată zicea că atunci cînd era femeia bolnavă, adio...

În afară de asta, spunea: «Unul are un pic de ofiță, unul are un pic de malarie». Și o dată zicea că e mai bine să ai un pic de malarie decît un pic de ofiță; altă dată zicea că e mai bine să ai un pic de ofiță decît un pic de malarie. Zicea:

— Cînd ai malarie nu trebuie să te duci la Enna pentru medicamente.

Îmi povesti că era o nenorocire să te duci la Enna ca să capeți de la Dispensar medicamentele pentru ofiță, că trebuia să faci un drum lung, trebuia să cheltuești treizeci și două de lire, și chiar să înfrunți riscul de-a fi închis în spital. Lumea, îmi povesti, se ducea la Enna prima dată, apoi nu voia să se mai ducă. Nu putea.

— În schimb, pentru malarie, e Primăria care dă medicamente, zicea.

Dar după aceea spunea:

— Pentru ofiță e deajuns să mergi la Enna și capeți toate medicamentele trebuincioase.

Povesti că era o nenorocire să depinzi de Primărie pentru medicamentele de malarie. Primăria era săracă, n-avea multe medicamente, și nu-ți dădea niciodată mai mult de o cutie. Cum puteai să te vindecî cu o cutie?

— În schimb, pentru ofiță, e Dispensarul din Enna care-ți dă medicamente, spunea. E mare, e bogat, e o treabă de-a Guvernului, zicea.

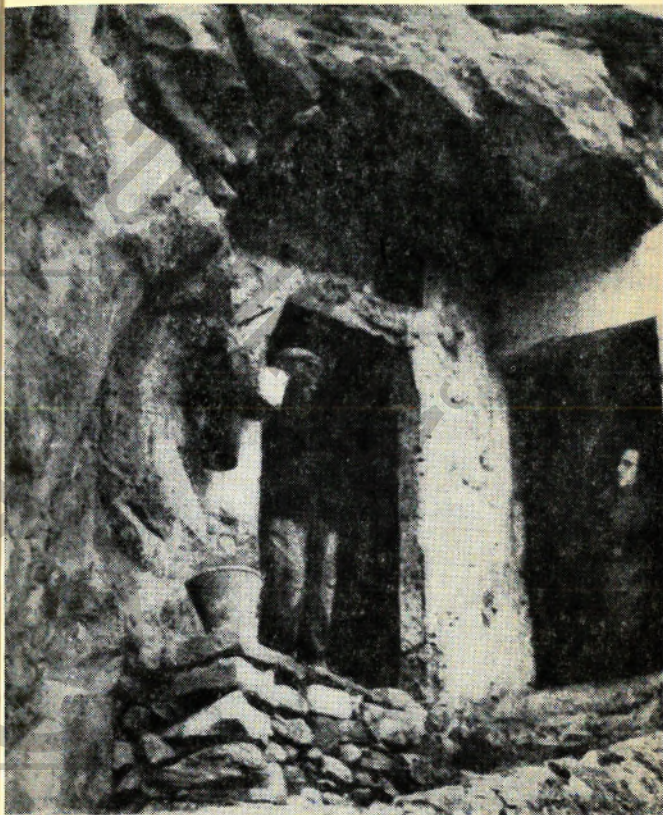
Și de fiecare dată spunea totmai pe dos de cum spusese mai înainte.

XXV. Intrăram, acum foarte aproape de urletul torentului, într-o casă unde era lumină.

Nu era o casă săpată în stîncă, era o casă din piatră care răsărea din grădina ei la marginea drumului. Avea, în spate, o fereastră, și de la fereastra aceea, puțină lumină.

— Bună seara, sînt cu băiatul meu, zise mama intrînd.

Nu se mai făcu nevăzută, și văzui oamenii, văzui în ei lumea pe care n-o văzusem mai înainte. Văzui, în pat, bolnavul, un bărbat cu ochii închiși, cu fața nerasă, de parcă

ar fi fost murdară; și văzui cinci sau șase femei, ca niște călugărițe, care ședeau jos la piciorul patului, în jurul unei căldări puse pe pământ.

Ca de obicei, înainte de toate, mama vorbi de mine.

— Sînt cu bălatul meu, zise.

Și văzui cum spunea lucrul acesta, văzui cum mă priveau ceilalți la cuvintele ei.

— Aveți un băiat mare? zise una.

— Îi am mari pe toți și acesta e cel mai mare, zise mama.

Și femeia întrebă:

— De unde a venit?

Vorbiră de mine, ca de obicei, mama și femeile, și observai că aveau căldarea plină cu melci negri, de unde luau melcii unul câte unul și-i sugau. Erau femei tinere și bătrîne, îmbrăcate în negru, și cînd terminau de supt aruncau cochilia din nou în căldare.

— Poftă bună! zise mama.

Și porni să vorbească de fiole și de ac, de eter, își deschise geanta, întoarse bolnavul și-i făcu injecția.

Eu văzui bolnavul rămas pe brînci.

— Ei? Îi întrebă mama.

Nici un răspuns. Și din nou mama întrebă:

— Ei?

Răspunse acum o femeie bătrînă:

— E în zadar... Nu vorbește.

— Nu vorbește? exclamă mama.

— Nu vorbește, răspunse o altă femeie.

Cele cinci femei sugau melci, la piciorul patului, și cea mai bătrînă zise cu voce tare:

— Gaetano, vorbește. E Concezione.

Bolnavul se întoarse încet pe o rină, dar nu răspunse, și femeia cea mai bătrînă se adresă mamei:

— Ați văzut? Nu vrea să vorbească, zise.

Mama se plecă asupra bolnavului, o văzui punîndu-i o mîină pe umăr.

— Ce înseamnă asta, Gaetano? zise. Nu vrei să vorbești?

Încet, bolnavul se întoarse pe spate arătîndu-și fața, dar din nou nu răspunse. Nici măcar nu-și deschise ochii.

— E în zadar, Concezione, zise femeia cea mai bătrînă. Nu vrea să vorbească...!

De ieri nu mai vorbește.

Mama întrebă:

— A mîncat?

Femeile arătară căldarea și cea mai bătrînă răspunse:

— Da, a mîncat.

Atunci, pe neașteptate, bolnavul vorbi. Trase o înjurătură.

Eu mă uitai la el și văzui că avea ochii deschiși. Îi arătașe asupra mea, cerce-tîndu-mă, și eu îl cercetai, în ochii acia ai săi, și o clipă fu ca și cum ne-am fi aflat singuri, între noi bărbați, și nici măcar cu prilejul bolii. Nu i-am văzut culoarea ochilor, am văzut în ei doar felul de om pe care-l reprezentau.

— De unde veniți? zise el.

— Sînt băiatul lui Concezione, zisei eu.

Omul închise din nou ochii, și mama le spuse femeilor:

— Trebuie să-l mai înveseliți.

Apoi către mine:

— Să mergem, Silvestro.

XXVI. Fusesem greu bolnav, luni în șir, cu cîtva timp în urmă, și cunoșteam profunzimea unei asemenea stări, această profundă mizerie în mizeria neamului omenesc muncitor, mai ales cînd ești la pat de douăzeci de zile, sau de treizeci, și rămîi între patru pereți, tu și așternutul patului, lucrurile de metal ale bucătăriei, și lennul scaunelor, al mesei, al dulapului.

Atunci nu mai e nimic altceva pe lume, și privești lucrurile astea, mobila, dar nu poți să faci nimic, nu poți să faci o ciorbă de scaun sau de dulap. Și totuși dulapul e atît de mare, și-ar ajunge să mîncîni o lună. Și privești aceste lucruri ca și cum ar fi lucruri de mîncat; și poate că din pricina asta copiii devin periculoși și sparg, și sparg...!

Cel mai mic stă toată ziua cu un picior de scaun în gură și urlă dacă mai-dă să ar încerca să-i ia. Ea, mama, sau soția, sau, în sfîrșit, iubita privește cărțile și din cînd în cînd la una și începe s-o citească. Petrece ore întregi răsfoind și citind. Și bolnavul întrebă:

— Ce citești?

Femeia nu știe ce citește, dar o carte poate să fie orice, un dicționar, o gramatică veche. Spune, prin urmare, bolnavul:

— Chiar acum ți-ai găsit să te cultivi?

Și femeia pune cartea la loc, dar apoi începe iar să privească șirul lor, de cărți, nu de lucruri care se mîncîncă, și din nou la una, și de astă dată iese din casă, și o bună bucată din după-amiază rămîne afară.

— Cu cît ai vîndut-o? întrebă apoi bolnavul.

Femeia spune că a vîndut-o cu una și cincizeci, și bolnavul e și mulțumit, nicio-dată nu înțelege prea bine situația, stă zile și zile în patul vechi, cu o febră necruțătoare lîngă el. Totuși iar vrea ceva, în afară de cartea aceea care a fost a sa pe cînd era copil, și așteaptă o lingură de supă, și în cele din urmă răcește la soția care, în schimb, a cumpărat pline și brînză pentru ea și pentru copii.

— Hultanii! zice despre copii.

Ei, la școală, au în fiecare zi cite un bilid de ciorbă. Asta e o bună inițiativă, în școli, să dai în fiecare zi cite o strachină de ciorbă copiilor de oameni nevoiași care mor de foame. Dar pare să fie un aperitiv. După lingura aia de ciorbă, copiii se întorc acasă cu o foame de lup, și nu vor să știe de nimic, vor să mîncînce cu orice preț, și sînt ca niște animale sălbatice, devoră picioarele scaunelor, și-ar devora tatăl și mama. Dacă într-o zi i-ar găsi pe bolnav singur, i-l ar devora. Pe măsuta de noapte, la capătul bolnavului, se găsesc medicamentele. Copiii vin de la școală, liniștiți, cu dinții ascuțiți, cu o foame ascuțită, și se apropie de bolnav, ar vrea să-l mîncînce, vin pe pași de lup... Dar mama-i acasă, și copiii lasă bolnavul în pace, se năpustesc asupra medicamentelor.

— Hultanii! spune bolnavul.

Și în timpul asta omul de la gaz a tăiat gazul, omul de la lumină a tăiat lumina, și trec seri lungi în întuneric în odaia bolnavului. Doar apa a fost tăiată; omul de la apă vine la fiecare șase luni, în felul asta nu te paște primejdia imediată că ar veni să-ți taie apa, și bei, și bei, și bei apoi mai mult decît poți, flartă în fel și chip sau chiar neîntărit.

Dar mai e proprietatea, care vine în fiecare zi, vrea să-l vadă pe «domnul bolnav», vrea să-l vadă la față, și cînd intră și îl vede îl zice:

— Bine, domnule bolnav, e un lux prea mare să nu-ți plătești chiria și să stai în pat... Trimite-ți măcar soția să-mi spele vasele.

Și soția se duce la proprietatea să spele vasele, să spele pe jos, să spele rufele; totul în contul chiriei neplătite; și bolnavul rămîne singur în casă ore nesfîrșite cu febra cumplită lîngă el, care-l lovește în față, îl lovește, îl lovește, îi bicuie de parcă-ar profita de singurătatea lui.

Se întoarce nevasta și bolnavul o întreabă dacă n-a adus ceva de la proprietăreașă.

— Nimic, spune nevasta.

Nu aduce niciodată nimic.

— De ce nu te duci cel puțin să strângi ceva verdeață? o întreabă.

Nevasta spune:

— Unde?

Umblă pe străzi și ajunge în parc; e iarbă pe pajiști, sînt frunze verzi în copaci, e verdeață, și smulge iarbă, smulge ramuri de brad și de pin, apoi se duce în grădini și smulge flori și se întoarce acasă cu verdeață, frunze și flori ascunse la piept. Aruncă toate astea pește bolnav, și el e un om printre flori.

— Uite, zice nevasta. Verdeață!

XXVII. Eu cunoșteam asta și mai mult decît asta, în neamul omeneș muncitor, puteam să înțeleg mizeria unui bolnav și a celor din jurul lui. Și nu o cunoaște fiecare om? Nu poate să o înțeleagă fiecare om? Fiecare om e bolnav o dată, la mijlocul vieții lui, și îl cunoaște pe acest străin care e răul, înăuntrul lui, nepuțința lui asupra acestui străin; poate să-și înțeleagă semenul. . .

Dar poate că nu orice om e om; și nu toată speța umană e speță umană. Asta e o îndoaială care te cuprinde, pe ploaie, cînd ai pantofii ruși, apoi în pantofii ruși, pe nimeni al tău care să-ți umple inima, nici propria-ți viață, nimic făcut și nimic de făcut, nici măcar nimic de temut, nimic de pierdut, și vezi, dincolo de tine însuși, măcelurile lumii. Un om rîde, și un alt om plînge. Amîndoi sînt oameni; și cel care rîde a fost bolnav, e bolnav; și totuși el rîde, fiindcă celălalt plînge. El poate să măcelărească, să năpăstuiască, și unul care, în deznădejde, îl vede rîzînd în zăre și în așteptare de ziare, nu merge cu cel care rîde, ci, dacă vreedată plînge, în liniște, cu celălalt care plînge. Nu fiecare om e om, așadar. Unul năpăstuieste și unul e năpăstuit; și nu toată speța umană e speță umană, ci numai aceea a năpăstuitului. Uci-de-ți un om; el va fi mai om. Și tot astfel e mai om un bolnav, un înfometat; și mai speță umană e speța umană a celor liniștiți.

O întreabă pe mama:

— Tu ce crezi despre asta?

— Despre ce? zise mama.

Și eu:

— Despre toți aștia cărora le faci injecții.

Și mama:

— Mă gîndesc uneori că n-o să-mi poată plăti.

Bine, zisei eu. Și totuși te duci în fiecare zi să le faci injecții, și tragi nădejde că o să-ți plătească, în vreun fel. Dar ce crezi despre ei? Ce crezi că sînt?

— Nu trag nădejde, zise mama. Știu că unul poate să-mi plătească și altul nu.

Nu sper.

— Totuși te duci la toți, zisei eu. Dar ce crezi despre ei?

— Oh! I exclamă mama. Dacă mă duc pentru unul, pot să mă duc și pentru altul, zise. Nu mă costă nimic.

— Dar ce crezi despre ei? Ce crezi că sînt? zisei eu.

Mama se opri în mijlocul drumului, unde ne aflam, și-mi aruncă o privire ușor crucișă. Zimbi chiar, și zise:

— Ce întrebări ciudate pui! Ce trebuie să cred că sînt? Sînt oameni amărîți cu cîte un pic de ofiță sau cu cîte un pic de malarie. . .

Dădui din cap. Puneam întrebări ciudate, mama putea să observe asta, și totuși nu-mi dădea răspunsuri ciudate. Și eu asta voiam, răspunsuri ciudate. Întrebai:

— Ai văzut vreedată un chinez?

— Sigur, zise mama. Am văzut doi sau trei. . . Trec să vîndă coliere.

Bine, zisei eu. Cînd ai în față un chinez și-l privești și vezi că e fără palton, în frig, și are îmbrăcăminte zdrențuită și pantofii ruși, ce crezi despre el?

— Ah! Nimic deosebit, răspunde mama. Văd aștia alții, aici la noi, care n-au palton cînd e frig și au hainele zdrențuite și pantofii ruși. . .

Bine, zisei eu. Dar el e un chinez, nu știe limba noastră și nu poate să vorbească cu nimeni, nu poate să rîdă niciodată, bate drumurile cu colierele, cu cravatele și cordoanele lui, și nu are băni, nu are bani, și nu vinde niciodată nimic, e deznădăjduit. Ce crezi tu despre el cînd îl vezi că e un chinez atît de amărît și fără speranță?

— Oh! I răspunde mama. Văd aștia alții care sînt așa, aici la noi. . . Bieți sicilieni fără speranță.

— Știu, zisei eu. Dar el e chinez. Are fața galbenă, are ochii oblici, nasul turtit, pomeții ieșiți și poate miroase urît. Mai mult decît toți ceilalți el e deznădăjduit. Nu poate să aibă nimic. Ce crezi tu despre el?

— Oh! I răspunde mama. Mulți alții care nu sînt bieți chinezi au fața galbenă, nasul turtit, și poate miros urît. Nu sînt bieți chinezi, sînt bieți sicilieni, și cu toate astea nici ei nu pot să aibă nimic.

— Dar vezi, zisei eu. El e un biet chinez care se află în Sicilia, nu în China, și nu poate nici măcar să vorbească despre vreme cu o femeie. Un biet sicilian, în schimb, poate. . .

— Și de ce un biet chinez nu poate? Întrebă mama.

Bine, zisei eu. Îmi închipui că o femeie n-ar da nimic unui biet drumet care ar fi chinez, nu sicilian.

Mama se încruntă.

— N-ai putea ști, zise.

— Vezi? exclamă eu. Un biet chinez e mai amărît decît toți ceilalți. Ce crezi tu despre el?

Mama era furioasă.

— Dă-i naibii de chinez, zise.

Și eu exclamai:

— Vezi? El e mai amărît decît toți amărîții și tu îi dai naibii. Și după ce l-ai dat naibii și te gîndești la el, atît de amărît pe lume, deznădăjduit și trimis la naiba, nu ți se pare că e mai om, mai speță umană decît toți?

Mama mă privi tot furioasă.

— Chinezul? zise.

Chinezul, zisei eu. Sau și bietul sicilian care e bolnav într-un pat, ca aștia cărora le faci injecții. Nu e mai om și mai speță umană, el?

— El? zise mama.

— El, zisei eu.

Și mama întrebă:

— Mai mult decît cine?

Răspunsei:

— Mai mult decît ceilalți. El care e bolnav. . . Suferă.

— Suferă? exclamă mama. Din pricina bolii.

— Numai? zisei eu.

— Alungă-i boala și totul a trecut, zise mama. Nu-i nimic. . . E boala.

Atunci întrebai:

— Și cînd îi e foame și suferă, ce e?

— Bine, e foamea, răspunde mama.

— Numai? zisei eu.

— Sigur că da, zise mama. Dă-i să mînce și totul a trecut. E foamea.

Clătina din cap. Nu puteam să primesc răspunsuri ciudate de la mama, și totuși mai întrebai:

— Și chinezul?

De data asta mama nu-mi mai dădu nici un răspuns; nici ciudat, nici neциудat; și dădu din umeri. Avea dreptate, firește: ia-i boala bolnavului, și nu va mai fi durere; dă-i de mîncare Infometatului și nu va mai fi durere. Dar omul cînd e bolnav, ce e? Și ce e cînd e Infometat?

Nu e foamea toată durerea lumii preschîmbată în foame? Nu e omul cuprins de foame mai om? Nu e mai speță umană? Și chinezul?...

XXVIII. Acum nu mai coboram de-a lungul muntelui de rase; urcam pe partea cealaltă, dinspre fundul văii, mergeam spre soare și spre muzica de cimpoaic, nor sau zăpadă, în sus.

— Tu ai fost bolnavă? o întrebai pe mama.

— O dată, răspunde mama.

— Ce-ai avut? întrebai.

— Nu știu, răspunde mama. N-am vrut doctor și nu știu ce-a fost... M-am vindecat singură.

— Te-ai vindecat singură? zisei eu. Mereu deosebită, tu...

— Deosebită? exclamă mama. Cum deosebită?

— Zic, răspunsei eu, că poate credeai că ești altfel decît ceilalți. Nu-i așa?

— Eu nu credeam nimic, zise mama.

Și eu întrebai:

— Tata a fost bolnav vreo dată?

— Oho! răspunde mama. Era bolnav tot timpul. Avea malarie.

— Iată, zisei eu. Tata voia doctor.

Și mama:

— Mai e vorbă! Era ca un copil. Îi lua cu frig, avea temperatură mare, se știa că era malarie, și cu toate acestea voia doctor.

Și eu:

— Tata era un om umil.

Și mama:

— Îi era frică.

Și eu:

— Era un om umil.

Erăm puțin obosiți, drumul mergea în urcuș, cu un zid scund de o parte, în locul acela, și eu mă rezemas de zid. Călătoream, din liniștea mea în deznădejde, și călătoream încă și călătoria era și convorbire, era prezent, trecut, amintire și fantezie, nu viață, și totuși mișcare, și mă rezemas de zid, mă gîndii la tata obosit, nu Macbeth, nu rege, cu ochii lui albaștri.

Bolnav, el era împovărat cu toată durerea lumii, și accepta să nu fie Macbeth, chema doctor, voia să se vindece, era ca un copil.

Un om e mai om cînd e ca un copil? E umil, acceptă propria-i mizerie, și în propria-i mizerie strigă. E mai speță umană?

— Era un om umil, de fapt, zisei din nou.

Mă uitai la mama și-mi retrăseși mîna de pe zid.

— Bunicul n-a fost niciodată bolnav? întrebai.

— A fost foarte bolnav, răspunde mama.

— Cum? exclamai eu. Și el?

— De ce nu? zise mama. A fost cam pe la patruzeci de ani, și eu aveam șapte sau opt.

— Îmi închipui că nu voia doctor, zisei eu.

— Nu, zise mama. S-a vindecat singur... A venit o dată doctorul săracilor, dar n-a mai revenit, nu-l voia el.

Și eu:

— Chiar așa! Credea că e deosebit.

Și mama:

— Povești! Credea că nu e bolnav...

— Iată, zisei eu. Credea că e deosebit, că unul ca el nu putea să se îmbolnăvească.

Era un om mîndru!

Mama își îndreptă spatele și fu mîndră.

— Sigur. Era un om mîndru, zise.

— Și ce a fost? întrebai eu. Un pic de ofiță sau un pic de malarie?

— Nici pomeneală! exclamă mama. A fost foarte bolnav, zise. A murit și a înviat! Fără să mă sprijin de zid, ci de brațul mamei, mă gîndii la oameni, la mine, însumi și la tata, la bunicul, oamenii umili și oameni mîndri, și mă gîndii la umanitate, și la mîndria în mizerie, și eram mîndru că eram fiu de om.

Cîte unul, firește, nu era om; și nu întreaga speță umană era speță umană. Dar nu fiindcă era umil un om nu era om. Și nici măcar fiindcă era mîndru.

Un om putea să strige ca un copil, în mizerie, și să fie mai om.

Și putea să nege propria-i mizerie, să fie mîndru, și să fie la fel mai om.

Un om mîndru e un Mare Lombard și se gîndește la alte îndatoriri, cînd e om. Tocmai pentru asta e el mai om. Și pentru asta, poate, boala lui e moarte și înviere.

— A avut o pneumonie, povestii mama. Sau altceva de soiul ăsta. Și nu voia doctor.

Spunea că nu e bolnav. L-a alungat pe doctorul săracilor. Plînea e foarte scumpă, l-a spus, pentru cei sărmani. Costă, fiecare îmbrăcătură, o zi de lucru. Și l-a alungat pe doctor. Noi trebuie să mîncăm, l-a spus. Și a continuat să mîncească, cele paisprezece ore ale sale pe zi. Pînă cînd într-o noapte a murit și a înviat.

— Era puternic bunicul, zisei eu.

— Era puternic, zise mama.

Acum, pe drum, în sus, ieșirăm din umbra văii, ajunserăm la soare și mama spuse:

— Cum îți se pare că fac injecțiile? Bine, nu?

— Bine, zisei eu.

— Vezi? zise mama, și era triumfătoare, era mulțumită. Vezi? zise. Pot să-mi clștig singură viața.

Ajunseserăm departe de urletul torentului, eram în soare, în fața soarelui care peste puțin avea să apună, și puteam auzi cum se așterne, pe culmea satului, zăpada sau norul muzicii de cimpoi.

— Acum să mergem la văduvă, zise mama. Asta-i una care are ceva bani. Plătește cu bani gheață.

XXIX. Văduva era o femeie la vreo patruzeci de ani, avea o carnație frumoasă, și locuia la primul etaj, într-un apartament de două sau trei camere spațioase, cu tavanul înalt.

— Îi zic văduva, spuse mama, dar de fapt nu e văduvă. E una care a fost întreținută unui mare boier...

— Și de ce îți face injecții? zisei eu.

— Fiindcă e o doamnă, răspunde mama. Boierii își fac injecții. Și dînsa s-a obișnuit cu ele. Dar poate că are și un pic de ofiță.

Era o femeie plăcută, în orice caz, și avea o carnație frumoasă. Părea că trăiește singură în încăperile ei mari: veni chiar ea să ne deschidă.

— Te așteptam, Conchezione, zise. Am aflat că ți-a sosit un fiu. El e?

Casa, dincolo de intrare, avea un miros puternic, de parcă toată toamna ar fi fost ținută acolo să-și fermenteze mustul. Acesta e mirosul caselor înstărite de oraș, în Sicilia, gretos, nu îmbătător; și tovarășul carnal al întinericului.

Văduva ne primi cu zarvă, rîzînd, și avea pieptul mare, o voce puternică în pieptul cu sîni mari, și ochii negri, părul negru.

— Cred că am făcut bine că l-am adus, zise mama. Frumos băiat, nu?

— E înalt și puternic! zise văduva. Vrednic de dumneata, Concezione.

Și rîdea zgometos, ne introduce în odăile sale care miroseau, ca și la intrare și pe scară, a must, ba puțin chiar și a scorțioasă, și erau odăi vechi, fără prea multă mobilă, și fără altceva decît niște evantale de cărți poștale ilustrate pe perete, și mai degrabă întunecoase, fără prea multă lumină, fiindcă balcoanele dădeau într-o grădiniță închisă, spre nord.

Mama continuă să vorbească de mine.

— Cum de ai aflat că a sosit? zise. Cred că aș fi făcut rău să nu-l aduc...

— Oh, răspuse văduva. Aș fi rămas dornică să-l cunosc.

Ținu cu tot dinadinsul să ne ofere vin și biscuiți. De la masa de unde ni-i oferi, se vedea toată casa, două sau trei camere mari cu multe uși, toate date de perete, și cu cîte o masă în fiecare cameră, și într-una, un pat imens cu o cuvertură roșie.

— Și așa, zicea văduva.

Și rîdea zgometos. Mă întrebă cîte ceva despre Italia de Nord. Și pe mama o întrebă dacă mă dusese cu ea prin toate casele pe unde mergea.

— Firește, zise mama. Și era multumită că mă dusese prin atitea case, adăugă apoi că voise să-mi arate cît de bine face injecțiile. Și văduva rîse. Mă privi, pe mine bărbat, cu ochii ei negri. Și cu vocea puternică din pieptul cu sîni mari, zise:

— Dar cu mine nu, Concezione.

— Ce anume cu dumneavoastră nu? zise mama.

— Cu mine nu-i arătați cît de bine faceți injecția.

— De ce nu? zise mama.

Și văduva rîse, spuse:

— Eu nu vreau să-mi faceți injecția în fața lui.

— De ce nu? zise mama. Și era înarmată cu hotărîrea de a impune prezența mea.

— De ce nu? zise.

— Fiindcă nu trebuie, Concezione, răspuse văduva. Aici nu trebuie, zise. Sînt atitea camere. Poate să aștepte fără să se ducă în stradă.

— Dar nu e vorba de asta, zise mama. Eu vreau să vadă cum fac injecția.

— A văzut de atîtea ori, răspuse văduva. Nu trebuie să mai vadă și aici. Se întoarse spre mine, și rîzînd zise:

— Nu-i așa, domnule Silvestro?

— Da, cred, zise eu. Dar mi-ar fi plăcut să rămîn.

— Cum da? mă întrebă atunci mama. Nu vrei să vezi cum îți fac injecția doamnei?

— Oh, da, răspunsei eu.

— Uite, zise mama. Vrea să vadă.

— Dar, Concezione! exclamă văduva. Eu nu vreau să mă vadă.

Mama rîse:

— Ah, ah! rîse. Dar e băiatul meu. E ca și cum aș fi eu...

— Dar e un flăcău, zise văduva.

Și mama zise:

— Credeți că n-a mai văzut femeii în viața lui?

Văduva nu mai zise atunci nimic. Rîse și se dădu bătută. Și cu un gest către mine, zise rîzînd:

— El e cel care așteaptă, ștrengarul!

Se întinse pe pat și mama o descoperi.

— Asta se cheamă abuz, Concezione, zise ea cu fața în pernă, rîzînd.

Și mama-i înfipse acul în carne, cu poftă, apoi se uită la mine, victoriosă, și cu un semn spre ea, zise:

— Vezi ce bine e făcută?

Văduva se agita pe pat, rîzînd.

— Oh, Concezione, zicea.

— Și are aproape patruzeci de ani, zise mama.

Eu îi făcui un compliment.

Și văduva strigă:

— Oh, domnule Silvestro! Se încordă, voi să se ridice, dar mama o mai ținu pe pat, descoperind-o și mai mult.

— Așteptați să vă vadă bine, zise. Și către mine:

— Privește, Silvestro!

— Dar e o samavolnicie! zise văduva, și se zbătea, voia să se ridice.

La urmă mama o lăsa să se ridice, și văduva, rîzînd și cu fața îmbujorată, îmi zise:

— Sînteți un mare ștrengar, domnule Silvestro!

Ne salută cordial, iar mama și cu mine ieșirăm în stradă, în muzica dimpoaierilor și în soare, în dreptul soarelui care apunea, și rîserăm, și mama spuse că văduva făcuse atîtea scene fiindcă fusese o întreținută, și nu se simțea în largul ei.

— Dar e o femeie bună, zise. Și e bine făcută, nu? adăugă. Și mă privi, îmi făcu cu ochiul, și în timpul asta traversam drumul.

— Oh, da! zisei eu.

— Și are o carnație fragedă, adăugă mama.

— Oh, da! zisei eu.

Și mama:

— E una dintre cele mai bine la vîrsta ei, aici în sat.

Și eu:

— Îmi închipui.

Și mama:

— Dar sînt altele și mai bine decît ea la vîrsta ei. Eu eram mai bine decît ea, zise. Și nu cred că aș face o impresie prea proastă în comparație cu ea acum, cînd am cincizeci de ani, zise în continuare.

— Oh, nu! zisei eu.

— Mă țin tot bine, nu? zise mama.

— Oh, da! zisei eu. N-ai nici măcar un fir de păr alb.

Și mama:

— Ar trebui să vezi cît de tînră sînt pe dedesupt.

Și eu:

— Poți fi mîndră de tine.

— Firește, exclamă mama. Îi spuneam lui taică-tău. Ar trebui să fii mîndru de o soție tînră ca mine la etatea mea... Dar el habar n-are ce-i o femeie. Nu vorbea decît de mîini fine, și de ochi, și așa mai departe, în poeziile lui.

— Cred că nu putea să vorbească despre altceva în poezii, zisei eu.

— Bine, dar ar fi putut să țină seama de celelalte lucruri înainte de a vorbi, zise mama. Ar fi fost mîndru de mine dacă ar fi ținut seama de celelalte lucruri. Tata era atît de mîndru de mine și de celelalte fice... Spunea că nici o fată în toată Sicilia nu avea un spate atît de bine făcut ca al nostru... Ah, mîndru era de mine taică-meu!

XXX. Mai în sus, în fața soarelui care apunea, ajunserăm la o altă poartă la fel ca aceea a văduvei, cu toate că mai mică și cu mai puține pretenții, și cu unul din cloace rupt.

— Acum mergem la o prietenă a mea, zise mama.

— Ca să-i faci și ei injecția? întrebai eu.

— Da, răspuse mama. Vreau să vezi cât de tânără se ține și ea... Poate mai mult decât văduva... Și are și ea aproape patruzeci de ani.

— Și e văduvă și ea? întrebai eu. Vreau să spun, a fost și ea întreținută unui mare boier?

— Oh, nu! răspuse mama. E o femeie măritată. Are patru copii...

Intrărăm, prin ușa mică de cării, într-un vestibul, și aici la fel, pe scară, era miros stătut de must, caracteristic caselor mari înșărite din Sicilia. În casă, însă, nu era cine știe ce, era prea vechi totul, în casă, mobila, cărămizile pardoselii, perdelele, acoperiturile patului, totul prea vechi și mort, și se simțea praful mai mult ca orice altceva.

— De ce îți face injecții? întrebai eu. E bolnavă?

— Nu, zise mama. Crede că e puțin anemică.

— Și o să accepte să-i faci injecția în fața mea? zisei eu.

— Cum să nu! zise mama.

— Dar dacă nu vrea, să nu insiști, zisei eu.

— Dar sigur că o să vrea, zise mama.

Intrărăm în casă însoțiți de un copil de cinci ani care ne deschise ușa. Alți doi copii ne întâmpinară, unul de vreo șapte ani poate, și unul de vreo opt sau nouă, cu părul lung și cu lungi șorțulețe că nu știai dacă sînt băieți sau fete. « Concezione! Concezione! » urlau, și ne duseră încoace și încolo prin casă, cu toate camerele foarte întunecoase, și apoi, de pe o terasă micuță, ne ieși înainte o fată de vreo cincisprezece sau șaisprezece ani, care porni și ea să strige: « Concezione! Concezione! »

La urmă veni în întâmpinarea noastră doamna, prietena mamei.

— Concezione! Concezione! spuse.

Era o femeie nu prea voinică, de loc anemică după înfățișare, ba dimpotrivă, rotund-joară și plăcută, cu o carne frumoasă și tânără. Se aruncă asupra mamei și o sărută, cu brațele după gâtul ei, de parcă n-ar fi văzut-o de luni și, printre copiii care topăiau și urlau, zise:

— Știam că ai să-l aduci și pe fiul tău!

— Ai aflat că mi-a sosit? zise mama.

— Da, răspuse prietena mamei. Am aflat imediat, și de aceea m-am gândit că o să mi-l aduci. Ce băiat frumos!

Copiii urlau, fata vorbea, și ne aflam într-o odaie cu un pat dublu, și foarte înalt, și mama îi spuse prietenei sale:

— Hai, aruncă-te pe pat!

— Mi-o faci în fața lui? zise prietena mamei.

— Da? ce? Ai vrea să-l trimiți afară? exclamă mama.

— Nu spun asta, răspuse prietena mamei.

Toți copiii erau în cameră, fata de asemenea, și doamna, prietena mamei, zise:

— Mă intimidă puțin. E atât de mare!

Mama rise, și ea rise împreună cu mama. Și fata rise.

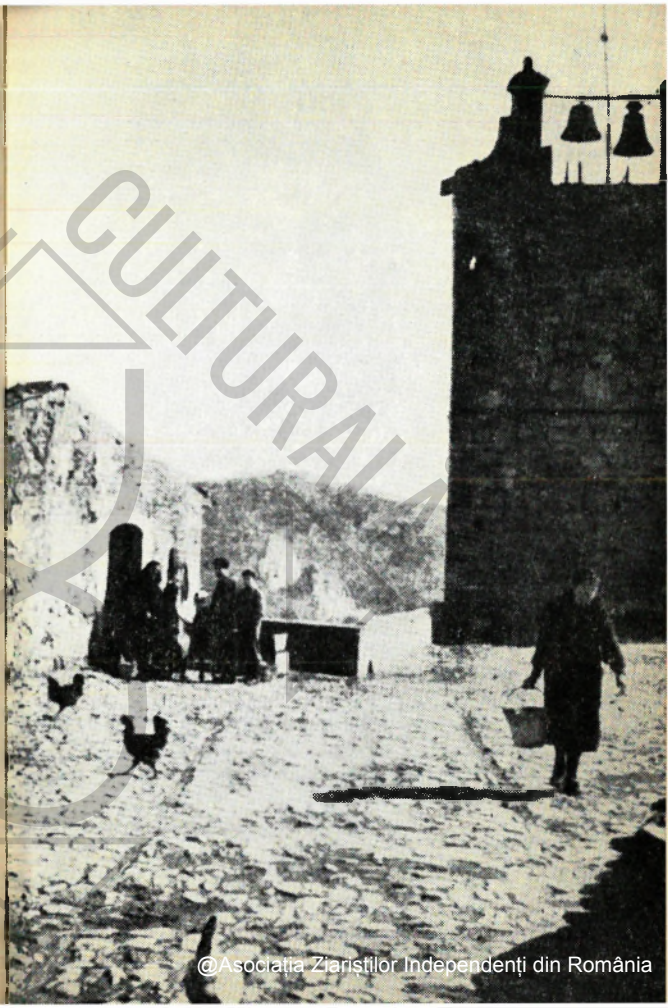
— Dar eu l-am făcut atât de mare, zise mama. Nu trebuie să te intimidezi.

Prietena mamei se trînti atunci pe pat.

— Imi închipui că a văzut pînă acum destule femei! zise.

Se dezveli singură, și pe cînd aștepta ca mama să o întepie, zise:

— Imi închipui că a văzut altele mai atrăgătoare decât mine.

Copiii topăiau în jur, strigau, mama nu era încă gata să înfigă acul, și zise:
— Ți-era teamă să nu-i faci poftă?

Rise, și fata rise cu ea, și prietena mamei, în timp ce copiii topăiau în jur, rise cu fața în pernă și exclamă:

— Oh, nu, Concezione! Țtiu bine că aș putea să-i flu aproape mamă.
Atunci eu zisei:

— Nu cred că asta contează...

Avea o carne frumoasă; voiam să-i fac un compliment. Și ea strigă:

— Ce vreți să spuneți?

Și mama strigă:

— Vrei să spui că-ți face poftă?

— De ce nu? zisei eu.

— Oh! strigă prietena mamei, rîzînd.

— Oh! strigă mama, rîzînd.

Fata rise cu ele, și injecția fu gata, prietena mamei se ridică să-mi vorbească, rîzînd, cu un deget amenințător spre mine.

— Știiți ce sînteți? zise. Sînteți un obraznic.

Abia ieșirăm că mama mă și întrebă:

— Într-adevăr îți făcea poftă?

— De ce nu? răspunsei eu.

— Oh! exclamă mama. Și rise.

— O femeie care are cu zece ani mai mult decît tine! zise.

Și adăugă:

— Și văduva ți-a făcut poftă?

— Sigur că da! răspunsei. Ba chiar mai mult...

— Oh! exclamă mama.

Rise, și spuse:

— Dacă știam nu te lăsam să te uii.

Dar în sinea ei era bucuroasă, într-un anume fel buroitoare, și dădurăm, din strada aceea care urca, într-un fel de medean deschis spre întreaga vale și spre soarele care apunea.

Mama se uită la soare, apoi mă întrebă:

— Cînd ai văzut pentru prima oară cum e făcută o femeie?

XXXI. În imensitatea văzduhului înghețat, strălucitor în soare, răsuna mereu muzica cimpoiului; și imensitatea era vie, nu zădăra, nici nor, foarte aproape, și în ea era sunet prelung de tălângi de capre, sunet plin, nu mai era un cîmchet împrăștiat, era ca și cum clopotea și clopotea ar fi trecut prin spatele caselor.

— Cînd a fost prima oară? zisei eu.

Începu să mă gîndesc, străduindu-mă să-mi aduc aminte ca să-i răspund mamei.

— Da, prima oară cînd ai văzut cum e făcută o femeie, zise mama.

Și căutai să-mi aduc aminte; eram bucuros să-mi amintesc și mi-era ușor.

— Cred că am știut din totdeauna cum e făcută o femeie, zisei.

— Și la zece ani, cînd erai un ștegar care săreai din mersul trenului? exclamă mama.

— Da, zisei eu. Știam bine cum e făcută o femeie, la zece ani.

— Și la șapte? exclamă mama. Chiar și la șapte ani, cînd erai un ȋnc și ședea în poala prietenelor mele?

— Cred că da, zisei eu. Și la șapte ani. Unde eram cînd aveam șapte ani?

Mama făcu socoteala.

— Era primul an de război, zise. Eram la Terranova. Locuiam într-un canton la un kilometru de sat.

— La Terranova? zisei eu.

Acolo citisem *O mie și una de nopți*, și altele alte cărți, vechi istorii, călătorii de odinioară, la șapte, și opt, și nouă ani, și acolo era Sicilia; și *O mie și una de nopți*, — țări de odinioară, copaci, case, oameni din timpuri străvechi, prin mijlocirea cărților. Apoi uitasesm, în viața mea de bărbat, dar păstram totuși în mine, și puteam să-mi reamintesc, să regăsesc. Ferice de cel care are ce regăsi!

E un noroc să fi citit cînd ai fost copil. Și de două ori noroc să fi citit cărți despre timpuri vechi și despre țări de odinioară, cărți de istorie, cărți de călătorii, și mai ales *O mie și una de nopți*. Poți să-ți amintești de cele citite ca și cum într-un anume fel le-ai fi și trăit și ai istoria omenirii și întreaga lume în tine, dimpreună cu propria ta copilărie. Persia la șapte ani, Australia la opt, Canada la nouă, Mexicul la zece, și iudeii din Biblie cu Turnul Babel și cu David în iarna de la șase ani, califii și sultanele într-un februarie sau un septembrie, în vară, marile războaie cu Gustav Adolf etc., prin Sicilia — Europa, într-o Terranova, o Siracusa, în timp ce-n fiecare noapte trenul duce soldați într-un război uriaș cît toate războaiele la un loc.

Am avut acest noroc să citesc mult în copilărie, și la Terranova, Sicilia înseamnă pentru mine și Bagdad și Palatul Lacrimilor și grădini de palmieri. Acolo am citit *O mie și una de nopți* și altceva, într-o casă plină cu sofale și fete ale unui prieten de-al tăii, și de acolo-mi amintesc nuditatea femeii, ca de sultane și de odalisce, concretă, certă, inimă și rațiune a lumii.

— Da, știam mai mult ca oricînd cum e făcută o femeie, la șapte ani, zisei.

— Mai mult ca oricînd? zise mama.

— Mai mult ca oricînd, zisei eu. O știam și o vedeam. Aveam tot timpul în fața ochilor cum e făcută o femeie.

— Ce vrei să spui? exclamă mama. Îți închipuiai?

Și eu:

— Nu. Nu îmi închipuiam. Știam și vedeam. Asta era tot. Deajuns, nu?

— La cine vedeai? întrebă mama.

Și eu:

— La fiecare femeie... Era foarte firesc pentru mine. Nu era nimic rău.

Așa era. Nu era nimic rău. Dar cu toate astea era femeia. La șapte ani nu cunoști relele lumii, nici durerea, nici dezordine, și nu ești frîmțat de furii abstracte, dar cunoști femeia. Nicio dată cineva de sex masculin nu cunoaște femeia ca la șapte ani și ca mai înainte. Atunci, în fața lui, ea nu e alinare, nu e bucurie, nici măcar glumă. E certitudinea lumii; nemuritoare.

— Odată, cînd aveam șapte ani, îi povestii mamei, o fată a unor prieteni de-ai noștri s-a îmbolnăvit și a murit. Era ca și bolnăvii tăi, nu știu dacă mină sau umilă, și eu continuam să mă duc în casa ei, deseori mă aflam ore în șir înțigă patul ei. O cunoașteam de multă vreme; ne jucam, mă lua în poală, și își schimba cămașa în fața mea. Pe cînd era bolnavă, venea în fiecare zi o femeie să-i facă injecții, și eu eram acolo, o vedeam, așa cum am văzut-o acum pe văduvă și pe prietena ta. Nu era același lucru, se înțelege. Nu era vorba de poftă. Dar într-o zi, ea mi-a spus: « O să mor! »

— Și atunci? exclamă mama.

— Nimic, zisei eu.

— Cum nimic? exclamă mama. Era una din prietenele noastre Aladino, era o fată frumoasă...

— Era o casă de fete frumoase, nu-i așa? zisei eu.

— Da, povesti mama. Tatăl lor se ducea și venea de la Malta cu vapoarele de coloniu și citeodată lua pe câte una din ele. Apoi, una a rămas la Malta, s-a căsătorit cu un giuvaergiu... Alta a luat un samsar. Și cealaltă a murit.

Mama termină de povestit și întrebă:

— Așadar, tu vorbeai de atunci, de când a murit...

— Ți-am spus, răspunsei eu. Ea a murit și eu continuam să mă duc în casa aceea. În locul ei mă uitam la surorile ei.

— Nu te-a înfrînat moartea ei? întrebă mama.

— Nu știu, spusei eu. Le vedeam pe celelalte, goale ca și ea... Niciodată n-a mai fost atât de frumos, zisei.

— Cum? exclamă mama. N-ai văzut femei mai bine făcute decât cele din casa Aladino?

— Nu spun asta, zisei eu.

— Și nevastă-ta? exclamă mama. Nu e nici măcar cum erau fetele Aladino, nevastă-ta? Ce nevastă ți-ai luat?

— Nu spun asta, zisei eu.

— Ai văzut foarte puțin în ce privește femeile! exclamă mama.

— Nu spun asta, zisei eu pentru a treia oară.

Și mama:

— Hai, acum mergem la domnișoara Elvira. Ai să vezi cât de bine făcută poate să fie o fată la douăzeci de ani.

Grăbi pasul, și mergînd înaintea mea, printre oameni, printre capre, în soarele mare, roșu, care apunea, și în mijlocul aceluia grandios behăit al muzicii de cimpoale, zise din nou:

— Mereu m-am gândit, când îi fac injecții domnișoarei Elvira, că băieții mei n-au văzut niciodată ceva asemănător.

PARTEA A PATRA

XXXII. Eram sătul, acum, de bolnavi și de femeile acelea, și mă împotrivi mamei, nu voiam să mai urc la domnișoara aceea cu ea.

Ajunserăm înfășă, la jumătatea muntelui de case, și îi spusei:

— Te aștept aici.

— Ce înseamnă asta? strigă mama.

Se întorse gata parcă să mă ia la bătaie, ca o mamă jignită, dar se pomeni în fața unui om de treizeci de ani, nu a unui copil, și aproape străin; și vorbi, strigă.

«Ce prost! » strigă. Dar învinsei eu, fiindcă într-adevăr nu voiam să urc, roata călătoriei se opri în mine, chiar acum. De ce ar fi trebuit să mai văd încă o femeie? Sau încă un bolnav? La ce bun pentru mine? La ce bun pentru ei?

Moarte sau nemurire le cunoașteam; Sicilia ori lumea era tot una. Mă uitai la casă, și îți imagineai acolo înăuntrul femeia gata pentru acul mamei și pentru privirile mele de bărbat; și refuzai să mi-o închipui mai nemuritoare decât oricare alta sau decât un bolnav sau un mort; mă așezai pe o bornă de piatră.

— Te aștept aici, îi spusei din nou mamei.

Și așteptînd văzui înălțîndu-se dinspune vale un zmeu, îl urmării cu privirea trecînd pe deasupra mea în lumina văzduhului, mă întrebai de ce, la urma urmei, lumea n-ar fi mereu ca la șapte ani, *O mie și una de nopți*. Auzeam cimpoalele, tălăngile caprelor și glasuri dinspune acoperișurile în trepte și dinspune vale, și de mai multe ori mi-am pus întrebarea, în timp ce priveam zmeul, în văzduhul acela. În Sicilia acesta se numește

zmeu zburător, și într-un anume fel este China sau Persia pentru cerul sicilian, safir, opal și geometrie, și nu puteam să nu mă întreb, privindu-l, de ce, într-adevăr, credința de la șapte ani nu dănuie veșnic în om.

Sau ar fi poate primejdios? La șapte ani, descoperi minuni în toate lucrurile, și din golicunea lor, a femeilor, al certitudinea lor, cum bănuiesc că și ele, coastă a noastră, o au în ceea ce ne privește. Moartea există, dar nu știrbește cu nimic certitudinea; atunci, niciodată *O mie și una de nopți* nu jignește lumea. Un copil nu cere decât hirtie și vînt, n-are altă dorință decât să înalte un zmeu, lese și-l înaltă, și e strigăt ceea ce se înalță din mîna lui, și copilul îl poartă prin țării cu un fir lung care nu se vede, și în felul asta credința lui mistuie, proslăvește certitudinea. Dar după aceea, ce ar face cu certitudinea? După aceea, omul cunoaște jignirile aduse lumii, cruzimea, subjugarea, nedreptatea dintre oameni, și pîngăria vieții pămîntului împotriva speței umane și împotriva lumii. Ce-ar face atunci dacă ar avea mereu certitudine? Ce-ar face? te întrebii. Ce-aș face? ce-aș face? mă întrebai.

Și zmeul trecu, îmi desprinses ochii de pe cer și văzui un tocilar care se opri în fața casei.

XXXIII. Tot drumul era scaldat în soare, deschis spre vale, și tocilarul, cu chipul negru în fața ochilor mei orbii de lumină, înprăstia parcă scînteii, și el, și roaba lui.

— Ascult, ascult! striga el la ferestrele casei. Vocea lui tipătoare izbzea geamuri și pietre; și observai că era un fel de pasăre sălbatecă, avînd pe cap o pălărie ca a spierătorilor de ciori de pe cîmp.

— Nimic de ascuțit? striga el.

Acum păru că mi se adresează mie, și mă ridicai de pe piatră, mă apropiai la strigătul lui, traversînd drumul.

— Cu dumneata vorbesc, străine, strigă el.

Era lung în picioarele-i jumulte și părea într-un fel cocoțat pe točila lui, învîrtînd roata înaltea și-napoi, de probă.

— N-ai adus nimic de ascuțit în satul ăsta? striga.

Acum, roata călătoriei porni din nou să se miste în mine, astfel că mă scotocii prin buzunare, mai întii în unul, apoi în celălalt, și pe cînd mă pregăteam să cercetez într-un al treilea, omul continua:

— N-aveți vreo sabie de ascuțit? N-aveți vreun tun de ascuțit?

Eu scosei un bricag, și omul mi-l smulse din mîna, și începu să ascuță cu furie; și mă privea, cu fața neagră ca de fum.

Îl întrebai:

— Aveți mult de ascuțit, pe aici?

— Mai nimic de seamă, răspunse tocilarul. Și mă privea într-una, în timp ce degetele sale dansau, cu lama mică între ele, în virtutea roții; și era surzător, era tînr, era un tip simpatice de slăbînc, sub vechia-i pălărie de spieretorie de ciori.

— Mai nimic de seamă, zise. Mai nimic care să merite osteneala. Mai nimic din ce mi-ar plăcea.

— Ați putea foarte bine să ascuțiți cuțite. Ați putea foarte bine să ascuțiți foarfeci, zisei eu.

Și tocilarul:

— Cuțite? Foarfeci? Credeți că mai există cuțite și foarfeci pe lumea asta?

Și eu:

— Credeam că da. Nu sînt cuțite și foarfeci în satul ăsta?

Ochii tocilarului scînteiau ca lama de cuțit, privindu-mă, și din gura lui larg deschisă, în fața neagră, vocea țîșnea puțin răgușită, cu o intonație zeflemitoare.

— Nici în satul ăsta, nici în altele, strigă el. Umblu prin destule sate, și sînt cinci-sprezece sau douăzeci de mii de suflete pentru care ascuț; și cu toate astea nu văd niciodată cuțite, niciodată foarfeci.

Zisei:

— Dar ce vă dau la ascuțit dacă nu vedeți niciodată cuțite, niciodată foarfeci?

Și toțilarul:

— Asta-i întreb și eu mereu. Ce-mi dați la ascuțit? Nu-mi dați o sabie? Nu-mi dați un tun? Și-i privesc în față, în ochi, văd că ceea ce-mi dau nu se poate numi nici măcar cui.

Acum tăcu, și nu mă mai privi; se aplecă pe roată, acceleră din pedală, ascuț cu furie, concentrat, mai bine de un minut. Însfîșit, zise:

— E o plăcere să ascuț o lamă adevărată. Puteți s-o aruncați și e suliță, puteți s-o strîngeți în pumn și e pumnal. Ah, dacă ar avea toți întotdeauna o lamă adevărată!

Întrebai:

— De ce? Credeți că s-ar întîmpla ceva?

— Oh, așa avea mereu bucuria să ascuț o lamă adevărată! răspunse toțilarul.

Începu din nou să ascuță într-o concentrare furioasă, cîteva secunde, apoi, încetinind, și în șoaptă, adăugă:

— Cîteodată mi se pare că ar ajunge ca lumea să aibă dinți și unghii de dat la ascuțit. I-aș ascuț ca dinții de viperă, ca ghiarele de leopard...

Mă privi și-mi făcu cu ochiul, cu scînteieri în ochi și negru la față, și zise:

— Ha! Ha!

— Ha! Ha! zisei eu, și-i făcu cu ochiul.

Și el se aplecă la urechea mea, îmi vorbi la ureche. Și eu ascultai cuvintele lui la urechea mea, rîzînd, «ha! ha! ha!» și-i vorbi la ureche, și ne vorbeam amîndoi la ureche și rîdeam, ne băteam pe umeri.

XXXIV. Apoi toțilarul îmi dădu briceagul, ascuțit ca o săgeată și ca un pumnal, și eu întrebai cît costă, el îmi spuse că patruzeci de centime, și eu scosei patru monede, de cîte zece, i le pusei pe policioara toțilei.

Trase un sertar, și văzui că era despărțit în trei, cu monede de cîte douăzeci și zece în fiecare, făcînd, poate, la un loc, cinci sau șase lire. Zisei:

— Slabă zi, astăzi!

Dar acum el nu mă mai asculta; băgai de seamă că și mișca buzele, mormăla. Era absorbit și învîrtea monezile mele printre degete, mormăitul devenind din ce în ce mai tare. «Patru pentru pline», auzii. «Patru pentru vin...» Apoi dintr-o dată: «Și șeful ăla?»

Reluă, mai tare: «Patru pentru șeful ăla. Patru pentru pline...» Și deodată: «Și vinul?»

Apoi și mai tare: «Patru pentru vin. Patru pentru șeful ăla...» Și deodată: «Și plinea?»

Atunci zisei:

— Dar de ce nu puneți totul la un loc și apoi să-i împărțiți?

— E prea mare riscul, zise toțilarul. Cîteodată aș minca tot, cîteodată aș bea tot... Se scărpină în ceafă, și-mi dădu înapoi zece centime, uitîndu-se la cer.

— Țineți, zise. Voiam să vă iau doi bani de cinci mai mult, dar Dumnezeu nu vrea. Banii ăștia doi erau cu încurcătura.

Eu băgai din nou în buzunar, rîzînd, cele zece centime, el își mută privirea de la cer spre pămînt și, mulțumit, împărți cele trei monede rămase în cele trei despărțituri ale sertarului.

— Două de pline, două de vin, și două pentru șeful, zise.

Își flutură miinile goale, înșfăcă roaba, și porni pe drumul în suieș în lumina soarelui care aproape apusese.

Eu îl urmai fără să șovăi.

— Mergeți în sus? zisei. Vin cu dumneavoastră.

Dar, deși era mulțumit că-și rezolvase problema, acum nu mai era vesel, era chiar trist, și nu vorbea. Mergea uitându-se în gol, mișcându-și de la dreapta la stînga și de la stînga la dreapta capul, sub pălăria-i străveche de sperietoare de ciori. Și era mai tot sperietoare de ciori, din pricina fetei lui negre, a ochilor științietori, a gurii mari de slăbănog, a hainei petecite, a pantalonilor numai zdrențe, a ghetelor scilciate, a mișcărilor ciolănoase, ale picioarelor lungi și ale coatelor.

— Trebuie să mă iertați, zise deodată. Am crezut că pot să fac așa pentru că știți știți.

Oh, nu e nimic, zisei eu. Doi bani de cinci mai mult sau mai puțin...

Și el:

— Vorba e că nu știu ce să faci cu străinii. Poate că sînt tocilarul care iau opt bani de cinci, în alte sate, și riști să le faci rău luind șase, nu credeți?

El puțin înviorat și eu înveselit, merșerăm mai departe în tăcere încă o bucată de drum, și soarele apusese; de pe creasta caselor coboră un dangăt prelung de clopot.

Apoi tocilarul își desclieștă gura:

— E frumoasă lumea.

Îmi desclieștai și eu gura:

— Cred, zisei.

Și tocilarul:

— Lumină, umbră, frig, cald, bucurie, tristețe...

Și eu:

— Nădejde, milă...

Și tocilarul:

— Copilărie, tinerețe, bătrînețe...

Și eu:

— Bărbați, copii, femei...

Și tocilarul:

— Femei frumoase, femei urite, bunătatea Domnului, viclenia și cinstea...

Eu:

— Memorie, fantezie.

— Cum vine asta? întrebă tocilarul.

— Oh! nimic, zisei eu. Pline și vin.

Și tocilarul:

— Cîrnați, lapte, capre, porci și vaci... Șoareci.

Și eu:

— Urși, lupi.

Și tocilarul:

— Păsări. Copaci și fum, zăpadă...

Și eu:

— Boală, vindecare. Știu, știu. Moarte, nemurire și înviere.

— Ah! strigă tocilarul.

— Ce e? zisei eu.

— E nemaipomenit, zise tocilarul. Ah și oh! Ih! Uh! Eh!

Și eu:

— Cred:

Și tocilarul:

— E foarte rău să jignești lumea.

Eu nu mai zisei nimic, mă pomenii rămas în urmă, la gîndurile dinainte de întîlnirea cu el, pe cînd trecea pe cer zmeul, de parcă el ar fi fost acum zmeul acela. Îl priveam și mă oprii, se opri și el, mă întrebă:

— Iertați-mă, dacă cineva cunoaște pe altcineva care i-a făcut multă plăcere să-l cunoască, și atunci fi ia doi bani sau două lire mai mult pentru un serviciu pe care ar fi trebuit, în schimb, să i-l facă pe gratis, pentru marea plăcere pe care i-a făcut-o cunoscîndu-l, ce e acest cineva, un om al lumii, sau unul care jignește lumea?

Eu începu să rîd.

— Oh! rîsei.

Și era firesc.

Și el întrebă:

— Nu e unul care supără lumea? E al omenirii? Aparține lumii?

— Oh! rîsei eu încet; fiindcă era firesc.

Rise și el: «Ah!»

Își scoase pălăria și salută.

— Mulțumesc, prietene, zise. Și din nou rise: «Ah!» Rîsei și eu iar: «Oh!» și el zise:

— Cîteodată confunzi fleacurile din lume cu jignirea lumii.

Apoi începu să-mi vorbească la ureche:

— Dacă ar fi cuțite și foarfece...

Și-mi vorbi la ureche, un minut sau două, dar eu nu-i vorbii la ureche, pentru mine era ca și cum ar fi vorbit zmeul meu.

XXXV. Ajunserăm în partea cea mai de sus a satului, într-un medean, și nu mai era soare, nu mai erau tălăngi de capre, nici cîmpoale, nu mai era mama, nu mai erau femei, și tocilarul îmi arătă o dugheană.

— Vreți să-l cunoașteți pe unul care are o potrică?

Un cap de cal din lemn vopsit, stătea pe arcul de piatră al dughenii; de o parte și de alta a intrării, pe stîlpi, și chiar pe obloanele deschise ale ușii văzui atîrnate frînghii și curele, ciucuri, zurgălăi și panase multicolore.

Tocilarul își lăsă roaba pe medean, mi-o luă înainte sărind pragul, mă trase înăuntru.

— Ezechiele! strigă. Ezechiele!

Intrăram într-un coridor lung, întunecos spre capătul din fund, și frînghii, curele, ciucuri și panase, hături, bice, șei, tot felul de harnașamente și dichisuri de călărie erau agățate, ca și afară, pe cei doi pereți, ba chiar și de tavan.

— Ezechiele! strigă din nou tocilarul în timp ce înaintam.

Dîndrăltul nostru sosi cineva în fugă, ne izbi ușor, trecu de noi, și o voce de copil izbucni:

— E Calogero, unchiule Ezechiele!

Noi merșerăm înainte prin coridorul îngust, printre harnașamente și dichisuri de călărie, șei, hamuri, bice etc.; mergeam acum blînd, într-o beznă desăvîrșită, coborâm în inima curată a Siciliei. Era un miros plăcut, în inima aceea a noastră; asta din pricina frînghiilor și a curelelor nevăzute, un miros ca de tîrîlnă proaspătă, nemişcată încă de jignirile lumii care bîntuie pe pămînt. Ah! mă gîndii, ah, dacă așa crede în asta cu adevărat... Și parchi nu mergeam sub pămînt, parcă mergeam pe traicitoria zmeului, cu zmeul în ochi și numai cu el, cu întineric în ochi, și cu inima copilărie, a Siciliei și a întregii lumi.

Dar, înșfîșit, zărirăm în fața noastră o lumină, și lumina creșcu, și se desluși silueta unui bărbat, așezat în fața unei măsuțe cu hături și bice și umbre de hături și bice bălăbănindu-se deasupra capului.

— Ezechiele ! strigă tociarul.

Bărbatul se întoarce, arătându-și fața buclătată, și ochii mici, strălucitori, de parcă ar fi vrut să spună: «Da, prietene, lumea e jignită, dar nu și aici înăuntru ! » Cu o voce armonioasă, întreabă:

— Vrei potricala, Calogero ?

Și atunci mă văzu pe mine, ochii lui mici se măriră, deveniri îngrijorați, până ce tociarul, zmeul meu, îi zise:

— Astă seară nu-mi trebuie, Ezechiele. L-am găsit pe prietenul ăsta care are un briceag.

Ah, adevărat ? exclamă bărbatul, și se ridică în picioare, era mic de statură și rotunjit și la trup, cu ărlionți bălai; cu gropițe în obrazi, și cu ochii mici, plini iarăși de viață, de parcă iar ar fi spus: «Lumea e jignită, dar nu și aici înăuntru ».

Căută, poate scane, sub perdeaua de frînghii și de ciucuri și curele, stîrni clinchete de zurgălăi peste tot, apoi se așeză din nou fără să fi găsit ceva, și fără vreun rezultat.

— Spune-i că-mi pare foarte bine, îi zise tociarul lui.

Lîngă masă era o scărită de lemn, care se pierdea printre harnașamentele agățate de tavan, și tociarul se sprijini cu o mînă de ea.

— Și el e foarte bucuros, răspunse.

— Foarte bucuros, zise eu.

Și omul mă cercetă surfător, convins că mă bucuram, dar fiindcă spusese tociarul, nu fiindcă o spusese eu. Vorbi mai departe cu tociarul.

— Cred că e clar, mai zise, cercetîndu-mă.

— Am văzut asta numadect, răspunse tociarul. Nu te poți înșela.

Și omul Ezechiele:

— Nu, nu te poți înșela.

Și tociarul:

— Suferă.

Și omul Ezechiele:

— Da, suferă.

Și tociarul:

— Pentru durerea lumii jignite, suferă. Nu pentru el însuși.

Și omul Ezechiele:

— Nu pentru el însuși, se înțelege. Fiecare suferă pentru el însuși, și cu toate acestea . . .

Și tociarul:

— Și cu toate acestea nu sînt nici cuțite, nici foarfeci, niciodată nimic . . .

Și omul Ezechiele:

— Nimic, nimeni nu știe nimic, nimeni nu-și dă seama de nimic . . .

Tăcură și se priviră, și ochii omului Ezechiele se umpluseră de tristețe, ochii tociarului scăpărau mai aprinși ca niciodată, aproape speriați, parcă, în fața lui neagră.

— Ah ! zise tociarul.

— Ah ! zise omul Ezechiele.

Se apropiară unul de altul, peste măsută, își vorbiră la ureche, apoi tociarul, trăgîndu-se îndărăt, zise:

— Prietenul nostru are un briceag mic. Suferă din pricina durerii lumii jignite.

— Da, zise omul Ezechiele. Și mă privi, ochii lui mici străluceau triști, de parcă ar fi spus: «Foarte, foarte jignită e lumea, foarte jignită, foarte jignită, mai mult decît am crede noi. »

Apoi se întoarce iar spre tociarul.

— I-ai spus cît suferim noi ? întreabă.

— Începusem să-i spun, răspunse tociarul.

Și omul Ezechiele:

— Bine, spune-i că nu suferim pentru noi înșine.

— Asta o știe, răspunse tociarul.

Și omul Ezechiele:

— Spune-i că n-avem de ce să suferim pentru noi înșine, nu ne apasă nici boli, nici foame, și cu toate acestea suferim mult, oh, mult !

Și tociarul:

— Știe ! Știe !

Și omul Ezechiele:

— Întreabă-i dacă știe, într-adevăr . . .

Și tociarul către mine:

— Nu-i așa că știți ?

Elu aprobă din cap. Și omul Ezechiele se ridică în picioare, bătu din palme, strigă:

— Neopate Ahile !

Din deșul harnașamentelor se arătă băiatul care se lovea de noi pe coridor.

— De ce, îi zise omul Ezechiele, nu stai aici să ascuți cuvintele noastre ?

Băiatul era foarte mic, cu ărlionți bălai ca și unchiul său.

— Ascultam, unchiule Ezechiele, răspunse.

Omul Ezechiele aprobă, și din nou se adresă tociarului:

— Așadar, zise, prietenul dumneavoastră știe că noi suferim din cauza lumii jignite.

— Știe, zise tociarul.

Omul Ezechiele porni să recapituleze:

— Lumea e mare și e frumoasă, dar e foarte jignită. Toți suferă, fiecare pentru el însuși, dar nu suferă din cauza lumii care e jignită, și în felul ăsta lumea continuă să fie jignită.

Vorbînd, se uita înapoi, și ochii lui mici se închiseră în tristețe, apoi îl căutără cu viciuștii pe tociarul:

— I-ai spus prietenului nostru, zise el, că eu scriu despre durerile lumii jignite ? Pe măsută, se afla, într-adevăr, un fel de caiet și o călmară, și un toc.

— I-ai spus, Calogero ? zise el.

Tociarul răspunse:

— Tocmai voiam să-i spun.

Și el zise:

— Bine, prietenului nostru poți să-i spui. Spune-i că asemenea unui bătrîn sihastru eu îmi petrec zilele aici, deasupra hîrtilor ăstora, și că scriu istoria lumii jignite. Spune-i că sufăr, dar că scriu, și că scriu despre toate jignirile, una cîte una, și de asemenea, despre toate murele jignitoare care rid de jignirile aduse și de cele pe care le vor mai aduce.

— Cuțite, foarfeci, halebarde, strigă tociarul.

Și omul Ezechiele, punînd o mînă pe creștetul copilului, arătă spre mine.

— Vezi prietenul ăsta al nostru ? zise. Ca și unchiul tău, suferă și el. Suferă pentru durerea lumii jignite. Învăță, neopate Ahile, și acum ai tu grijă de dugheană cît mă duc eu cu Calogero și cu el să bem un pahar de vin la Colombo.

XXXVI. Ieșirăm din nou afară, și cerul era întunecat, băteau clopotele de vecernie.

Tociarul înșăcă teigheaua lui ambulată și începu s-o împingă, să meargă, și eu merseli cu el, omul Ezechiele merse între noi, mic, cu pași mici, înfășurat într-un șal.

— Foarte jignită e lumea ! Foarte jignită e lumea !, spuneau ochii lui privind în jur cu tristețe. Apoi se opriă pe roaba tociarului.

— Ce ai, Calogero, pe tocia ta? Întrebă el, oprindu-se.
 — Ce am? Întrebă tociarul, oprindu-se și el.
 — E o hirtie, zise eu.
 Și tociarul scoase un răcnet.
 — Fir-ar al dracului, urlă, iar!
 — Iar contravenție? Întrebă omul Ezechiele.
 Și tociarul răcni:
 — Iar!
 Ridică bratele spre cer, făcu două-trei salturi ciudate prin aer, își mușcă mîinile, își smulse pălăria de spretătoare de ciori și o trînti de pămînt.
 — Așa... Așa... zicea. E a treia oară într-o lună! strigă. Foarfeci, stilette, cuțite, halebarde și arcebuze; mortiere, coase și ciocane; tunuri, tunuri, dinamită și o sută de mii de volți...
 Ezechiele făcu atunci gestul lui Isus cînd a oprit soarele.
 Și tociarul se opri.
 — Prietene, zise omul Ezechiele.
 — Da, prietene, răspunde tociarul.
 — Din ce pricină suferim noi? Întrebă omul Ezechiele.
 — Din ce pricină? răspunde tociarul. Din pricina durerii omenirii jîgnite.
 Și omul Ezechiele:
 — Nu pentru noi înșine, așadar. Pentru durerea lumii jîgnite. Nu pentru noi înșine...
 Și tociarul:
 — Nu pentru noi înșine, se înțelege.
 Și tăcu, înfăcă din nou tocia lui, începu iar s-o împingă, ne urnirăm și noi odată cu el.
 — Dar cum o să plătesc? mormăi apoi.
 Păru să audă ceva îngrîjorător și din nou se opri, și își scutură roaba ascultînd.
 — Nu aud banii, zise.
 Era aproape întineric, se inserase de-a binelea, și ochii lui scînteiau ca tălșul de cuțit în negrul feței. Trase șertăragul, se uită înăuntru, îl trase și mai mult, îl scoase afară, îl întoarse. Nu căzu nimic, și omul Ezechiele zise:
 — Aminteste-ți că noi nu suferim pentru noi înșine, ci pentru durerea lumii jîgnite.
 — Mi-amintesc, mormăi tociarul.
 Și omul Ezechiele întrebă:
 — Cît era?
 Tociarul răspunde:
 — Era de pîine, era de vin, era de impozit, doi și treizeci, doi și treizeci, și doi și treizeci, e o zi bunicică.
 — Bine, zise omul Ezechiele, vinul o să-l dau eu acum, la Colombo, și pîinea, dacă-mi dai voie, pot să ți-o ofer astăzi seară la cina mea...
 — Da, continuă tociarul, și capul mi-l acoperă onorabila pălărie a bunicului, spinarea mi-o fereste binecuvîntata haină a tatii, goliciunea rușinoasă mi-o ascund pantaloni părintelui Orazio, picioarele... Multă bunătațe găsești printre oameni, multă bunătațe; și acoperiș, grajdul, alături de vacile lui Gonzales. De ce lucrează unul în trei meserii? Ca să trăiască din milă, cum a lăsat Nazarineanul...
 — Dar fule, zise omul Ezechiele, gîndește-te că poate banii ți-i o fi luat un biet drumeț... Poate că de cine știe cînd nu mai mîncase și nu mai băuse nimic. Tu nu poți decît să fii mulțumit că i-ai dat prilejul să-și astîmpere foamea și setea.
 Tociarul rămase tăcut și începu să-și împingă iar roaba, și mergînd ofta. Apoi, mergînd, vorbi.

— E drept! zise. E drept! Nu astea sînt necazurile pentru care să suferă lumea. Astea nu sînt decît fleacuri. Ah, cuțite! Ah, foarfeci! Altcceva jîgnește lumea!
 — Cu totul altceva! mormăi omul Ezechiele.
 — Cu totul altceva! Cu totul altceva! strigă tociarul. Și fleacurile nu sînt decît fleacuri, glume omeniești nevinovate! Cine n-a jucat vreo farsă aproapei lui sau să arunce prima piatră... Chiar eu i-am jucat astăzi una prietenului nostru!
 — Ah, da? exclamă omul Ezechiele, și rise.
 — Da, o farsă de doi bani, zise tociarul, și rise și el.
 Risei și eu, și gluma fu povestită, și riserăm toți trei ca niște copii prieteni.
 — Și totuși, drumețul asta ar fi putut să-mi lase banii de impozit, zise tociarul.
 Spîndu asta nu mai rîdea. Și ochii lui scînteiau ca niște lame scăpărătoare de cuțit.
 — Ah, pumnale! urlă. Dar dacă drumețul asta o fi fost chiar gardianul, hingherul care m-a amendat? Nu e prima dată cînd cîștigul meu de o zi se duce tocmai cînd vine contravenția.
 Omul Ezechiele îl prinse de braț și-l ținut locului.
 — Simplă întîmplare! zise. Nu de soțul asta sînt jîgnirile lumii pentru care suferim noi.

XXXVII. Domnea pacea în văzduhul înghetăț și clopoțele nu mai zburau pe cer, tăceau în cuibul lor. Pe drumeag încă se mai deslușeau culorile lucrurilor, eu văzui, și strigai:

— Ia uități-vă! Un steag!
 — Steag? zise tociarul.
 Și omul Ezechiele:
 — E Porfiro! E negustorul de stofe!

Cei doi tovarăși ai mei riseră, și eu îmi amintii că în Sicilia era obiceiul ca prăvăliile astea să-și atîrne o flie de postav, afară, la ușă. Nu conta ce culorile avea; putea să fie verde, putea să fie galbenă, putea să fie albastră; unde era o bucată de postav însemna că era un «postăvar», se vindeau stofe. Aici postavul era roșu, și tociarul zise întors către mine:

— Porfiro are o jumătate de pereche de foarfeci.
 — Ah, da? zisei eu.

— Da, zise tociarul și cîteodată, cînd îmi vine greu să-l tot necăjesc pe Ezechiele pentru potirică, cer foarfecile lui Porfiro.

La asta, Ezechiele propuse:

— Poate că e cazul să-l prezentăm pe prietenul nostru lui Porfiro.

— Poate că e, zise tociarul.

Mă duseră înăuntru, și roaba de ascuțit rămase din nou în drum; prăvălia nu era mare, era un fel de alcov cu stofele îngrămădite în teancuri înalte pe cîteva scaune, toate lîngă ușă.

— Întrați, vă rog, ne pofti o voce limpede din întinericul dinăuntru.

— Bună seara, salutări. Bună seara.

Și vocea continuă:

— Bună seara. Tocmai voiam să închid.

— Și stofa o lăsați afară? Întrebă tociarul.

— Nu, acum voiam s-o iau, răspunde vocea.

Și omul Ezechiele îi zise:

— Astăzi, iar roșu.

Și vocea:

— Da, de la un timp pun roșu. Mîine, o să schimb cu albastru.

Si omul Ezechiele:
— Sigur ! Lumea e diferită !
Și vocea:
— Diferită ! Frumoasă ! Mare !
— Și e foarte jignită, foarte jignită ! mormăi omul Ezechiele.
Atunci, tociarul zise:
— Vorbește-i de prietenul nostru, Ezechiele.
— Ce prieten ? întrebă vocea.
O formă omenească se mișcă, în spatele vocii aceleia, în întuneric, și parcă s-ar fi mișcat tot întunericul : era o nămilă. Din matahala de om, venit lângă mine în lumina ușii, vocea frumoasă, caldă întrebă din nou:
— Ce prieten ? Domnul acesta de aici ?
— Domnul acesta, răspuse omul Ezechiele. Ca și tine, Porfirio, ca și Calogero tociarul, ca și mine, cu siguranță ca mulți alții de pe fața pământului, și el e unul care suferă pentru durerea lumii jignite.
— Ah ! exclamă nămila de om.
Se apropie și mai mult de mine, și o boare caldă, răsuflarea lui, îmi răvăși părul pe frunte.
— Ah ! exclamă el din nou.
Mina lui mare coborî de sus, o căută pe a mea și mi-o prinse într-o strînsoare care, în ciuda tuturor, era delicată.
— Sînt bucuros ! zise el deasupra capului meu. Și adresîndu-se celorlalți, întrebă:
— Suferă, ați zis ?
O boare caldă era răsuflarea lui în părul meu și, ținîndu-mi mereu mîna cu o forță delicată, omul repetă : « Sînt bucuros ! »
— Vă rog, răspunsei eu. Nu aveți pentru ce.
— Oh, zise omul. Cum să n-am pentru ce. Sînt foarte onorat.
Și eu :
— Onoarea-i pentru mine.
Și omul:
— Nu, e numai pentru mine, domnule. Și din nou se adresă celorlalți, în timp ce părul meu flutura sub răsuflarea lui, și din nou întrebă:
— Suferă, așadar ?
— Da, Porfirio, răspunse omul Ezechiele, Suferă, și nu pentru el.
— Nu pentru fleacurile lumii, explică tociarul. Nu fiindcă l-au amendat, nu fiindcă a căutat să joace o mică farsă semenului său...
— Nu, zise omul Ezechiele. Din pricina durerii universale suferă.
Și tociarul zise:
— Din pricina durerii lumii jignite.
În întuneric, matahala de Porfirio îmi atîngea acum capul, fața, și din nou exclamă:
— Ah ! Apoi zise : Înteleg și apreciez.
— Foarfeci și cuțite, urlă atunci tociarul.
— Foarfeci ? repetă încet omul Porfirio. Era o masă de întuneric, și o căldură ce răzbătea nu știu de unde, trebind printre noi ca un curent binefăcător într-un golf, și cu o voce blîndă, profundă.
— Cuțite ? repetă el. Și blînd, profund, zise : Nu, prieteni, nici cuțite, nici foarfeci, nu trebuie nimic de felul ăsta, ci apă vie...
— Apă vie ? mormăi tociarul.
— Apă vie ? mormăi și omul Ezechiele.
Și omul Porfirio continuă :

— V-am spus de o mie de ori și vă spun din nou. Numai apa vie poate să spele supărările lumii, și să potolească setea omenirii jignite. Dar unde-i apa vie ?
— Unde sînt cuțite e și apă vie, zise tociarul.

— Unde e suferință pentru omenire, e și apă vie, zise omul Ezechiele.
Acum ne cufundaserăm în noapte, și vocile scăzură, nimeni n-ar mai fi putut să ne audă vorbind. Stăteam aproape, cu capetele apropiate, și omul Porfirio era ca un uriaș Saint Bernard negru care ne-ar fi strîns pe toți și pe el însuși în căldura părului său. Vorbi mult timp despre apa vie ; vorbi și omul Ezechiele, vorbi și tociarul ; și cuvintele deveniră noapte în noapte, și noi devenirăm umbre și mie mi se părea că intrasem într-un sfat de duhuri. Apoi vocea omului Porfirio se auzi din nou tare.

— Să mergem. Vă ofer un pahar de vin la Colombo, zise el. Trase stofa atîrnată la ușă, încuie, ne conduse, învîluiți în curentul lui cald.

XXXVIII. Abia cînd intrăram la Colombo el căpătă trăsături și culori. Era înalt de doi metri, lat de un metru, îmbrăcat într-o haină miștoasă, neagră, cu o claie de păr în cap, un fir alb, unul negru, cu ochii albaștrii, barba castanie, și mîinile roșii : într-adevăr un mare Saint Bernard cu privirea generoasă.

— Sănătate, Colombo ! zise întrînd.
Intră și roaba tociarului cu noi, și localul era luminat cu acetilenă și oamenii cîntau :

« *Și sînge al Sfintei Bumbila* » ; în spatele teighelei era Colombo, un bărbat cu batic galben legat piratereste în jurul capului.

— Olé, răspunse el.
Și omul Ezechiele zise :
— Vin. Acești domni sînt oaspeții mei.
— Ai tăi ? protestă cu blîndețe omul Porfirio. Eu v-am invitat pe toți.
Oamenii care cîntau erau așezați pe o bancă lîngă perete, fără masă în fața lor, și ținneau în mîna niște cîni mici de tablă ; cîntau legănîndu-și capul și bustul în aceeași mișcare.

— Dar eu îi invitaseam mai dinainte, explică Ezechiele.
— Iată vinul, zise Colombo, și puse pe teighea patru cîni pline ochi. Apoi, zîmbind, adăugă : rîndul ăsta poate fi invitația domnului Ezechiele, apoi poate să urmeze invitația domnului Porfirio.

— Fiește, zise omul Ezechiele.
— Înteleg și apreciez, zise omul Porfirio. Și ridicînd cîna lui : Sînt foarte onorat. Omul Ezechiele se înclină. Mă înclină și eu. Și tociarul strigă « *Trăiască !* » În mijlocul cîrcimii fără mese, se afla un vas cu jăratec, și doi țărani tineri stăteau chirciți lîngă el, încălzindu-și mîinile. Colombo scotea vin dintr-un butoi, pregătea alte cîni, și oamenii se legăneau pe bancă, cîntînd încet, și de pe podea, de pe pereti, din bolta întunecoasă se revărsa un miros străvechi de vin peste vin. Tot trecutul vinului din om era prezent în jurul nostru.

— Cine să trăiască ? întrebă omul Ezechiele.
— Trăiască ăsta ! răspunse tociarul ridicînd cîna lui.
— ăsta ? zise omul Porfirio. Ce e ăsta ?
Bău, băurăm toți ; băui și eu, și cîmile sunară goale pe zîncul ud al teighelei. Colombo veni cu alt vin de la butoi.
— Lume ! strigă tociarul. Pămînt, pădure și pitici ai pădurii ; femei frumoase, soare, lumină, noapte și zori ; fum de miere, dragoste, bucurie și oboseală ; și somn fără jîgniri, lume fără jîgniri.

« *Și sînge al Sfintei Bumbila* ... » cîntară răgușit oamenii de pe bancă.

Eram la a doua cană, pomelnicul se stinse fără ecou.

- Nu cred, zise omul Porfirio.
- Și totuși, zise omul Ezechiele.
- Nu, se cere apă vie, zise omul Porfirio.

Tineti, oameni! bucurie, viață, apă vie...

Omul Porfirio își clătina capul imens, dar bău, și toți băură, și eu băui, și cei doi țărani de lângă vasul cu jăratec băură cu ochii lacomi, oamenii de pe bancă cîntară în cânte goale.

- Arbori și smochini tineri, ace de pin, continuă tociarulul, stele în inimile cînstite, smîrnă și tămîie, sirene ale mării adînci: picioare libere, brațe libere, piepturi libere, pălării și păr în vînt, în libertate, goană și luptă liberă, uh! ah! oh!
- Ah aaah! Ah aaah! Ah aaah! cîntară oamenii de pe bancă.
- Ah! Ah! ziseră cei doi așezati lângă vasul cu jăratec.

Intrară alți oameni. Colombo strigă colos și turnă vin; și bău și el, și sub bolta întunecoasă nu mai era nimic altceva decît vinul gol străbătînd veacuri, și oameni goi în tot trecutul vinului, iz gol de vin, goliunea vinului.

— Beți, prietene! îmi zise tociarulul, și-mi întinse a treia cană.

Atunci, omul Porfirio remarcă:

- Prietenul nostru e străin.
- Da, e străin, confirmă omul Ezechiele. Mai înțeli-l-a cunoscut Calogero.
- Are un briceag, strigă tociarulul. Are apă vie. Suferă pentru lumea jignită, și lumea e mare, lumea e frumoasă, lumea e pasăre și are lapte, aur, foc, tunet, și inundație. Apă vie celui care are apă vie!

— lată apă vie, oameni, zise Colombo. Și bea și el, era și el gol în goliunea vinului, era piticul hrubelor de vin.

- Nu sînt chiar străin, îi răspunsei eu atunci omului Porfirio.
- Nu chiar? zise omul Ezechiele.
- Cum adică nu chiar? întrebă omul Porfirio.
- Blind pe înțelede din cea de-a treia cană a mea. Îlmurii că nu eram chiar străin și ochii mici ai omului Ezechiele străluciră de mulmire.

- Ah! ia te uită! exclamă omul Porfirio.
- Nu știți că e unul din băieții doamnei Ferrauto? zise piticul Colombo.

Și tociarulul Ferrauto:

— Doamna Ferrauto are multe cuțite. Trăiască doamna Ferrauto!

Toți dăduseră peste cap a treia cană, numai eu mai aveam jumătate, și tociarulul mi-o vîrșă pe jos, zise că trebuia să flu la a patra, că și ei.

- L-am cunoscut pe bunicul dumneavoastră, zise omul Porfirio.
- Cine nu l-a cunoscut? strigă tociarulul. El avea apă vie.
- Da, zise omul Porfirio. Venea aici cu mine, beam amîndoi...

— Era un mare băutor, observă Colombo piticul.

De pe banca de lângă perete oamenii cîntau acum cu tristețe.

«Și sînge al Sfintei Bumbila...», cîntau mereu, legîndu-și capul și bustul, goi și triști în pîntecele goliciunii vinului.

- Și el suferă din pricina lumii jignite, zise omul Ezechiele.
- Lumii jignite? Ce lume jignită? strigă neobrăzatul pitic al vinului.
- Și pe tatăl dumneavoastră l-am cunoscut, zise omul Porfirio.

— Am fost prieteni, adăugă omul Ezechiele. Era poet și actor shakespearean.

Macbeth, Hamlet, Brutus... Odăta ne-a dat o reprezentare.

— Ah, ce eveniment mare!, strigă tociarulul. Cuțite și tridente. Fiare înroșite!

Beau cu toții dintr-a patra cană, doar eu o țineam pe a mea încă neîncrepută, ascultînd despre tata, cu vinul dinainte.

— Da, venea aici să bem împreună, zise omul Porfirio.

Și neobrăzatul spiridus zise:

— Aici-a dat reprezentăția aia. A venit cu o mantie roșie și mie mi-a spus că eram regele Danemarcei.

— Mie mi-a spus că eram Polonius, șopti cu modestie omul Ezechiele. Apoi adăugă: Ah! suferă mult din pricina lumii jignite.

Aici tociarulul strigă din nou:

— Trăiască!

Și omul Porfirio din nou întrebă:

— Cine să trăiască?

— Trăiască! Trăiască! strigă tociarulul.

— Trăiască! strigă un om beat.

— Trăiască! strigă un alt om beat.

— Trăiască! șopti umil omul Ezechiele.

«Trăiască, trăiască, trăiască», începură să cînte de pe banca lor oamenii triști care se legănu. Stăteau așa, îndurerați din pricina necazurilor lor, și îndurerați din pricina durerii lumii jignite, laolaltă în mormîntul gol al vinului, și puteau să fie ca niște duhuri, plecate, înșirîți, din lumea asta de suferințe și de jigniri.

Așezăți pe podea lângă vasul cu jăratec, cei doi tineri fără vin plîngeau.

XXXIX. — Încă o cană pentru mine și pentru prietenii mei, comandă omul Porfirio.

Își deschise ușași lui haină mîtoasă, în care-și ducea zilele, arătîndu-și pieptul; și omul Ezechiele se desfacea de învîlmășeala șalului.

— Va fi ultima cană, zise omul Porfirio, dar va mai veni una.

Băuse plină acum șase căni. Ezechiele și tociarulul băuseră cinci, eu eram tot la a patra, aproape plină. Uriaș, cu fața și minile roșii, cu barba albă și castanie, cu părul alb și negru, părea stăpînul împărțirii acelea subterane a vinului. Era om, nu un spiridus al vinului cum era Colombo, dar era un mare rege cuceritor, care trăia în locul cucerit de el pe tărîmul celălalt, în vin.

Cu toate astea nu era de părere că vinul ar fi apă vie, și nu uita de lume.

— Nu vă lăsați amăgiți, nu vă lăsați amăgiți, spunea.

— Ce tot spui? zicea tociarulul.

Și omul Ezechiele își rotește ochii lui mici, cu o spaimă neașteptată. «Nu!» păreau să strige ochii lui. Și atunci omul Porfirio, cu mina roșie strînsă pe toarta celei de-a șasea căni, îl încredința că unde era vin dispărea micimile lumii.

— Dar jignirile lumii? Cumplitetele jigniri aduse omenirii și lumii? întrebă omul Ezechiele.

Eu, repet, eram tot la a patra cană. Ceva mă oprise la prima picătură și nu mai puteam să beau, nu mai îndrăzneam să mă scufund și mai mult în goliunea tristă, de abur, a vinului.

— Beai, prietene, mă îndemna omul Porfirio.

Eu mă străduiam, luam o picătură pe buze și vinul părea bun, în sine, așa, pe buze, și totuși nu puteam să-l beau; tot trecutul omenesc din mine simțea că nu era ceva viu, stors din vară și din pămînt, ci trist, o tristă fantasmă stoarsă din hrubele veacurilor. Și ce altceva putea să fie într-o lume mereu năpăstuită? Generații și generații băuseră, își încheaseră durerea în vin, căutaseră în vin ușurarea, și o generație bea de la alta, din goliunea tristă a vinului și din toată durerea lăsată în el de alte generații care au fost.

«Și sînge al Sfîntei Bumbila», cîntau oamenii trîști de pe bancă.

Acum, în local, fiecare își plecase capul, fiecare era trist. Tocilarul era trist cu ochi scăpărători. Ezechiele era trist cu ochi înspăimîntați, se uita împrejur, cu teama îngrișorată a revederii spectrului lumii înșinate.

El fusese Polonius în fața tatii-shakespeareianul. Și omul Porfirio? Ce-ar fi putut, să fie omul Porfirio în fața tatii-Hamlet? El era singurul senin, fiindcă era singurul care nu se amăgise, și cu toate acestea avea o gravă răspundere. Se uita la mine, la Ezechiele, la tocilar și la oamenii beți care stăteau în picioare în fața băncii, la cei doi tineri care plîngeau așezați lângă vasul cu jăratec, la oamenii care cîntau pe bancă. Trîști, își legăneau capul cîntînd pe bancă, și parcă și-l legăneau așa cum și-l legăna cîinele cînd plînge, și cîntecul lor era o răgușită tînguire... Omul Porfirio se uita îndelung la ei, apoi se uita iar la Ezechiele, la mine, la tocilar, se uita la cei doi tineri care plîngeau și nu băuseră nimic toată seara, și eu mă gîndii că era poate amarît fiindcă ne tîrîse după el, alții oameni, în acea mizeră cucerire subpămîntică. Dar el era senin, în schimb, și se refugie într-o legătură supranaturală cu spiriduşul Colombo.

Nu se mai uită la nimeni, și fața lui deveni zîmbitoare, nu mai văzu pe nimeni în fața lui, decît goala fericiere de spiriduş al vinului, a lui Colombo. Și zăcu în pîntecele vinului, și era gol într-un somn ferice, deși de-a-npicioarele, era anticul adormit zîmbitor care doarme peste veacurile omului, tata Noe al vinului.

Îl recunoscu, lăsaî cana, nu în asta își făcuse vrut să cred, în asta nu exista lume, și plecai, trecui drumeagul, ajunsei acasă la mama.

XL. Casa era pe marginea clinei acoperişurilor, spre vale. Urcai scara, ajunsei pe sală. Știam că mi-ar fi plăcut să nu trebuie să intru, să nu trebuie să caut mîncare și adăpost, să fiu mai degrabă în tren, și mă oprii.

Era un frig pătrunzător, și jos se vedeau luminile sus de asemenea, în mici grupuri înfrîmțiate de cîte patru sau cîinci; și văzduhul era albastru. Pe cer sclînteia gheața unei mari stele părăsite.

Peste Sicilia și peste pămîntul liniștit se lăsase noaptea; lumea jîgîntă era acoperită de întineric, oamenii aveau lumină alături, închise cu ei în odăi, la nopțile, toți cei uciși, se ridicaseră în morminte, cugetau. Mă gîndeam, și nemărginita noapte deveni în mine noapte peste noapte. Luminile, de jos și de sus, frigul în întineric, ghiata stelei de pe cer, nu însemna o singură noapte, erau numărate nopți; și mă gîndii la nopțile bunicului, la nopțile tatii, și la nopțile lui Noe, la nopțile omului, gol în vin și fără apărare, ulit, mai puțin om decît un copil sau decît un mort.

PARTEA A CINCEA

XLII. Îmi veni atunci în minte că «Frumoasele Doamne», numele străzii de alături, era foarte sumbru în Sicilia: însemna Duhuri.

Omul rămas gol și fără apărare mergea în noapte și înțîlnia Duhurile. Frumoasele Doamne Nerușinate care-l hîrtiau, îl batjocoreau, îl călcau chiar în picioare. Stăfii ale faptelor omenești, jîgniri aduse lumii și speciei umane, ieșite din trecut. Nu morți, ci stăfii; ceva ce nu mai aparținea lumii pămînticești. Și omul, pe care vinul sau altceva îl lăsase fără apărare, era, de obicei, prada lor.

Zicea: regii, eroii. Și-și lăsa cotropită bruma de conștiință, lua vechile jîgniri drept fericiți cerești.

Dar cîineva, Shakespeare sau tata-shakespeareianul, pune, în schimb, stăpînire pe ele, intră în mijlocul lor, trezea în ele jîosnicii și vise, și le silea să mărturisească vinod-

vățiile, să suferă pentru om, să plîngă pentru om, să vorbească pentru om, să devină simboluri ale eliberării omnirii. Unul sub îndemnul vinului, altul nu. Un mare Shakespeare, în seninătatea nopților lui de meditație cutezătoare, și bietul meu tată în nebunia întunecată a nopților lui dospite în vin.

Asta era rău pentru tată, că era gol și nebun în vinul lui, un biet om. Un Noe vrednic numai de milă, nu un om de fapte și minuni.

Eu, oricum, nu știam asta.

Noaptea așteptă îndelung de noi sosea la ferestre, și pune, stăpînire pe cîmpia rotundă, fără arbori, fără izvoare. Apărea tata gata îmbrăcat pentru reprezentație, apăreau și oamenii lui.

— Gata? zicea. Și desprindea din perete cornul lui de cantonier șef de echipă. Noi, ai lui Hamlet, ne urcam pe vagonet în liniște. Mama lua loc în mijloc, pe un scaun, noi ne așezam împrejur, la picioarele ei, și tata manevra de la proră, iar cei doi oameni împungeau. Așa gonia vagonetul: ziua pentru lucrări de-a lungul liniei — noaptea pentru Hamlet. Cei doi împungeau o clipă, apoi, cum începea un coborîș, urcau și ei, și nu mai vorbeau nimeni; vagonetul gonia singur spre o sală de așteptare a vreunei stații, dacă era iarnă, iar dacă era vară, spre o cîmpie de pe linia ferată unde reprezentația se desfășura sub cerul liber, printre secerătorii veniți de la grîu, printre focuri, printre strigăte, căzu, transfigurat, urcat pe o scenă de traverse.

Ah! ce noapte era atunci!

De pe paralele pămîntului lătrau cîinii, la orizonturi; și cele șapte ceruri nevăzute, munții Căii Laptelui, se umpleau de iasomie. Nu se vedeau decît zece, cinci-sprezece stele; dar noi simțeam mireasma cîtorva milioane. Și tata sunase din corn semnalul de începere.

Apoi prindea ceva cu urechea, și striga:

— Cine umblă pe acolo?

Era vorba de vreun alt vagonet pe linie, înaintea noastră.

— Polonius, se auzea răspunsul.

Sau:

— Fortinbras.

Sau:

— Horațiu.

Și toți erau oameni goi și nebuni care se făceau stăpîni pe fantome prin puterea vinului.

— Oh, lume năpăstuită! Lume năpăstuită! strigai eu, la gîndul ăsta. N-așteptam răspunsuri decît cel mult de la memorie, dar un răspuns veni tocmai de sub pămînt. O voce care zise: «Ehm! »

XLII. «Vreun alt tocilar?», îmi zisei.

Mă uitai spre vale, cercetînd, dar nu văzui nimic. Nu se zăreau decît aceleași lumini în liniștea înghețată.

— Cine e? întrebai.

— Ehm! răspunde din nou vocea.

Mă uitai, cercetai mai bine, și atunci băgai de seamă că luminile nu mai erau aceleași, ale odăilor închise în care locuiau oamenii. Se părea că acelea fuseseră stînte. Cele noi ardeau roșietic sub cerul nopții, erau ca niște felinare de feroviari așezate pe pămînt, spre vale. Dar eu îl căutam pe cel care zise: «Ehm! »

— Ehm? zisei. Ehm?

— Ehm! Ehm! Ehm! răspunde înspăimîntătoare vocea.

Mă hotărîm să cobor și s-o caut, și coborîi, mă pomenii printre luminile acelea ca niște felinare părăsite, văzui că erau luminări pe morminte.

— Ah, sînt în cîmîtir, zisei.

— Ehm ! răspuse vocea.

— Cine sînteți ? întrebai eu. Sînteți groparul ?

Răspuse vocea :

— Nu, nu. Sînt soldat.

Mă sforțai să văd, vocea se auzea aproape ; dar luminările mormintelor nu răspundeau lumină în jur.

— Ciudat ! zisei.

Soldatul zise :

— Ciudat ?

— Sînteți, poate, de gardă aici ? îl întrebai.

— Nu, zise soldatul. Mă odihnesc.

— Aici, printre morminte ! exclamai.

— Sînt niște morminte frumoase, comode, zise soldatul.

Și eu zisei :

— Poate că ați venit să vă gîndiți la morții dumneavoastră.

— Nu, răspuse soldatul. Poate mă gîndesc la cei vii ai mei.

— Ah ! zisei eu. La iubită, bănuiesc.

Și soldatul :

— Cîte puțin la toți. La mama și la frații mei, la tovarășii mei, și la tovarășii tovarășilor mei, și la tata în *Macbeth*.

— La tatăl dumneavoastră în *Macbeth* ? exclamai eu.

— Sigur, domnule, răspuse soldatul. El are obiceiul să joace roluri de regi, bietul om.

— Cum e cu putință ? exclamai eu.

— Oh, da ! zise soldatul. Ei cred că zeii îngăduie regilor ceea ce urăsc în oamenii de rînd.

— Dar cum e cu putință ? exclamai din nou. Și tata e la fel . . .

— Da, da, întări soldatul. Așa sînt toți tații. Și fratele meu Silvestro . . .

Eu scosei aproape un răcnet.

— Fratele dumneavoastră Silvestro ?

— De ce strigați ? întrebă soldatul. Nu-i nimic extraordinar să ai un frate Silvestro, bietul băiat.

— Nu, răspusei eu. Dar Silvestro e numele meu.

— Și ce-i cu asta ? zise soldatul. Nume sînt puține, și oameni atîția.

Întrebai :

— Fratele dumneavoastră are treizeci de ani ?

— Nu, domnule, răspuse soldatul. E un copil de unsprezece sau doisprezece ani. Cu pantaloni scurți, cu o claie de păr în cap, și e îndrăgostit. Iubește, iubește lumea. E ca și mine, în clipa asta.

— Ca și dumneavoastră ? șoptii.

— Da, răspuse soldatul. Nimic nu mai poate să ne jignească iubirea noastră, pe el copil, și pe mine . . .

— Pe dumneavoastră ce ? șoptii.

Soldatul rîse. Ehm ! rîse.

Întinsei mîna.

— Unde sînteți ?

— Aici, zise soldatul.

Pornii într-acolo căutîndu-l cu mîna, dar nu întîlnii nimic. Luminările fără strălucire ale morților erau acum o diră lungă în spatele meu și multe altele erau în jurul și în fața mea.

— Unde sînteți? Întrebai din nou.
 — Aici, aici, zise soldatul.
 — Ah, în partea astălată? exclamă.
 — Sigur, răspuse el. În partea astălată.
 — Cum? exclamă. La stînga, deci?
 — Ehm! zise soldatul.
 Mă oprii. Cred că eram în fundul văii: acum luminările morților licăreau fără strălucire și mai sus, deasupra mea.
 — În sfîrșit, strigai. Sînteți sau nu sînteți?
 Răspuse soldatul:
 — E ceea ce mă întreb eu, citeodată. Sînt, sau nu sînt? În orice caz, pot să-mi amintesc. Și să văd...
 — Și altceva? Întrebai eu.
 — E de ajuns, zise soldatul. Îl văd pe fratele meu și aș vrea să mă joc cu el.
 — Ah! I exclamă eu. Ați vrea să vă jucați cu un băiat de unsprezece ani?
 — De ce nu? răspuse soldatul. El e mai mare decît mine. Eu am șapte ani, dacă el are unsprezece.
 Strigai:
 — Cum? Sînteți un soldat de șapte ani?
 Soldatul oftă și pe un ton de dojană zise:
 — Cred că am suferit destul ca să ajung la asta.
 — La asta? zisei eu. Să fiți soldat?
 — Nu, răspuse el. Să am șapte ani. Să mă joc cu fratele meu.
 — Acum vă jucați cu fratele dumneavoastră? Îl întrebai eu.
 — Da, domnule, răspuse el. Cu voia dumneavoastră, mă și joc.
 — Și? Întrebai. Ce altceva mai faceți?
 — Multe altele, răspuse. Vorbesesc cu o fată. Curăț o vie. Stropesc o grădină.
 Alerg...
 — Oh, dumneavoastră uitați că sînteți printre mormintele astea, zisei.
 — Ba deloc, răspuse. Știu bine că sînt și aici, și că nimic nu mă poate supăra...
 Sînt liniștit în privința asta.
 — În sfîrșit, sînteți fericit, observai eu.
 El oftă iar.
 — Cum pot să fiu? Zac pe un cîmp de zăpadă și sînge de treizeci de zile.
 — Dar cum puteți spune asemenea absurdități? exclamă.
 De data asta soldatul nu-mi răspuse imediat, așa că, timp de o clipă, putui să ascult marea tăcere dintre noi.
 — Ehm! făcu soldatul.
 — Ehm! făcu eu.
 Și soldatul:
 — Aveți dreptate. kertați-mă. Vorbeam la figurat.
 Respirai ușurat, și din nou, instinctiv, întinsei mîna.
 — Unde sînteți?
 — Aici, zise soldatul.
 XLIII. Ca și mai înainte, îl căutai cîteva minute la stînga, la dreapta, apoi renunțai.
 — E prea întuneric, zisei.
 — Da, răspuse el.
 Eu mă așezai pe un mormînt, cu lumina mortului alături.
 — Mai bine să stai.
 — Mai bine așa, răspuse soldatul. Cu atît mai mult cu cît avem reprezentație.

— Reprezentație? exclamă eu. Ce reprezentație?
 — N-ai venit pentru reprezentație? zise soldatul.
 Și eu:
 — Nu știu de nici o reprezentație.
 Și soldatul:
 — Oh, stați și o să vedeți... Iată că sosesc.
 Eu:
 — Cine sînt cei care sosesc?
 Soldatul:
 — Toti, regi și potrivnicii lor, învingători și învinși...
 Eu:
 — Vorbiți serios? Nu văd pe nimeni...
 Soldatul:
 — Asta poate din pricina întunericului.
 Eu:
 — Atunci la ce mai dau reprezentația?
 Soldatul:
 — Trebuie s-o dea. Ei aparțin istoriei...
 Eu:
 — Și ce prezintă?
 Soldatul:
 — Faptele care le-au adus gloria.
 Eu:
 — Cum? În fiecare noapte?
 Soldatul:
 — Mereu, domnule. Pînă cînd Shakespeare nu va pune totul despre ei în versuri;
 și învinșii nu se vor răzbuna, nu-i vor ierta pe învingători.
 Eu:
 — Ce sunetei?
 Soldatul:
 — V-am spus.
 Și eu:
 — Dar atunci e groaznic.
 Soldatul:
 — E înspăimîntător.
 Eu:
 — Îmi închipui că suferă mult. Cezari nescriși. Macbethi nescriși.
 Soldatul:
 — Și urmașii, partizanii, soldații... Suferim, domnule.
 Eu:
 — Și dumneavoastră?
 Soldatul:
 — Și eu joc.
 Și eu:
 — Jucați? În clipa asta jucați?
 Soldatul:
 — Mereu. De treizeci de zile încoace.

Eu :
— Dar nu spunești că vă jucați cu fratele dumneavoastră care are unsprezece ani?
Soldatul :
— Da. Și vorbesc cu o fată, curăț o vie, ud o grădină...
Eu :
— Sau?
Soldatul nu-mi răspunde.
— Sau? stăruie eu.
Soldatul răspunde :
— Ehm !
— Ehm? De ce «ehm»? strigai eu.
Din nou soldatul nu răspunde.
— Alo? strigai eu.
— Alo, răspunde soldatul.
Eu :
— Mi-era teamă că ați plecat.
El :
— Nu, sînt aici.
Eu :
— N-aș vrea să plecați.
El :
— Nici nu plec.
— Bine, zise eu.
Și șovăii. Zisei încă o dată bine. Încă o dată șovăii. Încă o dată zisei bine. Însfîșit,
întrebai :
— E ceva rău?
— Vai, da ! răspunde el. Sclav legat, străpuns în fiecare zi mai adînc pe cîmpul
de zăpadă și sînge.
— Ah ! strigai eu. Asta prezentativ?
— Întocmai, răspunde soldatul. Acestei glorii aparțin.
Zisei eu :
— Și mai e mult de pătimit?
— Mult, zise el. De milioane de ori.
Eu :
— De milioane de ori?
El :
— Pentru fiecare cuvînt tipărit, pentru fiecare vorbă rostită, pentru fiecare mili-
metru de bronz înălțat.
Eu :
— Vă vine să plîngeți?
El :
— Ne vine să plîngem.
— Dar totuși, zisei eu, vă jucați cu fratele dumneavoastră și vorbiți cu fata aceea,
faceți toate celelalte lucruri... Nu e o consolare?
— Nu știu, răspunde soldatul.
— Nu ajunge?
— Nu știu, răspunde din nou soldatul.
Zisei :
— Dumneavoastră îmi tănuieți ceva. Părea că sînteți liniștit și că nimic nu v-ar
putea amări...
— Așa e, răspunde soldatul.

— Atunci, strigai, nu-i adevărat că plîngeți.
— Vai ! oftă soldatul.
Cu glas umil îl întrebai :
— Ce aș putea face să vă alin durerea?
El răspunde iar că nu știa.
Și eu sugera :
— Poate o țigară.
Căutai în buzunarul în care țineam țigările, adăugai : Vreți să încercăm ?
— Să încercăm, răspunde el.
Întinsei țigara.
— Iată, fi zisei.
Dar țigara îmi rămase în mînă. Unde sînteți? întrebai.
— Sînt aici, zise soldatul.
Mă ridicai în picioare, făcui un pas înainte, încă un pas, întinzînd mereu țigara,
dar țigara îmi rămănea mereu în mînă.
— În sfîrșit, o vreți sau nu? strigai.
— O vreau, o vreau, răspunde soldatul.
Strigai :
— Țineți, atunci.
Soldatul nu-mi răspunde.
— Țineți. Unde sînteți? strigai.
Soldatul nu-mi mai răspunde. Eu strigai mai departe, începui să alerg, mă
pomenii în afara văii, din nou pe sală, acasă la mama; văzui că cimitirul, cu luminările
sale, era foarte departe, sub mine.

XLIV. Am adormit apoi, și am uitat, iar cînd m-am trezit era încă întuneric.
Cenușa rece învăluia, în gheastă munților, Sicilia, și soarele nu răsărise și nici
nu avea să mai răsară. Era noapte fără pacea nopții, fără somn; prin văzduh zburau
corbi; dinspre acoperișuri, de prin grădini pornea din cînd în cînd cite o împuscătură.
— Ce e? o întrebai pe mama.
— Miercuri, răspunde mama.
Era liniștită, din nou cu șalul ei pe umeri, cu bocancii bărbătești în picioare, dar
posomortă, fără chef de vorbă.
— Astăzi plec, fi spusei.
Mama dădu din umeri; ședea, cu cenușa care învăluia Sicilia, deasupra capului.
— Dar ce e? strigai.
Mă ridicai și ieșii pe sală, și mama veni după mine încet. Părea că mă plîndește.
Poc ! se auzi o pușcă.
— În ce trag? întrebai.
Mama se opri în ușa și se uita în sus, pe unde zburau corbii.
— În ei? întrebai.
— Da, în ei, răspunde mama.
Din nou se auzi o împuscătură și se risipi cenușa văzduhului; corbii concăneau
învinerabili.
— Rid, zisei.
— Nu ți-a trecut beția? zise mama.
O privii; era acolo, repet, de parcă m-ar fi plîndit.
— Eram beat? întrebai.
— Nici măcar nu știi? zise mama. Te-ai întors întocmai ca și taică-tău cînd venea
beat. Negru. Te-ai dus și te-ai trîntit pe patul meu, și a trebuit să dorm pe sofa.
Se auzi o altă împuscătură.

— Nu înțeleg ce se petrece cu voi, continuă mama. Bunicul tău cînta și glumea cînd venea beat.

O a patra împuscătură țîșni dintr-o curte, urmă o a cincea, dar corbii zburau meru învulnerabili prin cenușa din înaltul cerului, fără să-și schimbe de loc traiectoria, și croncăneau, rideau.

— Ce-i cu corbii ăștia? exclamă.

Acum mama devenise atentă, și privea așteptînd ca vreo pasăre să cadă.

— Dar, într-adevăr, în ei trag? o întrebai.

O a șasea, o a șaptea împuscătură dădură greș, și mama se enfuriere.

— Degeaba. Nu-i nimeresc, zise.

Întră în casă și se întoarse repede cu o pușcă mare, cu două țevi, și începu să tragă și ea.

Poc ! Poc !

Dar nimic nu tulbură zborul de neajuns al corbilor.

— Rid, zisei eu.

« Poc ! Poc ! Poc ! » răspunse mama.

Atunci, o voce de femeie grasă se înălță de la piciorul scării, aducînd o veste mamei, strigîndu-i printre împuscături și corbi: « Mamă fericită ! »

XLV. Fără o vorbă, întoarsă în bucătărie, mama se așeză.

În mijloc era vasul cu jăratec, și ea, încet, luă în mină clestele, îl scutură, îl legănă, apoi îl viri în cenușă, răscolî încet, încet jăratecul, apoi se ridică și se duse la plită, și eu îmi ziceam că nu înțelesese nimic.

— O să mînlîci cu mine înainte de plecare? mă întrebă.

— Cum vrei, zisei. Cum vrei.

Mă gîndeam că nu înțelesese nimic, și așa fi fost chiar dispus să fac ceva pentru ea, cu toate că, acum, călătoria în Sicilia se terminase. Scumpă femeie bătrînă; mamă fericită ! Mă întrebă dacă mă mulțumeam, ca și ieri, cu un hering, sau dacă voiam puțină ciocare. Mă întrebă dacă între timp nu voiam o ceașcă de cafea, și începu să prepare cafeaua, și eu văzui mișcările ei în jurul ibricului de cafea și al plitei, o văzui izolîndu-se în treburii, ca oricare femeie, și mă cuprinsese toama pentru singurătatea ei, pentru a mea, pentru aceea a tatii, pentru aceea a fratelui meu mort în război.

— La ce oră pleci? mă întrebă mama.

Sicilia se opriese locului, și sufeream din pricina asta; răspunsei că voiam să ajung la timp ca să plec chiar în seara asta de la Siracusa. Ea măcina cafeaua; măcinînd chibzui ce trenuri și ce curse erau. Apoi zise:

— Măcar de nu te-ar concentra.

Atunci îmi dădui seama că ea înțelesese tot.

— Ah ! exclamă.

Ea adăugă:

— O să mai vii și altă dată.

— Ești bucuraoasă că am venit? o întrebai.

Și ea:

— Firește. Sînt bucuraoasă să stau de vorbă cu fiul meu, după cincisprezece ani . . . Termină de măcinat, și sfîrlitului apei care dădea în foc o făcu să se ducă din nou la plita ei, la obiectele singurătății ei. Continuu:

— Anii vin și se duc, copiii vin și se duc . . .

Și cum corbii croncăneau dincolo de fereastră, zise: « Corbii ăștia ! »

— Dar ce-i aduce pe aici? zisei eu.

Mama dădu din umeri.

— Așa vin ei din cînd în cînd.

În tăcerea care urmă, o întrebai:

— Cine era?

Mama se uită la lucrurile copilăriei noastre împrăștiate prin bucătărie, privi în depărtare, apoi mai aproape, mai aproape, răspunse:

— Era Liborio.

— Ah, al treilea dintre noi? zisei eu.

Și ea:

— Nu văzuse încă lumea și a fost mulțumit cînd l-au chemat. Mi-a trimis cărți poștale ilustrate de prin locurile din lume pe unde a umblat. Trei anul trecut, două anul asta. Frumoase erau ! Cred că l-au plăcut.

— Erau orase pe unde a trecut războiul? întrebai.

— Cred, răspunse ea.

— Și era mulțumit? strigai. Într-adevăr strigai, apoi adăugai: Grozavă idee, pentru un copil !

— Nu-l judeca rău, acum, zise mama.

— Rau? strigai ! Ce-ți trece prin cap? O fi fost un erou.

Mama se uită la mine ca și cum aș fi vorbit cu ciudă.

— Nu, zise. Era un biet copil. Voia să vadă lumea, lubea lumea.

— Ce mă privești așa? strigai. A fost viteaz. A cucerit. A învins.

Strigai și mai tare: Și a murit pentru noi. Pentru mine, pentru tine, pentru toți sicilienii ăștia, pentru ca toate lucrurile astea să meargă înainte, și Sicilia așa, lumea asta . . . lubea lumea !

— Nu ! zise mama. Nu ! Ați copilărit împreună. Tu aveai unsprezece ani, și el șapte . . . Tu . . .

— Dă-mi cafeaua, strigai.

— Da, răspunse mama.

Umplu o ceașcă, mi-o aduse. Punîndu-mi-o dinainte pe masă, adăugă: Cred că tot nu l-aș mai fi revăzut. Bietul copil ! lubea lumea.

XLVI. O văzui izolîndu-se în gîndul că bietul băiat lubea lumea; și că frămînta în sinea lui dorința flecturii băiat: să cunoască lumea, să cutreiere orașe frumoase, să înțînăscă femei. Între timp îmi băui cafeaua; mama se uită la mine de parcă aș fi avut o înfățișare ciudată, ca și cum, de pildă, aș fi băut cafeaua cu spaimă și furie. Într-adevăr, cred că negam în ea ideea bietului băiat, și în mine, ideea celor șapte ani. Nu voiam ca un soldat să aibă șapte ani. Și cu adevărată spaimă, sau adevărată furie, exclamă:

— La dracu !

Mama se așeză din nou pe scaunul de lîngă vasul cu jăratec și, foarte încet, zise:

— Un singur lucru nu înțeleg. De ce doamna aceea mi-a zis fericită?

Imediat zisei:

— Dar e împede. Pentru moartea lui care te onorează.

Și ea:

— Moartea lui mă onorează?

Și eu:

— Murind el s-a acoperit de glorie . . .

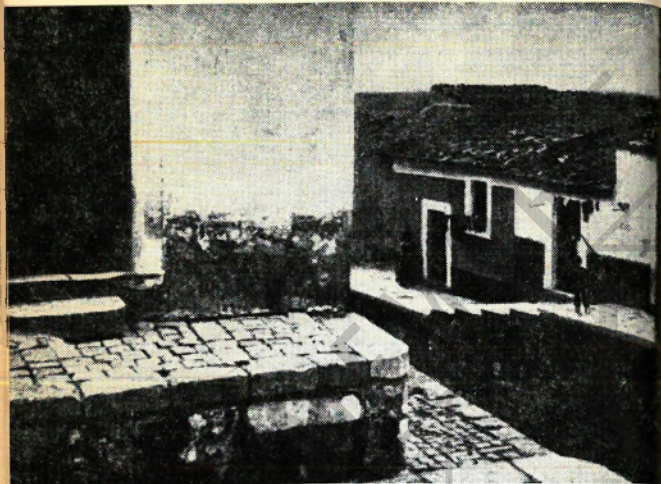
Ea se uită din nou la mine de parcă aș fi vorbit cu ciudă. Mai mult chiar; de fiecare dată mă privea la fel, de îndată ce spuneam ceva: o bănuială, un reproș.

Cu reproș, zise:

— Și asta e fericirea mea?

Spusei cu încăpățînire:

— Onoarea lui se răsfîrînge asupra ta. Tu l-ai născut.

Comiso

Și ea, tot cu reproș:

— Dar acum l-am pierdut. Ar trebui să mă numesc nenorocită.

Și eu:

— Nici pomeneală. Pierzându-l, l-ai dobândit. Ești norocoasă.

Nedumerită, mama rămase o clipă pe gânduri. Mă privea tot timpul cu neîncredere, cu reproș. Și parcă s-ar fi simțit în puterea mea. Mă întrebă:

— Ești sigur că doamna aceea n-a vrut să-ți bată joc de mine?

— Oh, nu! Îi răspunsei eu. Știa bine ce spune.

— Credea într-adevăr că sînt fericită? Întrebă.

— Sigur, îi răspunsei. Ar fi vrut să fie în locul tău.

Și ea:

— În locul meu? Ca mine?

Și eu:

— Ca tine, cu Liborio mort... Ar fi fost mîndră de asta.

Ea:

— Mă invidia, așadar...

Eu:

— Toate femeile te invidiază.

Dar mama mă privea tot bănuitoare. Se simțea în stăpînirea mea, era limpede.

Și acum izbucni:

— Ce tot spui?

— Spun adevărul, zisei. Stă scris și în cărți. Nu-ți amintești nimic din cărțile de școală?

Ea zise:

— N-am mers decît pînă într-una treia.

Și eu:

— Poate ai învățat un pic de istorie.

Ea:

— Mazzini și Garibaldi!

Și eu:

— Și Cesar, Mucius Scevola, Cincinnatus, Coriolan. Nu-ți amintești nimic din istoria romană?

Ea:

— Mi-amintesc ce-a zis Cornelia, mama Grahilor.

Eu:

— Ei, bine! Ce-a zis Cornelia?

Ea:

— A zis că podoabele ei erau fiii ei.

Eu:

— Vezi? Cornelia era mîndră de fiii ei.

Acum mama zîmbi:

— Ce prost! exclamă. Dar fiii Cornellei nu erau morți.

— Întocmai! zisei eu. Nu erau încă morți. Dar de ce crezi că era mîndră Cornelia de ei?

— De ce? Întrebă mama.

Și eu zisei:

— Pentru că-i știa gata de moarte... Cornelia era o mamă romană.

Mama dădu din umeri, din nou nedumerită, și mă privea mereu cu neîncredere.

— Vezi? continuai. Doamna aceea te-a scotit un fel de Cornelia. Nu ți-ar placea să fii un fel de Cornelia?

— Nu știu, răspunse cu neîncredere mama. Și întrebă: Cum era Cornelia asta?

— Ah, era o femeie deosebită, zisei eu. O nobilă, o femeie demnă...

Și mama:

— Era frumoasă?

Și eu:

— Frumoasă și înțeleaptă. Înaltă. Blondă. Ca tine, cred.

— Ia te uită! exclamă mama. Și de ce scrie despre ea în cărți?

— Datorită fiilor ei, strigai eu.

— Fericită! exclamă mama.

Și eu strigai:

— Ai văzut? Tot așa ești fericită și tu...

Mama tresări:

— Eu?

Și aprinsă la față, foc și pară cu șalul pe umeri, pe nerăsuflăte, exclamă:

— Vrei să spui c-o să se scrie și despre mine în cărți?

— Cam așa, zisei eu. Despre tine și despre fiul tău. Acum aparținești cărților.

Mama era năucită. Nu reușea încă să-și vină în fire, și nu se îndoaia:

— Cărților? Cărților? strigă.

— Istoriei, zisei eu. Nu știi? Ieșind din lume, el a intrat în istorie. Și tu cu el.
 — Și eu cu el? strigă năucă, mama.
 — Și tu cu el. Și tu cu el, strigai. Crezi că mai aparține lumii? strigai. Pământului
 așa de aici? Acestei Sicilii?
 Și mai tare, strigai: Nu, draga mea. O să vezi că au să te cheme și au să-ți dea
 o decorație.
 — O decorație? strigă mama.
 — Da, pe piept, strigai eu.
 Acum scâzui vocea, continuai cu calm: pentru tot ce a făcut el pentru omenire.
 Pentru orașele alea. Pentru Sicilia.
 Încheia: o medalie pentru bravura lui.
 Ajuns aici, mama începu să șovăie.
 — Cum se poate? zise. Era doar un biet băiat.
 Începu să mă tem. Începu chiar să-mi amintesc.

XLVII. Ce însemna un biet băiat?

Privii în jurul meu bucătăria, văzui plita cu oala de pământ deasupra, mai încolo
 covata de pline, apoi cazanul pentru apă, ligheanul de spălat vase, scaunele, masa,
 pe perete ceasul vechi așa-zis al bunicului, și privind mă temeam. Temindu-mă, mă uitai
 la mama. Înfașurată în șal, era, printre lucrurile ei, ca fiecare dintre lucrurile ei:
 plină de timp; de omenie care a fost, copilărie și așa mai departe, bărbați și fiu, nici
 vorbă de istorie. Și-ar fi dus mai departe zilele acolo înăuntru, și ar fi fript mai departe
 heringii pe vasul cu jăratec, ar fi purtat mai departe bocancii tății în picioare. Priveam
 și mi-era teamă.

Și mă întrebam cine ar mai fi un biet băiat.

Cine mai era un biet băiat?

Mi-era teamă, repet. Și în timpul asta începeam și să-mi amintesc. Și începând
 să-mi amintesc, scosei o țigară, mi-o aprinses. Era prima mea țigară, în ziua aceea și
 singura, aceeași care-mi rămăsese din noaptea de beție. O aprinses, aruncai chibritul,
 și, fumând, amintindu-mi ce țigară era, mă pomenii, încet, încet cu lacrimi pe mâini.
 Fumând, ieșii din casă. «Cră, cră, cră» croncăneau corbii în ceaună, corbiilor.
 Coborîi în drum, porni pe drumurile acelei Sicilii și nu mai era călătorie, ci oprire,
 și fumam și plîngeam.

— Ah! Ah! Plînge? De ce plînge? croncăneau corbii între ei, ținându-se după
 mine.

Îmi continuai drumul fără să răspund, și iată, mă ajunse din urmă o bătrână cu
 fața neagră.

— De ce plîngeți? întrebă.

Nu răspunsei nimic, mersei mai departe, fumând, plîngând; și un hamal care aștepta
 în piață, cu mîinile în buzunar, mă întrebă și el:

— De ce plîngeți?

Veni și eu după mine, și eu trecui, plîngînd, prin fața unei biserici. Ne văzu preotul,
 pe mine și pe ceilalți care mă urmau, și întrebă pe bătrîna, pe hamal, pe corbi:

— De ce plînge omul asta?

Ni se alătură, niște copii ne văzură, exclamă:

— Ia te uită! Fumează și plînge!

Mai ziseră: din pricina fumului plînge.

Mai urmau împreună cu ceilalți, aducînd în urma mea jocul lor.

Și tot așa venii după mine un bărbier, un țimplar, un cerșetor, un copil cu capul
 înfașurat într-un șal, un alt cerșetor. Mă vedeau și mă întrebau: «De ce plîngeți?»
 Sau fi întrebau pe aceia care mă urmau mai dinainte: «De ce plînge?» Și toți veneau

în urma mea: un căruțaș, un cîine, bărbați ai Siciliei, femei ale Siciliei, plînă și un chinez.
 «De ce plîngeți?» întrebau.

Dar eu n-aveam ce să le răspund. Nu plîngeam pentru o anume pricină. De fapt,
 nici măcar nu plîngeam; îmi aminteam; și amintirea lua în ochii celorlalți înfașura
 asta de plîns.

Ce puteam să fac? Îmi continuam drumul. Ajungînd la picioarele femeii goale de
 bronz, ridicată în amintirea celor căzuți, mă pomenii înconjurat de toți prietenii din
 primele zile, sicilienii pe care-i întâlnisem și cu care vorbisem în timpul călă-
 toriei mele.

— Se cer alte îndatoriri, îmi zise Marele Lombard. Nu plîngeți.

— Nu plîngeți, îmi spusese prietenii bolnavi.

— Nu plîngeți, îmi ziseră prietenii.

Și bietul prieten cu portocalele îmi zise și el:

— Nu plîngeți.

Era și catanezul, și zise:

— Are dreptate domnul. Nu plîngeți.

— Îmi zise bătrînelul cu vocea de surcea uscată.

— Dar eu nu plîng din pricina voastră, zisei. Nu plîng.

Mă așezasem pe o treaptă la picioarele femeii de bronz, și prietenii mă înconjurau,
 credeau că plîng din pricina lor. Nu plîng, continuai. Și plîngeam. Nu plîng. E din
 pricina unei beții.

— Ce-o fi vrînd să spună? îi zise Cu Mustăți lui Fără Mustăți.

— Aici se ascunde ceva, zise Fără Mustăți lui Cu Mustăți.

— Nu plîng, continuai eu. Nu se ascunde nimic.

Și omul Ezechiele strigă:

— Lumea e foarte jignită!

— Dar eu nu plîng în lumea asta, răspunsei.

Spuse văduva:

— Plînge pentru mărădă.

Cealaltă femeie zise:

— Îl plînge pe fratele său mort.

— Nu, nu, răspunsei eu. Nu plîng în mine. Nu plîng în lumea asta.

Și din nou spuseli că, dimpotrivă, nu plîngeam deloc, spuseli că nu plîngeam din
 pricina nimănui, pentru nimic din Sicilia, și din altă parte, pentru nimic de pe lume,
 și îi rugai, îi poști pe toți să plece, din nou le spuseli că era din pricina unei beții.

Mă întrebă tociarul:

— Dar unde v-ați îmbăt așa?

— În cimitir, îi răspunsei. Dar nu trebuie să vorbim de asta.

— Ah! zise tociarul.

Terminai de fumat, terminai cu amintirile. Mă opri din plîns.

XLVIII. Îmi ridicai atunci privirea spre femeia goală de bronz a monumentului.
 Era o tînră femeie frumoasă în dimensiunile ei de două ori mai mari decît cele
 naturale și cu pielea ei netedă de bronz; bine făcută, ar fi spus mama; cu picioare,
 cu sîni, cu spate, cu pîntece, cu brațe... Era înzestrată cu tot ceea ce face din femeie
 o femeie, abia scoasă din coasta bărbatului, într-adevăr. Avea însemnat, cu o umbră,
 și sexul; un pîr lung îi împodobează, cu o grație senzuală, gîtul; fața zimbea cu o răutate
 senzuală pentru toată miera din ea, și pentru că stătea goală acolo, în mijloc, de două
 ori mai mare decît ar fi trebuit, din bronz.

Mă ridicai, îi dădui ocol, cercetînd-o mai bine. O priveam din spate, dintr-o
 parte, apoi iar din spate.

Prieteni mă vedeau, cei bătrâni îmi făceau cu ochiul, femeile și fetele se uitau una la alta cu capul în jos, Marele Lombard, grav, căska gura.

— E chiar o femeie, zisei eu.

Tocilarul veni lângă mine, se propti lângă mine pe piedestal, își ridică și el privirea.

— Sigur, exclamă. E o femeie.

Ne învîrteam amîndoi prin fața ei, cu ochii mereu în sus.

— Are și lapte, acolo, observă tocilarul. Și rise.

Riseră și fetele de la picioarele monumentului, Marele Lombard zîmbi:

— E o femeie, zisei eu încă o dată. Mă îndepărtai un pas sau doi de piedestal, și tocilarul mă urmă; privirăm amîndoi statuia în întregul ei.

— Nu e urîtă, nu? mă întrebă tocilarul.

Îi atrăsei atenția asupra zîmbetului ei. Tocilarul îmi dădu un cot. « Ah, ah ! » zise, femeia stătea dreptă, o dată. Mă îndepărtai spre cer, și cu celălalt îndoit pe piept, atingînd parcă subțioara celuilalt. Suridea.

— Știe tot, zise tocilarul.

O față de lângă piedestal rise, și tocilarul adăugă:

— Știe tot altele pe cît e de înaltă...

— Știe chiar mai mult, zisei eu. Știe că e invulnerabilă.

— Adevărat? exclamă interlocutorul meu.

— Se înțelege, zisei eu. Știe că e de bronz.

— Ah, așa! exclamă interlocutorii mei.

Și eu continuai:

— Se vede, nu?

— Se vede, recunoscură interlocutorii mei.

Coborîi o treaptă și mă așezai din nou jos. Toți se îndepărtară cîțiva pași, toți se așezară.

— Femeia asta e pentru ei, zisei.

Toți aprobă, și eu adăugai: Ei nu sînt niște morți obișnuiți, ei nu sînt ai lumii, sînt ai altcuiva, și femeia asta e a lor.

— Ehm! răspunse soldatul.

— Nu e frumos din partea noastră că le dedicăm o asemenea femeie? continuai.

În femeia asta îi cîntîm pe ei.

— Ehm! spuse soldatul. Ehm! Ehm!

— Și în femeia asta, continuai eu, în femeia asta...

Mă întrerupsei, iar soldatul vorbi în mine, zise tare: « Ehm ! »

— Ehm? întrebă, așezați în jurul meu, interlocutorii.

— Nimic, zisei eu. Am zis doar ehm!

Dar din nou soldatul vorbi în mine, și din nou zise: ehm!

— Ce mai e și asta? se întrebă unul pe altul Cu Mustățâ și Fără Mustățâ.

— E un cuvînt pecetluit, răspunsei eu.

Sicilienii se priviră între ei.

— Ah! zise omul Porfirio.

— Da, zise omul Ezechiele.

— Sigur, zise tocilarul.

Și Marele Lombard aprobă din cap. Fiecare aprobă. Unul zise:

— Și eu îl știu.

— Ce anume? întrebă Cu Mustățâ.

— Ce anume? întrebă Fără Mustățâ.

De sus, deasupra a toate astea, zîmbea femeia de bronz.

— Și mai e mult de suferit? întrebă sicilienii.

EPILOG

XLIX. Aceasta a fost călătoria mea în Sicilia, care a ținut trei zile și trei nopți, sfîrșind așa cum a început. Dar trebuie să menționez că s-a mai întîmplat ceva după sfîrșit. Mă întorseam la mama ca să-mi iau rămas bun, și o găsi în bucătărie spălînd picioarele unui bărbat.

Bărbatul ședea cu spatele la ușă, era foarte bătrîn; ea, îngenuchiată pe podea, îi spăla picioarele bătrîne într-un lighean.

— Plec, mamă, zisei. Am cursă.

Mama își înălță capul de după bărbat.

— Atunci, nu mînîinci, cu noi? răspunse.

Bărbatul nu se întoarse, nici la cuvintele mele, nici la ale ei. Avea părul alb, era foarte bătrîn, și ținea capul plecat, parea că-l foarte absorbit de ceva, sau că doarme.

— Doarme? o întrebai pe mama.

— Nu. Pînge, prostul, răspunse ea.

— Si adăugă: Așa a fost mereu. Pîngea cînd nașteam, și pînge și acum.

În șoaptă, exclamai:

— Cum? E tata?

Ei nici nu ne băgă în seamă.

Mă apropiai să-l privesc în față, văzui că și-o acoperise cu o mînă. Mi se părea, în orice caz, prea bătrîn; și o clipă, îmi veni în gînd că poate o fi bunicul. Mă gîndii, de asemenea, că o fi drumetul mamei.

— S-a întors acum? întrebai în șoaptă.

Mama dădu din cap, a tăgădat.

— Pînge, zise. Nu știe că sînt fericită.

În clipa asta lăsa picioarele bătrîne ale bărbatului în apa din lighean, se ridică, mă trase de-o parte.

— În legătură cu Cornelia aia, zise, tu mai mîîînt. Nu pe front au murit Grahiu ei.

— Nu pe front? exclamai eu, tot în șoaptă.

— Nu, continuă mama. Am văzut în cărțile voastre de școală, cît ai fost tu plecat.

— Bine, zisei eu. Și o sărurai pe timpplă. La revedere.

Nu vrei să-ți iei rămas bun și de la ei? mă întrebă mama.

Șovăii, privindu-l, apoi zisei:

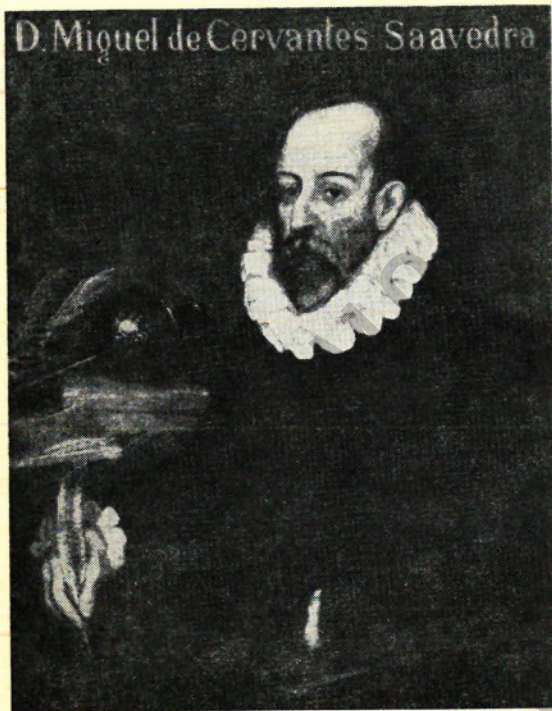
— Altă dată. Lasă-l în pace.

Și ieșii din casă în vîrfur picioarelor.

În românește de ELENA MURGU

În afară de fotografiile coliei de la pag. 96, imaginile care ilustrează *Călătoria în Sicilia* sînt realizate de ELIO VITTORINI însuși, cu concursul lui LUIGI CROCCENZI și a lui GIACOMO POZZI BELLINI, așa cum rezultă din nota la ediția Bompiani, 1953, după care a fost făcută și traducerea.

D. Miguel de Cervantes Saavedra

CERVANTES

1547—1616

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA

Două interludii

Judecătorul de divorțuri

SCENA I-a

*Întră Judecătorul odată cu alți doi, care
sînt Greșierul și Procurorul. — El se așează
pe scaun. Intră Bătrinelul și Mariana.*

MARIANA: Fiindcă tot s-a așezat domnul
judecător de divorțuri pe scaunul de
ședință, de data asta vreau să știu dacă-i
albă sau neagră; vreau de astă dată să
ies de-aici liberă de orice îndatoriri și
constrîngerii, liberă ca șoimul ușor.
BĂTRINELUL: Pentru Dumnezeu, Mariana,
ce umfli atîta gogașă și faci atîta
tărăboi? Vorbește încet, în numele
patimelor Domnului! Nu vezi c-ai adunat
toată mahalaua cu strigătele tale? Păi,
cînd ești în fața domnului judecător,
poți să-i spui ce ai de spus și cu glas
mai scăzut.

JUDECĂTORUL: Care vi-i pricina, cameni
buni?

MARIANA: Domnule judecător: divorț,
divorț și iar divorț, și de o mie de ori
divorț.

JUDECĂTORUL: De cine și pentru ce,
doamnă?

MARIANA: De cine? De ghiujul ăsta
care-i de față.

JUDECĂTORUL: De ce?

MARIANA: Pentru că nu-l mai pot răbda,
cît e de smintit, și nici nu pot sta tot
timpul să-l oblojes, de toate bolile fără
de număr de care suferă; că doar nu m-au
crescut tata și mama ca să mă fac dofto-
roaie, nici sistrîșă de spital. I-am adus
doacă bună sacului ăstuia de oase, care
mi-a mîncat zilele; cînd m-am dat pe
mîna lui îmi străluceau obrajii ca bujorii,
iar acum mi-e fața scofică ca un uluc
de streășină. Slobozîci-mă, luminășia
voastră, domnule judecător, dacă nu
vreți să mă vedeți moartă spînzurată.
Uitați-vă, uitați-vă ce brazde adînci am
pe obraji, de-atîtea lacrimi cite vîrs
în fiecare zi, văzîndu-mă măritată cu
«anatomia» asta.

JUDECĂTORUL: Nu plîngeți, seniora, nu
mai strigați și ștergeți-vă lacrimile, că vă
fac eu dreptate.

MARIANA : Lasă-mă, Luminăția ta, să plîng, că mă mai ușurez cu asta. În împărățiile și în stelele bine orînduite, ar trebui să fie limitată durata căsătoriilor, și din trei în trei ani ar trebui să se desfacă și să se facă din nou, ca orice act de arendă, și nu să dureze o viață întreagă, spre cazna veșnică a amindoror părților.

JUDECĂTORUL : Dacă ideea asta, a dumneavoastră, ar putea fi pusă în aplicare, și ar trebui pusă, pentru bani ea ar fi fost de mult în uz. Totuși, nu-mi puteți spune mai în amănunt, seniora, care-s motivele ce vă împing să cereți divorțul?

MARIANA : Iarna vieții bărbatului meu și primăvara vîrstei mele; că-mi dă bătaie de cap să-mi las somnul și să mă scol la miezul nopții să-i încălzesc cărămizii și săculete de făină ca să-i le pun pe șale, să-i obolșesc și să-l îng, cînd colea, cînd dincoale — vedea-l-as legat la stîlpul infamiei de mina călăului ! — că trebuie să am grijă să-i pun de cu seară perne înalte în așternut, și să-i dau siropuri care să-l ușureze, și nu i se pună vreun nod în gît; și că sint obligată să-i rabd, mirosul rău al gurii, care-i pute de la o bătaie de pușcă.

GREFIERUL : O fi avînd vreo măsă găunoasă.

BĂTRÎNELUL : Aș, n-are de unde, că, să le ia dracu' de măsle, n-am nici una, și nici un dînte în toată gura !

PROCURORUL : Dar este o lege care spune, după cîte știu, că fie și numai de răul duhoarei unei guri și poate fi pe loc desparțită femeia de bărbat, ori bărbatul de femeie.

BĂTRÎNELUL : Vă spun drept, domnilor, că răsufarea grea pe care spune ea că o am nu-mi vine de la vreo măsă putredă, căci n-am măsle, și nici de la stomac nu-mi vine, că-l am sănătos cum nu se mai poate, ci-i o corneaală a inimii ei răutăcioasă. N-o cunoașteți, Luminățiile voastre, pe cuoca asta, căci dacă ați cunoaște-o, vă jur că ați pune-o la post cu pine și apă, ori i-ați prescrie duoazeci și cinci la scară. De duoazeci și doi de ani trăiesc eu ca un martir, fără să mă fi plîns vreo dată de neobrazarea ei, de

scandalurile ce stîrnesc, ori de caprițurile care-o apucă, și să tot fie doi ani de cînd nu-i zî dela Dumnezeu să nu-mi de-a ghionți și brînci spre groapă, că m-a asuriz cu pitetele ei, și, tot bătîndu-mă la cap, m-a înnebunit. Dacă m-o fi îngrijind, cum zice, mă îngrijește lîndu-mă din rîspăr și mă apără ca funia pe spînzurat, că la asta are mină ușoară și e doftor de vocație. Hotărî lucru, domnilor, eu sint cel ce moare cu zile sub papucii ei, și ea e cea care înflorește pe spînzarea mea, căci e stăpînă cu drapuri în diviziune a întregii mele averi.

MARIANA : Avera ta ! Și ce avere ai tu, care să nu fi fost cîștigată cu banii mei de zestre ? Sigur că-s ale mele, mai bine de jumătate din bunurile cîștigate, chiar de-ar fi să crăpi tu de ciudă ; și dacă-s muri eu, aici pe loc, nu ți-ăș lăsa din ele sau din doată nici o para chioară, ca să-ți poți da seama cît ții la tine.

JUDECĂTORUL : Spune-mi, senior, cînd ai luat-o de nevastă nu erai volnic, sănătos, și cu dare de mină ?

BĂTRÎNELUL : Păi, chiar adineauri spuneam că-s duoazeci și doi de ani de cînd m-am dat pe mina ei, cum te-ai da pe mina unui omis calabrez ca să-i vîslești cu sila pe-o gală, și-am intrat slugă la dîrfoaga, bun teafăr, că-mi vine să mă dau cu capul de pereți și să-mi spun cum îți spui atunci cînd pierzi la « popa-prostu' » . . .

MARIANA : « Tontule cu caș la gură, stai trei zile prîpionit ! »

JUDECĂTORUL : Tăcere, tăcere, femeia lui Dumnezeu, tacă-ți gura și vezi-ți de drum, că eu nu văd pricina pentru care v-aș desparții ; și, cînd ai fost la pîlăcine înainte, de ce să fi la război înapoi ? Că nu-l obligă nici un soț să-și mențină vrednicia și sprînteneala, fiindcă timpul nu-ți intră pe poartă să-l strîngi cu ușă, ci-ți trece prin zilele vieții și-ți intră în oase ; așa că, adună și dumneața greutățile cele tragi acum de pe urma lui, cu înlesnirile cele le-ai avut tot de pe urma lui cîte i-ai stat în puțină, și nu mai crîcni ! BĂTRÎNELUL : Dac-ar fi cu puțință, aș primi bucuros milostenia pe care și-ar

face-o cu mine Luminăția ta, scoțîndu-mă de la poprea și scutîndu-mă de carcera asta : căci, dacă mă lăsați așa, după ce am ajuns de la sine la ruptura căsniciei, înseamnă să mă dați din nou călăului pe mină, ca să facă din mine un mucenic.

Dar dacă nu se poate, să facem altceva : închid-se ca într-o mănăstire și eu intră ; să ne împărțim averea între noi, și în felul acesta, vom putea trăi în pace, slujîndu-l pe Dumnezeu tot timpul cîte ne-a mai rămas de trăit pe lumea asta.

MARIANA : Iracan de mine ! Sint eu femeie de închis în mănăstire ? Ce... credeți c-aveți de-aface eu o fetească care moare după turnuri cu metereze, clopote, metanii și gratii ? Închide-te tu, că ție puțin îți pasă dacă ești închis ori ești liber, cum n-ai nici ochi de văzut nici urechi de auzit, nici picioare de umblat și nici mină de apucat ; că eu, zdrăvănă cum sint și cu toate cele cinci simțuri treze și minate de-a călare la galop, vreau să mă folosesc de ele pe față și nu pe ascuns, ca vrăjitoarele jucînd cu cărți măsle.

GREFIERUL : Ce femeie sinceră și fără oclosuri !

PROCURORUL : Și bărbatul e om cu cap ; dar nu mai are putere.

JUDECĂTORUL : Totuși, eu nu pot rosti hotărîrea de divorț, *quia nullam invenio causam* !* (ies)

SCENA II-a

Întră un militar bine îmbrăcat și nevasta lui, Doña Guiomar.

DONA GUIOMAR : Domnul fie lăudat, că mi s-a-ndeplinit dorința veche, de a mă vedea stînd dinaintea Luminăției Voastre, pe care o rog din adîncul inimii mele să-și facă milă și pomană și să mă despartă de asta !

JUDECĂTORUL : Cum așa, « de asta » ? . . . N-are nume și el ca toți oamenii ? N-ar strica să-mi fi spus măcar : « de acest om. »

* Căci nu văd nici un motiv (în text în latinește)

DONA GUIOMAR : Să fi fost el om, n-aș umbla acum să divorțez de dînsul. JUDECĂTORUL : Atunci, dacă nu-i om, ce e ?

DONA GUIOMAR : Un par, o bucată de lemn !

SOLDATUL : Pe Dumnezeu meu, de lemn aș vrea să flu ca să tac și să rabd ! Iene știe, poate că dacă nu mă apăr și nu m-apuc s-o contrazic pe femeia asta, judecătorul va înclina să mă condamne și, crezînd că mă pedepsește pronunțînd divorțul, mă va scoate din robie, așa cum printr-o minune dumnezeiască și-ar recăpăta libertatea un sclav din ochnele de la Tetuan.

PROCURORUL : Vorbiți mai măsurat, seniora, și poveștiți cum e cazul, fără insulte la adresa soțului dumneavoastră, căci domnul judecător de divorțuri, acîl de față, va cumpăni drept și vă va face dreptate.

DONA GUIOMAR : Cum'adică Luminățiilor voastre le displace dacă eu numesc lemn o momie care nu mișcă mai mult decît o birnă ?

MARIANA : Femeia asta și cu mine, nu mai încapă îndoială, ne plîngem amîndouă de același lucru.

DONA GUIOMAR : Ce mai vorbă multă, senior : am spus și repet că m-au măritat cu omul asta — dacă vreți dumneavoastră să-l numesc așa — dar că nu-i omul pe care l-am luat de bărbat cînd m-am măritat.

JUDECĂTORUL : Cum vine asta, că nu pricep ? !

DONA GUIOMAR : Vreau să spun că eu credeam atunci că mă mărit cu un om care mișcă și umblă, și cînd colo, peste cîteva zile mi-am dat seama că mă măritasem cu un băț, cum am mai spus. Căci nu știe nici care-i e mina dreaptă, și habar n-are să caute mijloace ori căi prin care să cîștige măcar un real, ca să dea și el o mină de ajutor la susținerea casei și a familiei. Diminețile și le pierde la biserică ascultînd liturgia, sau se proptăște la poarta Guadalajara, ca să bîrfească, să afle ce mai e pe lume nou, să-ndruge moși pe groși și să asculte

minciunile altora. După amiezile, ba chiar și-n cursul dimineții citeodată, umblă din tractiv în tractiv, și-acolo face pe ortacul derbedeilor care, cum am aflat și eu din auzite, sînt un soi de oameni certaiți cu dormitul între două cersăfuri. Pe la două după prînz vine la masă, fără să i se fi dat măcar o para chioară drept simbrie, căci prin asemenea locuri nu-i obiceiul să fii plătit. După ce mîncîcă, se-ntoarce iar la tractiv și vine acasă la miezul nopții, cinează dacă găsește ce, iar dacă nu își face semnul crucii, cască și se culcă, dar nu se ostoale cît e noaptea de lungă, sucindu-se și răsucindu-se cînd pe-o parte cînd pe alta. Îi întreb ce are, și-mi răspunde că face un sonet din capul lui, pentru un prieten care i l-a cerut, și dă în doaga poezilor, ca și cum meseria de poet n-ar atrage după sine toată mizeria pămîntului.

SOLDATUL: Spunînd toate cîte le spune, seniora Doña Guiomar n-a ieșit nici atîtca din granițele rațiunii, și dacă eu n-aș fi, în tot ceea ce fac, la fel de rațional ca ea în tot ceea ce spune, aș fi avut demult cum pune mâna pe cite-un pitac-doi, de ici de colea, și i-aș fi dat, eu satisfacția de a mă vedea, așa cum îi poți vedea pe alți bărbari isteți și grijiți, cu o nuia în mină, călare pe un catrî închiriat, mărunt, slab și năruș, fără rîndaș care să-i întovărășescă, fiindcă asemenea catrîi nu se inchiriază niciodată cu catrînglu cu tot; și cînd îi vezi, așa, spășiți, cu desăgi puși pe greabînul vitei, avînd într-unul un guler și-o cămașă, iar în celălalt o jumătate de cas, o pită și o ploscă, fără să mai adauge la garderoba pe care și-o iau la drum decît o pereche de ghetre și un pînten desperechiat, căci trăiesc pe picior mare și nu pe două picioare; dacă mai pui că n-au în sîn decît o cambie și ceva scabie, nu te mai miri că ies din oraș pe- aici, pe podul Toledului, fugind de le sfîrșite copitele, în ciuda trîndăviei pe care-au îndrăgit-o, iar după cîteva zile încep să trimită acasă cîte-o hălțușoară de slănină și doi-trei coți de pînă nouă, înșfîșit, lucruri dintre cele cu care fac oamenii schimb prin

tîrgurile ținutului unde și-au scontat cambia, și cu asta își susțin casa cum îl ajută pe fiecare păcatele lui. Dar eu, care n-am nici slujbă, nici cean pe cuijbă, nu știu încotro s-apuc, căci nu s-a gîsit încă stăpîn care să vrea să mă ia în serviciul lui, fiind eu înșurat; așa că mă voi vedea nevoit să vă rog pe Luminăția voastră, domnule judecător, nu vă fie cu bănat, căci nu-i nimic mai plicticos decît un hidalgo sărac — iar nevastă-mea vă și pretinde asta — să vă rog să ne despărțiți și să ne desperechiiați.

DONA GUIOMAR: Și nu numai atita, domnule judecător; căci, de cite ori bag de seamă că bărbatul meu e un coategole și că-l rod toate nevoile, mă dau de ceasul morții că să-i afluleac, dar n-am nici o putere, pentru că, hotărît lucru, sînt femeie cîntită și nu vreau să mă înjosec.

SOLDATUL: Numai asta de-ar fi, și tot ar merita să ții la dînsa, biata femeie. Cu toate astea, dedesubtul acestei miniri se ascunde o fire cum nu cred să existe alta mai rea pe pămînt. E geloasă fără motiv, zbîrlă la mine din senin, mă bînuiește fără temel, și, vîzîndu-mă sărac lipit pămîntului cum sînt, n-are pentru mine respect nici de doi bani; și ceea ce e mai rău, domnule judecător, este că-mi cere că, în schimbul credinței ce-mi păstrează, să-i rabd și să mă fac a nu-i băga de seamă mii și milioane de hachite și de pandalii care-o apucă.

DONA GUIOMAR: Ba bine că nu! Și adică de ce nu mi-ai păstra respect și recunoștință, de vreme ce singur ții că-s atît de bună cum sînt?

SOLDATUL: Ascultă, seniora doña Guiomar. Aici, în fața acestor domni, țin să-ți spun că n-ai nici un motiv să-mi faci mie imputări că prea ești bună, de vreme ce ești obligată să fii bună, ca una ce te tragi din pîrinți de neam, mai fiind și creștină pravoslavnică pe deasupra! Doar asta-i datorita ta față de tine înșăși! Frumoasă treabă, să pretindă toate femeile respect din partea bărbaților lor doar pentru că sînt caste și cîntite, ca și cînd numai în asta ar sta toată desăvirirea

lor, și să nu bage de seamă supapele pe unde le scapă alte o mie de virtuți, de care duce lipsă. Ce mă încalzește pe mine că ești cinstită cu tine însăși, cînd puțin îți pasă dacă servitoarea e la fel — și de lucrul acesta mie-mi pasă al naibii — și cînd ai veșnic chipul răvășit, plictisit, mușcat de gelozie, mohorit și dus pe gânduri, cînd ești mină spartă, somnoasă, leneșă, certărească, bombănitore și ai o mie de alte cusururi de același soi, ce-ar fi îndeajuns ca să mănînce zilele a două sute de bărbași? Totuși, vă declar, domnule judecător, că seniora doña Guiomar n-are nici unul din cusururile înșirate mai sus, și mărturisesc în fața dumneavoastră că eu sînt cel de lemn, cel neîndemînic, cel lășător și cel trîndav și că, de n-ar fi de alta, măcar pentru regulele de bună purtare și tot ar trebui să se simtă Luminăția voastră obligat a ne despărți: căci vă declar depe acum că n-am nimic de susținut împotriva spuselor mele!

DOÑA GUIOMAR: Vrei să zici că s-ar găsi ceva de susținut împotriva spuselor mele? După ce tu ești în stare să-mi dai de mîncare nici mie nici servitoarei; și unde mai pui că-i una, nu mai multe, și încă și aceea născută-n șapte luni, bicsinică și slabă, o lepădătură care nu mănîncă nici cît un greere.

GREFIERUL: Liniștiți-vă, căci vin reclamații noi.

(Între un reclamant îmbrăcat ca unul din tagma medicilor, căci e chirurg, împreună cu Aldonza de Minjaca, nevasta lui.)

CHIRURGUL: Pentru patru motive, care sînt rațiunea suficientă a cererii mele, viu să cer Luminăției Voastre, domnule judecător, pronunțarea divorțului între mine și seniora doña Aldonza de Minjaca, soția mea, aci de față.

JUDECĂTORUL: Văd că ești foarte hotărît.

Spune care sînt cele patru motive.

CHIRURGUL: Întîiul motiv e că n-o mai pot vedea în ochi, de parcă-aș vedea tot dracii cînd o vîd; al doilea motiv,

îl știe ea foarte bine; al treilea motiv,

din pricina asupra căroră prefer să tac; al patrulea motiv, ca să nu-mi încep suferul pe mîna dracului, cînd o fi să-mi iau adio de la viață, așa cum cred c-o să se-nîtmple dacă rîmîn în tovarășia ei pînă mi se vor sfîrși zilele.

PROCURORUL: Ce să spun, și-a motivat cererea mai mult decît suficient!

MINJACA: Domnule judecător, bine-voaică Luminăția voastră să mă asculte și-și va da seama că, dacă soțul meu are patru motive ca să ceară despărțirea, eu o cer pentru patru sute de motive. Cel dinții este că, de cite ori îl vîd în ochi, mi se pare că-l vîd pe satana în carne și case; al doilea e că m-am lăsat păcătîtă cînd m-am măritat cu el, pentru că mie-mi spunea că e medic de boli interne, și cînd colo era și a rămas un simplu felcer, unul care face bandaje și leculește durerile de burtă cu clistirul: care vrea să-ziă de aici și pînă la medic mai va, cale de jumătate preț, dacă nu și mai bine! Al treilea, fiindcă e gelos și de soarele care mă vede; al patrulea pentru că, nemaiputînd să-l vîd în ochi de urît ce mi-a ajuns, aș vrea să pun două milioane de leghe între el și mine...

GREFIERUL: Cine dracu ar fi în stare să potrivească două ceasornice cu mașinării ale de nepotrivite, și să le facă să umble la fel?

MINJACA: Al cincilea...

JUDECĂTORUL: Seniora, seniora, dacă ai de gînd să ne îndrugi aici toate cele patru sute de motive, să știi că eu n-us de fel de părere să ți le ascult, și nici n-am timp de așa ceva: cazul dumneavoastră a fost judecat de noi ca fiind lipsit de dovezi. Duceți-vă-n pace, că eu am alte cazuri de descurcat...

CHIRURGUL: Ce dovezi mai vreți, pe lingă aceea că eu n-am chef să mor cu ea de gît și nici ea n-are poftă să mănînce pline și sare pe același taler cu mine?

JUDECĂTORUL: Dacă ar fi de-ajuns atîta ca să descăsoarești căsătorii, și-ar mai avea sfîrșit numărul celor care n-iar scutura de pe umeri jugul căsniciei. (Între un hamal, cu gluga lui de soc zdrențuită pe cap.)

HAMALUL: Domnule judecător, hamal sînt, nu tăgăduiesc; cu toate astea sînt creștin de viață veche și om cumsecade, ce nu face strîmbătăți; și dacă nu s-ar împlîna să mai pun din cînd în cînd gura pe vreun piculeț de vin, să mai

pună vinul stăpînire pe mine, ceea ce cu siguranță că se-nîmplă mai adesea, aș fi putut fi de mult staroste al breslei tovarășilor mei de muncă. Cu toate astea, lăsînd de o parte cele spuse mai sus, căci mai sînt multe de povestit

în privința asta, aş vrea să aflu domnul judecător că, fiind eu într-o zi tare bolnav de amețelile lui Bacchus, am făgăduit unei femei de stradă să mă-nsoar cu ea. Cînd mi-am venit în fire şi m-am vindecat de ameţea, mi-am ţinut făgăduiala şi m-am însoţit cu femeia, smulgînd-o în felul acesta păcatului şi făcînd-o preocupată cu tarabă în regulă, la piaţă. Dar cînd colo, a reieşit că are-n ea atîta trufie prostească şi atît de urît caracter, că nu-i om să nu se certe cu ea la tarabă, ba pentru că-i înşea la cîntar pe unii, ba pentru că-i sare el muştarul şi le-asvîrle la doi din trei cumpărători cu legumele-n cap, oriunde mai apucă, înjurîndu-i de mamă, de bunică şi de strămoş pe nănt-a-patra generaţie, iar cu vecinele ei de tarabă nu-i ceas de la Dumnezeu să nu facă gură. Iar eu trebuie să stau cît îi ziulca de lungă cu spada goală în mînă, mai lucrătoare decît alămurile fanfarei, ca s-o apăr pe ea, în vreme ce de ciştigat nu ciştigăm nici cît să plătim gloabă la procesele cite i le întentează ei justiţia, pentru scandal public, ori amenzi pentru că umblă să-nşele la cîntar. Aşa că aş dori, dacă Luminăţia voastră găseşte cu cale, ori să mă despărţim de ea, ori cel puţin să-i schimbăm firea lute pe care-o are, cu alta, mai blîndă şi mai îngăduitoare; şi vă făgăduiesc să vă car şi să vă descarc cît ai bate din palme tot cărbunele pe care Luminăţia voastră-l va cumpăra vara asta, căci am trecere mare la confrăţii mei de breaslă din port.

CHIRURGUL: O ştiu şi eu pe femeia acestui om cumsecade E la fel de rea ca şi Aldonza mea, căci, într-adevăr, n-am cum să ţiu la preţ de data asta.

JUDECĂTORUL: Ascultaţi, domnilor: deşi unii dintre cei care sînteţi aici aţi adus unele dovezi care pot atrage după ele o sentinţă de divorţ, cu toate acestea e nevoie să aveţi dovezi scrise sau să veniţi cu martori care să le confirme şi în felul acesta vă accept la toţi acţiunile, spre a

veni cu probe la termenul următor. . . Dar ce-i asta? Muzică? Ghitară? În şedinţă la mine? Asta-i ceva nemaiauzit ! *(Doi muzicanţi au intrat)*

MUZICANŢII: Domnule judecător, cei doi soţi certaţi la cuţite, pe care Luminăţia vcastră i-aţi împăcat ieri şi i-aţi hotărît să ducă mai departe casă împreună, sărbătorească acest eveniment printr-un praznic uriaş la ei acasă şi vă aşteaptă să luaţi parte, iar pe noi ne-au trimis să vă rugăm să binevoiţi a-i cinsti cu prezenţa Luminăţiei voastre, călcîndu-le pragul căminului pacificat.

JUDECĂTORUL: Vău, cu multă plăcere. Să dea Dumnezeu ca toate perscanele de faţă să se împace ca şi ei.

PROCURORUL: În felul acesta, am muri de foame, noi, procurorii şi grefierii acestui tribunal. Dar nu, aş, de unde ! Mai bine-i aşa ! N-au decît să înainteze toţi cereri de divorţ, că, la urma urmei, cei mai mulţi rămîn aşa cum au fost, pe cînd noi aştia ne bucurăm de fructul certurilor şi neroziilor lor !

MUZICANŢII: Aşadar, s-a adevărit că de aici plecăm să-nveselim pe cei de la praznic. *(Cîntă muzicanţii):*

*Cînd ai soată şi te porţi
Aşa fel că-ncepi giudetul,
Tu pe poci pune preţul
Mult mai mult ca pe divorţ.
Dacă ciuda te turbează
Încă mîini, de sfînt Ioan,
Cearta de-a Bobotează
N-ai s-o-mpăciui într-un an.
Cîntea poţi s-o-nvii din morţi;
Poţi s-o plăci iar pe nevastă.
Căci mai bine-o poci proastă
Decît cel mai bun divorţ.
Cît de rea şi veninoasă
E pe lume gelozia,
Gelozit de o frumoasă
Simţi că-ţi creşte-n piept mindria.
Ţine minte vorba asta
Cînd în dragoste tragi sorţi;
Mai curînd să-ţi rabzi năpasta
Decît să-ţi doreşti divorţ ! . . .*

A l e g e r e de alca l d e la D a g a n z o

Intră bacalaureatul Pesuța, grefierul Pedro Estornado, regidorul Panduro și Alonso Algarroba, regidor și el.

PANDURO:

Păi, umple-se, că totul au să verse,
De-o vrea așa și cerul fără pată.

ALGARROBA:

Amiaza-i ici, și nu se vinde marfa.

PANDURO:

Tu fii pe pace! O scoatem și la capăt
Din treaba asta, dac-o vrea și cerul.

ALGARROBA:

De-o vrea, ori de n-o vrea, aici e bubă.

PANDURO:

Vezi, Algarroba, nu-ți da drumu gurii!
Vorbeste cum ți-e portul și cu noimă,
Că vorba asta mie nu-mi prea place:
«De-o vrea ori de n-o vrea». De cer e vorba!

Mă prind că iarăși, cum ți-e obiceiul
Te-ai îmbătat, golind un decaltru.

ALGARROBA:

Sînt bun creștin din moși-strămoși și cred
În Dumnezeu, rugîndu-mă'n genunchi.

BACALAUREATUL:

Mai vreți ceva?

ALGARROBA:

Și dacă din greșeală
M-a luat cumva pe dinainte gura,
Mărturisesc pe loc că sînt o niscă,
Și tot ce-am spus n-am spus în viața mea!

ESTORNADO:

Destul, căci Domnul nu dorește moartea
Cîi pocăință celui păcătos.

ALGARROBA:

Mă pocălesc, îți jur, și recunosc
Că totul poate face tot ce-i place
Și nimeni n-are cum să-l stea-mpotrivi
... Cînd plouă, mai cu seamă.

PANDURO:

Păi, din nori
Și nu din cer cad ploii, măi Algarroba!

ALGARROBA:

Să fie-al dracului! Venirăm oare
Aici să ne căutăm cursul la vorbă
Cu lumînarea? Spuneți-mi! Căci plouă
Cu imputări pe capul meu tot timpul.

BACALAUREATUL:

Redeamus ad rem, senior Panduro
Și senior Algarroba, că ne trece,
Tot timpul cu copilării din astea.
Ne-am adunat aici cumva la sfadă?
Ce-i asta, că de cite ori Panduro
Și Algarroba-l laolaltă, certuri,
furtuni și uragane de procese
și daraveri se iscă dintr-odată?

ESTORNADO:

Pe drept cuvînt bacalaureatul nostru,
Senior Pesuța, vrea să-ajungem astăzi
A chibzui alcazlii ce-om alege
Pe-un an de zile, ca să fie astfel
Încît să nu-l birfească nici Toledul
Și să-l confirme și să dea drept bună
Alegerea. Că de-asta ne-adunăm!

PANDURO:

Sînt patru candidați la primărie:
Juan Berrocal, Francisco de Humillos,
Miguel Jarrete, Pedro de la Rana;

Toți oameni de bun simț, cu rost la treabă
Ce pot conduce nu numai Daganzo,
Ci Roma însăși.

ALGARROBA:

Roma, da, și romii!

ESTORNADO:

Iar sari cu gura? Dracul să mă iee
Da-mi les din fire!

ALGARROBA:

Bine-ți zice ție
Grefierul Estornado, căci strănutul
La fel ca tine-ți isbucnește-n față,
Cînd dai cu fum pe la vreun nas
subțire.
Calmează-te, că nu mai spun nimica.

PANDURO:

S-or fi găsin, cumva, pe toată gloaba...

ALGARROBA:

Ce gloabă? Gloabă de-nhamat? Zi-i glob!
Deștept mai e Panduro asta-l nostru!

PANDURO:

Spuneam că-n lumea-ntr-oare nu se poate
Să se găsească patru minți mai bune
Decît la candidații noștri.

ALGARROBA:

Asta-i!
De Berrocal, nu mă-ndoiesc o clipă
E mester mare...

ESTORNADO:

În ce?

ALGARROBA:

E uns de sfîntul
În chestii de canea și de furtunuri.
Mai ieri mi-a încercat, la mine-n casă
O balercușă, și zicea că-ți știe
Tot vinul pe de rost, că-l are cheia,
și vede cît îl ține brăcinarul.
Balerca și-a sfîrșit călătoria,
și-n goul ei găsim bețișagul
Legat cu-o cureluță de Cordoba
De-o cheie mică.

ESTORNADO:

El, halal știință!
Cel ce-a adus dovezi că-atîtea știe,
Primar să fie și-n Gazalla poate,
Și-n Esquivias și-n Alanis.

ALGARROBA:

Vultur
E și Miguel Jarrete.

BACALAUREATUL:

Cum?

ALGARROBA:

Cu arcul
Și arbaleta trage de minune.

BACALAUREATUL:

Bun ochitor?

ALGARROBA:

La sigur! De-ar fi tirul
Oprit cumva, nici pasărea măiastră
N-ar mai scăpa de mina lui pe-alcea.
BACALAUREATUL:
Pentr-un primar, e-o-ndeminare-nalte
Ueii!

ALGARROBA:

Dar Francisco de Humillos?
Croiește, ca un pantofar, sandale.
Dar Pedro de la Rana? De memoriei
Nemaivăzută: știe pe de rost
Tot ce-a cîntat atunci la panoramă
Vestitul cline erudit din Alba,
și le repetă pină-ntr-un cuvînt.

PANDURO:

Pe asta ți-l votez!

ESTORNADO:

Și eu, pe Rana!

ALGARROBA:

Ba, eu, pe Berrocal.

BACALAUREATUL:

Eu pe niciunul,
De n-or fi dinul cumva mai multe probe,
Cînd i-aș băga-n jurisprudență-un pic.
ALGARROBA:

Vă dau eu leacul, dac-așa vi-l vorba:
Să vină-aici cei patru candidați
Și domnul licențiat Pesuța poate
Să-i pună la examen, că-i din tagmă;
Și, cum le-o fi știința, om vedea,
Pe cine l-o-n numi în funcția
asta!

ESTORNADO:

Pe legea mea, halal de-așa idee!

PANDURO:

Așa idee! Să-l numești arbitru
Al maieștii sale! Căci la curte
Sînt potramedici, zice-se, și-alcea
S-avem și noi potra-alcazlii noștri.

ALGARROBA:

Prota-senior Panduro, și nu potra,

PANDURO:

Păi, avortat ca tine nu-l pe lume.

ALGARROBA:

Vrei avocat să spui, pe semne?

ESTORNUDO:

Zău,
Ce curios și Algarroba asta!

ALGARROBA:

Ziceam c-așa cum pui bărbieri la probă,
Cum croitorii încerci, și potcovari,
Chirurgii și fel de fel de treacăn-leanca,
De ce n-ai pune la nercări alcaizii,
Și cel ce s-ar afla îndreptățit
La slujba asta, să-i se dea la mină
Patalama cu care să arate
C-a reușit cu bine la examen.
Să-și pună-n ramă sau într-o cutie
Patalama bina meritată,
Și cum ajunge-n satul nu-știu-care,
Sărmanul om, să-l cumpere cu aur,
Că-i secetă cumplită anul ăsta
De buni alcaizi cu scaun la târcăta,
În sate și-n cătune, mai oriunde.

BACALAUREATUL:

Că bine zici; și bine judeci; poate!
Chemați pe Berrocal; să știm și noi
Cît luminează raza minții sale.

ALGARROBA:

Humillos, Rana, Berrocal, Jarrete,
Toți patru candidați să poftescă;
(Întăi cei patru plugarii)
Aicea-s toți!

BACALAUREATUL:

Ei, bine ați venit.
Luminăția voastră.

BERROCAL:

Bun găsit.
Luminăția voastră.

PANDURO:

Hai, luați loc!
Căci scaune-s destule.

HUMILLOS:

Șed, și-mi șade!

JARRETE:

La toți ne șade, slavă celui sfânt!

RANA:

Ce v-o fi stînd, Humillos?

HUMILLOS:

Ne stă bine,
Că vād că merge cu numirea noastră.
Să vă plătim cu niscaiva ploscuțe,
Cu vreun ulcior doar bun să-ți tale setca,
Sau cu vreo cizmă plină ochi de cidru,
De să te-mbeți vîzîndu-l dcar? Hai,
spuneți,

Că leac găsim noi, cît ai zice pește.

BACALAUREATUL:

Nu-i vorba de beție-aici: căzărăm
Cu toții de acord, ca, dintre toți,
Acel ce-o da dovadă că-i mai bun
De-ales primar, acela să și fie!

RANA:

Bun! Mie-mi place!

BERROCAL:

Tot așa și mie!

BACALAUREATUL:

Să fie-ntr-un ceas bun!

HUMILLOS:

Și mie-mi place!

JARRETE:

Și mie!

BACALAUREATUL:

Trecem la examen, deci!

HUMILLOS:

Examen fie!

BACALAUREATUL:

Știi să scrii, Humillos?

HUMILLOS:

De unde dracu? Păi, din moși strămoși,
Familia mea n-a numărat vreunul
Așa de prost încît să stea să-nvețe
Himere de-astea care-i scot pe oameni
Din casă, de la vetre și muliera
Ți-o iau de lîngă prunci și de la crădți.
Nu știu nici buche. Dar știu alte lucruri
Ce-s mai de preț ca scrisul și cititul.

BACALAUREATUL:

Și care-s?

HUMILLOS:

Știu, de pildă, pe de-a rostul
Țu-patru rugăciunile, și-n toată
Duminica le spun de patru ori.

RANA:

Și vrei, cu asta, să te-alegi alcalde?

HUMILLOS:

Cu asta, și cu faptul că-s de viță
Creștină veche, pot fi senator
Și-n Roma.

BACALAUREATUL:

Fcarte bine!... Zi, Jarrete,
Tu ce știi?

JARRETE:

Eu, senior Pesuna, știu
Un pic cîți: silabisesc az-bucha
Și-s tot la b-a, ba, de vreun trimestru,
Și-n alte cinci gîndesc s-ajung la capăt;

Pe lîngă tot ce-nvăț acum, știu încă
Să-ncaț un plug cu fier în două ceasuri,
Și-n trei țîi potcovesc juncanii falnici,
De-ar fi și opt perechi, cu coarne-ntoarse.
Sînt sănătos la trup și n-am alebatu.
Nici surd nu-s, și nici junghi prin șale nu
sîmt.

Și sînt și eu creștin de viță veche.
Și trag cu arcul mai avan ca Tullius.

ALGARROBA:

Așa-nsușiri sînt demne de-un alcalde!

Trebuincise toate și multiple!

BACALAUREATUL:

Dar Berrocal, ce știe?

BERROCAL:

Mie-n limbă

Și-n gîtiță mi-e toată istețimea!

Căci nu-i pe lume om să guste vinul
Cum mi-ți-l gust eu: șaițecase izuri.
De vin mi s-au înscris pe cerul gurii.

ALGARROBA:

Și vrei să fii alcalde?

BERROCAL:

Vreau, vezi bine,
Căci dacă-s înarmat cu-ale lui Bacchus
Șașteți de foc, s-ascute-n mine simțul
Încît îmi pare chiar că-n starea
asta
Și lui Licurg i-aș ști dicta vreo lege
Și piept la piept cu Cicero pledare-aș!

PANDURO:

Ho, mai încet, că sîntem în consiliu.

BERROCAL:

Nu-s moftruș, nici porc! Dar luați în
seamă

Că dacă mă lucrați, cum am dreptate,
Zvîri toată prăvălia pe fereastră!

BACALAUREATUL:

Amenințări, aici? Pe viața mea,
Seniore Berrocal, nu fac parale!
Ce știe Pedro Rana!?

— Rana — broască. De altfel toate numele
au un sens: Jarrete — ulcioraș, Estornudo — strînuț,
Algarroba — o plantă.

RANA:

Rana-mi zice,
Deci de cîntat mi-e greu. Cu toate astea,
Vă spun ce pot, și ce nu-mi poate mîntea.
Eu, domnilor, de-aș fi cumva alcalde
Toiașul meu de tarostre l-aș face
Ceva mai gros decît e obiceiul;
De fag l-aș face eu, sau de gîrneață;
Nu delicat, ci gros de două dește.
Să nu-i îndoiaie greutatea dulce
A unei punți cu galbeni, ori plocoane
Sau rugămînti, favoruri, sau hațîruri
Ce-s grele ca de plumb și nu le simți
Pin' nu ți-au frînt de-a binelea spinarea,
Și-a trupului și-a duhului!... Pe urmă
Voi fi cîvîncios și măsurat
Și aspru cînd se cere. Crunt, nîcînd!
Nîcînd nu voi disprețui mișelul
Adus în fața mea de vre-un păcat
Pe care un cuvînt rostît la furie
De-un jude minios îl singerează
Cu mult mai mult decît osînda însăși.
Oricît ar fi pedeapsa ei de crudă.
Puternicul să-și piardă omenia
Nu-i drept: și nici supunerea-ntr-o price
Să-i crească magistratului trufia!

ALGARROBA:

Halal cîntăși, broscioile! Aferim!
Mai bine decît lebdă cînd moare.

PANDURO:

Rosti sentințe grave, ca un Cato.

ALGARROBA:

Ah, Cato, da, Cenzôru. Bine zise
Panduro-al nostru.

PANDURO:

Zi ceva-mpotrivă!

ALGARROBA:

Cînd am, zic eu!

ESTORNUDO:

Să n-ai în viața ta!
Îngrozitor cîsur al Algarroba,
Să tot cîntești!

ALGARROBA:

Nu, scribule, mă las!

ESTORNUDO:

Ce scrib, măi fariseule?

BACALAUREATUL:

Pe ceruri,

Prea-făr' de-obraz neobrazarea asta.

ALGARROBA:

Glumeam cu el!

ESTORNUDO:

Și eu ziceam în șagă.

BACALAUREATUL:

Păi, nu mai suguiți, pe viața mea!

ALGARROBA:

Dar mînte cine mînte.

ESTORNUDO:

Drept găiește
Doar cine spune drept!

ALGARROBA:

E drept!

ESTORNUDO:

Ajunge!

HUMILLOS:

Tot ce v-a spus aicea Pedro Rana
Sînt vorbe! Jur, că, de se vede-alcalde
Se schimbă, și pe loc devine altul
De nîci nu-ți vine-a crede.

BACALAUREATUL:

Bine zice
Humillos: chiar așa e!

HUMILLOS:

Mai adaug
Că dacă m-oi alege, eu, vedea-veși
Că nu mă schimb și nici alt om nu par.

BACALAUREATUL:

Păi, prînde cirja-n mină, și să zîcem
Că ești ales alcalde!

ALGARROBA:

Ei, la naiba!

Îți stă-n gît cirja?

HUMILLOS:

Să-mi stea în gît? Cum asta?

ALGARROBA:

Păi, nu-i și cirja ca un gît? și mutul
Țîr ar spune-o, că se vede cit de colo!

HUMILLOS:

De-mi dați o cirjă de alcalde strîmbă
Cum naiba vreți să judec drept?

ESTORNUDO:

Toți dracii
Îți are-ntr-însul Algarroba asta
S-a pomenit vreo dată cirjă strîmbă?
(Într' unul)

UNUL:

Sînt, domnilor, aici niște țigani
Cu niște țigăncușe minunate,
Și-oricît le-am spus ce faceți
dumneavoastră
Aici-nlăuntru, nici nu vor s-audă

Ci stăruie să intre să vă zică

Un cîntece!

BACALAUREATUL:

Să intre, și-o să vede
De ne-om putea sluji de ei la praznic
La Corpus Christi. Eu sînt majordomul.

PANDURO:

Să vie-ntr-un ceas bun!

BERROCAL:

Pe loc să intre.

HUMILLOS:

Eu, ce să zic, i-aș vrea.

JARETTE:

Dar eu, încaltea!

RANA:

Țigani a zis? Băgați de seamă bine
Să nu ne fure de sub nas.

UNUL:

Păi, ăstia,
Și de nu-i chemi, tot vin. Au și intrat.
(Într'ă lăutarii țigani și două țigănci frumoase,
gătite, care dansează în sunetul romanței
pe care o cîntă lăutarii)
(Muzica)

Trupa toată vi se-nchină,
Dregători de la Daganzo
Oameni buni, cu mîntea-ntr'agă
Oameni buni, dintr-o bucată,
Cu glagore la tîrtacă,
Buni să vă-nhămați la carul
Cel cerut de lupta dusă
Între mauri și creștini.
Căci vă zămisliți urșita
Cerurilor înstelate
Învătați ca și Samson
Și ca Bartulo puternici.

JARETTE:

Ce cîntă ăstia, bate-nspre istorie.

HUMILLOS:

Sînt chișei ei, dar ele-s... parcă-s scrise!

ALGARROBA:

Vîrtoase-s, Doamne!

BACALAUREATUL:

Hai, destul, sufficient!

Muzica

Cum se schimbă vînturile
Cum se schimbă ramurile
Care-s goale toată iarna
Și se-nveșmîntează vara,
Tot așa schimbă-vom pașii
Danțurilor noastre-ntr-una,

Căci schimbarea nu-i nici nouă
Nici străină de femeii!
Trăiască ai Danganzului dregători dragi
Care par palmieri, cu toate că sînt fagi!
(Danțează)

JARETTE:

Bine-i mai zice, zău așa!

HUMILLOS:

Din suflet!

BERROCAL:

Ar trebui să tipărim romanta
Să ne rămină-nscrisă în minte
Acum și-n veci de veci. Amin!

BACALAUREATUL:

Tăcere! Muzica
Să trăiască, să trăiască
Pină-i lumea și pămîntul,
Cît o fi pe lume vremea,
Zilele și nopțile,
Fără să-i îmbătrînescă,
Tot ca la treizeci de ani!
Fără să se-ngălbenească
Nici să-și scuture frunzișul.
Vînturile care-neacă
De-s potrivnice, corăbii,
Ca zefirurile blînde
Să-i împrăspete ca boarea!
Trăiască ai Danganzului dregători dragi,
Ce par palmieri cu toate că sînt fagi!

BACALAUREATUL:

Refrenul nu-mi pare place, ce să spun.
Dar restul e, la urma urmei, bun.

BERROCAL:

Tăcere! (Muzica)

LĂUTĂRII ȘI DANSATOARELE

Călcare-aș eu pulberea
Pe loc mărunți-o-aș!...

Călcare-aș eu țărna.
Măron, uite-așa!...

PANDURO:

Ce lăutari! Din cîntec fac ghiveci!
Ai naibii sînt țigani!

HUMILLOS:

Dați în draci!

LĂUTĂRII ȘI DANSATOARELE:

Tot călcare-aș pămîntul
Talpa mea să-i frămînte.
Să-mi casc în el mormîntul
Bietei inimie frînte
Dacă stînta mea stea
Mi-o călcă dragostea,

Pentru ce n-aș călca-o
Și eu, uite-așa !
Tot călcareaș eu zdrăvăn
Tarina-nțelinită
Ca și lanul cel reavăn
Făr' să fiu ostenită.
Căci norocul meu crunt
E-ngropat în pământ
Călca-aș eu cât mai mărunț !
(*Intră un țircovnic foarte caragios
îmbrăcat*)

ȚIRCOVNICUL :
Domnilor dregători, pre legea mea
Că astea-s desfătări pentru netrebnici :
Așa-ndrumați poporul ? Anatema !
Cu danțuri și ghitare și tambură ?

BACALAUREATUL :
Pe el, Jarrete ! Ține-l bine !

JARRETE :
Îi țin !

BACALAUREATUL :
Aduceți-mi o cergă aici, că zău,
Dat în târbacă merită, măgarul !
Netoc, neobrazat, dar ce obraznic.
Că dă la om cu ritul !

ȚIRCOVNICUL :
Domnilor !

ALGARROBA :
Măntore aici cât ai clipi, cu cerga. (iese)

ȚIRCOVNICUL :
Băgați de seamă : vă legați de-un preot !

BACALAUREATUL :
Tu preot ! ? Țicalosule ! ?

ȚIRCOVNICUL :
Eu, preot !

Sau, cel puțin, țircovnic : tot pe-acolo-i.

PANDURO :
Cu ciori vopsite vrei să ne iei ochii ?

ȚIRCOVNICUL :
Ce ciori vopsite ? Nu văd nici o cioară.

PANDURO :
Mîncăți-ar limba ciiorile, și ochii.

RANA :
Ia spune-ne mișelule, ce demon
Ți-a stat pe limbă ? Cine mi te puse
Să cauți nod în papură justiției ?
Păi, grija ta o fi să cîrmui țara ?
De ce nu-ți vezi de clopot, de cădelniță,

Să-i lași pe dregători să cîrmuiască,
Că știu mai bine ei ce fac, ca noi !
De-s răi, te poți ruga să-i schimbe cerul.
De-s buni, te roagă să ni-i țină Domnul.

BACALAUREATUL :
Un sfînt din gură ți-a ieșit, măi, Rana !
(*Algarroba se întoarce cu o pătură mișoasă*)

ALGARROBA :
Sosii și eu cu cerga !

BACALAUREATUL :
Puneți mina !
Cu toții ! Și țigani ! Și țigăncușe !
Hai, sus, prieteni !

ȚIRCOVNICUL :
Aștia nu știu multe.
O iau de-a bună ! Stați că mă înfurii !
Ce ? Sînt eu om să-ți faci cu el de glumă ?
Vă excomunic, zău, pe Sfîntul Petru,
Pe toți cîți v-ași atins de-un floc de cergă.

RANA :
Destul, ajunge ! Puneți capăt caznei,
Că bietul om s-o fi căit.

ȚIRCOVNICUL :
Bă încă
M-am și călit, nu doar căit. De-acuma
Îmi cos cu așa gura ! Cu nojita
Sandalelor mi-o cos !

RANA :
Atunce-a-i bine !

BACALAUREATUL :
Să vină toți țiganii, să le spun
Ceva la mine-acasă.

ȚIGANII :
Te urmăim !

BACALAUREATUL :
Algerea se-amină pentru mine.
Eu, unul, dau de azi lui Rana votul.

ȚIGANII :
Cîntăm, cocoane ?

BACALAUREATUL :
Tot ce-oți vrea !

PANDURO :
Degeaba !
Nu-i zice nime-așa cum cîntă Rana !

JARRETE :
Nu dear ne cîntă, ci ne și încîntă !
(*Iese toată lumea cîntînd : « Călcareaș eu
șărna... etc*

În românește de ION FRUNZETTI

CERVANTES, un simbol al omului

S-au împlinit, la 23 aprilie 1966, 350 de ani, adică trei secoli și jumătate de cind, la Madrid, în orașul de scaun al celor mai risipitori și mai bogași dintre monarhii lumii, murea în sărăcie și umilință, după o viață de lipsuri și de suferințe fizice și morale, scriitorul care-și împarte cu Shakespeare — cel mort în aceeași zi, a anului 1616 — înclinația în creația literară a omenirii întregi: Miguel de Cervantes Saavedra. În 69 de ani cit trăise, puține zile îi fuseseră scutite de foamă, ori de grija pînii de mîine, a lui și a celor dragi. Spectacolul acesta al unui creator, proclamat de Europa întreagă, încă din timpul vieții, drept un geniu, și care moare totuși de foamă în țara sa, este dintre cele mai sfîșietoare în absurditatea lui. Doi regi ai Spaniei, Filip al II-lea și al Filip al III-lea, pe domeniile cărora « soarele nu apunea niciodată » — cum se pare că se laudase Carol Quintul, întemeietorul dinastiei — s-au succedat la tron fără ca vrenuina să-i fi venit în minte să-i face acestui genial scriitor pomană unei cit de modeste răsplăți, care să-i ușureze viața, cu toate că, de pu scriitorului, măcar soldatul lui Cervantes acțiia ani Cervantes, și tot i s-ar fi cuvenit, din partea monarhului slujit, o recompensă.

Purtase de grija pînă în ultima clipă la cei fințe iubite. Familia lui Cervantes se compunea nu numai din soția, Doña Catalina, care i-a supraviețuit zece ani, și din fiica lui naturală, Doña Isabel, ci și din două surori, Doña Magdalena de Sotomayor și Doña Andreea, care-i dăduse și o nepoată lui Cervantes, pe fiica ei, Doña Leonora. Acestora vroise poetul să le asigure măcar zilele, după moartea sa, dacă viața nu le-o putuse asigura. De aceea, cînd își simțise sfîrșitul apropiat, ceruse duhovnic, se spovedise și se cumincesea, ca orice bun catolic, căci pentru morții care n-ar fi ținut să alba sfîrșit creștinesc închiziția trăga la răspundere pe cei rămași în viață, și Miguel de Cervantes era de mult suspectat: prea țiga multe acest om, ca să nu fi bătut cite puțin și din fîntinile ereziile — șopteau curele rele.

Poate și pentru a pune capăt cleveților intrase Don Miguel de Cervantes Saavedra, încă din primăvara anului 1609, în tagma călugărilor din ordinul terț al Sfințului Francisc, conferie al cărei membri continuau să-și ducă, între oamenii veacului, viața de toate zilele, fără disciplină monastică. Dar pe cînd trupul lui de ascet, uscat de lip-suri și de nopțile petrecute la masa de scris după burta îi era umflată: de hidropisia care-i va ucide), era dus către locul de veci, la mînistirea Trinitarilor din Madrid de pe ulița Cantaranas, plîns de femeile familiei sale și de puținii prieteni, suferul și mîntea lui Cervantes, mult mai puțin catolice, plecaseră de bună seamă pe altă cale, pe calea prevăzută de poet într-una din cărțile ultimilor lui ani, « Călătoria în

Parnas » (Viaje del Parnaso) din 1614. În primul capitol al acestui poem (în care Cervantes elogiază o sută de poeți ai limbii spaniole, părintele poezilor, zeul Apollo, îi adresează scriitorului cuvîntul: « O, Adam al Poeților ! O, Cervantes ! » — exclamă Apollo. — « Ce-i cu desaga și cu veșmintele acestea zdrențuite de pe tine, prietene ? » — « Stăpîne, mă duc în Parnas — răspunde poetul — și fiind eu sărman, n-am cum îmi vedea altfel de drum ». La care Apollo rostește : « Avere-ai parte de-aci-ncolo numai de bunuri și de-onoruri, căci ai plătit tot prețul lor, soldat vechi fiind și dînd dovadă de multă bărbătie, cum se vede după brațul tău schilodit. Eu știu că-n marea bătaie navală ți-ai prăpădit tu mîna stîngă, pentru și mai marea glorie a mînei tale drepte. Mai știu că înspirația divină, cuprinsă în suflul tău de născocitor cum nu sînt mulți, părintele tău, Apollo, nu ți-a hărăzit-o degeaba. Lumea îți cunoaște operele, purtate de a călare pe spîneara lui Rocinante, și-ți ține partea împotriva pîsmei ... » « Fă-ți mantia ghem și odihnește-te pe ea — îl sfătuiește pe poet Apollo. « De multe ori, cînd soarta ți-l refuză, norocul e mai vrednic de cinstire în persoana celui ce-l merita decît în persoana celui care-l are » La acest elogiu, poetul răspunde simplu : « S-ar părea, Stăpîne, că n-ai băgat de seamă de fei că n-am manta ... »

Trebuie să recunoaștem că tonul, sugubă și blînd, cu care Cervantes ne vorbește de mizeria sa, e vrednic de nobilul autor al celei mai adînc-umane cărți hazii din cite s-au scris vreodată.

Cu un an înainte de moartea lui, în 1615, cînd Cervantes tocmai terminase a doua parte a lui *Don Quijote*, dar nu putea obține din partea închiziției licența de a o tipări, la Madrid venise o ambasadă mare de francezi, trimiși ai casei de Bourbon, care ciuța o apropiere de casa de Austria, dinastia domitoare în Spania. Spre marea mirare a spaniolilor, diplomații francezi, care citiseră la ei în țară traducerea volumului I din *Don Quijote*, scoasă de César Oudin la Paris, la 1614, erau parcă mai grăbiți să-l cunoască pe Cervantes decît să-și ducă la capăt ambasada. Afînd halul în care-și țirila zilele genialului ciung, ei se cruciră. Diplomați, unii din francezii zise, cu o ironie vrednică de Cervantes însuși, ca să nu șocheze onoare spaniolilor : « Dacă mizeria îl face să scrie asemenea capodopere, dea Cerul să nu ajungă niciodată om cu stare : sărăcia lui îmbogățește lumea întreagă ».

De-atunci sînt trei secole și jumătate. De galantul risipitor Filip al III-lea, și de întunecatul său înaintaș, Filip al II-lea, regele închiziției, lumea mai pomenește doar ca de niște monștri. Oricînd om de azi îi este greu să-și închipuie că el au putut exista cu adevărat, și că au fost chiar oameni. În vreme ce, pe Cervantes, fiecare din noi și-l simte frate: viu în memoria tuturor, nefericitul hidalgo a căpătat trăsăturile eroului său. Cervantes și *Don Quijote* sînt azi una. Și este legitimă această tendință de a confunda autorul cu opera sa : un autor nu poate crea un personaj fără să se fi identificat mai întîi cu el.

Dar acest personaj este mai mult decît o ipostază a autorului : el este o epocă și o țară. Și mai este un simbol veșnic : omul.

În strîmtul spațiu al unui articol, va trebui să fim în stare, deci, a contura trei portrete: al lui Cervantes, al lui *Don Quijote* și al Spaniei « Secolului de Aur », cum e numită epoca de obicei. Fiecare din ele contribuie să le lămurească pe celelalte două. De aceea, e aproape totuna cu care din trei începem. Și, trebuie s-o spunem seamănă între ele aceste trei portrete, mai mult decît e de crezut : aceleași contradicții, aceleași merite, aceleași păcate. Nu numai Cervantes, care îmbogățește o lume cu tezeurile spiritului său, murea de foamă; Spania însăși, care făcea să se scurgă în Europa aurul Americii, acest Eldorado visat de toți aventurierii secolului, era bîntuită de foamete. « Dacă din Spania lipsește moneda de aur și de argint — scrie la 1600 un om al timpului, licențiatul Cellorigo — este pentru că are prea multă; și ceea ce-o face sărăcă e bogăția ei ».

Prin conquistatorii spanioli se instituisce o piață mondială, care vărsînd asupra Europei ploaia de aur obținut ieftin, prin jaf și omor, în Indiile Occidentale, sporise considerabil acumularea primitivă a capitalurilor și schimbăse structura societății. Renta funciară nu mai joacă acum nici un rol. Agricultură, producătoare de bunuri de consum imediat, nu mai e rentabilă, din momentul în care armarea unei expediții în Indii poate aduce, cu o investiție relativ mică de capital, venituri fabuloase. Dar societatea nu se poate dezvolta decît întemeindu-se pe forțe productive. Creșterea acestor forțe e cea care schimbă structura societăților și întronizează raporturi sociale noi. În Spania, spre deosebire de nordul Europei, nimeni nu consideră banul drept capital; nimeni nu-l investește. Lipsește aici o burghezie, capabilă să minusculeze banul. Născîndu-se în momentul «Reconquistei» (recucerirea peninsulei iberice din mîna musulmanilor), burghezia a fost repede decapitată de măsurile represive luate de Carol Quintul împotriva municipiilor, și de prigoana Inchiziției ce lovea în special comerțul și meșteșugurile, poziții economice deținute în bună parte de necreștinii, de maurii și evreii persecutați cu sălbăcie și perseverență pînă la totala alungare din Regat.

Ca în toate epocile de declin al feudalismului, nobilimea se divide în două categorii. De o parte rămîn deținătorii pîrgurilor de conducere ale mașinii de stat, granzii (*los grandes*), de cealaltă micii proprietari de pămînturi, sărăciți de criză și de necontenite războaie, nobilimea rustică, hidalgi (*los hidalgos*), masa de manevră a granzilor, care nu visează decît să-și recupereze rangul și importanța socială avută, refăcîndu-și prin război sau prin participare la vreo expediție colonială, averea. «Avere» nu mai înseamnă, pentru oamenii Secolului de Aur spaniol, ca înainte, moșii, pămînt, fertilitatea descrescîndă a platoului Castiliei, raritatea minii de lucru în urma depopulării Spaniei prin războaie, clumă și foamete, dar și în urma emigrațiilor, a celor silnice ca și a celor voluntare, în slăbit mirajul cîștigurilor exorbitante fac ca nobilii să-și pună nădejdea în titlurile de reat, surse de profituri iluzorii, căci în curînd, nesustînut de nimic altceva decît de coloniile scălătită repede, valoarea lor se va prefăce în fum. Ploaia hirturilor de creanță și a cambiiilor asupra Spaniei dăde lucru, o vreme, sutelor de mii de agenți executori (aproape un milion la anul 1600), recrutați printre elementele cele mai dubioase ale societății, noue de lăcșute care se năpustesc, în ultimă instanță, asupra țărănului. Căci raportul masei productive de lucrători agricoli față de masa parazitărilor, nobili, clerici, funcționari, soldați și poliștiști ori agenți executori fiscali, este de 1 la 30. Un singur plugar, care muncete el și familia lui pe ogor, trebuie să fie în stare să producă hrană nu numai pentru sine și familie, ci și pentru alți 30 de oameni: pentru seniorul domeniului și oamenii săi, pentru proprietarul care-și cere renta, pentru percepătorii care-î diminuește, pentru oamenii bisericii și pentru trupele care trec neconținut încoace și încolo, cu rost sau fără rost, pe pămîntul lui. Salariile cresc mereu, prețurile fac salturi spectaculoase, produsele de consum scad în cîțime și se răresc pe piață, pe măsură ce crește prețul lor de producție, din pricina rarității și scumpetii minii de lucru, și din a speculii.

Aurul adus din Indii se scurge peste granițe în «cîrta vreme, soldind produsele de import, în majoritate obiecte de lux pentru fastul curții și al granzilor. În locul metalului prețios, Spania introduce hîrtie: trate, titluri, cambii, asiguate bancare.

«Bogăția n-a prins rădăcină la noi — scrie același Cellorigo — fiindcă a rămas în aer, sub chip de hîrtie... și nu a luat forma de bunuri, în stare să fructifice și să atragă bogățiile străindății, prin acțiunea bogăției dîndurului».

Caracterul parazit al societății spaniole vine din divorțul acesta vizibil dintre felul de viață al oamenilor și felul de producție. Concursul ambițiilor face ca fiecare membru al claselor exploatare să se iluzioneze asupra limitelor puterii sale materiale. («Donomania», genealogiile fictive, titlurile și privilegiile obținute prin bani, corupția administrației, veleitarismul etc.)

«S-ar părea cu tot dinadinsul că a vrut cineva să facă din statul acesta un stat de oameni vrăjii, care trăiesc în afara ordinii firești a lucrurilor» — remarcă plină de miraculos bun simț «arbitristul» din care cităm.

Bogăția e cea care sărăcește Spania, jefuitoarea Indiilor devenită la rîndul ei teren de jaf și Indie a străindății, a bancherilor genezevi și germani. Înversunarea conducătorilor ei de a-și păstra formele de viață feudală, a căror bază s-a surpat de mult, lată o seamă de contracte care ne arată în ce măsură e adevărat că Spania devine «un stat de oameni vrăjii, trăind în afara de ordinea firească a lucrurilor». Un stat de Don Quijoto, cu alte cuvinte.

Cervantes n-a avut dect să observe, că cumuleze observații și să le găsească, drept suport, caracterul complex al unui om veridic. Nu-i va fi fost prea greu să-l studieze, pe acest «om vrăjit» al timpului său, căci viața scriitorului însuși oferă îndeejaștrătrăsură donquijotesca. Că și eroul său, hidalgo, Miguel de Cervantes era «boier de vîrstă veche muntenască» (*de casa y de solar montanos*), originară din Cervantes, din apropierea Reinosei. Numele familiei sale se trage de la castelul San Cervantes de lângă Toledo, numit așa după mîrcărele creștin, Sfîntul Servandus.

Tatăl său, Rodrigo Cervantes de Saavedra și mama sa, Leonor de Cortinas, trăiau din cîștigurile, modeste și foarte neagulate, ale meseriei de «chirurg», pe care o exercita Don Rodrigo de Cervantes, ca unul ce nu-și putuse termina studiile de medicină. Mai fiind și surd pe deasupra, își găsea destul de greu clientela, așa că familia, împovărată de copii, trebuia să-și schimbe neconținut reședința. Nu e nici o mirare, așadar, că șapte orase din Spania își dispută azi dreptul de a se socoti orașul natal al scriitorului pe care fiecare din ele le-a persecutat în timpul vieții. Ceea ce e sigur este că botetul lui Cervantes s-a petrecut în orașul Alcalá de Henares, în biserica Santa Maria Mayor, la 9 octombrie 1547. Între 1550 și 1566 putem găsi familia Cervantes, cu cei șapte copii, la Valladolid, la Madrid, la Sevilla și iarăși la Madrid, unde Miguel, cel de al patrulea fiu, devine elev la Colegiul umanistului Lope de Hoyos, și unde în 1568, la 18 ani, este repetitor și apoi profesor suplinitor, foarte apreciat de maestrul său. Acest Hoyos îi publică primele producții literare: un sonet, cinci *redondillos* și o elegie ocazională, versificate de 199 de versuri, asupra unei teme oficiale de actualitate: moartea reginei Isabel de Valois, cea de a treia soție a regelui Filip al II-lea. Atras deopotrivă de litere și de cariera armelor, ce-și dispută, în conștiința epocii și a scriitorului, dreptul la întîiere în pret, Cervantes pune spada în balanță și pana este silită să se dea bătută, întocmai cum se va petrece și în paralela teoretică pe care el o va institui mai tîrziu, în roman, prin gura lui Don Quijoto. Numai că, pentru moment, spada, la propriu, se întoarce împotriva-i. Rîndind mortal, în vecinătatea curții regale, pe un nobil, Antonio de Sigura, se va emite împotriva lui mandat de arestare, la 1569. Cervantes nu poate fi însă găsit. Căluțul, pregătit să-și taie mîna dreaptă, cum suna osînda, îl așteaptă degeaba. Vinovatul e la adăpost de urmărire, căci se pusese sub protecția nîntului papal, venit în Spania să prezinte regelui Filip al II-lea condoleanțe pentru moartea infanțului Don Carlos (pe care regele, cum se știe, îl ucisese, dar crima nu împleta asupra ceremonialului diplomatic). Acestui cardinal, Giulio Acquaviva, scriitorul, îl va sluji drept valet cu titlul de șambelan, urmîndu-l în Italia pe galera cu care venise. Roma, Milano și Lucca, Ferrara, Parma și Veneția, Napoli, Palermo și Messina își deschid porțile pentru lacomul iubitor de frumos care le sorbea comorile, îmbogățindu-și sufletul cu art, literatură și gîndirea Renașterii. Cervantes învăță să guste nu numai plăcerile vieții pline de senzualitate artistică organizată a italienilor, ci și spiritul lor, literatura, pe care-o asimilează învășindu-le limba odată cu perfecționarea sa în studiul limbii latine și a culturii umaniste italiene. De îndată ce zăngănitul spadelor se apropie de urechile sale, cu prileul învaziilor turcești din 1570 în insula Cipru, ceea ce alarmează statele mediteraneene, umanistul din

Cervantes face loc soldatului. În sufletul valetului de cardinal, spada trage mai greu decât litera. În unitățile spaniole de la Napoli, Cervantes se înrolează ca simplu soldat. Nimerise în compania lui Diego de Urbina din regimentul de pedestrași al lui Miguel de Moncada, armată de sub ordinele lui Marcantonio Colonna. (Lui Ascanio Colonna, fiul acestuia, avea să-i dedice scriitorilor, cincisprezece ani mai târziu, prima sa carte).

În lupte împotriva musulmanilor din Mediterana, bătălia de la Lepanto, de la 7 octombrie 1571, ar fi putut avea un rol decisiv, dacă, după victorie, amiralul flotei spaniole, Don Juan de Austria, bastardul lui Carol Quintul, deci fratele lui Filip al II-lea, ar fi putut smulge acestuia din urmă consimțământul de a-i ataca pe turci la ei acasă, născutându-se asupra Constantinopolului pe care musulmanii nu-l mai puteau apăra, acum că flota lor era zdrobită. În felul acesta, puterea turcească ar fi fost limitată considerabil în Mediterana. Dar gelosul și prudentul monarh, care dicta, din umbra Escorialului ce-l claustră, scorta lumii, s-a temut de popularitatea prea mare ce-și câștiga în felul acesta frațele său natural, eventual pretendent la tron în ochii lui, și nu i-a permis să-și ducă la îndeplinire marelui plan. Masacrul de la Lepanto a rămas așadar inutil, căci turcii și-au refăcut curând flota prin capturi pirateresti, iar morții și răniții din această uriașă bătălie au rămas doar cu gloria de a se fi sacrificat. Sacrificul era cerut în numele celor două măiestri — egal de pompos denumite de spanioli timpului: «su divina majestad» și «la majestad del rey»: Dumnezeuul Vaticanului care nu suferea mahomedanism, și zeul său apărător, Filip al II-lea, care nu rădă concurența comercială a flotei închinătorilor lui Allah.

În micul port de pe coasta grecească, în apropiere de Corint, Miguel de Cervantes își pierde uzul minții stîngi, rămînînd cîmp pe viață. Este de notat că în ziua de 7 octombrie 1571, soldatul acesta exemplar se afla bolnav în infirmerie și că medicul vasului îl interzise să părăsească patul. Cu febră, slăbit, viteazul lese pe punte cu mîna în mină, ca un adevărat Don Quijote. Evocarea acestei memorabile bătălii navale, întreprinsă de scriitor în repetate prilejuri, ni-l arată avîntîndu-se pe o scîndură subredă, aruncată între două galere ce se abordau și înfruntînd scuipatul ucigaș de miraloti și foc al artileriei inamice. Trei plumbi i-au nimerit. N-a făcut însă parte din cei 7.000 de creștini al căror sînge s-a întrecut cu al celor 30.000 de musulmani să înfrîească atunci valurile mării. «Ocazia, cea mai înaltă și mai vrednică de memorat din cîte au văzut veacurile trecute și pot spera să mai vadă secolele viitoare» (cum se va exprima el în Prologul «Nuvelelor exemplare»), îl schilodește de o mină și-l trimite, cu două gloanțe în piept, să zacă șase luni într-un spital, la Messina. Dar abia refăcut parțial, în 1572, el își reia locul în rînduri. Luptă, așa cîntec cum era, la Navarin, pe Corfu, în Tunis (în apropiere de La Goletta), apoi în Sardinia. Și, în afară de «cicatricele purtate de soldat pe chipul și pieptul său», care, după el, sînt «stelele care conduc către cerul onoarei . . .», nu capătă din partea regelui, slujit cu atîta zel, nici o decorație, nici o treasă, nici un grad, nici o răsplătă. Ocupă în 1575, la Napoli, un mic post în administrația municipală și așteaptă să se ievască prilejul de a se întoarce în Spania, unde călăul care-l așteaptă să-i cîntăsească dreptea putea să se socotească, de bună seamă, satisfăcut că nu fusese pe de-a-ntregul tras pe sfior. Ciungului de la Lepanto i se promise gradul de căpitan în mare. Amiralul Don Juan de Austria și viceregele Neapoleului, ducele de Sesia, îl înarmează pe erou cu scrisori de recomandare, și, la 16 septembrie 1575, Cervantes se îmbarcă în sfîrșit pentru Spania, pe galera «El sol» (Soarele).

Soarta se înverșunează însă împotriva lui, pentru că la 26 septembrie, în apropiere de coasta franceză, galera este atacată de pirajii algerieni conduși de arnăuții Dali Mami și, cu toată vitezeasca lor apărare, cei rămași în viață, printre care și Cervantes dimpreună cu fratele său Rodrigo, sînt luați prizonieri și duși robi pe coasta de nord a Africii. Cinci ani va sta Cervantes în sclavie la maurii din Alger. Cinci ani de mizerie,

captivitate, ocnă, robotă, lanțuri, cazne, bătaii și umilințe. Cinci ani în care gîndul evadării nu i-a părăsit nici o clipă, cu toată supravegherea mairilor, care-l socoteau un prins de preț, judecînd după scrisorile cu semnături înalte găsite asupra lui! Datorită acestor scrisori n-a fost ucis Cervantes în repetatele rînduri cînd au fost date pe față, pe calea trădării, urzele grupului condus de acest rebel și neastîm-părat captiv. Dar tot datorită scrisorilor ce-l urcaseră în preț, suma trimisă de familia lui Cervantes pentru răscumpărare n-ajunge să-l elibereze decât pe fratele său, Rodrigo, ultima sa legătură cu lumea Spaniei, pleacă acasă. Miguel știa bine că maurii cereau de zece ori pe cît se plătiese pentru fratele său, îmboldiți fiind de importanța personalului — *risum tenetis*, mesager al regelui și protejat al amiralului flotei spaniole — și că ai săi nu vor avea nicidecum de unde scoate o sumă atît de mare. Vîndut de Dali Mami viceregelui Algerului, Hassan Pașa, acesta îl pune în lanțuri, după mai multe încercări de evadare, nepeședite datorită umorului său: cînd fusese condamnat la 2000 de bade, ceea ce i-ar fi ucis, Cervantes își dozarmase judecătorel și stăpînul arătîndu-se îngrijorat pentru soarta pădunchilor de pe trupul său, ce aveau să fie striviți de bice fără nici o vină. Pașa risese și iertase, drept răsplătă pentru veselia ce stîrșie ghiaurul să-l stîrnească prin «socarroneria» sa, această formă atît de specific ieviscă a umorului, mualic și plin de tîlc, ce demonstrează detașare existențială, atitudine estetică în fața vieții.

Nereușindu-i evadările, Cervantes pune la cale o răscoală a captivilor din Alger, plănuită pînă în cele mai mici amănunte, care, dacă-l reușea, ar fi dat coroanei spaniole teritorii noi. Din nefericire, Hassan Pașa este rechemat pe neașteptate de Sultân, la Constantinopol, și se îmbarcă pe galera cu tot avuțul său, deci și cu sclavii. La 19 septembrie 1580, Cervantes se vede legat și dus pe puntea vasului care avea să-l transporeze în Orient, ca rob pe viață. Nici o speranță de revenire în patrie, de eliberare, decît încolo. Cu Constantinopolul, Spania nu avea nici o relație. Cîteva ore cunoscu la bordul galerei turcești infernul. Ca prin minune, este eliberat în ultimul moment. Misionarii din ordinul călugărilor crîntari, conduși de Fray Juan Gil, plătesc pentru el cei 500 de escudos care nu fuseseră deajuns spre a răscumpăra un mare nobil captiv, un Palafox, pentru care fuseseră aduși banii.

Episodele sau ecourile captivității lui Cervantes la corsarii mauri din Alger apar în mai multe din operele sale: «Viața în Alger» (*El trato de Argel*), «Ocele din Alger» (*Los Baños de Argel*), «Marea sultănă Doña Catalina de Oviedo» (*La gran sultana Doña Catalina de Oviedo*), toate trei piese de teatru, de mai târziu, ca și în nuvela exemplară «Amantul darnic» (*El amante liberal*), sau în «Povestea Captivului din Alger», intercalată în prima parte a lui Don Quijote, unde se pomenesc, în fals chip obiectiv, și de isprăvile unui oarecare rob pe Saavedra. O altă piesă a lui, azi pierdută, «La Batalla Naval», trata despre lupta de la Lepanto. Acestea toate au fost concepute în timpul captivității și doar scrise mai târziu. Din producția literară a lui Cervantes în Alger nu se cunosc azi piesele (căci se pare că și aici a scris pieșe), ci doar două sonete din 1577, și o scrisoare în versuri către secretarul de Vázquez, de la Curte. Zilele traversării Mediteranei trebuie să se fi părut fostului rob zilele de sărbătoare ale întregii lui vieți.

Întors în patrie, Cervantes găsește aceeași stare de lucruri pe care o lăsase, ba încă întruvea înrăutățită. Exact opusul societății puritane engleze, care economisea și face investiții, societatea spaniolă trăiește nebanește, de pe o zi pe alta. Cei mari și bogăți o duc într-un vespnic ospăț, «Sobrietatea» nobililor este codificată grîjiului de Doctorul regelui, Herrera, la doar 5—6 feluri, precedate de tot atîtea gustări și de un număr egal de dulciori! Restul poporului viețuiește într-o vespnică așteptare a prînzurilor, ce rămîn să fie vîsate sau furate. Există un fel de codificare a furtului «legal» în Spania: servitorilor nu se gîndește nimic să le suprimă cu totul prele-

vârile tradiționale din mincările stăpînitorilor. «La sisa» (potcoveala) devine venitul săracilor («amparo de los pobres», scrie Doctorul Herrera), cărora li se recomandă să nu se servească niciodată cu mai mult de jumătate din proviziile sau banii încredințați de stăpîn. Profesiunea picarească e în floare, la toate nivelurile sociale: plășierilor de ganguri și pungașilor de bilci le corespunde în saloane impostorilor recrutat din rîndurile «cavalerilor de industrie», venit la Curte să facă fără gres carieră, în cel mai scurt timp. «Ministrii joacă toată noaptea și se scoală la amiază, cu mai multă plăcere decît să se ocupe de război. Așa, nu se mai vorbește azi de altceva decît de festivitățile de la Ducele de Lerma. Și cui îi este greu, n-are decît să geamă!» — scrie un istoric al anilor 1600, avocatul Rosell, în 1615. Birocrații și clicheile, confidenții și confesorii, împiedică tuturor cetățenilor accesul la dregătorii statului. (Și Cervantes s-a descurajat să facă anticameră cu săptămînille la Curte, în decembrie 1580, cînd îl găsim la Madrid). «Regele și ministrii săi se mișcă atît de încet, încît e mai mare mila... și nu se mai hotărășc niciodată să se hotărășc...» — scrie același Rosell.

Soldat, și nu căpitan, pleacă deci o dată mai multe Cervantes în anul 1581 în Portugalia, cînd Filip al II-lea atacă regatul vecin și-l anexează, unificînd astfel cele două mari imperii coloniale ale lumii și devenind, pentru scurtă vreme, stăpînitorul unic al pămînturilor de peste Atlantic și Pacific. Împreună cu fratele său, Rodrigo, Miguel servește și în corpul expediționar din insulele Azore. Se pare că are de lucru și în Maroc, pe la Oran și Mogadine. Ceea ce e sigur e că în iunie 1581 e la Cartagina, «în serviciul regelui». În tot acest timp nu scrie decît versuri, ocazionale: cîteva sonete publicate prin antologiile adresate, alcătuite de cîte un literat prieten, cu prilejuri festive precise!

În 1583, gîndul statornicirii și al întemeierii unui cămin începe să-l bîntuie pe acest pribeg care împlinea treizeci și șase de ani. Îndrăgostit de o anume Doña Catalina de Palacios Salazar y Voymediano, cu optsprezece ani mai tînăr decît el, Cervantes o cere în căsătorie. În cîntecul logodniciei sale își scrie prima sa carte, romanul pastoral *Galatea*, rămas la primele șase părți ce compun volumul I — pe al doilea l-a tot promis, timp de treizeci de ani — lucrare în genul convențional al pastoralismului italian introdus în Spania prin Diana lui Montemayor. Foarte puțin diferite unele de altele în compoziția lor de ansamblu, pastoralele sînt toate lucrări de imaginație, destul de convenționale, de codificate de altfel, povestiri pline de clișee stilistice și de infloritură retorică, de digresiuni pseudo-savantice și de prolixie și artificioase extravagante. Retorismul acestei proze fastidioase face din orice roman pastoral o pastă. Cervantes a vroit să-și celebreze iubită, pe Doña Catalina, numită aici *Galatea*, căreia păstoriile Elicio și Erastro îi cîntă, pe malurile Tajo-ului, iubirea lor inflăcărată. Nu e singura pereche îndrăgostită din roman: Miremio și Silveria, Salercio și Leonarda, Lenio și Gelasia, oferă decurul viu al tiradelor, moarte înainte de a se fi născut și condamnat la ridicul pentru orice minte întreagă. Cervantes însuși, ajuns la maturitatea talentului său, va condamna mai tîrziu, cu toată slăbiciunea sa pentru prima-i carte, absolvită la scrutin, literatura fals sentimentală a pastoralismului, lîncezeala unui lirism nesincer, bun pentru curtenii leneși și împanglicați, și nu pentru oameni întregi. «Toate aceste cărți sînt curate năzdrăvănii, scrise pentru desfătarea trîndavilor, și n-au nici pic de adevăr» — va da decrta el prin gura lui Berganza, cîinele înțelept din «Colocviul cîinilor».

«Galanterile, pe cît de cînstite pe atît de bine declamate», și «leșinurile în care cădeau cînd un păstor, cînd o păstoriță, în cîntecele din cîmpoi ale unuia sau de flaut ale celuilalt», fac «conținutul unei cărți întregi dintre acestea, care înșală». Totuși, la *Galatea*, Cervantes a ținut. Îngăduința pe care o resimte el pentru acest păcat de tînerțe al literaturii sale se vede din felul în care o cruță cu prilejul autodafeului organizat de preot și de bărbier cu cărpile lui Don Quijote, vinovate de lipsă de bun simț.

Obținînd, în februarie 1584, privilegiul regal pentru publicarea «*Galateei*» și-o vede tipărită abia în primăvara lui 1585, dată cînd încasează, de la librărlu Blas de Robles, suma de 1336 de reali, cu ajutorul căreia își instalează proaspătul menaj; contractase căsătoria în decembrie 1584, și zestreă Doinei Catalina, modestă, deși foaia dotată o evaluează la mii de reali, pe care soțul ei nu i-a atins, se compunea doar dintr-o casă în satul Esquivias și o livadă, ce nu aduceau venit. În același an cu prima sa carte, Cervantes își vede și primul (și singurul, de altfel) copil, Isabel de Saavedra, care i se naște dintr-o simultană legătură extra-conjugală, cu acrită Ana Franca Rojas. Nevoit să cîștige bani, căci *Galatea* n-a fost decît un trecător și slab succes financiar, Cervantes își încearcă norocul în teatru. Pînă la 1587 scrie 20 sau 30 de piese, cele mai multe pierdute, care n-au avut succes. *El trato de Argel*, care ni s-a păstrat împreună cu tragedia *El cerco de Numancia* (Asediul Numanciei), sînt din această perioadă. Prima cuprinde impresii din captivitate: valoarea ei dramatică este neață, și n-are alt rost decît să dea captivului Saavedra prilej să declame o tiradă, frumoasă la urma urmel, dacă e luată în sine, ca retorică. Cea de a doua, care l-a entuziasmat cîndva pe Shelley, ca și pe Goethe, pe Humboldt și pe frații Schlegel, este o patetică istorie a asediului cetății iberice Numancia, care a rezistat în antichitate armatelor de 80.000 de oameni comandate de Scipione Africanul. Declamînd, șefii celor 4.000 de iberi asediați mor toți; patriotismul lor este atît de inflăcărat, încît Sci-

SALVADOR DALÍ: Ilustrație la Don Quijote ►

pione însuși, mișcat de moartea lui Viriato, cel din urmă dintre numaiți, le face elogiul la sfârșitul piesei. Istoria cunoaște reveniri și poveștile eroice au destin. Pe vremea războaielor napoleoniene, unul din conșii Palafox comanda apărarea Zaragozei împotriva francezilor asediați. În cetatea asediată s-a reprezentat, ca o destindere oferită soldaților, tragedia lui Cervantes, și mareșalii lui Napoleon datorară acestui fapt, în ziua aceea, pierderile suferite. Inflăcărarea versurilor fostului soldat de la Lepanto își făcuse efectul cu mai bine de două secole întârziere.

Cît timp a trăit, autorul piesei n-a cunoscut niciodată asemenea succes. Epoca aprecia mai curînd piesele cu subiect luate din viața contemporană. Teatrul spaniol are un caracter popular foarte precizat, și este un fapt cunoscut în istoria literară acela că subiectele clasice prind mai cu seamă acolo unde teatrul se dezvoltă la curte. În teatrele improvizate în curți de han, ale Spaniei, ca și în sălile create anume, (*corrales*), geniul specific al acestui popor va accepta mai curînd genul de dramă numit impropriu «comedia populară», decît tradițiile cu subiect antic. De altfel, în afară de *Jerusalén* (azi pierdută), Cervantes n-a mai încercat genul mare, scriind și el, ca toată lumea, comedii în versuri rimate și în proză ritmată. Bufoneria la modă, pentru care își simțea vocația cea mai vie ! încă înainte ca Lope de Vega, această «minune a naturii» (*monstruo de la naturaleza*) să fi acaparat scenele Spaniei pînă la excluderea oricărei concurențe — fapt care el va lavi grav pe Cervantes mai tîrziu — încă înainte ca publicul să fi optat pentru acest favorit al său, eșecul lui Cervantes în teatru se schițează destul de amenințător. Don Quijote cum era. Cervantes continuă să creadă în genul său de dramaturg, împotriva tuturor piedicilor.

«Comediile, ca și femeile frumoase — scrie el — au zile bune și zile rele, supuse hazardului. Am văzut la Madrid, bătută cu pietre, o comedie care la Toledo a fost încoronată cu lauri. S-ar putea ca, atunci cînd nici cu gîndul nu gîndești, una din ele să-ți aducă onoruri și bani». (*Adjunta al Parnaso*, notă în proză ce urmează poemului «Călătorie în Parnas»). Despre piesele sale, Cervantes se pronunță tot acolo astfel: «De n-ar fi ale mele, mi s-ar părea vrednice de elogi !»...

Oricît s-ar spune că era de opac publicul epocii, opinia contemporaneității lui Cervantes a fost impresionată de unele din lucrurile dramatice ale acestui titlu. Publicul spaniol, care respinsese regula celor trei unități aristotelice și imitațiilor după Terențiu, Plaut și Aristofan, un public care nu vroia să știe de Horatius și de Aristotel, făcînd o imensă consumație de «câl de fapt» (omorii, violențe, crime și dueluri ce se petrec pe scenă, în vîzul spectatorilor purtați de la un capăt al pămîntului la celălalt în curs de 3 «zile» ale piesei), a înregistrat, ca pe o izbîndă a dramei populare, și opera dramatică a lui Cervantes, cu toate înscușele momentane ale uneia sau alteia dintre comedii. Teoretician nesigur pe idelle sale, atunci cînd, (în capitolul XLVII al lui *Don Quijote*), el îl face pe canonic și pe paroh să discute despre comedia modernă într-un chip ambiguu, dînd dreptate cînd tradiții umaniste clasice, cînd gustul popular, Cervantes este un creator cu instinct infailibil. În ceea din comedii sale, cum sînt «Comedia hăzile» (*La entretenida*) sau «Pedro de Urdemalas», mici capodopere cum în special se demonstrează a fi acele foarte spaniole «interludii» (*entremeses*), piese într-un act, ferite de orice artificii, de orice gînd de «combinație scenică» și menite doar să prezinte direct imprevizuri și tipuri vii, extrase din viața de toate zilele, se simte maestrul literaturii de observație realistă, cel prezent în *Nuvelele exemplare* și în *Don Quijote*. Șasesprezece din piesele lui Cervantes, opt comedii și opt entremeses, i se vor tipări, în 1615 de-abia. Pînă atunci, eșecul său în teatru îl obligă să-și caute alt chip de a-și câștiga pîinea. Mijlocul cel mai la îndemînă, scrisul, nefîndu-i de nici un folos, Cervantes intră la 1587 într-o funcție publică: devine rechizitor de grîne pentru nevoile armatei, și parcurge, pentru o soldă de 12 reali pe zi, întreaga Andaluzie, pe jos și de-a călare, stringînd cotele de

cereale. Nevoit să-și dubleze eforturile pentru nevoile sporite ale alimentării vestitelor flote numite «Invencibile Armada», ce se pregătea în 1588, el face exces de zel și rechiziționează nu grîul țârlanilor, cum îl era prescris, ci și grîul unei parohii, al celui din Ecija. Biserica îl excomunică, pentru această vină, pe zelosul «comisar brevetat», care își pierde slujba. O recapătă peste cîteva luni, cînd i se face recomandația de a proceda «mai cu blîndețe» (față de privilegiile recunoscute, ale nobililor și bisericilor, nu față de țărani).

Nemulțumit de sarcinile acestuia subalterne, obositoare și fără de nici o perspectivă, scriitorul, purtat mereu pe drumuri, fără casă nici masă, nu poate produce altceva decît versuri, publicate prin antologii ca altădată, în epoca studenției sale la debuturile literare. Solicitat Cuzii un post în India, la 1590, dar nu i se acordă. Tot observînd, prin haurile Andaluziei pe unde poposea, oameni și moravuri, Cervantes scoate a fi strîns destul material pentru o serie de comedii. Găsește, în sfîrșit, un proprietar de teatru, pe Rodrigo Osorio din Sevilla, care-i semnează un contract pentru șase comedii a câte 50 de ducați fiecare, cu condiția «să fie printre cele mai bune din Spania». În aceeași zi, însă, la 19 septembrie 1592, este arestat și închis la Castro del Rio, pentru nereguli în contabilizarea grînelor prelevate. Curînd este din nou în slujbă, sub ordinele provedorului lisonza, cu solda de 10 reali pe zi, și străbate Sevilla, Lleiria, Villagarcia etc., pînă cînd, în 1594, este mutat cu serviciul în provincia Granada, pe care o străbate de asemenea în lung și-n lat. În 1595 câștigă, la un concurs literar organizat de călugării dominicanii în cinstea Sfîntului Iacint, întîiul său premiu: trei linguri de argint !... Tichie de mîrgăritar celui lui ! După câteva nesemnificative sonete ocazionale, dintre care unul satiric, batjocorînd «intrarea triumfală» a ducelui de Medina-Sidonia în Cadizul prădat și părăsit de englezii contelui Essex, încolțește în mîntea lui ideea de a scrie, cu materialul cules din peregrinările profesionale, o odisee tragic-comică, în care să apară contradicțiile grave ale epocii acestea, de feudalism ariarat într-o lume a banului. Ideea lui *Don Quijote*...

Îmbîtrînind de nevoi, la realizarea romanului nu poate trece decît atunci cînd obositoroa corvadă a rechizițiilor de nutreț îl va da un răgaz nesperat și nefericit ! în închisoare, începînd din septembrie 1597, cînd este închis din nou și-și pierde definitiv slujba ! Este de data asta învinuit de a fi sustras o sumă mare, 128.281 maravedises, adică 34.070 reali, deci lea sa pe 3407 zile, circa 10 ani de salariu, pe care n-are cum să restituie. Adevărul este că scriitorul încredințase suma aceasta unui oarecare Simón Freire de Lima, care dispăruse cu banii. Urmărit de fisa, el cunoaște amarul unei reclusiuni fără nădejde, și este, pînă la 1603, închis, cea mai mare parte a acestor șase ani, poate în tîrșuror Argamasilla de Alba, din la Mancha, unde concepe primul volum din *Don Quijote* și citeva din cele mai bune *Nuvele*, ce se vor publica în 1613 sub titlul de *Nuvele exemplare* (pilduitoare din punct de vedere moral). Eliberat la 24 ianuarie 1603 (în baza raportului redactat de întendentul [penarrieta], el este chemat la Curte, la Valladolid, pentru a lămurii definitiv problema conturilor. Somer, lipsit de orice venit, nu poate plăti nimic. Semnează o assignație a tezaurului (Contaduría mayor de Cuentas), și menține astfel, pe viață, de-a-supra creștetului său, o sabie a lui Damocles: executarea tratei îl amenință clipe de clipe. Îl întreține fînă, Din 1603, deatază chîntăna de 688 reali, prețul reparării rufelor marchizului de Villafranca, plăte și chiria de fîca, surorii și nepoata lui Cervantes, la Valladolid !... În disperare de cauză, deși la început nu consideră romanul conceput în închisoare decît drept un divertisment și nu-l credea de o valoare literară deosebită, Cervantes găsește pentru el un editor.

În septembrie 1604 i se dă privilegiul de publicare, și cea mai mare carte a erei moderne își află în ianuarie 1605 cumpărătorii, în librăria lui Francisco de Robles, furnizor al curții regale, la Madrid. Editor îl fusese Juan de la Cuesta, scriitor de «entre-

meses » și de snoave el însuși, prieten al rivalului lui Cervantes, pismașul capelan Lope de Vega, care ani în sir făcuse să nu i se primească la nici un teatru și la nici o editură piesele, și care-l va batjocori curînd pe Don Quijote și pe autorul lui, dînd dovadă de o neașteptată opacitate literară și de o mare indelicăteță sufletească, surprinzătoare la un geniu.

Printr-o dedicație pompoasă, cu fraze împrumutate din alți scriitori (Herrera și Medina), fără de nici o sinceritate, dar capabile să lingusească un înalt și înfumurat personaj, Cervantes își asigură protecția ducelui de Bejar, al șaptelea din această spiță, care purta titlurile de « marchiz de Gibralféon, conte de Banalcázar y Banarez, viconte de la Puebla de Alcocer, senior al orașelor Capilla, Curiel y Burguillos ». Acest redondent netot, care nu l-a ajutat niciodată cu nimic pe marele « Homer al Secolului de Aur », îl este însă o relație utilă, în lumea zeilor de la Curte. Se pare că, știindu-se urmărit de nenoroc, Cervantes caută să-l preîntîmpine. Cînd soarta începe a-i surde, căci *Don Quijote* cunoaște un succes nemălințînit de librărie, una din loviturile de teatru ale destinului îl auzvire din nou pe nefericitul ciung în ghiarele « justiției »: un tînăr nobil este găsit ucis sub portalul casei lui Cervantes din Valladolid. Cum martorii spun că acest Gaspar de Espeleta nu era altul decît ibovnicul fiicei lui Cervantes, Isabel, sînt implicați în proces, la 27 iunie 1605, și Cervantes, și fiica lui, și surorile, și nepoata sa, eliberați pe cauză doar o săptămînă mai tîrziu. Spre a se salva, Cervantes pledează în propria sa turpitudine: aduce mărturia vecinilor că Isabel era de multă vreme amanta altui bărbat, un portughez, și că n-avea nimic de-aface cu Gaspar de Espeleta. Achitat, prestigiul scriitorului este cu totul rînit și el trăiește neconținut cu frica Inchiziției în suflet. Urmînd în februarie 1606 Curtea regală, care revine la Madrid, se stabilește din nou în capitala veche, își căsătorește fiica și, nemăscriind decît trei mici « salnetes » și cîteva sonete, se afiliază unei confrăteri catolice ca să albe o acoperire de eventuale acuzații ale teribilei poliții eclesiastice. Sînt ani grei, umilitori, în care această celebritate ce cucerise Spania și cuceria Europa, luptă cu sărăcia, cu frica de închisoare și cu lipsa de libertate a cuvîntului, cenzurat de rege și de Sfîntul Oficiu.

Greaua luptă cu viața nu-l dă decît momente rare de scump plătită satisfacție, care-l vin tot din scris. Mizeria, vîrstă și boala — era diabetic — îl împiedică să înainteze în redactarea părții a doua a lui *Don Quijote* așa cum ar fi vroit. Pe cînd scria la al 59-lea capitol din volumul II al cărții sale, Cervantes află de apariția unei părți a doua apocrife, a lui *Don Quijote*, semnată Alonso Fernández de Avellaneda din Tordesillas, și apărută la Tarragona. Argonzuel care se ascunde sub acest nume n-a putut fi identificat decît ca aparținătoare, la un dialect. Era poate Aliaga, duhovnicul regelui Filip al III-lea, cel supărat de porecla pe care l-o dădea lumea ce-l denumise Sancho Panza (panza — burtă)? Era Juan Blanco de Paz, abatele capelei regale, care-l fusese tovarăș de captivitate în Alger scriitorului, și de care acesta știa că-l trădase bey-ul cu prilejul unei conjurații ce tindea la evadare? Era însuși Lope de Vega? Sau Tirso de Molina, acolitul acestuia? Vreun rival literar, pismaș, care vroia să-l fure laurii? Era o societate în nume colectiv de inamici? Toate bănuiele trecură prin mintea nefericitului autor. Furia lui Cervantes nu mai are margini: în prologul cărții apocrife, piratul literar îl insultă trivial, numindu-l « ciung » și « bătrîn »!... Abominabila operă are însă și un revers prielnic scriitorului: îndrîjirea îl face să-și înzecească eforturile, și opera reală, terminată în scurtă vreme, poate în fine apărea: Cervantes dă la iveală adevăratul ei volum al II-lea la 1615, zece ani după înfiul volum. Tot timpul acesta, scriitorul a trebuit să-și amîne proiectul de a lucra la alt roman al său, la realizarea căruia ținea, poemul în proză de factură cavalerască « Los trabajos de Persiles y Sigismunda » (Suferințele lui Persil și ale Sigismunde), ce nu va vedea lumina tiparului decît postum.

Ce este, în sfîrșit, *Don Quijote*? Despre sensul romanului acestuia s-a scris mult. În lucrarea lui Cervantes s-a văzut doar un atac direct la literatura timpului său. Montesquieu spune undeva, în « Scrisorile persane », că « singura carte bună a spaniolilor este cea care arată ridicolul celorlalte ». Lucrul este cu desăvîrșire inexact. Mai întîi, literatura spaniolă a Secolului de Aur a produs opere a căror originalitate artistică și al căror miez etic le pune printre cele mai valoroase cărți ale literaturii universale. Fără să mai vorbim de teatrul Secolului de Aur spaniol, care stă alături de

teatrul elizabetan, și fără să vorbim nici de lirică, în care doar trubadurii Secolului XII-XIII prozensau dacă se mai pot altura splendide inspirații populare a poezilor iberici, ci menținându-ne doar la proză (—din care, treburile să recunoaște că în România a fost tradus prea puțin, și abia în ultima vreme—) este evident pentru noi că *Don Quijote* nu s-a născut din vînt. O bogată literatură de imaginație reînvia ciclul romanelor bretones cavaleresti, care-și aveau rădăcinile lor în dezvoltarea gustului estetic, și o stufoasă literatură de observație, cu influențe populare și orientale, se dezvoltă sub forma așa-ziselor « cuentos viejos » — snoave și povestiri — încă din secolul al XIII-lea. Departate de a vroi să « arate ridicolul celorlalte » cărți ale literaturii spaniole, *Don Quijote* este o operă care mătură și explicit și implicit dragostea autorului său pentru tradiția strălucită a literaturii naționale, dimpreună cu admirația pentru marile opere ale Renașterii italiene și ale anticității clasice, înțelegătoare cu sensibilitate modernă.

Ceea ce dărimă *Don Quijote* nu e o literatură, adică nu e creația estetică, realizare a spiritului uman, ci este industria interesată a unei anumite forme de propagandă feudală: pastisa tirzie a romanului curtean, cavaleresc sau pastoral. Instrument reacționar de luptă împotriva rașii spre luminile căreia tindeau umanistii Renașterii spaniole, romanul cavaleresc era, cum am mai spus-o cîndva, otrava înfuzată conștient de feudați și de cler poporului, pentru a-l împiedica să vadă dezastrea realitate socială ascunsă sub strălucirea aparentă a Spaniei, pentru a-l deforma spiritul, îmbimbându-l de iraționalism și misticism, și acreditînd idealul depășit al unei societăți de tip medieval. « Manual al bunului cavalier », cum va scrie Garcî Ordoñez de Montalbo, autorul versiunii cinquecentiste, tirzi decî, a romanului cavaleresc *Amadis de Gaula*, publicat sub Carol Quintul, romanul de acest gen este un « doctrinal de principes y señores » (îndreptar pentru marile feudali), a căror ideologie este menită să o conserve și propage, și un model de urmat propus micilor nobili, « para acrecentar la milicia corporal », pentru menținerea spiritului de combativitate în sinul diverselor pătri ale populației, venic mobilizate pentru nesfîrșitele cruciade antiislamice sau pentru războaiele coloniale și expansioniste. Tinerilor aventurieri, dispuși să-și caute « glorie și renume mondial » în expediții militare cu pretext religios, ori în aventura colonială, li se înfierbînta creierii citind aventurile lui Amadis de Gaula, sau Tirante cel Alb, ori ale urmașilor lui Amadis, Palmerin de Inglaterra, Primalone, Belianis, Florisando, Lisuarte, Florisel de Niquea, Rogel de Grecia, Legolomeo, Felixmarte de Hircania etc. etc. etc. Parlamentele municipale, las *cortes*, organe populare de conducere ale comunelor spaniole, ceruseră de mai multe ori suprimarea literaturii cavaleresti, ale cărei consecințe grave le vedeau. Bunul simț popular și discernămintul învîșătorilor umanisti, ca Juan de Valdés, se întinesc în privința aceasta, a necesității abolirii acestor otrăvi. Geniul lui Cervantes înțelege că nu prin interdicții oficiale sau prin edicte parlamentare, nici prin docte discuții de doctori în litere, ci printr-un procedeu democratic, printr-o expunere publică, adresată marilor mase de cititori, se va putea discredit generația cavalerescă. În *Don Quijote*, sub forma unei povestiri epice de fapte, și nu a unei dezbateri de idei, Cervantes va și-și oferi lumen *parodia*, *caricatura* romanului cavaleresc, redus la ridicul printr-o ingenioasă substituție de planuri și constituind astfel un soi de contra-parie negativă a primejdioaselor unelte de propagandă feudală.

Marea operă a lui Cervantes se sprijină, în acest scop, pe tradiția literaturii populare și picarești, laică și realistă, în care-și găsește expresia literaturii mentalității celor exploatați, într-o proză vie, sarcastică, tăioasă, menită să demaște și să acuze. Discreditarea convențiilor intemiate pe minciună, la care ținea atît regimul absolutist monarhic, disolvarea miturilor sacre, furturate de cercul oficial, lăsa țelul imediat al literaturii născute din bunul simț popular, care-și croiește drum în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și culminează cu Cervantes.

Don Quijote este prefigurată la Cervantes de unele tipuri ale nuvelisticii sale. În « Licențiatul de sticlă » (*El licenciado Vidriera*), eroul uneia din « Nuevele exemplare », se simte eboșa cavalerului Tristei Figuri, mai puternic decît în oricare alt personaj. Spre tărîmurile nebuniei își diriguie barca și octogenarul Carrizades din « Gelosul Estremadurei » (*El celoso extremeño*), și pedepsirea lui pentru inadecvarea judecării la realitate nu întîrzie să se vadă în « Pilduitoarea » concepție a navelor lui Cervantes, care-și « cuprind, unele sarea în ele însele, altele în felul în care-s povestite », după expresia însăși a autorului.

Asta să fie, de fapt, și *Don Quijote*? O povestire exemplară? Intenția melioristă cu care a fost conceput romanul este de neîgăduit. Puterea de analiză a geniului lui Cervantes depășește în societatea epocii scrisul fals și ruginit al unor roșice care făceau mecanismul social să funcționeze alandala. « Omul vrăjit, trăind în afara ordinii firești a lucrurilor » care era Spania pe atunci, trebuia trezit și datat la realitate. Mijlocul cel mai bun de a pedepsi vicilele adaptării la o situație de fapt este, se știe, risul penalizator, satira, batjocura, cu atît mai sfichilutoare cu cît e mai artistică.

Printr-o imagine artistică perfectă, prin cuplarea unui personaj tipic pentru mentalitatea epocii respective, pusă să acționeze în împrejurări tipice pentru acea epocă, Cervantes își face contemporanii să simtă primejdia. Spaniei feudale care continuă să se creadă ceea ce fusese, adică stăpîna temută a lumii pînă peste țări și mări, li se pune în față o oglindă. O oglindă paralizatoare și leucitoare. Sub trăsăturile comice ale marionetelor lui Cervantes, minuite cu dexteritate, oamenii timpului își pot vedea greșala: aceea de a nu înțelege prezentul.

Căci Don Quijote nu e un nebun oarecare. Cu hidalgul acesta se petrece o dramă, o dramă adîncă: —drama Spaniei, a poporului acesteia, cu feroarea profeție a adevărului în inimă, cî- vede țara condusă de minciuna aurită.

Don Quijote refuză să la în seamă realitatea, nu pentru că n-ar fi în stare s-o perceapă, ci pentru că Josnicia ei li jigneste setea de înalțuri etice și simțul de dreptate înăscut. Ștîndu-și valoarea, vitejia și cinstea, demnitatea și omnia, Cervantes s-a văzut tirat totuși în noroace. Realitatea n-a vrut s-o vadă nimănui în cazul lui. Adevărul, pe care-l slujise și pe care-l clama, nimănui nu li-a luat în seamă. Bătălie și pietrele li așung din partea aceluia care ar fi avut de ce li recunoaște, ca galeoșii lui Don Quijote; cu ciomăgeli și închisoare li li răspîlă vitejia eroică, ignorată de nepăsarea dragătoarelor. Față de primejdia în care se afla țara și față de mizeria în care trăia poporul, aștat mereu de otrava propagandei ieșite și feudale, Cervantes reacționează ca un Don Quijote: nu înțețea o clipă să creadă într-o lume de lume, într-o lume mai bună, în care meritul este recunoscut și răspîdit, în care virtutea e onorată. Discursul Hidalgoșului din La Mancha despre « Vîrsta de aur » a omenirii este o splendidă viziune a unei societăți în care bunurile sînt obștești și omul trăiește liber, în conformitate cu legile naturii și nu « în afara ordinii firești a lucrurilor ». Este interesant de observat că această profesie de credință a lui Don Quijote, ca și cea din « paragona literelor și armelor », nu mai e de fel ridicol. Nu zîmbim de fel auzind-o. Dimpotrivă. Ne înfiorăm de sunetul, altfel nu, al adîncurilor unui suflet. Și zîmbim de-abia atunci cînd vedem reacția celor cărora aceste înfăciare cuvînturi le fuseseră adresate: ridem de ei, care n-au priceput nimic, și nu de Don Quijote, care le un precursor al omenirii viitoare.

Mecanismul « nebuniei » lui Don Quijote, Cervantes îl demonstrează și analizează de mai multe ori în cele două volume ale cărții. Conștiința lui este în criză din pricina nepotrivirii sistemului ierarhic de valori pe care ideologia feudală li i-culcase în suflet, cu sistemul ierarhic de valori acceptat de viața curentă a societății. Între suprastructura iluzorie, mitică și mistică a vremii sale, moștenită din alte vremi, și baza materială a societății, se produsese un divorț. Masa producătoare a poporului

nu mai credea de mult în miturile orînduirii feudale. Pătura parazită a Spaniei Secolului de Aur, granzii și funcționarii, clerul și virfurile armatei, nu mai credeau nici el decît în *ban*. (« Poderoso caballero es Don Dinero », va scrie, în satira sa cunoscută, Quevedo.) Totuși, se făceau a crede și impuneau altora credințe față de care ei înșiși aveau disprețul cel mai deplin. Cinismului, Don Quijote îi răspunde printr-o armă inadecvată: virtutea. Dar în lupta dintre virtute și cinism, virtutea nu poate învinge în această epocă. Și Don Quijote va cădea. Dar Cervantes, care a învățat, căzînd, că virtutea nu răpune cinismul, știe că cinismului i se poate răspunde totuși eficace prin sarcasm: el demască viciul moral, punînd virtutea să-l la drept virtute, așa cum, ipocrit, se recomandă viciul înșuși. « Iată unde ajungem dacă luăm în serios comedia pe care ne-o joacă stăpînirea », pare să spună, prin Don Quijote, Cervantes. « Dacă adevărul nu-l adevăr, așa cum îl vedem, ci-i adevăr așa cum spun că-l văd elitele, cei aleși, inițiații bisericii catolice și ai ordinelor sacre cavaleirești, dacă ligheanul de bărbier nu-i lighean de bărbier decît pentru nepricepuții, lipsiți de lumina revelatoare a inițierii în tainele feudalismului, și este de fapt coiful lui Mambrin, dacă samarul de lemn pictat al măgarului e harnășament damaschinat, dacă morile de vînt sînt uriași, și estroplata, hîda, desfrînată Maritornes e o domniță din povești, dacă nădușita Aldonza Lorenzo, țărâna bărbătoasă și lubeașă pe care o descrie Sancho, este casta și pura fecioară Dulcineea, de neam împărătesc, atunci da, atunci într-adevăr, numai atunci, Spania e puternică, regele e înțelept, judecătorii sînt drepecți, clericii sînt evlavioși, așa cum se spune » . . .

Denunțarea farsei inițiatice pe care se întemeiază feudalismul este miezul acestei povestiri. Don Quijote este omul, naiv, simplu, nobil, care la sfîrșit propagandă drept adevăr, pentru simplul motiv că în sufletul lui nu încăpea ideea că e cu puțință atîta jostnicie cită implica cinismul — etica specifică a potentatului feudal și eclesiastic, care are un fel de a gîndi între cei de rangul său și alt fel de a gîndi cînd e cu martori din afara castei sau bisericii, în public.

Punctul de vedere al bunului simț popular, exprimat de Sancho Panza, este și el contaminat uneori de toxina quijotescă. Sancho, ce reprezintă masa poporului, este adeseori furat de nălucirile zevzece ce i se vîră în cap cu de-a sila. Este un moment în *Don Quijote* în care însă el devine complice: episodul în care toți se ingeniază să-l convingă pe bărbierul prădat că ligheanul e coif și samarul — șa damaschiată. Cervantes a vrut să atragă contemporanilor săi atenția asupra primejdiei de a « bate în struna nebului », asupra consecințelor complicității cu feudalismul. Poporul spaniol al secolelor XVI—XVII vroia plîne și pace. Feudalii căutau să-l convingă că plînea și pacea se cuceresc prin foame și război. Cervantes care a făcut o viață foame și a gustat din plin războiul, poate să strige țării lui și omenirii: « Virsta de aur nu vine prin fier, după cum nu vine prin aur. Nu cuceririle cu spada, nu agonisirea de metal prețios feliut din pămînturile cucerite, nu banii, nu proprietatea pot aduce lumii fericirea » .

Don Quijote nu spune decît *nu* lumii sale. Dar face greșala de a-l spune în numele unei lumi revoluate, în numele *trecutului*. Cum trebuia să arate fața lumii, Cervantes n-a știut decît prin negarea aspectului contemporaneității. De aceea, Don Quijotele său cere doar dreptul la visul antagonist, compensatoriu, la evadarea din realitate. Dar Don Quijote e omul înșuși, care nu poate trăi fără « dreptul la vis » !

CERVANTES, sinteză spaniolă și europeană

În concluzia la *Sentimentul tragic al vieții*, intitulată *Don Quijote în traği-comedia europeană contemporană*, Miguel de Unamuno face câteva admirabile reflecții cu privire la structura eroului care a câștigat, prin exaltarea și umilitatea sa, lumea. Printre altele spune: «Îmi simt sufletul medieval și sint de părere că sufletul patriei mele este medieval; că, prin constrângere, ea a trecut prin Renaștere. Reformă și Revoluție, înviind cite ceva de la ele, fie, dar fără să lase să se atingă sufletul, păstrând moștenirea spirituală a acelor vremuri pe care le numim întindecate. Și quijosismul nu e decât centrul cel mai disperat al luptei Evului mediu contra Renașterii care a ieșit din acesta».

În parte, cuvintele lui Unamuno sînt adevărate, dar în lupta între Evul mediu și Renaștere nu știm cine iese învingător și nici Unamuno nu ne-o spune. De fapt, poate nici Cervantes, genialul și umilul luptător de la Lepanto, nu știa nimic despre acest lucru atunci cînd concepea pe fiul spiritului său în care a pus toate biruințele și înfrîngerile epocii, toate conflictele de idei și mentalități. El a dat naștere unor imagini de rară forță în istoria literaturii universale, imagini care exprimă plurivalent, ambiguu, sensuri de gândire, direcții ale spiritului foarte caracteristice pentru Renașterea spaniolă și europeană. Dar elementele de cultură din *Don Quijote* sînt cu totul amestecate și greu se poate discerne și doza ceea ce aparține Evului mediu și ceea ce se cuvine Renașterii, dacă nu se ține seama de epocă, de anii vieții și opereii lui Cervantes și dacă nu se integrează marea roman în circuitul european al Renașterii.

Don Quijote, răspuns tirziu al Spaniei dat Renașterii europene (după 1580), cînd aceasta se afla la capătul evoluției sale istorice, cuprinde prescurtat toate etapele procesului, combinate variat și în felurile ipotestice, caracteristice geniului național iberic. Influențată mult de Italia, mișcarea Renașterii spaniole păstrează unele trăsături specifice, determinate de dezvoltarea particulară a monarhiei catolice, de lupta poporului pentru eliberarea pămîntului strămoșesc de ocupații arabi. Acest lucru a generat și o configurație literară deosebită, o pasune constantă pentru anumite genuri și specii care dispar mai repede în restul continentului, odată cu Evul mediu. O literatură populară bogată în balade pline de amintirea eroilor și în exemplare fără sfîrșit parmiologice, născute sub influența arabă probabil, o literatură cavalerescă foarte în-

tinsă și foarte persistentă (pînă în secolul XV), cu Amadis, Tirante, Palmerin și alte personaje de același fel, o literatură picarească realistă, constituie fondul național pe care se vor grea influențele noi, venite mai cu seamă dinspre Italia.

În prima ei etapă, ascendentă, Renașterea italiană e plină de ecourile risului stîrnit pe de o parte de povestirea de tip bocaceces, pe de alta de eposul eroi-comic, victorie la noului ideal uman asupra celui vechi, cavaleresc, medieval. *Burla* e ținută în mare cinste, jocularitatea măscărilor, a bufonilor, prețuită enorm de principii și ducii marilor orașe italiene, pentru că întărește originalitatea, latură importantă a personalității umane eliberate de toate jurgurile medievale. Tot ceea ce ține de trecutul apropiat e privit cu superioritate și mai cu seamă modul de viață feudal, basmele lui frumoase, eroii lui. Luigi Pulci înveselea casa lui Lorenzo de Medici citind stănteles eposului său *Morgante maggiore*, despre aventurile hazlii ale lui Orlando și ale uriașilor care-l slujesc. Gravitatea eposului medieval e greu încercată de pana plină de umor a lui Teofilo Folengo, Bojardo și chiar Ariosto, care discreditează treptat literatura cu cavaleri răătători, domnișe rapice, uriași, zîne și vrăjitori. Încrederea enormă în forțele omului rațional care se lasă la întrecere aproape cu forțele naturii dizolvă pentru titanii acestei vremi credința într-un ideal transcendent. Miturile în care intelectuali platonizanti mai cred, capătă interpretări laicizante, imanențizante, tînzind la exaltarea frumuseții și armoniei ființei omenești, concepute ca un mic cosmos. Modelul antichității greco-latine era idealul perfecțiunii de așins în viață, filosofie și artă, iar natura cîrmuită de legi armonioase, cosmosul mare, era învătătorul dăcător de norme.

Quattrocento este răsîmpul marilor încredări în puterea titanilor de a transforma lumea în perspectivele superbului ideal umanistic. În secolul XVI începe însă obosela și mijesc dezamăgirea. Sfîrșitul lui Leonardo și neîmplinirea sa, dramatica aspirație a lui Michelangelo spre o ață a măreției umane ca aceea a vechilor greci înclinată cu tristețe, singurătate și acut sentiment al rătăirii, sînt semne grave ale unui început de dezechilibru între ideal și real, între forța creatoare, intelectul uriaș al titanilor și mediul social necopt pentru un astfel de avînt. Așa se explică de ce formidabilele energii ale Renașterii, gîndurile fără seamăn aruncate spre cer se destramă oboșite după ce, o clipă, au încercat cîștigul suprem al demiuergului. La sfîrșitul vremii aceleia, rămii cu amara impresie a unor titani, croiți pe dimensiunile unei alte lumi, ideale, și rătăciți într-una de pigmei care îi și înving, încercînd să-i reducă la numitorul comun lor, bîcșnicei lor judecăți. Leonardo, învîns, se retrage în Franța, Michelangelo se însingurează, suferind de a nu putea atinge perfecțiunea artei antice și lasă în urmă schițe de geniu într-o piatră parcă și ea ostilă. Shakespear se retrage la Stratford, după ce scrie tragediile sumbre. Cervantes scrie printre rîs și lacrimi *Don Quijote*. Operă spaniolă, aceasta răsfrînge simbolic și sintetic toate lupta dramatică a oamenilor Renașterii, ciocnirile, înfrîngerile și căderea finală. Tirziu apărută, Renașterea spaniolă a strîns într-un fel de simultaneitate stranie toate momentele anterioarei dezvoltări a Renașterii italiene și *Don Quijote* le înfățișează într-o barocă, instabilă construcție a unei scări de valori, bătută de vîntul incertitudinii și al ambiguității.

O mare parte a acțiunii se desfășoară la o curte duală care i-ar fi plăcut lui Baldassar Castiglione. Opulența rafinată este folosită spre delectarea unor personalități interesante, dintre care ducesa ar fi putut împodobi chiar curtea de la Urbino. Ea vorbește latinește, citează pe Angelo Poliziano, poetul florentin prieten și om de încredere al lui Lorenzo Magnificul, e o erudită ca Isabela d'Este, ori ca Gaspara Stampa, luînd parte însă la vînatări și la exerciții fizice cu o forță și suplețe, cu o hotărîre de bărbat. Curtea aceasta îi îngăduie cortegi, serbări regizate cu pricepere de cîțiva slujitori hitri, preîntînd mai presus de orice *burla*. Atmosfera de quattrocento domnește desigur cu atribute spaniole, risul e căutat de toți și grotescul e la mare cinste. Dar bufonii, măscăricii nu mai sînt cei de profesie (între care Sancho Panza cu hazlia lui

Înțelepciune s-ar putea număra), mai pretutindeni înlătinți la cursile din secolul XV. Acum măscărici a ajuns umbră, titanul căzut, Don Quijote. Înțelept ca Pico della Mirandola și trist ca Torquato Tasso, cavalerul Tristei Figuri mai amintește singur de o lume ideală, a desăvârșirii morale, a gândirii grandioase, a bunelor raporturi între oameni — înțelimele pe o perfectă echitate, după care au trăit umanistii. Cu excepția unei singure ciudățenii a ființei sale, eroul întrucreștează aspirațiile, idealul umanistic. Mai întâi, toată aventura sa e întreținută de ideea falmei, a numelui bun care, zice Sancho: «... după cite-l auzii spunind pe stăpînu-meu, mai mult face... decît avuțiile fără de număr». Ideea, împrumutată de Renaștere de la greci, nu fusese compatibilă cu aceea a umilțelii medievale și țîșnise cu putere în jocul de reacții între Evul mediu și Renaștere. De asemenea, rodnică idee a originalității, dominînd idealul rinascimental, se împlineste extraordinar în gestul quijotes, fiindcă eroul vrea să fie *nulli secundus*, neîntrecut în lume. Înșși supunerea la o tagmă care nu mai exista e grăitoare pentru singularitatea și originalitatea lui. Curiozitatea lui Don Quijote ține de pasiunea de cunoaștere a aceleiași epoci: «era el din fire domnic de-a ști și-l frămînta vesnic rîvna de-a afla lucruri noi». Iar puterea de transfigurare a datelor lumii obiective, timp, spațiu, obiecte, vorbește despre o viziune lăuntrică pe potruia unui univers vast. Ceașul petrecut în peștera lui Montesinos se transformă în trei zile și trei nopți pentru eroul care l-a trăit. Întîmplarea cu luna e și mai caracteristică. Avîntîndu-se pe apele Ebrului sau avînd impresia că se avîntă, Don Quijote se desface cu dimensiunile mării. De îndată ce luna se desprinde de mal, el începe să respire liber într-o lume pe care și-o închipuie foarte întînsă: «Om fi ișit și om fi străbătut pe puțin șapte-opt sute de leghi; și dac-ăv avea aici un astrolab cu care să iau înălțimea stelei polare și-ăș spune întocmai cît am mers, cu toate că sau nu mă priceu eu destul sau

am și trecut ori trecem în curînd peste linia echinoctială care împarte cei doi poli potrivnici la distanță egală».

Nici măcar proverbul lui don simț al lui Sancho, care ar trebui să-l dezarmeze arătîndu-i că nu s-au depărtat nici cîni stîljinii de malul pe care continuă să se vadă Rocinante și mîgarul, nu are darul de-a-l trezi din înalta lui reverie. Pentru Don Quijote, slujitorul nu se poate înălța la înțelegerea paralelelor tălate, a semnelor cerești văzute sau a puzderiei de constelații lăse în urmă care fac să-i creeze în înima și-i exaltă colosala putere fabulatorie. În aceasta stă tîria și slăbiciunea marelui personaj. Fantezia fabuloasă și intelectul aflat mult deasupra nivelului comun, fără seamăn în speculație sînt calitățile și în același timp cursurile lui de căpetenie. Intelectul lui cultivat, bogat, recunoscut de toți ca atare, o comoră mereu privită cu uimire și folos de oamenii obișnuiți. Povețele date lui Sancho, ca să ne referim numai la un aspect al înțelepciunii eroului, alcătuiesc o pagină de filosofie morală de toată frumusețea. Dar el, care învață pe alții știința comportării și a trăirii chibzuite, e omul cel mai nebulon cu putință. Confrontat cu realitatea și trecînd la acțiune, coborînd din lumea lui care este a ideilor și idealului legate de o conștiință cu totul superioară celeia mijlocii contemporane, Don Quijote devine ridicol și nepunlicios. Mereu se subliniază gravul, inexplicabilul decalaj ce se manifestă la un înzestrat cu o minte acut de limpede și de cuprînzătoare ».

Titanul gîndirii coborît pe pămînt pierde orice măreție, ca albatrosul. Nu numai hipertrofia intelectului și a imaginației se dublează de o atrofie a capacității de acțiune (în sensul în care unii critici au explicat și așa-zisa abilitate a lui Hamlet); asta ar însemna o compensație de ordin funcțional care n-ar explica totuși factorul esențial și anume dezacordul între titanul Renașterii și lumea lor, adică între lumea pe care o visează și cea în care își duc existența. Și dacă începutul Renașterii e plin de nădejdi în schimbarea la față a lumii prin forțele reprezentate de gînditori și creatori, de umanisti, declinul mișcării, care e un crepuscul al titanilor, aduce imaginea înfrîngerii răsfrînte în multiple posibilități. Don Quijote, numărîndu-se printre creațiile acestei vremi, exprimă starea ei de spirit, renunțarea la ideal, obosala umanistului și atitudinea filistină a oamenilor de rînd care rid de înfrîngerea idealului. Și aspirația eroului spre perfecțiune, refractată în mediul acesta social ostil spiritului și împlinirilor lui, dă loc acțiunii strîmbe, simțite, așa cum n-ar trebui să fie acțiunea unui gînditor fără greș pe tărîmul teoretic.

Nebunia înțeleptului Don Quijote și înțelepciunea netotului Sancho, simbolic alăturate, exprimă contradicții în oameni și stări sociale, răsturnări de valori care vorbesc despre o epocă de declin și despre dramatica mărturisire a aceluia care o zăgrăvește. Toată confuzia aceasta a valorilor unui sfîrșit de ev, începută după modele biblice și populare, este dusă de Cervantes pînă la încheieri dramatice și absurde, moderne prin zguduirea de conștiință pe care o produc. Jocul între încrederea și neîncrederea în ideal, între acțiunea dusă în numele lui și abjurare, și care nu sfîrșește odată cu cartea, dezvăluie o modernă viziune asupra condiției umane la Cervantes și o gravă criză a conștiinței omenești la sfîrșitul Renașterii. Dezechilibrul între conștiința intelectualului și scara societății de atunci e dezechilibrul tipic al unei construcții de Baroc spaniol în care etapele superioare depășesc baza lor de susținere, dînd impresia unei descentrări continue, a unei nestabilități îngrijorătoare, la fel de periculoase pentru individ ca și pentru societatea cu care este confruntat.

Renașterea a fost învîșă, dar nu numai în Spania și nu de către Evul mediu. Cervantes e o sinteză din cele mai puternice ale culturii spaniole, dar care nu se încheie într-o anumită etapă istorică. O operă genială ca *Don Quijote* rămîne permanent cu numeroase valențe deschise spre orice etapă a istoriei, spre oamenii de ieri, de azi și de mîine.

PICASSO: Toaletă

Don Quijote în viziunea lui Unamuno

Despre puține cărți se poate spune că au fost cunoscute încă înaintea întâlnirii manuscrisului lor cu tiparul sau că au desprins ele o imagine oricât de vagă, chiar mulți dintre aceia care nu le-au citit niciodată.

Un asemenea destin a împărsărit și continuă să împărsărească *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, capodopera lui Miguel de Cervantes Saavedra.

Asemenea marilor opere care nu descuiau poarta grea a istoriei, *Don Quijote* a constituit obiectul unor exegeze multilaterale, mai sau seamă în patria eroului.

Astfel, Angel Ganivet scria în *Idearium español*: «Spiritul care a pătruns cel mai adânc în sufletul națiunii noastre, Cervantes, a despărțit cu totul în cartea sa nemuritoare, justiția spaniolă de justiția vulgară a codurilor și tribunalelor; el a intrupat-o pe cea dintâi în *Don Quijote*, și pe cea de a doua în *Sancho Panza*. Singurele sentințe moderate, prudente și echilibrate din *Quijote* sînt cele pe care le dă Sancho în timpul guvernării insulei lui; în schimb, cele ale lui *Don Quijote* sînt în aparență absurde tocmai prin aceea că ele aparțin unei justiții transcendentele... toate aventurile lui întînesc să statornicească justiția ideală în lume... Temeiurile pe care își sprijină *Don Quijote* eliberarea condamnaților la galere sînt un rezumat al acelora care alimentează răzvrătirea spiritului spaniol împotriva justiției pozitive. Trebuie într-adevăr să luptăm pentru ca dreptatea să domnească în lume, dar nu există dreptul categoric de a pedepsi un vinovat cîtă vreme alții scapă prin fisurile legii; fiindcă impunitatea generală este conformă unor aspirații nobile și generoase, deși contrară vieții normale a societății, pe cînd pedepsirea unora și impunitatea altora reprezintă batjocorirea în același timp a principiilor de dreptate și a sentimentelor de omenie».

Marcelino Menéndez y Pelayo socotea *Don Quijote* autentică și adevărată carte cavalerescă spaniolă și totodată caricatura cârților cavalești, care face «să retrăiască, prin intermediul umorului, virtuțile și isprăvile vechiului ideal». El vede în *Quijote* cartea «care a concentrat într-un focar luminos materia poetică difuză», cartea care «înlînd întîmplările vieții de familie la rangul de epopee, a dat înlînd și neîntrecutul model de roman realist modern».

Considerînd fundamentală în gestația lui *Don Quijote* viguroasa impresie comică pe care i-a stîrnit-o lui Cervantes un episod burlesc din *Romancero*, Ramon Menéndez Pidal crede că acesta «nu s-a gîndit protagoniștii într-un plan bine definit din capul locului, ci într-o viziune sintetică puțin confuză». Pidal observă o «purificare treptată a tipului quijotesco», o neacordare a lui la chemările ispititoare și înșelătoare ale dragostei și puterii, adresate de lumea cavalerescă, îmbrățișarea doar a jertfei pe care o reclamă viața cavalerescă. Mereu în minte cu bunătatea lui Amadis, «floare și oglindă a cavalerilor răcitorii», nestrămutat în ideea unei religii cavalești, *Don Quijote* își înnoiește «ridicula lui viață» cu un adănc sentiment mistic și eroic, și cu «insensibilitatea trupezască a unui martir îndurînd cele mai mari chinuri, ca și cum n-ar fi om de carne și oase, ci statuie de piatră». Năzud să statornicească domnia dreptății universale prin restaurarea vechiului cavalerism, alimentat de izvoare mai curate, hidalgu machegh — modificînd pe calea vîlului legile vieții aștrilor — pune în centrul lumii sale un alt soare «care să-l încălzească pe toți, să-l lumineze pe toți și să nu apună niciodată».

José Ortega y Gasset socotea *Don Quijote* ca o cheie a oricărei mare roman contemporan — privire către viitor, dar în același timp reflectarea vie și deplină a societății spaniole de la sfîrșitul secolului XVI și începutul secolului XVII, a Spaniei lui Carol Quintul, Filip al II-lea și Filip al III-lea.

Ramiro de Maeztu, semnalînd decăderea marelui dar găunoasei Spanii a nebuloșului Filip II, vorbește de impulsul prăbușirii hegemoniei hispanice în creația cervantină. Spania cervantină este pentru el o Spanie născută din derută.

Analizînd în *Ghid al cititorului lui Quijote* dublul proces de quijotizare a lui Sancho și de sancificare a lui Quijote, Salvador de Madariaga respinge reprezentarea protagoniștilor cărții majore a lui Cervantes ca «două figuri de simetrie anticetă». Sancho îi apare lui Madariaga într-un anumit fel ca o transpunere a lui *Don Quijote* în altă cheie.

Pentru Cesare de Lollis, care subliniază «optimismul senin cu care Cervantes a contemplat mizeriile vieții proprii și ale vieții omeniei în genere», *Don Quijote* este povestea hidalgului machegh care, «împins de o închipuire bolnavă către lumea dezordonată a aventurilor sfîrșite în afara oricărei limitări de loc și de timp și rîvnite tocmai pentru că nu erau orînduite în vederea vreunei întîi, își părăsise sărmanul dar dulcele cuib al casei strămoșești». Cartea nu vrea să fie, oricît de mare și de frumos e rolul lui *Sancho Panza* în ea — vesnicul de Cervantes ca simbol al bunului simț — o izbîndă a realității asupra «construcțiilor ideale în care se izola cu trufie clasele suprapuse, mîstecătoare ale spiritului feudal».

Potrivit părerii lui De Lollis, bunul simț al lui Sancho operează cu violența unei loviturii de ghioagă asupra idealismului morbid al lui *Don Quijote*, și în această pornire distructivă trebuie căutată justificarea lui. Plecînd de la premise adevărate și promițătoare, întemiate pe o serioasă documentare istorică și literară, potrivit cărora *Don Quijote* luptă împotriva degenerării din vremea sa, «scie a statornicii pentru țara și poporul său acea epocă de aur pe care știe să o descrie acit de grafic», Ludwig Pfandl eșuează într-o concluzie înrudită cu aceea a lui Unamuno, sfîdîndu-ne cîteaza de a o nega: *Don Quijote*, Ignacio de Loyola și Teresa de Jesús ar fi figuri cioplite din același lemn, născute din același spirit, dornice să-și conducă poporul la înfăptuirea celor mai înalte idealuri.

În sfîrșit, după Jean Cassou — adio nostalgie adresat trecutului și împlînirea în realitățile Spaniei dintr-un moment de cotitură a istoriei, *Don Quijote* este cartea care ne angajează cel mai mult, «în totă plenitudinea și complexitatea destinelor noastre», iar Cervantes nu este poate numai cel mai mare dintre scriitori, ci și «un erou al speciei, fiindcă prin el specia s-a găsit angajată într-una din bătăliile capitale, într-una din revoluțiile capitale al spiritului».

La noi, *Don Quijote* a prilejuit — între altele — pătrunzătoare considerații ale lui George Călinescu din *Impresii asupra literaturii spaniole* și din *Studii și conferințe*. Relatînd și alte puncte de vedere spaniole și extrapaniole, G. Călinescu se oprește în deosebi la acela cu totul aparte expus de Miguel de Unamuno.

Viziunea unamuniană asupra lui *Don Quijote* este exprimată în principal în două esuri, *El caballero de la triste figura* și *Sobre la lectura e interpretación del Quijote* și reluată și amplificată în vestitul comentariu *Don Quijote y Sancho según Miguel de Cervantes Saavedra*.

După Unamuno istoria comentariilor și lucrărilor critice asupra lui *Don Quijote* n-ar fi altceva decît «o istorie a neputinței comentatorilor și criticilor de a pătrunde eternă substanță poetică a operei». Ideea fundamentală de la care pleacă Unamuno în esurile amintite este aceea că de cînd a apărut *Don Quijote*, cartea nu mai este numai a lui Cervantes, ci a tuturor cititorilor ei — idee apărută cu fermitate în Spania și de Azorin. «Cervantes l-a scos pe *Don Quijote* din sufletul poporului său și din suflul

tul întregii omeniri și, în nemuritoarea lui carte, l-a restituit poporului său și omenirii întregi ».

Nimeni nu va putea pretinde, continuă Unamuno, că Don Quijote a existat cu adevărat și a săvârșit toate isprăvile istorisite de Cervantes, dar, adăugă el, trebuie să credem și să susținem că hidalgul din Mancha « a trăit și continuă să trăiască cu o existență și o viață poate mai intensă și mai eficace decât dacă ar fi existat și trăit la modul vulgar și obișnuit ». Menită să devină, în concepția lui Unamuno, « Biblia națională a religiei patriotice a Spaniei », *Don Quijote* a lui Cervantes este privit numai ca o ipostază și un punct de plecare.

Opera trebuie despărțită de scriitor, « plaga cervanto-fililor sau cervantistilor » să fie înlocuită de « legiunea sacră a quijotistilor », Cervantes fiind un scriitor « enormement inferior a su obra, a su Quijote », un scriitor care a murit fără să fi pătursă întreaga semnificație a lui Quijote. Mai mult, dacă Cervantes ar învia și și-ar reciti capodoperele — spune Unamuno — ar înțelege-o « la fel de prost ca și erudiții cervantști și s-ar da de partea lor... Cervantes s-ar face cervantist, și nu quijotist ».

Într-adevăr — urmează Unamuno — ori de câte ori Cervantes « se amestecă în povestire » și face considerațiuni asupra eroului său, e numai pentru a rosti impertinente și maliții la adresa lui.

Credinciosul și nobilul scutier Sancho Panza este și mai prost cunoscut în Spania decât bietul hidalgo mancheg, « domnul și stăpînul său ». « Nenorocirea care apăsă pe amintirea bunului Sancho » îi vine, firește, tot de la Cervantes, aproape mereu nedrept cu el. De aceea, pentru ca să vină « zile mai bune pentru Don Quijote și Sancho în Spania », trebuie să fim nu numai quijotști, ci și sanchopancști. Și cînd ne vom gîndi mai puțin îl vom înțeli pe bravul Sancho pe care Cervantes n-a cutezat să-l omoare, călare pe Rocinante, care de asemenea n-a murit, înarmat cu armele stăpînului său, reparate de fierarul din Toboso, conținutul isprăvile glorioase ale lui Don Quijote, pentru a face « să triumfe dintr-odată quijotismul pe pămînt », iar dacă am fi tentați să taxăm drept curiozități și paradouri cele sustinute de Unamuno aici, înseamnă că nu înțelegem o dată în materie de quijotism, și Unamuno ne repetă ceea ce Don Quijote l-a spus cîndva scutierului său: « Cîm te știu prea bine, Sancho, nu fac caz de ceea ce zici ».

Înainte de a servi însă această replică posibilei nedumeriri a cititorului, Unamuno îl anulează cu desăvîrșire pe Cervantes, pentru a-i însuși plenitudinar pe Don Quijote și Sancho.

Cervantes nu a fost, potrivit tezei hiperbolice-irice a lui Unamuno, decât un instrument pentru ca Spania să dea naștere lui Don Quijote: numai ca « ministru », ca reprezentant al întregii omeniri ne-a dat el o operă majoră, pentru că « geniul este, într-adevăr, acela care, pe pură personalitate se impersonalizează, acela care ajunge să fie vocea unui popor, acela care izbuteste să spună ceea ce gîndesc toți fără a fi în stare să spună... ». Geniul este un popor individualizat ». Dacă Cervantes care a fost un « geniul vreminei », ne apare totuși ca un « geniul absolut și durabil » e pentru că opera pe care a scris-o în epoca genialității lui este perenă.

Aceste considerații ale lui Unamuno sînt abolite în același eseu, uneori chiar în aceeași pagină, de altele. Astfel, deși *Don Quijote* a ieșit din genul lui Cervantes, admite el, cartea este « imensamente superioară Cervantes » și — la rigoare — nu se poate pretinde că Don Quijote ar fi « fiul lui Cervantes »; sau, chiar dacă-l recunoaștem paternitatea, mama lui Don Quijote a fost poporul spaniol, și « Don Quijote are mai mult de la mama decât de la tatăl lui », care nu l-a înțeles cum trebuie.

Deși « Dumnezeu l-a trimis pe Cervantes pe lume ca să scrie Don Quijote », Unamuno ar fi preferat ca opera să fi fost anonimă. Ba chiar anunță pregătirea unui eseu în care își propune să susțină că n-a existat Cervantes, dar a existat Don Quijote.

Pretinzînd dar că Miguel de Cervantes nu a întrevîzut deplină mîreție a eroului său și că este neîngăduit să considerăm în ele înșile viețile eroilor din cărți, mergînd chiar împotriva gîndirii autorilor lor și îndeosebi a limitelor acesteia, Unamuno îl declară pe Don Quijote sfînt, se proclamă profetul lui și — în disprețul oricărei metode exegetice — îi interpretează viața hagiografică.

Declarînd război învîțăților, preoților, bărbierilor, granzilor și canonicilor, cartea lui Unamuno *Don Quijote și Sancho după Miguel de Cervantes Saavedra* inițiază o cruciadă pentru eliberarea sfîntului mormînt al cavalerului mancheg din miinile « hidalgilor rațiunii », înspăimîntați de perspectiva învierii și răzburării lui. În numele religiei quijotiste, Unamuno îndeamnă ca strașnici păzitori ai logicii să fie îndepărtați prin insulte, prin strigăte de minie, prin lapidare și izbitori de lance.

★

« Cavalier al credinței care prin nebunia lui ne-a făcut înțelepți », Don Quijote nu venea dintr-o familie, dintr-o linie « din acelea care au fost », ci dintr-una din acelea « care sînt »... « Linia lui începe cu el ».

Urmărind să-și servească teza prin exagerarea unor similitudini între hidalgul mancheg și întemeietorul ordinului iezuitilor, Unamuno notează că Don Quijote era de temperament coleric ca și Ignacio de Loyola, care, așa cum relatează biograful său Pedro de Rivadeneyra, avea fruntea largă și fără riduri și o chelle care îi dădea o înfățișare venerabilă. După doctorul Juan Huarte, contemporan cu Cervantes și autor al cărții *Examenul spiritorilor pentru științe* dedicată lui Filip al II-lea, lipsa podcăbiei capilare acuză geniul militar. De unde Unamuno deduce că și Don Quijote avea « fruntea largă, vastă și netedă » și că era și chel pe deasupra, teză pe care o susține și în eseele său onomologice *Cavalerul Tristei Figuri*.

Don Quijote era prieten al vinătoarelor, « exercitiu care te învață astuția și vicleniile de război », sărac și oțios în cea mai mare parte a anului: « și nimic nu e mai ingenios pe lume decât sărăcia în inactivitate » comentează Unamuno, pentru că sărăcia te face să lubești viața, îndestulînd-o cu speranțe, iar oțiozitatea te face să-ți gîndești la viața de apoi.

Don Quijote era un contemplativ cu închipuirea bolnavă, dar cu mintea unui înțelept. El și-a pierdut judecata numai pentru binele nostru, « spre a ne lăsa un exemplu vesnic de generozitate spirituală ».

Declarîndu-se fiu al operelor sale, coborîtor din el înșiși, Don Quijote s-a născut din nou atunci cînd « s-a hotărît să plece în căutare de aventuri, cînd și-a luat un nume nou, pe seama isprăvilor pe care se gîndea să le ducă la capăt ». Fiindcă doctrina quijotescă vede în cameni mai mult pe părinții viitorului lor decât pe fiii trecutului lor. Acesta este, de altfel, și înțelesul termenului de hidalgo, a cărui explicație ne-o dă același Juan Huarte: « Spaniolul care a născocit acest termen de hidalgo, a dat de înțeles că cameni au două feluri de naștere. Una este cea naturală, în care toți sînt egali, cealaltă este cea spirituală. Când omul săvîrșește vreo ispravă eroică sau dă dovada unei virtuți neobișnuite, atunci el se naște din nou, dobîndînde noi părinți mai buni și pierde ființa pe care o avea pînă atunci. Ieri se numea fiul lui Pedro și nepotul lui Sancho, azi se numește fiu al operelor sale. De acolo vine proverbul castilian: fiecare este fiu al operelor sale ».

Hidalgo — de la *hijo de algo*, fiu de quelque chose, înseamnă așadar « un cineva ». Iar formula: *Eu și brașul meu drept pe care îl recunosc la această oră drept tatăl meu* are frecvență și-l consacra pe acela care o rostea drept fiu al operelor sale. Continuînd comparația între Don Quijote și Ignacio de Loyola, Unamuno descoperă noi similitudini între ei. Astfel, înainte de convertire cînd — ispitit de « gloria departă » — se pregătea să plece în Italia, întemeietorul milicii lui Cristos era foarte curios și

mare amator de cărți profane, mai cu seamă cavalești. Citind însă viața lui Isus și viețile sfinților, după ce a fost rănit la Pamplona, el începe « să-și schimbe inima » și să vrea să imite faptele acestora, « să pună în operă ceea ce citea ». Și astfel, într-o dimineață se așterne la drum însoțit de doi servitori, în voia calului, în căutarea împlinirii vieții lui de « aventuri întru Cristos ».

Cartea lui Pedro de Ríadeneyra *Viața prefericitelui padre Ignacio de Loyola* (1583) figura printre cărțile din biblioteca lui Don Quijote, semn al unei alimentații din substanța ei. Ca și Loyola, cavalerul reformator Don Quijote s-a lăsat în voia calului, pentru că în asta consta « puterea aventurilor ».

Unamuno vede în această plecare la drum, fără fixarea anticipată a unei destinații, un semn de umilință, de adăncă supunere « planurilor lui Dumnezeu ». Ignacio de Loyola își face veghea armelor în ajunul Crăciunului din 1522 în fața altarului Sfintei Fecioare din Montserrat, iar Don Quijote într-un pot de han, prilej pentru Unamuno de a face un vehement reproș lui Cervantes, în legătură cu alegerea de către Don Quijote a scutierului său, « un țărăn, vecinul lui, om de bine, dar cu puțină sare în cap ». Afirmăție gratuită a lui Cervantes — ni se spune — fiindcă « nu poți fi om de bine fără sare în cap », fiindcă « nu există prost care să fie bun ».

Don Quijote a fost investit cavaler de două fete galante, nouă asemănare cu Ignacio de Loyola care însoțea la Roma femeile de stradă pentru a le încredința unei mînăstiri sau vreunei femei cinstite. Penitența lui Don Quijote în Sierra Morena amintește de asemenea de aceea a lui Loyola în peștera din Mahresa, așa cum străbătorul Ebrului de către hidrofolul Don Quijote într-o barcă fără rame care se face tîndărî izbîndu-se de paletele unei mori de apă, îi furnizează comentatorului un nou temă de comparație cu fondatorul ordinului iezuit. Astfel, biograful Ríadeneyra scrie despre Loyola: « Dacă papa i-ar fi poruncit să intre în portul Ostia, în prima barcă venită și să străbăta marea fără catarg, fără cîrmă, fără pluze, fără rame, fără nici unul din lucrurile necesare pentru navigație și subsistență, el ar fi făcut-o nu numai în pace, ci fără avertisune, cu spiritul plin de bucurie ».

Don Quijote nu este comparat de Unamuno numai cu Ignacio de Loyola, ci și cu El Cid Campeador, cu Sfînta Tereza de Jesús și cu Sf. Pavel din Tars, cu Isus însuși, în timp ce Sancho este comparat cu Sf. Petru, pentru lepădările lui de Don Quijote, și cu Lucifer — pentru răzvrătire împotriva stăpînului său. Pentru Unamuno, cavalerul nebun și scutierul său sînt eroi simbolizînd *weltanschauung*-uri și atitudini antagonice. Don Quijote este temerar, dezinteresat, generos, profund, serios, grav, idealist, total arian; Sancho este las, cupide, interesat de profit material imediat, mîrșant, superficial, neresor, impostor, farsor, tot terestru, încapabil de zboruri. Epoca noastră naturalistă, pozitivistă, empiristă, materialistă, poartă pecetea sancchopancicizmului. În această eră sancchopancică, Unamuno ne cheamă să predicăm doctrina quijotescă, idealismul quijotesc, să dejuicăm minciuna și impostura sancchopancice înarmîndu-ne cu viziuni donquijotesce, pentru că minciuna și impostura nu pot fi roditoare. Impostorul este inapet pentru poezie, ne încredințează Unamuno, deoarece « poezia este veșnică și fecundă ca și viațuina ».

Unamuno îi contestă lui Sancho dreptul la independență, însăși capacitatea de independență. Afirmăția lui Sancho: « Eu sînt stăpînul meu », îi apare ca o cîtezănță nesăbuită, ca o răzvrătire primejdioasă, care trebuie condamnată și reprimată. « Alde Sancho nu sînt stăpînii lor înșile » pretinde Unamuno. El îi concede lui Sancho numai credința în Don Quijote, o credință neînșelătoare, neîntemeiată pe ignoranță, vie, « care se hrănește din îndoială ».

În ceea ce privește rădăcina eroismului lui Don Quijote, ea este după Unamuno credința fără margini în Dumnezeu și în femeia iubită, idealizată în Fecioara Maria. Don Quijote este creștin în înțelesul în care Fr. Mauriac definea termenul în *Souffrances*

et *bonheur du chretien*: « un om care începe și e sigur că nu va sfîrși niciodată » un drum pe care înțînește renunțarea, suferința, martiriul. Iar el, mai mult ca oricare om, a îndurat și suplicul ridicolului, cel mai greu de îndurat.

Viața lui Don Quijote nu este nici o clipă pentru Unamuno un prilej bulesc ca pentru tatăl său denaturat, Cervantes, ci o istorie tragică, o istorie angosantă, fiindcă eroul care a făcut cel mai mult omeneia s-a ridică, n-a glumit niciodată. El este un erou serios, un erou grav, un erou trist ca poporul spaniol însuși. De aceea povestea lui ar trebui să ne stoarcă lacrimi, « lacrimi din inimă, nu din ochi ». Este adevărat că numele lui Quijote se asociază pentru noi, firește tot din cauza lui Cervantes, cu explozii de ris cum numai Chaplin, Don Quijotele vremii noastre, a mai sîrșit. Don Quijote a devenit pentru noi, în ipostaza lui cervantină, un rezumat, un simbol al tuturor farselor, dar viziunea unamuniană ne exhortează să luăm farsa în serios, să credem în Don Quijote cu toții, quijotesce, « fiindcă o nebulie oarecare încetează de a mai fi o nebulie cînd ea devine colectivă, cînd ea este nebulia unui întreg popor, a întregii omeniri poate. Cînd o halucinație devine colectivă, devine populară, devine socială, ea încetează de a mai fi o halucinație, spre a se transforma în realitate, în ceva care este în afara fiecăruia din cei care o împărtășesc ». Unamuno proclamă că trebuie antrenate mulțimile, că trebuie antrenat poporul spaniol într-o nebulie adevărată, în nebulia unuia din filii lui nebuni. Jos logica, strigă el, jos Descartes al cărui *Discurs asupra metodei* e bun pentru ușurarea de francezi, nu pentru spanioli ! Jos Barcelona, orașul în care Samson Carrasco, un « letrado », l-a învins și l-a înghiunțiat pe Don Quijote, Barcelona, citadela anti-quijotesimului, însuflețită de « spirit de sarcasm și de invidie, de spirit bachilleresc, manech și salmantin ».

Cervantes nu scapă nici el pornirii eretice, iconoclaste a lui Unamuno, quijotesimului unamunian în dezînlățire. El îi recunoaște acestuia calitatea de evanghelist al lui Quijote, dar a unui evanghelist care n-a fost în stare să-l pătrundă cel mai profund spiritual. Singurul lui merit este că ne-a transmis, așa cum a putut, istoria vieții și a isprăvilor lui Don Quijote și a lui Sancho, care au existat în realitate și s-au născut într-adevăr pentru ca Cervantes să le povestească viața și pentru ca Unamuno să le-o explice, să le-o comenteze. Și nimeni n-ar putea să explice și să comenteze viața lui Don Quijote, fără să fie atins de nebunia lui de a nu muri. Însăpînămint de ideea morții privită ca o perspectivă îngrozitoare, ca un neant nelăstitor, Unamuno tindește după nemurire. Gîndul quijotesc al supraviețuirii veșnice este leit-motivul întregii lui cărți, în al cărei ultim capitol, mîrșurîndu-l, Unamuno se contopește cu angoasele eroului său, împlorîndu-l să intervină în favoarea lui pe lângă Dulcinea pe din Toboso, care să-l conducă de mîna « la nemurirea numelui și a gloriei ». « Și dacă viața este un vis », își încheie el rugăciunea către Don Quijote, domnul și stăpînul său, « lasă-mă să-l visez veșnic ».

Pentru aprecierea critică a viziunii unamuniane a lui Don Quijote, considerăm folositoare o investigație istorică în viața acelei Spanii care l-a generat pe eroul cervantin, a acelei Spanii care termină Reconquista — revanșa asupra Spaniei maură — și cucerind lumea Nouă, aspira la o hegemonie mondială, contestînd quijotesce altor puteri dreptul la aceasta.

Revoluția economică și socială care a inaugurat o nouă serie istorică prin mari descoperiri geografice și remarcabile invenții tehnice, oferea — în cadrul noilor relații care se configuraseră în Spania secolului al XVI-lea — trei mari căi de înăvuiere: o igeștie, o mor, o casa real (biserică, marea și casa regală), înțelegînd prin acestea, slujbele și beneficiile eclesiastice, exploatarea și jefuirea teritoriilor de peste mări și fructificarea războiului în general, prin invadarea de pămînturi străine chiar și în

Europa (Italia, Țările de Jos), în sfârșit serviciile la curtea regală, accesibile cu precădere granzilor, a căror avere sporea prin abandonarea castelilor de care se lega o economie agrară mai puțin rentabilă, prin stabilirea la Madrid, devenit un oraș foarte interesant grație scurgerii acolo a tuturor bogățiilor, prin confiscări de la « necredincioși », prin daniile regale.

Existau douăzeci și cinci de familii de nobili care își puteau spune veri ai regelui, urmau apoi nobilii deținători de « titulos », doar rude ale suveranului și — pe ultima treaptă de noblete — « los hidalgos », cei mai expuși scăpării. Hidalgoania era aproape la fel de răspândită ca și domeniul; toți își ziceau hidalgos și îndeosebi negustorii erau stăpîniți de rîva de a pătrunde în *hidalguia*, poziție care comporta privilegii deloc de lepădat ca scutirea de impozite pe case, animale de echipație și arme și scutirea de închinare pentru datorii, o plăgă întinsă a epocii. Într-o țară în care pînă și cerșetorii manifestau orgoliul nobililor, ca orice spaniol cu *pundonor* — un sentiment deosebit al demnității, posibilitatea de a te ține departe de prestațiile manuale oferite celor care pătrundeau în *hidalguia* era jinduită și din motivul de a te mîndri că erai *hidalgo como el rey, dineros menos* (nobil ca regele, mai puțin banii).

Don Quijote poate fi considerat într-un fel prototipul hidalgului fără avere, cînd să-și rezolve îngoșanta problemă a pînii celui de toate zilele, și îmbinînd tentativa ameliorării și desăvîrșirii lumii în care trăiește, cu auto-iluzionarea, cu visul despre o lume mai frumoasă. Nota de curajoasă bucurie a vieții, de încredere statornică în el însuși, în cămenii și în omenie, și de aspirație la o lume mai bună, vibrează puternic în *Don Quijote*.

Din nevoia de a furniza soldați, marinari și funcționari imensului imperiu al lui Filip al II-lea, pentru ca să se poată spune că deasupra lui soafete nu apune nicodată, din pricina mizeriei și a foamei, prin emigrație și datorită persecuțiilor religioase, Spania se depopulează.

Reforma pare zdrobită în Spania. Cumpletele *autos de fe*, persecuțiile împotriva iluminatorilor (*luminbrados*), furia și excelele tribunalelor Inchiziției cărora nu le scăpau nici arhiepiscopii, nici chiar « sfinții » uneori, sclîneau zădărnice proteste ale ceteror-urilor.

Deserzarea Spaniei a avut însă scara blocadelor spirituale: « a sti-mulat contrabanda intelectuală ». Eminentul umanist spaniol Francisco Sánchez de la Brozas, judecat de două ori pentru împărtășirea ideilor lui Erasim, a culețat să afirme în 1595: « Cel care îl vorbește de rău pe Erasim, e sau un fraile — un călugăr — sau un mîgar ».

Vinute în Spania, cărțile lui Erasim se refugiază în Mexic, dar spiritul lor continuă să trăiască și în Spania.

În cunoașterea profundă a omului de către Cervantes, în amărăciunea eroului său învelită adesea într-o ironie superioară, în irreverența și cîtezanta unor din opiniile sale, în travestirea sub aparențele Contra-Reformei a unor adevăruri grele, în împăcarea corsetului dogmei cu libertățile scepticismului, trăiește spiritul erasmic, nu acela al lui Torquemada, de care este pătrunsă viziunea unamuniană a nebulului sublim. Tabloul acestei Spanii în care a trăit Cervantes, nu poate fi abolit așa cum nu poate fi abolit nici Cervantes. Pentru că Cervantes a existat și a trăit viața vremii lui, a fost angajat pînă la suprema încercare în viața reală a vremii sale, căreia i-a reflectat ideile, sentimentele și contradicțiile. A cunoscut gloria de la Lepanto unde și-a lăsat o mină, « pentru mai mare onoare a celeilalte », dezastrul Armadei, rușinea de la Cádiz, robia algeriană și închinăcarea nedreaptă, plumbul pe care-l acirină de arpi generose o slujbă meschină. A trăit atât de sărac, el care a scris atât de bogat: Odiseea propriei vieți a fost pentru Cervantes ceea ce a fost pentru Dante exilul. Și păstrarea unui suflet atât de bogat în zăcămintele de metal preșios și atât de luminos în proiecții,

după o experiență ca aceea trăită de el, îi dă dreptul la iubirea noastră: « Trebuie să-i iubim pe Cervantes, trebuie să-l iubim pe Don Quijote și pe Sancho, trebuie să-i înșoțim pe toți trei prin vicisitudinile lor. Ei au fost toți trei, ei sînt veșnic cei mai buni și mai umani dintre oameni » (Jean Cassou).

Om al Renașterii în primul rînd, Cervantes a aprofundat și a asimilat ideile vremii lui, potrivit cărora omul era mai ales fruct al faptelor sale. El « nu s-a supus nici unei instanțe transcendente și n-a cunoscut decît conflictul în care se amestecă minat de realitate și reacționînd asupra ei ». El este un geniu modern, nu unul regresiv. « În fiecare clipă el înalță în fața noastră o realitate, apoi opune acestei realități un vis, o părere de rău, un suspin, un suris » (J. Cassou). Spania lui Cervantes nu e o Spanie imaginară, chiar dacă genul lui cultivă ficțiunea. E chiar « unul din meritele esențiale ale paradoxului cervantin, acela de a fi creat printr-o exaltare a iluziei, a fantaziei poetice, a închipuirii, o capodoperă de realism » (Jean Cassou).

Don Quijote nu e numai o sinteză a unor momente literare, ci revărsarea generoasă a sufletului și geniului cervantin într-un moment determinat al istoriei Spaniei: acela al dezastrului național în fața căruia înfrîngerile personale ale lui Cervantes se sublimau pentru a se transforma într-o biruință deosebită: biruința creării unei capodopere. Încă de la întîlnirea protagoniștilor ne izbește omenscul profund și autenticitatea ființei lor, complementaritatea și inseparabilitatea lor. Fîlindă Don Quijote și Sancho și-au atras simpatia noastră profundă ca pereche umană al cărei divorț nu-l putem concepe, li dorim mereu împreună. Și atunci cînd împrejurările în care se desfășară aventura îl lasă pentru un timp singur pe visătorul hidalg, și el, dar și noi simțim lipsa lui Sancho — legătura lui Don Quijote cu pămîntul. Pentru că protagoniștii cărții majore a lui Cervantes au devenit simboluri, au căpătat drept de cetate în limba termenii ca: sanchopancesc, quijotes, quijoterie, quijotism etc. Datorită semnificațiilor precise pe care o are bunăoară termenul de quijotism, putem spune foarte bine că există un quijotism pre-cervantin, așa cum există unul post-cervantin. Intervenția unamuniană în destinul eroului lui Cervantes poate fi considerată expresia celui mai straniu quijotism, « o nenorocire postumă a lui Don Quijote », cum o numește De Lotz.

Scriș în 1905, după dezastrul din Cuba care consacră pierderea definitivă a imperiului colonial spaniol, pierdere de care generația de la 1898 era copleșită, eseul-comentariu al lui Unamuno nu este altceva decît vehiculul îngoșei lui. Așa cum în proza lui narativă, Unamuno nu a inventat personaje ci s-a ilustrat pe sine, în *Viața lui Don Quijote* el se consfințește evanghelistul acestuia și proclamă că ea trebuie citită la fel ca Sfintele Scripturi.

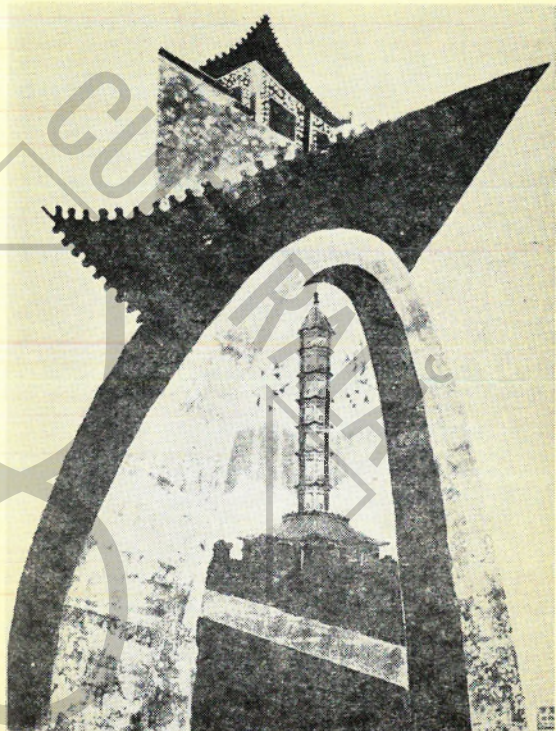
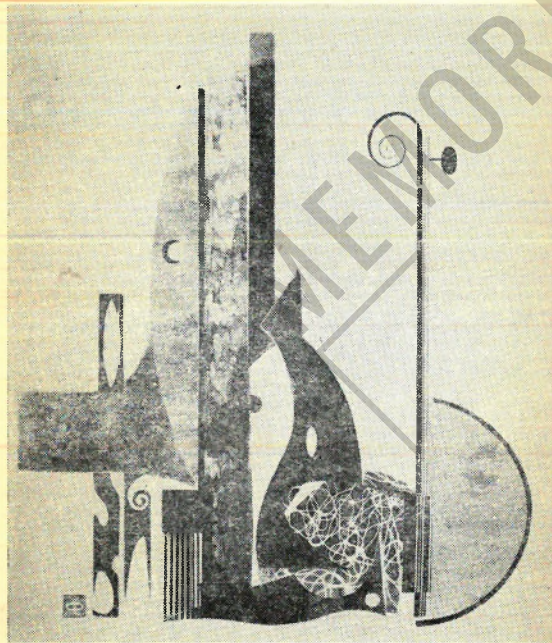
Asemeni lui Mihail Psellos, quijotele secolului al XI-lea care, strîgînd cu o vigoare temperamentală neobșnuită « al meu e Platon », a monopolizat interpretarea filosofiei platoniciene la Bizanț, Unamuno, quijotele secolului al XX-lea, la confiscat pe Don Quijote, vrînd să restaureze prin quijotism — privit ca « o speranță în absurdul rațional » — mîreția Spaniei.

Alimentată profund de marii mistici — de la Paul din Tars la Kierkegaard — viziunea sa asupra lui Don Quijote este în întregime mistică. Dar mistică sa — a scris Rubén Darío — « debordează de poezie ca aceea a lui Novalis. » Ea nu este o mistică cîgmată.

Fundamentul acestei viziuni asupra « Domnului nostru Don Quijote », îl constituie realitatea tragică a Spaniei contemporane cu Unamuno. Făcînd din Don Quijote un erou reformator și restaurator, Unamuno a creat o operă violent-hiperbolică. « Adevărul acelorărilor » sale se întemeiază pe imaginație, pe somnul rațiunii sale, pe un sentiment tragic al vieții. Mai pot atunci eroii lui Unamuno să fie la fel cu al lui Cervantes?

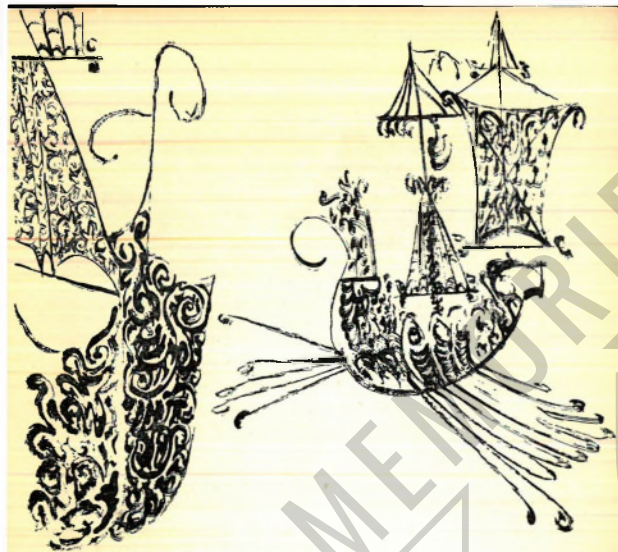
Răspunsul ni-l dă însuși Unamuno: «Don Quijote al meu și Sancho al meu, mi se va spune, nu sînt cei ai lui Cervantes. Și apoi? Don Quijoții și alde Sancho trăiesc în veșnicie, care este temporală și nu întemporală — ; veșnicia întreagă în timpul întreg și toată veșnicia în fiecare moment al timpului — ; ei nu sînt exclusiv nici ai lui Cervantes, nici ai mei, nici ai niciunui vizitor care îi visează: fiecare îi face să re trăiască».

Unamuno i-a făcut să re trăiască, însuflețit de « ambiția donquijotească de a lăsa o reputație durabilă, onestă ».

▲ IULIAN OLARIU : Pagodă cu șapte trepte

◀ Motiv musical

Desen de MIHAIL GEORGE PAUL

Ecouri românești

«Coloanele revistei românești *Secolul 20* se deschid de la o vreme într-o aprecieabilă măsură prezentării unor opere și autori apuseni cu adevărat remarcabili». Cu această frază — ca idee conducătoare — se deschidea, cu câteva luni în urmă, prezentarea revistei *Secolul 20* în publicația vieneză *Wort in der Zeit*. Sub unghiul de apreciere al semnatarului — tânărul critic Max Demeter Peyffuss — intrau o serie de numere

în care apăruseră proză din Kafka, Camus, Capote, Salinger, teatru de Eugen Ionescu, lirică austriacă modernă etc. O mențiune cu totul deosebită se acordă prezentării grafice și reproducerea de artă, care, pentru austrieci, reprezintă într-adevăr o notă particulară rar întâlnită în revistele literare occidentale.

De curând, cunoscutul cotidian vienez *Wiener Zeitung* (de la sfârșitul lunii februarie) a închinat un alt articol revistei *Secolul 20* care «în cei cincinici ani de existență — se afirmă — a devenit una din cele mai interesante reviste literare din întreaga emisferă răsăriteană». După ce trece în revistă multitudinea autorilor și varietatea speciilor literare care și-au găsit audiență în paginile *Secolului 20*, cotidianul se oprește mai îndelung asupra

numărului 11/1965, închinat lui Musil, Rilke și Hofmannsthal. Însușind prezentarea conținutului cu aprecieri critice elogioase la modul cum a fost întocmită antologia de lirică și proză austriacă, *Wiener Zeitung* subliniază interesul cu care cititorii români primesc orice manifestare care tinde să-i familiarizeze cu valorile autentice, reprezentative ale literaturii universale moderne și contemporane. Ziarul încheie cu o scurtă și elocventă statistică în ceea ce privește audiența literaturii austriece în țara noastră: În decursul anului trecut într-un număr de 8 reviste literare românești au apărut poezii, studii și proze ale unui număr de 26 autori austrieci.

L. V.

Una din ultimele lucrări apărute sub egida Institutului de Literatură Mondială «A. M. Gorki» din Moscova și publicată la Editura «Nauka» (Știința) a Academiei de Științe U.R.S.S., se intitulă *Relații literare ruso-române în prima jumătate a secolului XIX* (Russko-ruminskie literaturnie svyazi v pervoi polovine 19 veka).

Autoarea, E. M. Dvoicenko-Markova, este o pionieră a cercetărilor în domeniul relațiilor literare ruso-române. Studiile sale despre legăturile dintre scriitorii români și Pușkin, despre C. Stamat și cultura rusă, și îndeosebi monografia «Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu» toate apărute încă înainte de ultimul război mondial, într-o vreme când asemenea cercetări erau în faza de inițiere, reprezintă contribuții ce-și păstrează tot interesul pentru orice istoric al relațiilor dintre literatura țării noastre și literatura rusă. Era firesc ca în urma acestor substanțiale investigații monografice, pe probleme, pe teme, la care se adaugă o serie întreagă de studii și articole publicate mai recent, după o îndelungă experiență de investigare a domeniului, autoarea să treacă la realizarea unei lucrări de sinteză.

Această intenție a autoarei își găsește mai ales împlinirea în prima parte a volu-

mului care studiază prezența unor teme românești în literatura rusă din prima jumătate a secolului 19. Urmărim de aceluși pe care le-au avut motivele și temele românești în opera diferiților scriitori ruși de după 1800. E. Dvoicenko își sistematizează materialul în cinci capitole axate pe câteva figuri literare mai de seamă. Primul capitol se ocupă de interesul lui Pușkin pentru folclorul român, relevând felul în care poetul rus a prelucrat sau a folosit în opera sa cîtece populare românești. Capitolele II—IV urmăresc prezența acestor ecouri românești în operele unor scriitori ruși de mai mică importanță ca A. Veltman, Dal, Lajecnikov, Zagoskin, A. Hajdeu. În aceste capitole găsim numeroase documente noi scose la iveală, mai ales din publicațiile vremii, din corespondența diferitelor personalități, care contribuie la prezentarea într-o lumină interesantă și inedită a relațiilor între literatura rusă și română, cît și la creșterea înțelegerea și cunoașterea aprofundată.

Ultimul capitol din această primă parte se încadrează mai puțin organic în tema de bază. El este consacrat începuturilor literare ale lui B. P. Hasdeu care constituie, desigur, un moment foarte interesant al procesului de interacțiune între literatura rusă și română. Dar Hasdeu ca personalitate literară nu poate fi încadrat decît în literatura română, în consecință capitolul consacrat lui nu poate ilustra tema «motivei românești» în literatura rusă din prima jumătate a secolului 19, ci și-ar găsi o încadrare mult mai potrivită în partea a doua a volumului, consacrată problemei: «Rusia și creația scriitorilor din Moldova și Muntenia».

Și în această parte gruparea materialului se face pe capitole monografice consacrate unor personalități de seamă, de astă dată, din cadrul literaturii române, cum ar fi: Gheorghe Asachi, C. Negruzzi, Vasile Alecsandri, Alexandru Odobescu. Trebuie remarcat că și în această parte a volumului, deși problemele au fost în bună parte discutate în serie întreagă de investigații anterioare ale cercetătorilor români

și sovietici, efortul autoarei nu a fost numai unul de sistematizare și sintetizare, ci și de interpretare, de comentariu original, în măsură să ofere o privire generală, o largă îmbrățișare a procesului de acțiune reciprocă între literaturile română și rusă. Perspectiva istorică riguroasă respectată, dă lucrării un fundament temeinic. Bogata documentare, cunoașterea aprofundată a procesului istorico-literar atît din țara noastră cît și din Rusia în prima jumătate a secolului 19, sint calități intrinsece ale lucrării *Relațiile literare ruso-române* de E. Dvoicenko Markova, care vor face consultarea ei cu atît mai utilă pentru specialiști și mai interesantă pentru publicul larg de cititori.

TATIANA NICOLESCU

În vitrinele librărilor din Sofia au apărut în ultimele săptămîni ale anului trecut două cărți a căror contribuție la cunoașterea valorilor spirituale românești în Bulgaria o considerăm, esențială. Este vorba de două antologii — una a gândirii progresiste românești, alta a prozei literare.

În primul caz, Academia Bulgară de Științe a socotit necesar să traducă o culegere, ceva mai veche, a Institutului de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România, antologie apărută și în rusește în 1961 și care s-a tradus acum și în limba bulgară, după ce a fost însă sensibil îmbogățită pe parcurs de colaboratorii Institutului nostru. În acest fel cititorii bulgari au la îndemînă o voluminoasă lucrare — peste 500 de pagini — intitulată: *Din istoria gândirii progresiste românești*. După ce printr-un consistent studiu introductiv, semnat de academicianul Constantin Ionescu Gulian, cititorul bulgar este pus în curent cu evoluția gândirii filozofice românești din secolele XV—XIX, el are posibilitatea să citească într-o bună traducere bulgară pagini din opera lui Dimitrie Cantemir, Samuil Micu, Nicolae

Bălcescu, Vasile Conta, Constantin Dobrogea Gherea, Dr. Victor Babeș și mulți alții. Textele sînt foarte bine alese și cuprind implicații foarte utile în istoria, literatură și în general în istoria culturii românești (Proclamația lui Tudor Vladimirescu, extrase din «Question économique des Principautés Danubiennes» de N. Bălcescu, din lecția de deschidere a lui Mihail Kogălniceanu la Academia Mihăileană, din studiul lui Cezar Bolliac despre poezie etc.). Pentru fiecare autor s-au dat note foarte cuprinzătoare despre viața, opera și locul pe care îl ocupă în istoria culturii românești. Alcătuită în acest fel, bogata antologie *Din istoria gândirii progresiste românești* este de un real folos pentru publicul bulgar, chiar dacă ea se oprește la 1900.

A doua lucrare, apărută în Editura «Narodna Cultura», este o antologie a prozei românești. Intitulată *Cel care plîdește cu viața lor* (după textul din Camil Petrescu) și cu subtitlul *Nuvela românești*, ea cuprinde texte alese din: Ion Creangă, I. L. Caragiale, I. Slavici, B. Delavrancea, Al. Vlahuță, C. Hogăș, Em. Gîrlăneanu, N. Gane, I. Al. Brătrescu Voinești, Gala Galaction, Ion Agirbicianu, Liviu Rebreanu, Al. Sahia, Tudor Arghezi, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, George Calinescu, M. Sadoveanu, Zaharia Stancu, Eusebiu Camilar, Geo Bogza, Marin Preda, Eugen Barbu, Aurel Mihală, Lucia Demetrius, Francisc Munteanu, Alecu Vin Ghilia, Simion Pop, Ioan Grigorescu, Remus Luca, Dumitru Radu Popescu, Vasile Rebreanu, Fănuș Neagu și Nicolae Velea. Textele sînt precedate de o introducere sintetică, completată pentru fiecare scriitor în parte cu note bibliografice la finele volumului.

Colectivul de traducători este compus din Ghergana Stratieva, cunoscută prin foarte bune traduceri din literatura română (I. L. Caragiale, L. Rebreanu, Cezar Petrescu, Marin Preda, etc.) Spaska

Kanurkova (traducătoarea romanului «Descul» de Zaharia Stancu ș.a.), Maria Orlinova, Tudor Ghencev, Elka Hagiminea și Ivan Kristev-Vlah. Acest colectiv putea fi încă mîrit, deoarece vecinii noștri au și alți traducători care au dat tîlmăcirii foarte reușite din proza și poezia românească. Este de ajuns să amintim pe Iordan Stratiev, căruia îi datorăm admirabile traduceri din Sadoveanu, Cezar Petrescu, ș.a., ca să nu mai vorbim de tîlmăcirile sale din poezii române.

Deși această antologie — a treia în ordine cronologică după *Antologia poeziei românești* (1956) și după cea publicată cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la răscolul din 1907 — este foarte cuprinzătoare (500 de pagini) ea putea să fie mai completă. Este de ajuns să remarcăm că lucrarea începe abia cu marii creatori: Creangă, Caragiale, Slavici, etc. și unul public nevizitat, ar putea lăsa impresia că pînă la apariția lor, literatura română nu ar fi avut scriitori care să merite a figura într-o antologie. Nu s-a reținut nimic din proza lui C. Negruzzi, din V. Alecsandri, din Al. Odobescu, ș.a. și notele mai lasă uneori de dorit. De exemplu la Cezar Petrescu, se menționează printre operele publicate «Flori de ghiță» dar se omite volumul «Scrisorile unui război» ș.a. Toate acestea însă nu diminuează valcarea acestei impresionante realizări a colegilor noștri bulgari.

Trebuie să adăugăm apoi că, în ciuda unor mici inadvertențe și a unor inevitabile scăpări, traducările sînt bune, chiar dacă nu s-a recurs la toate forțele și chiar dacă s-a renunțat la unele vechi și foarte bune tîlmăcirii, care puteau sta cu cinstite alături de noile versuri. Este lăudabil mai ales faptul că traducătorii nu s-au limitat să transpună într-o cursivă limbă bulgară doar cuprinsul originalului românesc, ci au căutat să redea cit mai mult și din particularitățile stilistice ale autorilor traduși. Cîine compară versiunile bulgare ale Gherganei Stratieva după buciunile *Mașii Nichifor Cotcarul*, *Lupul slăbucîtor*, în *pădurea Petrișorului* ș.a. și cîncește bine nu numai cele două limbi, dar și originalele românești, își dă ușor seama de

eforturile, încununate în cea mai mare parte de succes, și de bogata experiență a traducătoarelor.

Noua antologie care prezintă cititorilor bulgari pagini bine alese și caracteristice din opera celor mai de seamă prozatori români, clasici și contemporani, antologie pe care o salutăm călduros, reprezintă o izbită realizare a Editurii Narodna Cultura.

C. VELICHI

Cu prilejul aniversării a cinci ani de apariție a revistei *Secolul 20*, publicația budapesteană de literatură universală *Nagy Világ* nr. 3/1966 recenzează, sub semnătura lui Domokos Lános — colecția anului 1964 a consorei sale din România.

«Numerele din 1964 ale revistei românești de literatură universală, scrie recenzentul, sînt mîrturia unui larg orizont cultural al redactorilor ei și a unor solide concepții redacționale». În continuare, Domokos Lános evidențiază faptul că pentru acest colț al Europei, *Secolul 20* reprezintă una din cele mai bune reviste, care, printr-o judicioasă prezentare, a izbit cititorii români tot ceea ce este mai semnificativ în literatura lumii de azi. Cu deosebire sînt citate nr. 6 închinat lui Eminescu, numerele 7—8 închinat celei de-a 20-a aniversări a eliberării țării, numărul 12 cu evocarea amintirii lui Creangă și prezentarea liricii germane contemporane.

Cu deosebire interes trece în revistă publicația budapesteană pentru închinată prozei în *Secolul 20*. Publicarea *Ciumei* lui Camus, însoțită de o temeinică și elegantă prezentare a opereii scriitorului francez, paginile din Kafka, etc. sînt considerate ca o mare realizare; la fel, se subliniază seriozitatea cu care a fost prezentat cititorilor români, Paul Valéry, largile și laborioasele studii referitoare la mișcarea teatrală din lumea întreagă, evocările despre Enescu și Brîncuși, Cehov și

Sevcenko, Huxley și Sean O'Cassey, antologii de poezie iugoslavă, sovietică, italiană, spaniolă, franceză, americană. Nu scapă interesului recenzenților nici «bogatiele rubrici de informații și știri literare». Încheind partea referitoare la conținutul și organizarea pe o anumită tematică a materialelor ce se publică în *Secolul 20*, Domokos lăsoasă menționează că «din multe puncte de vedere se poate considera drept fericită ideea redacțională de a da fiecărui număr o amprentă specifică (în mult mai mare măsură decât se obișnuiește la *Nagy Vildg*)».

În finalul recenziei, autorul revine asupra prezentării grafice pe care a subliniat-o de câteva ori pînă atunci și conchide în felul următor:

«... Este vorba de rezolvarea grafică modernă pe care a găsit-o revista; prezentarea artistică a *Secolului 20*, acuratețea tipografică, merită o deosebită atenție. În unele numere există o atît de structurală îmbinare între conținut, grafică, reproducere, așezare în pagină, alegerea caracterelor de literă, încît putem vorbi pe drept cuvînt de adevărate realizări artistice. În numărul Shakespeare, bunăoară, întîlnim peste 50 de reproduceri de stampe, desene, crochiuri, fotografii (începînd cu imaginea Londrei din 1570 și terminînd cu fotografia lui Laurence Olivier în rolul lui *Antoni*). Se pot, de-a dreptul, trage învățăminte din felul cum sînt prezentate în revistă reproducerea ».

L. VOITA

Corectura: LIDA IGIROȘIANU și AL. BACIU

Tiparul executat la întreprinderea poligrafică «ARTA GRAFICĂ»

Secolul20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEF, 10 - TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI